Bilim ve Araştırma Etiği

Editörler:
Kürşad YILMAZ
Recep Serkan ARIK

3. Baskı

PEGEM AKADEMİ

Editörler: Kürşad YILMAZ - Recep Serkan ARIK

BİLİM VE ARAŞTIRMA ETİĞİ

ISBN 978-605-241-831-4
DOI 10.14527/9786052418314

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2021, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere http://pegem.net adresinden ulaşılabilmektedir.

1. Baskı: Eylül 2019, Ankara
3. Baskı: Mart 2021, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türlüdür
Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Çetin
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Vadi Grup Basım A.Ş.
İvedik Organize Sanayi 28. Cadde 2284 Sokak No:105
Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0312) 394 55 91

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 26687

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Türkiye'de öğretmen yetiştirme programları belli aralıklarla güncellenmektedir. Son güncelleme 2018-2019 öğretim yılından itibaren uygulamaya konulmuştur. Bu güncelleme kapsamında Bilim ve Araştırma Etiği dersi genel kültür seçmeli dersleri arasında yer almış ve öğretmen yetiştirme lisans programlarına eklenmiştir. Dersin amacı genel olarak, öğretmen adaylarına "bilim, bilimin doğası, gelişimi ve bilimsel araştırma; etik kavramı ve etik kuramları; araştırma ve yayın etiği; araştırma sürecinde etik dışı davranışlar ve etik ihlalleri; yazarlık ve telifle ilgili etik sorunlar; taraflı yayın, editörlük, hakemlik ve etik; yayın etiği ve yayın sürecinde etik dışı davranışlar; araştırma ve yayın etiğiyle ilgili yasal mevzuat ve kurullar; etik ihlallerin tespitinde izlenecek yollar; sık görülen araştırma, yayın etiği ihlalleri ve bunları önlemeye dönük yöntemler" hakkında bilgi vermek ve etik ilkeler konusunda farkındalık oluşturmaktır.

İyi öğretmen iyi bir öğrencidir sözünden hareketle iyi öğretmenlerin iyi birer araştırmacı olması da gerekmektedir. Bu bağlamda öğretmenlerin bilimsel araştırma süreci ve yöntemleri ile ilgili bilgi, beceri ve gerekli tutumlara sahip olması son derece önemlidir. Bilimsel araştırma süreci söz konusu olduğunda uyulması gereken bir takım ilke, kural ve değerlerden bahsedilebilir. İşte bu ilke, kural ve değerler genel olarak bilim ve araştırma etiğinin çerçevesini oluşturmaktadır. Bu çerçeve, uyulması gereken ilkeleri belirlediği gibi, yapılmaması gereken etik dışı davranışların da belirleyicisi olmaktadır. Kitapta bu ve benzeri konular alanında uzman kişilerce ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Kitap öğretmen adaylarına ve diğer fakültelerde lisans ve lisansüstü öğretim düzeyinde benzer dersleri alan öğrencilere ve bilim ve araştırma etiği konularına ilgi duyan kişilere dönük bir kaynak kitap olarak tasarlanmıştır.

Kitapta ilk önce, "Bilim, Bilimin Doğası, Gelişimi, Bilimsel Araştırma, Etik, Etik Kuramları, Öğretmenlik Meslek Etiği, Bilim, Araştırma ve Yayın Etiği" kavramları açıklanmıştır. Daha sonra araştırma sürecindeki etik ilkeler, etik dışı davranışlar ve etik ihlallerden bahsedilmiş ve "Aşırma, Sahtecilik, Çarpıtma, Çoklu Yayın, Dilimleme, Haksız Yazarlık ve Diğer Etik İhlal Türleri" ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Son yıllarda artan teknoloji ile birlikte bilimsel araştırma sürecindeki önemli konulardan biri olan "Verilerin Çevrimiçi Toplanması, Saklanması ve Etik" konusuna da yer verilmiştir. Kitapta ayrıca tez danışmanlarının, jüri üyelerinin, dergi editörlerinin ve makale hakemlerinin uyması gereken etik ilkeler de ele alınmıştır. Bilimsel araştırma sürecindeki etik ihlalleri son yıllarda engellemek adına bazı tedbirler alınmaktadır. Bu bağlamda kitapta "Araştırma ve Yayın Etiğiyle İlgili Yasal Mevzuat ve Kurullar" ve "Bilimde Etik Dışı Davranışlar: Sebepler, Önlemler, Çözüm Önerileri ve İntihal Tarama Programları" gibi konulara da yer verilmiştir.

Kitabı okuyucu ile buluşturan Pegem Akademi Yayıncılık yöneticilerine ve çalışanlarına teşekkür eder, Bilim ve Araştırma Etiği ile ilgili konulara ilgi duyan kişilere yararlı olmasını dileriz.

Editörler

Kürşad YILMAZ - Recep Serkan ARIK

Bölümler ve Yazarları

Editörler: Prof. Dr. Kürşad YILMAZ - Dr. Öğr. Üyesi Recep Serkan ARIK

1. Bölüm: Bilim, Bilimin Doğası, Gelişimi ve Bilimsel Araştırma
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Salih ŞİMŞEK
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

2. Bölüm: Etik Kavramı, Etik Kuramları ve Öğretmenlik Meslek Etiği
Dr. Öğr. Üyesi Duygu KOÇAK
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi

3. Bölüm: Bilim, Araştırma ve Yayın Etiği
Dr. Öğr. Üyesi Recep GÜR
Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

4. Bölüm: Araştırma Sürecinde Etik İlkeler, Etik Dışı Davranışlar ve Etik İhlaller
Doç. Dr. Hatice KUMANDAŞ ÖZTÜRK
Artvin Çoruh Üniversitesi

5. Bölüm: Yayın Etiği ve Yayın Sürecindeki Etik Dışı Davranışlardan Aşırma
Dr. Öğr. Üyesi Hatice Gonca USTA
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

6. Bölüm: Yayın Etiği ve Yayın Sürecindeki Etik Dışı Davranışlardan Sahtecilik, Çarpıtma, Çoklu Yayın ve Dilimleme
Dr. Öğr. Üyesi Fazilet TAŞDEMİR
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

7. Bölüm: Haksız Yazarlık ve Diğer Etik İhlal Türleri
Dr. Öğr. Üyesi Recep Serkan ARIK
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

8. Bölüm: Verilerin Çevrimiçi Toplanması, Saklanması ve Etik
Dr. Öğr. Üyesi Eren Can AYBEK
Pamukkale Üniversitesi

9. Bölüm: Danışmanlık, Jüri Üyeliği, Editörlük, Hakemlik ve Etik
Prof. Dr. Kürşad YILMAZ
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

10. Bölüm: Araştırma ve Yayın Etiğiyle İlgili Yasal Mevzuat ve Kurullar
Öğr. Gör. Melike Burcu YILMAZ
Giresun Üniversitesi

11. Bölüm: Bilimde Etik Dışı Davranışlar: Nedenleri, Önlemler, Çözüm Önerileri ve İntihal Tarama Programları
Dr. Öğr. Üyesi Gizem UYUMAZ
Giresun Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Ön Söz iii
Bölümler ve Yazarları v

1. BÖLÜM

BİLİM, BİLİMİN DOĞASI, GELİŞİMİ VE BİLİMSEL ARAŞTIRMA

Bilgi 2
Bilim 5
Bilimsel Yöntem 5
Yararlanılan Kaynaklar 11

2. BÖLÜM

ETİK KAVRAMI, ETİK KURAMLARI VE ÖĞRETMENLİK MESLEK ETİĞİ

Değerler-İnsan İlişkilerinde Uyumun Temelidir 14
Ahlak-Toplumdaki Uyumun Temelidir 15
Etik-Toplumdaki ve Sosyal Düzendeki Uyumun Temelidir 15
Değer Nedir? 16
Ahlak Nedir? 17
Etik Nedir? 17
İlke ve Etik İlke 20
Etik Kuramlar 24
Teleolojik Etik 26
Aksiyolojik Etik 27
Deontolojik Etik 27
Etik Çeşitleri Nelerdir? 28
Öğretmenlik Meslek Etiği 31
Etik Dışı Davranışlar, Etik İkilemler ve Etik Karar Verme Süreci 37
Yararlanılan Kaynaklar 41

3. BÖLÜM

BİLİM, ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ

Giriş....46
Bilim-Etik İlişkisi....46
Disiplinsiz (Dikkatsiz Veya Özensiz) Araştırma-Etik Dışı Davranış Ayrımı....47
Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğinde Kapsam....49
Araştırma Süreci ve Sonuçlarıyla İlgili Etik Kurallar....50
Öğrenciler İçin Akademik Dürüstlük ve Etik....54
Üniversite Öğrencilerinin Hakları....54
Üniversite Öğrencilerinin Sorumlulukları....56
Uyulması Gereken Kurallar ve Dürüstlük İlkeleri....57
Kopya, İntihal, Uydurma, Suç Ortaklığı, Belge Sahteciliği vb....58
Akademik Dürüstlüğün Desteklenmesi....59
Yararlanılan Kaynaklar....60

4. BÖLÜM

ARAŞTIRMA SÜRECİNDE ETİK İLKELER, ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR VE ETİK İHLALLER

Etik İlkeler....66
Araştırma Profesyonelliğine Karşı Duyulan Sorumluluk....66
Araştırmanın Katılımcılarına Karşı Sorumluluk....67
Topluma Karşı Sorumluluk....68
Etik Dışı Davranışlar ve Etik İhlaller....71
1. Aşırma (Plagiarism)....72
2. Uydurma (Fabrication)....73
3. Saptırma veya Çarpıtma (Falsification)....73
4. Yayın Tekrarı (Duplication)....73
5. Dilimleme (Salami/Slicing)....73
6. Destekleyenleri Belirtmeme....73
7. Yazarlık Hakkı/Hayali Yazarlık....74
Akademik Alanda En Sık Başvurulan Etik Dışı Davranışlar....74
Yararlanılan Kaynaklar....77

5. BÖLÜM

YAYIN ETİĞİ VE YAYIN SÜRECİNDEKİ ETİK DIŞI DAVRANIŞLARDAN AŞIRMA

Aşırma/İntihal/Plagiarism Nedir?....80
Kaynak Göstermenin Bilimsel İşlevi....82
Kaynak Göstermede Kurallar ve Etik Sorunlar....83
İntihal ve Yaptırımları....87
Çarpıcı İntihal Örnekleri....89
Yararlanılan Kaynaklar....90

6. BÖLÜM

YAYIN ETİĞİ VE YAYIN SÜRECİNDEKİ ETİK DIŞI DAVRANIŞLARDAN SAHTECİLİK, ÇARPITMA, ÇOKLU YAYIN VE DİLİMLEME

Yayın Etiği ve Yayın Sürecindeki Etik Dışı Davranışlar....94
Sahtecilik-Uydurma (Fabrication, Desk-Research, Dry-Lab)....95
Yararlanılan Kaynaklar....106

7. BÖLÜM

HAKSIZ YAZARLIK VE DİĞER ETİK İHLAL TÜRLERİ

Giriş....110
Yazarlık Hakları....111
Yazarlık Sıralamasında Etik Sorunlar....113
Haksız Yazarlık....114
Yazarlık ve Telifle İlgili Etik Sorunlar....117
Diğer Etik İhlal Türleri....118
Yararlanılan Kaynaklar....119

8. BÖLÜM
VERİLERİN ÇEVRİMİÇİ TOPLANMASI, SAKLANMASI VE ETİK

Giriş....122
Çevrimiçi Veri Toplamada Kullanılan Araçlar....122
Google Formlar....122
SurveyMonkey....123
LimeSurvey....124
Çevrimiçi Veri Toplamada Etik Sorunlar....125
Çözüm Önerisi....129
Sosyal Medya ve Forumlardan Toplanan Veriler....131
Verilerin Çevrimiçi Saklanmasında Etik Sorunlar....131
Yararlanılan Kaynaklar....135

9. BÖLÜM
DANIŞMANLIK, JÜRİ ÜYELİĞİ, EDİTÖRLÜK, HAKEMLİK VE ETİK

Giriş....138
Tez Danışmanları ve Jüri Üyeleriyle İlgili Etik Kurallar....138
Editörlük ile İlgili Etik Kurallar....153
Hakemlik İle İlgili Etik Kurallar....161
Yararlanılan Kaynaklar....170

10. BÖLÜM

ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİYLE İLGİLİ YASAL MEVZUAT VE KURULLAR

Giriş....176
Bilimsel Kodlar ve Genel İlkeler....177
Türkiye'de Bilimsel Etik Çerçevesinde Yasal Sorumluluklar....182
Yükseköğretim Kurumları Etik Davranış İlkeleri....184
Yükseköğretim Kurumlarında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği....185
Üniversite Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulları....186
TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kural ve Esasları....187
Türkiye'de Bilimsel Araştırmada Etik İzinlerde İzlenecek Adımlar....188
Yararlanılan Kaynaklar....194

11. BÖLÜM

BİLİMDE ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR: SEBEPLER, ÖNLEMLER, ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE İNTİHAL TARAMA PROGRAMLARI

Giriş....198
Bilimde Etik Dışı Davranışların Nedenleri....198
Bilimde Etik Dışı Davranışlar İçin Çözüm Önerileri ve Alınabilecek Önlemler....200
İntihal Tarama Programları....202
Örnek İntihal Raporu Oluşturma....204
Yararlanılan Kaynaklar....218

1. BÖLÜM

BİLİM, BİLİMİN DOĞASI, GELİŞİMİ VE BİLİMSEL ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Salih ŞİMŞEK
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Kazanımlar:

- Bilgi kavramını anlar.
- Bilgi edinme yollarını bilir.
- Bilim, bilimsel yöntem ve bilimsel bilgi kavramlarını bilir.
- Bilimsel bilginin diğer bilgi kaynaklarından farkını anlar.

BİLGİ

Yakın çevrenizde mutlaka bir çocuğu gözlemleme şansınız olmuştur. Çocuklar neden çok soru sorarlar? Çevrelerinde ilk defa gördükleri bir obje, ilk defa deneyimledikleri bir olay ya da çevrelerinde gerçekleşen bir olgu onların soru sorma mekanizmalarını tetiklemektedir. Etkileşim kurduğumuz çevre ile ilgili bildiklerimiz ne kadar az ise zihnimizdeki sorular da o kadar fazla olacaktır. Soru sorma ve bir soruya cevap arama eylemi insanların yaşadığı çevreyi anlamlandırma çabasındaki en önemli süreçtir. Çocuklukta başlayan bu süreç içinde yaşadığımız çevre değişkenliğini koruduğu sürece devam etmektedir. Yaşamı boyunca insan etkileşim kurduğu çevreyle ilgili "bilinenlerin" sayısını artırma, "bilinmeyenlerin" sayısını azaltma eylemini gerçekleştirmektedir. Bu eylemin başlıca amacı etkileşim kurduğu çevreyi tanımak, gerçekleşecek olayları öngörmek ve kendisi lehine çevirecek şekilde olayları kontrol etmektir. Peki buradan hareketle *"daha çok bilen birinin çevreyi daha iyi tanıdığı, olayları daha iyi öngördüğü ve olayları kontrol etmek için gerçekleştirdiği müdahalelerin daha doğru olduğu"* çıkarımını yapabilir miyiz? Bu sorunun yanıtı hem "evet" hem de "hayır" olarak yanıtlanabilir. Bu çıkarımın doğruluğu kişinin bildiklerinin "doğruya/gerçeğe" ne kadar yakın olduğuna bağlıdır.

Bilinenler yanlış olduktan sonra onların ne kadar çok olduğunun bir önemi var mıdır?

İdeal olarak her insan doğru/gerçek bilgiye erişmek ister. Ancak bu ideale tümüyle ulaşmak hiçbir zaman mümkün değildir. Her zaman bilgilerimiz arasında "doğru sandığımız" ama "aslında doğru olmayan" bilgiler yer alır. Doğru ya da yanlış olsa da edindiğimiz tüm bilgiler bir takım "bilgi edinme yolları" ile bir takım "bilgi kaynaklarından" gelir. Bu aşamada "bilgi edinme yolları" ve "bilginin kaynağı" konusunda sınıflandırmaların yapılması gerekir. Etkinlik 1'deki sorulara vereceğiniz yanıtlar ile sınıflandırmayı kendiniz de keşfedebilirsiniz.

Etkinlik 1

1. Bilme edimi nasıl gerçekleşir?
2. Günümüzdeki bilgi edinme yolları nelerdir?
3. Tüm bildiklerimiz aynı kaynaktan mı gelir?
4. Temel olarak bilgi kaynakları nelerdir?

Araştırılması Önerilen Anahtar Kelimeler: Platon'un Mağara Alegorisi (Platon's Allegory of the Cave), Beş Maymun Deneyi (Five Monkey Experiment), Shcrödinger'in Kedisi (Shcrödinger's Cat)

Bilgi edinme yollarından ilki insanın duyularını işe koşmasıdır. Her insan duyuları aracılığıyla edindiği deneyimleri ve sahip olduğu mantığı kullanarak yaşadığı çevre hakkında bilgi sahibi olabilir. Mesela hava sıcaklığı konusunda her insan duyuları aracılığıyla bilgi edinebilir. Kimi soğuk, kimi sıcak olduğunu söyleyebilir. Bunun temel nedeni, duyularımızın aynı keskinlikte olmaması ve birçok faktörden etkilenmesidir. Bu örnek özelinde kişinin duyularını etkileyecek faktörlerin başında biyolojik yapısı (yaş, sağlık durumu, yağ oranı vd.), kıyafetinin özellikleri vb. değişkenlerin geldiği söylenebilir. Dolayısıyla, her ne kadar hızlı bilgi edinme kaynakları olsa da duyularımızın oldukça sınırlı olduğu ve yanıltıcı olabileceği unutulmamalıdır.

Bir başka bilgi edinme kaynağı ise bilgi alışverişidir. Bilgi alışverişi sonucunda daha doğru bilgiye ulaşabileceğimiz kısmen düşünülebilir. Ancak bu aşamada iş daha karmaşık bir hale de gelebilir. Çünkü bilgi alışverişinde bulunduğumuz kişilerin bildiklerinin ne kadar doğru olduğu bir diğer soru işaretidir. O halde birçok kişinin uzman olarak nitelendirdiği kişilerin görüşleri daha doğru bilgi edinmenin bir yolu olabilir. Uzmanlar belirli bir konuda eğitim almış, diğer insanlara göre bu konuda daha fazla deneyime sahip, geçmişte paylaştığı bilgiler zaman içerisinde doğrulanmış kişiler olarak tanımlanabilir. Bu nedenle uzmanlardan elde edilen bilgilerin bilgi alışverişine göre daha nitelikli olduğu söylenebilir. Yine de aynı alanda uzmanlığa sahip kişilerin bile çok ciddi görüş farklılıkları olduğu düşünüldüğünde bu bilgi edinme yolu da bazen yanıltıcı olabilir.

Bir başka bilgi edinme yolu ise toplumsal (gelenek) ve dini (inanç) öğretilerdir. Gelenek ve inançlar aracılığıyla edinilen bilgiler ona sahip olan kişiler tarafından tartışmaya kapalı ve doğru olarak kabul edilebilir. Bu aşamada gelenek ve inançlar yaşam tarzı olarak nitelendirildiğinde tartışmaya kapalı olması doğaldır. Ancak gelenek ve inanç olarak sunulan bilgilerin orijinalliği (ilk kaynağından ortaya çıktığı şekli ile özgünlüğünü koruması ve değişmemiş olması) tartışmaya açıktır. Gelenek ve inanç konularında orijinal ve temel kaynaklara başvurulması durumunda edinilen bilgilerin kendi bağlamında doğru olduğundan söz edilebilir. Bu bilgiler insanların yaşamında oldukça önemli bir yere sahip olabilir. Ancak dogmatik (kabul ya da reddedilen) bilgileri içermesinden dolayı diğer bilgi edinme yollarından farklılaşmaktadır.

Bir diğer bilgi edinme yolu ise bilimdir. Bilim aracılığıyla üretilen bilgiler, bilimsel bilgi olarak nitelendirilir. Toplumla paylaşılan bilimsel bilgilere başvurularak her konuda olmasa da birçok konuda bilgi edinilebilir. Bilimsel çalışmalar için işe koşulan kaynaklar (insan, emek, maliyet, zaman vd.) sınırlı olduğundan her konuda bilimsel bilgi üretilmesi mümkün değildir. Bilimsel çalışmalar geniş kitlelere fayda sağlayacak alanlarda ve önemli olduğu düşünülen konularda yoğun-

laşmaktadır. Günümüzdeki eğitim-öğretim sürecini ele aldığınızda birçok derste (matematik, fizik, biyoloji vb.) öğretilen bilgilerin bilimsel temellere sahip olduğu ve bilimsel çalışmalara dayandığı görülebilir.

Bilgi edinme yolları için bir sınıflandırma yapılacak olursa bu sınıflandırma aşamalı (hiyerarşik) bir yapıda olmaksızın aşağıdaki şekilde olabilir.

Bilgi Edinme Yolları	Duyular
	Deneyimler (Duyuşsal, Düşünsel, Davranışsal)
	Mantık (Akıl Yürütme)
	Bilgi Alışverişi
	Uzman Görüşü
	Toplumsal Öğretiler (Gelenek)
	Dini Öğretiler (İnanç)
	Bilim

Yukarıda yer alan bilgi edinme yollarının aşamalı olmadığı özellikle belirtilmiştir. Bunun nedeni tüm sorularımıza yanıt bulabileceğimiz tek bir bilgi edinme yolunun bulunmamasıdır. Bireyler farklı konularda farklı bilgi edinme yollarına başvurabilir. Aynı konu için iki bireyin her zaman aynı bilgi edinme yoluna başvuracağını söylemek mümkün değildir. Bu sınıflandırmanın dışında Fraenkel, Wallen ve Hyun (2012) tarafından da hazırlanmış "duyusal deneyim, başkalarının görüşleri, uzman görüşü, mantık ve bilimsel yöntem" şeklinde yapılmış farklı bir sınıflandırma da bulunmaktadır.

Etkinlik 2: Bilgi edinme yollarını düşünerek aşağıdaki sorulara yanıt verebilir misiniz?

1. Sizce, günümüzde en sık başvurulan bilgi edinme yolu hangisidir?
2. İnternette sıkça başvurduğumuz arama motorları iletişim aracı mı yoksa bilgi edinme yolu mudur?
3. Bu ders kapsamındaki bir konuda, aynı arama motorunu kullanarak farklı bilgiler edinilebilir. Birisi konu hakkında bilgi edinmek için blog ve forum yorumlarına bakabilir, bir diğeri resmi kurumlardan, hakemli dergilerden bilgi edinebilir. Aynı konuda aynı arama motorunu kullanmalarına rağmen bu iki bireyin edindiği bilgilerdeki farklılığın temel nedeni ne olabilir?
4. Okulda edindiğiniz bilgiler için yukarıda belirtilen bilgi kaynaklarından hangisi/hangilerini kullandığınızı düşünüyorsunuz?

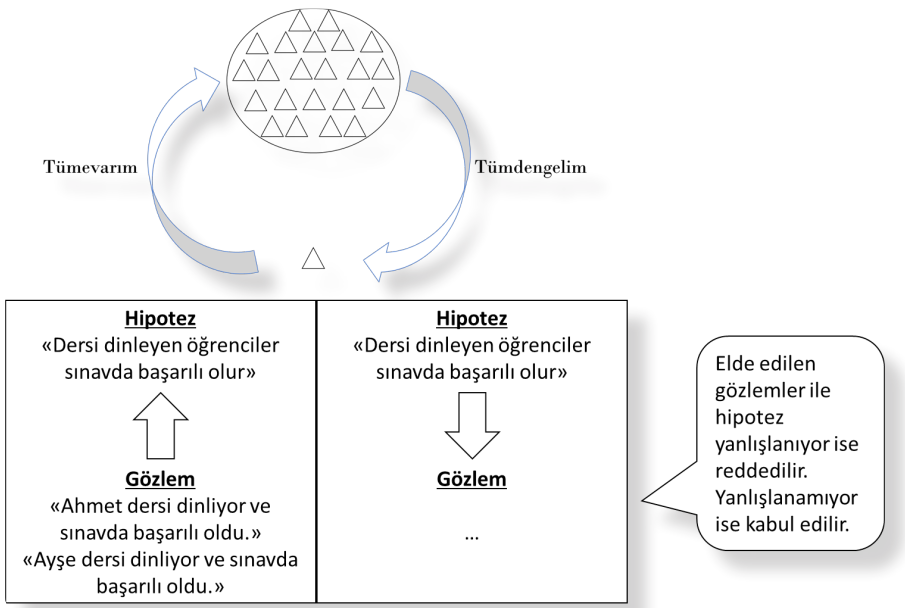
Her insan bilgi edinme yollarını farklı ağırlıklarda ve farklı kombinasyonlarda kullanarak kendi bilgi evrenini oluşturur. İdeal olan kombinasyonun ne olduğu konusunda herkesin uzlaştığı bir görüşe ulaşmak güç olsa da tarihsel bir bakış açısı ile bakıldığında günümüzde yaşadığımız çevreyi şekillendiren tüm gelişmelerin temelinde "bilim" olduğu görülecektir. Bu kadar önemli bir bilgi edinme yolunun ihmal edilmesi mümkün olmadığı gibi bilgi edinmek için ilk olarak ona başvurulması da oldukça doğaldır.

BİLİM

Bilim insanı denince çoğumuzun zihninde beyaz önlük giymiş ve laboratuvarda deney yapan insanlar gelebilir. Böyle bir resim bilim insanlarının oldukça küçük bir kısmını tasvir edecektir. Bilim insanları "bilimsel yöntemler" ile "bilimsel bilgi" üreten insanlardır. Beyaz önlük giymesi ya da deney yapması şart değildir. Önemli olan üretilen bilginin "bilimsel yöntem" ile ortaya çıkmasıdır.

Bilimsel Yöntem

Bilimsel yöntem, Aristo tarafından kavramsallaştırılan tümdengelim (deductive) ve Bacon tarafından geliştirilen tümevarım (inductive) süreçlerinin sentezinden oluşan bir süreçtir (Karasar, 2009; Moses ve Kutsen, 2012). Tümevarım ve tümdengelim süreçleri parça-bütün ilişkisinin birbirine zıt bir şekilde ele alındığı ispat süreçleridir. Tümevarım ve tümdengelim süreçleri Şekil 1'de görselleştirilmiştir.

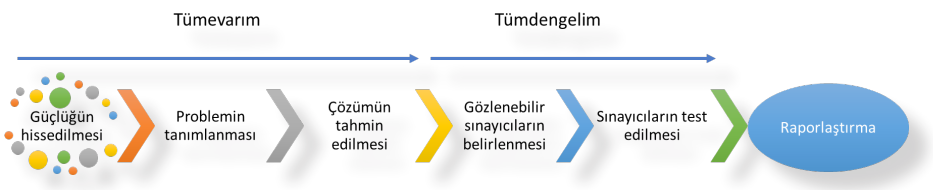

Şekil 1. *Tümevarım ve Tümdengelim*

Tümevarım ve tümdengelim süreçleri parça-bütün ilişkisi kurma sürecinde izlenebilecek iki farklı süreci göstermektedir. Bu iki süreç birbirine zıt görünmekle birlikte bütüncül olarak değerlendirildiğinde birbirini tamamlamaktadır. Elbette bilim konusundaki tartışmalar sadece bunlar ile sınırlı kalmamış ortaya birçok paradigma atılmıştır. Bu paradigmalar arasında akılcılık olarak tanımlanan rasyonalizm (rationalism) ve deneycilik olarak tanımlanan empirizm (empiricism) iki ana akımı oluşturmaktadır. Rasyonalizm, bilginin asıl kaynağının akıl olduğunu ve tümdengelim aracılığıyla elde edilebileceğini savunurken, Empirizm gerçek bilgiye duyular sayesinde ve tümevarım aracılığıyla ulaşılabileceğini savunmuştur (Moses ve Kutsen, 2012). Geçmişten günümüze her iki düşüncenin savunucuları kendi düşüncelerinin daha doğru olduğunu ortaya koymak için mücadele vermiştir. En nihayetinde bu iki zıt düşünce faydacılık olarak tanımlanan pragmatizm (pragmatism) sayesinde kullanışlı bir şekilde bir araya getirilmiştir. Dewey (1910: 72), soyut düşünmenin beş belirgin adım içerdiğini belirtmiştir:

1. Bir güçlüğün hissedilmesi (a felt difficulty)
2. Güçlüğün konumlandırılması ve tanımlanması (its location and definition)
3. Olası çözümün önerilmesi (suggestion of a possible solution)
4. Önerilerin gerekçesinin geliştirilmesi (development by reasoning of the bearing of the suggestions)
5. İleri gözlemler ve deneyler öncülüğünde önerilerinin kabul edilmesi ya da reddedilmesi (further observation and experiment leading to its acceptance or rejection)

Dewey'in belirttiği bu adımlar günümüzde kullanılan bilimsel yöntemin formal temellerini oluşturmuştur. Günümüze kadar bu adımlar temelinde bilimsel yöntemin nasıl olması gerektiği konusunda birçok sınıflandırma yapılmış ve halen nasıl olması gerektiği tartışılmaktadır. Bu tartışmalardan bağımsız olarak günümüzde bilimsel araştırma sürecinde yaygın olarak takip edilen adımlar Şekil 2'de görselleştirilmiştir.

Şekil 2. *Bilimsel Araştırma Süreci (Karasar, 2009'dan uyarlanmıştır)*

Bir bilginin bilimsel olarak nitelenebilmesi için bilimsel araştırma sürecinin ürünü olması gerektiği daha önce ifade edilmişti. Bilimsel araştırma süreci bir araştırmada takip edilmesi gereken başlıca adımları içermektedir. Bu adımlar kullanılacak yönteme, araştırma alanına vd. faktörlere göre daha fazla ayrıntılandırılabilir. Günümüzde halen yeni araştırma yöntemleri geliştirilmekte ve zaman içerisinde bildiğimiz sınıflandırmalar değişebilmektedir. Bu nedenle burada belirtilen süreçler dogmatik, sorgulanamaz ve değişmez süreçler olarak değerlendirilmemelidir. Bilimsel araştırma süreci, üretilen bilginin denetlenebilir olmasını sağlayan sistematik bir süreç olarak görülmelidir.

Etkinlik 3

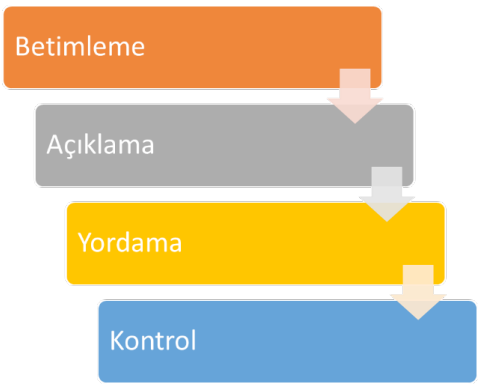
1. Bilimsel araştırma sürecindeki adımlar takip edilmeden üretilen bilgi bilimsel olabilir mi?
2. Hangi özellikleri ile bilimsel bilgi diğer bilgi edinme yollarından farklılaşmaktadır?

Bilimsel araştırma sürecinin sistematik yapısı, bilimin ve dolayısıyla bilimsel bilginin bir takım özellikler kazanmasını sağlamıştır. Bilimin başlıca özellikleri şunlardır:

- *Olgusaldır:* Tek tek olaylarla değil olgular ile ilgilenir.
- *Seçicidir:* Bilim madde ile ilgilenir. Metafizik bilimin konusu değildir.
- *Objektiftir:* Bilimsel süreçler olabildiğince yansız olarak yürütülür. Bilimsel bilginin sübjektiflikten uzak olması beklenir.
- *Akılcıdır:* Bilim çelişkilere açık değildir. Bilim tutarlı ve akla yatkın bilgiler üretir.
- *Eleştireldir:* Bilim mevcut bilgilere eleştirel yaklaşır. Bilimsel bir bilgi yanlışlanamadığı sürece doğru olarak kabul edilmekle birlikte her zaman eleştiriye açıktır. Bu nedenle bilimsel araştırma süreçlerinin şeffaf ve denetlenebilir olması gerekir.
- *Birikimlidir:* Mevcut bilimsel bilgiler yeni bilimsel araştırmalar için ön bilgi oluşturur. Bilinenlerin her çalışmada tekrar ve tekrar üretilmesi gerekmez.
- *Evrenseldir:* Bilimsel bilgiler aynı koşullar altında benzer sonuçlar üretecek niteliktedir.

Bilimin sahip olduğu özellikler, diğer bilgi edinme yollarına göre daha geçerli ve güvenilir bilgi edinme yolu olmasını sağlamaktadır. Bir bilginin bilimsel olarak nitelenebilmesi için mutlaka diğer araştırmacıların denetimine açılmış olması gerekmektedir. Bilimsel araştırma raporları bu anlamda oldukça önemli bir role sahiptir. Bir araştırma raporu süreç ve sonuçlar hakkında olabildiğince ayrıntılı bilgiler içermelidir.

Bilim ile ilgili bir diğer merak edilen konu onun işlevinin ne olduğudur. Bilimin temel işlevinin güvenilir ve geçerli bilgiler üretmek olduğu söylenebilir. Üretilen bilimsel bilginin işlevselliği dikkate alındığında ise bilimin dört temel işlevinden söz edilebilir. Bilimin temel işlevleri "hiyerarşik olarak betimleme, açıklama, yordama ve kontrol" şeklinde sıralanabilir (Christensen, Johnson ve Turner, 2014; Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012; Karasar, 2009).

Şekil 3. *Bilimin İşlevleri*

Bilimin ilk işlevi betimlemektir. Betimleme, bir nesnenin ya da olayın onu diğerlerinden ayırt edecek şekilde tasvir edilmesidir. Betimleme işlevi "nedir?" sorusunun yanıtını verir. Ancak onun "nasıl?" olduğu hakkında bilgi vermez. Betimleme işlevinin yerine getirilmesinden sonra bilimin açıklama işlevi aracılığıyla "nasıl?" sorusuna yanıt aranır. Açıklama, bir nesnenin ya da olayın nasıl oluştuğu, çevresini nasıl etkilediği ya da çevresinden nasıl etkilendiğinin tanımlanmasıdır. Açıklama işleviyle elde edilen geçerli tanımlar sayesinde yordama işlevine geçilir. Bir nesne ya da olay hakkında açıklayıcı bilgiler var ise onun hakkında ileriye yönelik kestirimler (tahminler) de yapılabilir. Yordama, bir nesne ya da olay ile ilgili eldeki bilgiler kullanılarak ileriye yönelik kestirimlerin yapılmasıdır. Yordama işleviyle hakkında kestirimler yapılabilen nesne ya da olay ile ilgili olarak bilimin kontrol işlevi kullanılabilir. Bilimin en önemli ve son işlevi kontroldür. Kontrol, bir nesne ya da olay ile ilgili istenilen yönde manipülasyonların gerçekleştirilme-

sidir. İdeal olarak bilimin kontrol işleviyle toplumsal fayda elde edilmesi ya da potansiyel tehlikelerin önlenmesi beklenmektedir. Bu ideal işlevlerini etik sınırlar içerisinde yerine getirdiği ölçüde üretilen bilimsel bilgiler toplum tarafından kabul edilir ve kullanılabilir. Tıptan eğitime, mühendislikten psikolojiye kadar her alanda bilimin işlevleri aynı hiyerarşik sırayı takip edecektir.

Örnek: "Deprem" konusunda hiç bilgi sahibi olmadığımızı düşünelim. Bu durumda sırasıyla bilimin hangi işlevleri kullanılarak hangi bilgiler üretilecektir?

1. Eğer "deprem" yeni bir olgu ise öncelikle bu olgunun diğer olgulardan farklı olan özelliklerinin belirlenmesi ve onun tanımlanması gerekir. Bu bilgiler bilimin "betimleme" işlevi ile elde edilecektir.

2. Sonraki aşamada "deprem" dediğimiz olgunun gözlenmesi ile onun nasıl oluştuğu, çevresini nasıl etkilediği ya da çevresinden nasıl etkilediğini anlamamız gerekir. Bu bilgiler bilimin "açıklama" işlevi ile üretilecektir.

3. Depremin nasıl oluştuğu açıklanabiliyor ise onun tahmin edilmesinin mümkün olup olmadığı konusunda çalışmalar yürütülür. Eğer depremin yerinin ve zamanının tahmin edilmesi mümkün ise bu bilimin "yordama" işlevi ile belirlenebilir.

4. Son aşamada nasıl oluştuğu ve ne zaman oluşabileceği bilenen "deprem" kontrol edilmeye çalışılır. Eğer mümkünse "deprem" engellenir ya da en azından onun olası zararlarının önlenmesi sağlanır. Bu bilimin "kontrol" işlevinin bir gereğidir.

Tartışma: Eğer depremin yeri ve zamanı bilinemiyor ise kontrol aşamasına geçilebilir mi? Kontrol edilemeyen olgular karşısında bilim farklı bir çözüm üretebilir mi? "Deprem öldürmez, bina öldürür" sözü ile bilimin işlevleri arasında ilişki kurulabilir mi?

Bilimsel araştırma sürecinin son aşamasının "raporlaştırma" olduğu daha önce vurgulanmıştı. Bilimsel araştırma raporları, bilimin "birikimli" ve "eleştirel" olması özelliklerinin kullanılmasını sağlamaktadır. Üretilen bilimsel bilgiler araştırma raporları (makale, tez, kitap vd.) aracılığıyla diğer araştırmacılar ve toplum ile paylaşılmaktadır. Paylaşılan raporlar öncelikle bilimin "eleştirel" olmasının gereği olarak eleştirel bakış açısı ile denetlenir ve sorgulanır. Bu denetleme ve sorgulama süreci bazen uzun bir zaman da alabilir. Yanlışlanamadığı sürece doğru kabul edilen bilgiler yanlışlandığında yeni gelişmeleri tetikler. Bu özelliği sayesinde bilimsel ilerleme sağlanır ve bilgi üretimi devam eder.

Örnek: Kütle çekimini açıklayan en popüler iki kuramdan birisi Newton (1687) diğeri ise Einstein (1915) tarafından keşfedilmiştir. Newton'un "Principia" isimli kitabıyla bilim dünyasına tanıttığı kütle çekim yasası (law of universal gravitation) 228 yıl boyunca birçok çalışmaya temel oluşturmasına karşılık Einstein'ın "Relativity: The Special and the General Theory" isimli makalesiyle sunduğu genel görelik (general relativity) kuramı yeni çalışmalara zemin oluşturmuştur ("Wikipedia," 2019). Böylece Newton'un kütle çekim yasası bir anlamda yanlışlanmış ve Einstein'ın kütle çekim kuramı aracılığıyla daha önce açıklanamayan bazı olgular üretilen bu yeni bilgi sayesinde açıklığa kavuşmuştur.

Bilimsel araştırma raporları ile bilimin "birikimli" olması özelliği de kullanılabilir hale gelmektedir. Örneğin, günümüzde tekerleği yeniden icat etmeye gerek var mıdır? Nasıl ki günümüzde araba üretmek için tekerleği yeniden icat etmeye gerek yoksa yeni bilgilerin üretilmesi için de mevcut bilinenlerin tekrar tekrar üretilmesi anlamsızdır. Bilimin birikimli olması sayesinde bilimsel araştırmalar için ayrılan sınırlı kaynaklar etkin bir şekilde kullanılabilmektedir. Araştırma raporları ile paylaşılan bilimsel bilgiler belirli bir alandaki "alanyazını" oluşturmakta ve bu alanyazın yeni araştırmalar için zemin hazırlamaktadır.

Elbette alanyazında yer alan tüm çalışmaların geçerliğinin ve güvenirliğinin yüksek olduğunu söylemek mümkün değildir. Günümüzde bilimin bir endüstri haline geldiği gerçektir. Endüstriyel bilimin içerisinde toplumsal faydayı öne alan, geçerli ve güvenilir çalışmaların yanı sıra bu özelliklerin bilerek ya da bilmeyerek ihlal edildiği çalışmalara da rastlamak mümkündür. Dolayısıyla bilimsel alanyazının toplumsal fayda, geçerlik ve güvenirlik bakımından benzeşik (homojen) olduğu yanılgısına düşülmemelidir. Geçmişten günümüze bazı bilim insanlarının yaptıkları çalışmalar bilimsel alanyazına, canlılara ya da yaşadığımız çevreye zarar vermiştir. Bu zararlar temelde bilimden değil bilim insanlarından ileri gelmektedir. Bilim insanlarının bilimsel alanyazına, canlılara ya da çevreye verdiği zararlar diğer bilim insanları ve toplum tarafından tartışılmış ve zaman içerisinde "etik" alanının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Her alanda olduğu gibi bilim alanında da uyulması gereken etik kurallar bulunmaktadır. Günümüzde üretilen bilimsel bir bilginin geçerli ve güvenilir olması kadar, etik sınırlar içerisinde üretilmiş olması da beklenmektedir. Bu nedenle bilimsel araştırma raporları etik bağlamında incelenmekte ve etik dışı davranışlar belirlenmektedir. Etik sayesinde daha sonra ortaya çıkabilecek olası zararlar önceden engellenmeye çalışılmaktadır.

Araştırılması Önerilen Anahtar Kelimeler: Canavar Çalışma (The Monster Study), Milgram Deneyi (Milgram Experiment), Üçüncü Dalga (The Third Wave), Stanford Hapishane Deneyi (Stanford Prison Experiment), Bandura'nın Bobo Oyuncağı Deneyi (Bandura's Bobo Doll Experiment)

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Christensen, L. B., Johnson, R. B. ve Turner, L. A. (2014). *Research Methods, Design, and Analysis*. New York, NY: Pearson.

Dewey, J. (1910). How We Think. London: D. C.Heath & Company. https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.201492/page/n77 Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2019.

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. ve Hyun, H. (2012). *How to Design and Evaluate Research in Education*. McGraw Hill. Retrieved from http://ebooks.cambridge.org/ref/id/CBO9781107415324A009

Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Moses, J. W. ve Kutsen, T. L. (2012). *Ways of Knowing Competing Methodologies in Social and Political Research*. New York, NY: Plagrave Macmillan.

Wikipedia (2019). 9 Mayıs 2019 tarihinde https://en.wikipedia.org/wiki/General_relativity adresinden alınmıştır.

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Salih ŞİMŞEK

Kırıkkale'de dünyaya gelmiştir. 2009 yılında Erciyes Üniversitesi Matematik bölümünde lisans derecesini almıştır. Ankara Üniversitesi Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı'nda 2012 yılında yüksek lisans derecesini kazanmış, 2017 yılında "Becerilere Güven Mesleki İlgi Envanterinin Uyarlanması ve Bilgisayarlı Bireyselleştirilmiş Test Uygulamasının Geliştirilmesi" başlıklı doktora tezini savunarak Dr. unvanını almıştır. 2010-2017 yılları arasında Cumhuriyet Üniversitesinde "Araştırma Görevlisi" olarak görev yapmıştır. Ahi Evran Üniversitesi Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı'nda 2017 yılında "Dr. Öğretim Üyesi" olarak çalışmaya başlamıştır. Ulusal/uluslararası akademik dergi ve sempozyumlarda akademik başarı, okula yabancılaşma, devamsızlık gibi eğitim psikolojisi alanındaki çalışmalarının yanında ölçek geliştirme, bilgisayarlı bireyselleştirilmiş test uygulamaları ve madde tepki kuramı konularında yayınlanmış çalışmaları bulunmaktadır. Araştırmacı, başarının ölçülmesi ve başarıyı etkileyen faktörler, ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmaları, bilgisayarlı bireyselleştirilmiş test uygulamaları konularında akademik çalışmalarına devam etmektedir.

İletişim: asalihsimsek@gmail.com

Web: www.asalihsimsek.net

2. BÖLÜM

ETİK KAVRAMI, ETİK KURAMLARI VE ÖĞRETMENLİK MESLEK ETİĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Duygu KOÇAK
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi

Kazanımlar:

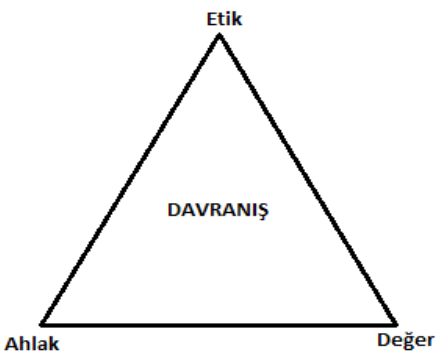
- Değer, ahlak ve etik kavramlarını ve farkını bilir.
- Değer, ahlak ve etik arasındaki ilişkiyi anlar.
- Etik kuramlarını bilir.
- Etik türlerini bilir.
- Öğretmenlik meslek etiği ilkelerini kavrar.
- Etik karar verme sürecini uygular.

GİRİŞ

Bu bölümde, değerler, ahlak, etik, etik kuramları, etik ilkeleri ve kodları, meslek etiği, öğretmenlik meslek etiği ve etik dışı davranışlar ele alınmıştır. Bu kavramların her birini detayıyla açıklamaya geçmeden önce insan davranışlarını yönlendiren üç temel kavramın (değerler, ahlak ve etik) somut olarak neye karşılık geldiğini açıklayacağız. Etik, ahlak ve değer kavramları birbirleriyle yakından ilişkili ve kimi zaman birbiri yerine kullanılabilen kavramlardır. Bu üç kavram ve diğer kavramlar ilerleyen başlıklarda kuramsal olarak detaylarıyla ele alınacaktır. Ancak bu üç kavrama ilişkin ön bilgi oluşturmak adına, somut olarak neye karşılık geldiklerini aşağıdaki gibi açıklayabiliriz:

Öncelikle etik, değer ve ahlak kavramlarıyla ilgili bilinmesi gereken şey bu üç kavramın insan davranışlarını yönlendirdiği ve belirlediğidir. İnsanlar değerler, ahlaki kurallar ve etik ilkeler doğrultusunda davranış sergilerler.

Değerler-İnsan İlişkilerinde Uyumun Temelidir

Değerler, insan ilişkilerini yöneten ve şekillendiren yazılı olmayan içsel ilkelerdir. Eğer biri, ikili ilişkideki değerlere uygun olarak davranırsa, o zaman bu ilişkiler dengeli ve uyumlu olmakta, ilişkide kişilerin ikisi de uyum hissetmekte ve her ikisi de mutlu olabilmektedir. Örneğin, kişiler karşılıklı saygı, güven ve sevgi değerleri ile yaşıyorlarsa o zaman ilişkileri de dengeli ve uyumlu hale gelmektedir. Konuya uygun bir örnek olarak yurtta aynı odayı paylaştığınız arkadaşınızın uyku saatinize saygı göstermesini istemeniz verilebilir. Eğer bu konuda karşılıklı saygı sağlanırsa her ikiniz de mutlu olursunuz. Bu bağlamda aynı odayı paylaştığınız kişiye saygı çerçevesinde yaklaşmanız değerler ile ilgilidir. Bu değerler çerçevesinde davranılması mutlu bir birlikteliği, arkadaşlığı veya dostluğu beraberinde getirecektir. Değerler, ilişkilerde uyumun temelini oluşturur diyebiliriz.

Ahlak-Toplumdaki Uyumun Temelidir

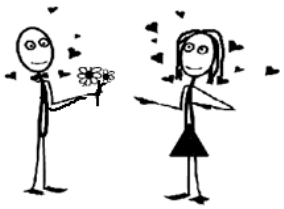
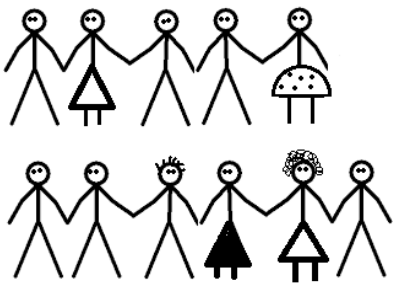
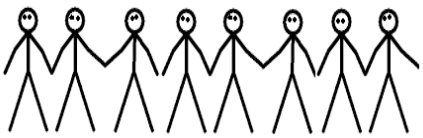
Ahlak, yazılı olmayan, toplumsal yaşamı yöneten ve şekillendiren içsel ilkelerdir. Zengin bir kişiyi düşünelim. Eğer bu kişi servetini birilerini aldatmadan, dolandırmadan veya çalmadan kendi çabalarıyla çalışarak kazandıysa bu servet ahlaki değeri yüksek olan bir servet olacaktır. Ya da bankada çalışan bir kişi işyerinde çalışma arkadaşlarına ve iletişim kurduğu müşterilere nazik davranıyorsa ya da işlerini kolayca halletmelerine yardımcı oluyorsa bu davranışın ahlaki değeri yüksek kabul edilir.

Pek çoğumuz ABD yapımı David Fincher'in yönetmenliğini yaptığı "Seven" (1995) isimli filmi izlemiştir ya da Dante'nin İlahi Komedya adlı kitabını okumuştur. Her ikisi de Hristiyanlığın yedi ölümcül günahını konu almaktadır. Bu yedi ölümcül günah "kibir, açgözlülük, şehvet, öfke, haset, tembellik ve oburluktur". Örneğin insanın sadece kendisini düşünüp Tanrı'nın ve diğer insanların isteklerini unutması onu kibre yöneltmektedir (Stalker, 1901 Akt: Güngör, 2014) ve kibir, insanı kirleten ahlâksız bir davranıştır. Benzer şekilde, öfke beraberinde kontrolsüz davranışı veya cinayeti getirebilecek bir ahlaki zafiyet, yani ahlaka uymayan bir davranış olarak değerlendirilmektedir. Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi davranışların ahlaka uygun olmaması "günaha ve suça" yol açmakta, dolayısıyla toplumsal uyumun bozulmasına neden olmaktadır.

Etik-Toplumdaki ve Sosyal Düzendeki Uyumun Temelidir

Etik, değer ve ahlaktan farklı olarak yazılıdır ve toplumda yaşama politikasıdır. Toplumdaki düzeni korumaktadır. Örneğin insanlığın ve yaşam/enerji kaynaklarının sürekliliğini sağlamak için toplumda bir düzen kurulmalı ve sürdürülmelidir. Kişilerin kaynakları korumaya ve sürdürmeye yönelik ilkelere uygun yaşaması etik hareket etmektir. Etik ilkeler tüm insanlık için geçerlidir yani evrenseldir ama ahlak ya da değerler evrensel değildir. Örneğin ahlak kavramını açıklarken günah kavramıyla ilişkilendirmiştik, farklı dinlerde günah olarak nitelendirilen davranışlar farklılaşabilir dolayısıyla ahlak dışı davranışlar da farklılaşabilir. Fakat etik ilkeler dinden dine ya da toplumdan topluma farklılık göstermemektedir. Etiğe uygun olmayan davranış, dengesizliğe, eşitsizliğe ve çatışmaya yol açabilir.

İlerleyen başlıklarda etik ve ahlak kavramı diğer kavramlarla birlikte detaylarıyla açıklanacaktır. Şimdilik etik, ahlak ve değerlerin etki alanını aşağıdaki gibi özetleyebiliriz.

Değerler		Değerler insan ilişkilerinde uyumu sağlar.
Ahlak		Ahlak, toplumsal düzeni sağlar. Yazılı kuralları yoktur ve toplumdan topluma, dinden dine farklılık gösterebilir.
Etik		Etik, toplumsal ve sosyal düzeni oluşturan yazılı ilkeler bütünüdür ve toplumdan topluma, gruptan gruba değişmez evrenseldir.

Buraya kadar olan kısımda değer, ahlak ve etik kavramlarına karşılık gelen davranışlar ve bunların temel farkları ele alındı. Aşağıdaki başlıklarda etik konusuna ilişkin tüm kavramlar detaylarıyla sunulmuştur.

Değer Nedir?

Değer, Türk Dil Kurumu (TDK, 2019) tarafından "bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet" olarak tanımlanmıştır. Değerler, herhangi bir şeye bağlı olmaksızın, zamandan ve mekândan bağımsız olarak istenen, faydalı ve iyi olduğu düşünülen şeylerin bütünüdür. İnsanlar her nesneye, mesleğe ya da olaya ayrı bir değer biçmektedir bu nedenle değerden değil değerlerden söz edilmektedir. Değerler birbiri ile etkileşim halindedir ve bir değerler örüntüsü oluştururlar bu örüntüye de değerler sistemi adı verilir, değer sisteminin ürünü ise değer yargılarıdır (Başaran, 1991). Değer olarak ifade edilen kavram ve olgular çeşitlilik göstermektedir. Örneğin saygı, sevgi ve dürüstlük de sanat, felsefe, bilim, eşitlik ve özgürlük de değer olabilmektedir. Kısaca insanla-

rın "iyi" dediği neredeyse her şeye değer denmektedir (Kuçuradi, 1998). Yılmaz (2002) ilişki, çıkar, tüm idealler, güç, iktidar, sevgi, nefret, sadakat gibi kavramların tümünün birer değer olduğunu ifade etmektedir.

Değerler ve ahlak kavramları arasında yakın bir ilişki vardır. Çünkü başta "iyi" ve kötü", "güzel" ve "faydalı" olmak üzere her türlü ahlaki yargı karşımıza değer olarak çıkmaktadır. Değer kendisine yöneldiğimiz özellik, ahlak hangi değerlere yönelmemiz gerektiğini belirten ilkeler ve ahlaki değer iyi, kötü, güzel ve çirkin gibi tanımlayabildiğimiz davranış ve değerlerdir.

Ahlak Nedir?

Ahlak, TDK (2019) tarafından "insanın doğuştan getirdiği ya da sonradan kazandığı bir takım tutum ve davranışların tümü" ve "kişide huy olarak bilinen nitelik; iyi ve güzel olan nitelikler" olarak tanımlanmaktadır. Ahlak kavramı dilimize Arapçadan geçmiştir, Latincedeki karşılığı "moral" kelimesidir ve "Toplumda kişilerin davranışlarını düzenleyen ve uyulması gereken kurallar" (Ayverdi, 2005) olarak tanımlanmaktadır. Almanca ahlak (moral) sözcüğü de mos sözcüğünden türetilmiştir ve töre ile aynı anlamdadır. Ahlak ya da töre, insanın toplum içindeki ilişkilerinde gelişen saygı ve birbirini benimseme süreçlerinde oluşan ve kendilerine norm olarak geçerlilik tanınan, bağlayıcı eylem modellerini içermektedir (Pieper, 2012: 31). Cevizci (2009) ahlakı "…mutlakta iyi olarak bilinen veya belirli bir yaşam anlayışından kaynaklanan davranış kurallarının tümü …" olarak açıklanmaktadır. Ahlak, toplumun iyi ya da kötü olarak kabul ettiği davranışların belirlendiği kurallardır (Çotuksöken, 2006: 15).

Etik Nedir?

Flew (2005) etiği, ahlaki değerler ve kuralları konu alan bir felsefe kuralı, Budak (2000) ise kişilerin davranış kuralları doğrultusunda bir yargıda bulunmalarını amaçlayan aynı zamanda inanç sistemini araştıran bir felsefe dalı olarak açıklamıştır. Etik, felsefenin bir disiplini olup *"iyinin ne olduğunu araştıran; insanın olup bitenler karşısında takındığı tavırları çözümleyen, "ne yapmalıyız?" sorusuna aranan cevapları temellendiren; eylemde bulunma ile bilme, eylem ile bilgi arasındaki ilişkileri inceleyen felsefe dalıdır"* (Çotuksöken, 2006: 15).

Kant, Eski Yunan felsefesinden beri mantık, fizik ve etik şeklinde bir sınıflama yapıldığını belirtmektedir (Kant, 2002; Ülken, 2001). Aristoteles ise felsefeyi üç başlıkta sınıflandırmaktadır: 1) Kuramsal (theoretike), 2) Pratik (praktike) ve 3) Yaratıcı (poitike).

Kuramsal felsefe, matematik (mathematike), fizik (physike) ve teolojiyi (theologike) konu almaktadır. Pratik felsefe insan davranışlarını konu almakta ve temel olarak etik ve politikadan oluşmaktadır. Konusu faydalı ve güzel nesneler olan felsefenin ise genel olarak uygulamalı bilimlerden (techne), özel olarak da sanat felsefesinden oluştuğu kabul edilmektedir (Ross, 2002). Genel felsefe sistemi içerisindeki yeri Aristoteles tarafından bu şekilde belirtilen etik kelimesinin kökeni Eski Yunanca etikos'a dayanmaktadır (Şentürk, 2009). Ethos, bir kişinin yaşamında ağır basan tutum anlamında (Erol, 2012) felsefi açıdan ise bir kişinin karakteri ve alışkanlıkları, davranış tarzı (Cevizci, 2009) anlamında kullanılmaktadır. Etik kelimesinin İngilizce karşılığı olan Ethics ise bir kişinin sergilediği davranışa yön veren ahlaki ilkeler (Oxford, 2019) olarak tanımlanmaktadır.

Etik, TDK (2019) tarafından *"Töre bilimi, ahlak"* olarak açıklanmaktadır. Resnik (2004) etik kavramını davranışı yönlendiren ve sergilenecek davranışın standartlarını belirleyen öge olarak açıklamıştır. Erol'a (2012) göre etik, günlük hayatta karşılaşılan olaylar karşısında sergilenen davranışlardan hangisinin doğru hangisinin yanlış olduğunu gösteren kurallar bütünüdür. Bu tanımlara göre üyesi olduğu toplumun geleneklerine uygun yaşayan ve davranan kişi etiğe uygun davranmış olur. Bağlı olduğu toplumun geleneklerden bağımsız olarak, iyiyi gerçekleştirmeye yönelmiş ve bunu alışkanlık haline getirmiş kişi etiğin gereklerini yerine getirmiş ve erdemli bir insanın sahip olması gereken nitelikleri kazanmış olur.

Etik kavramı günlük hayatta sıklıkla ahlak kavramı ile eşdeğer olarak kullanılmaktadır ancak birbiri ile ilişkili kavramlar olmakla birlikte aynı kavramlar olduğu söylenemez. Buna karşın birbiri ile yakın ilişkili olan bu iki kavramı bütünüyle birbirinden ayrı düşünmek de mümkün değildir. Atayman'a (2005) göre etik kavramını ahlak kavramından ayrı açıklamak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Etiğin anlaşılabilmesi için onunla ilişkili olan ahlak kavramının da bilinmesi gerekmektedir. Ahlak, yaşam boyunca farklı yer ve şekilde öğrenilen, deneyimlenen davranış ve uyulması gereken sorumluluklardır, bu kavram biraz daha töresel bir anlam taşırken etik, ahlak üzerine felsefi olarak düşünme işidir (Doğan-Kılıç ve Önen, 2009). Aydın'a göre (2012) etik ile ahlakın özdeş olmamasının nedeni, eğitin ahlak felsefesi olması, ahlakın ise etiğin araştırma konusu olmasıdır. Ahlak, kültürel değerler ve ideallerle ilgili doğru ve yanlışları ve bunlara uygun olarak nasıl davranılması gerektiğini belirlerken; etik hem daha soyut kavramlara dayalıdır hem de bu boyut kavramlardan ne anlaşılması gerektiğini tanımlamaya çalışmaktadır.

Birbiriyle yakın ilişkili olan etik ve ahlak kavramları arasındaki en önemli fark kurallarının birbirinden ayrılmasıdır (Ana Britannica, 1988). Etik bir kuram olarak yanlış ve doğru davranışlara aittir; ahlak ise kuramın uygulamaya koyulmasıdır (Erol, 2012). Doğan'a (2010) göre etik ve ahlak arasında beş fark vardır ve bunlar Tablo 1'deki gibi sıralanmıştır:

Tablo 1. *Etik ve Ahlak Arasında Beş Fark*

Etik	*Ahlak*
▪ Toplumsal veya kişisel yaşamlarda eylem olarak izlenebilen davranışların üzerindeki ayrıntılı düşünce alanıdır.	▪ Toplumsal ve kişisel yaşamlarda eylem olarak izlenebilen davranışlardır.
▪ Etiğin kapsamı ahlakı, çeşitli özelliklerine göre ayrıştırmak ve objektif bir düşünce şekli ortaya koymaktır.	▪ Ahlak belirli bir ahlaki anlayışın savunulması görevini üstlenir.
▪ Ahlaki yargıları analiz ederek ne anlatmak istediğini ortaya koyma görevini üstlenir.	▪ Ahlaki yargıları ortaya koyar.
▪ Etik eleştirel bir yaklaşımla olayları irdeler	▪ Ahlak kural koyar.
▪ Etik ayrıntılı düşünme eylemi olarak düşünüldüğünde, genel olarak "adalet, özgürlük, haz, irade, mutluluk, yarar, gereklilik, erdem, değer, ödev, iyi, kötü, sorumluluk, eşitlik, yükümlülük" gibi kavramların anlamlarını açıklar. Yani ahlak dili olarak açıklanabilir.	▪ Yalnızca ahlak öğretilerine yönelik bir düşünme eylemidir.

Aydın'ın (2012) etik ve ahlak arasındaki ayrıma ilişkin görüşleri ise aşağıda özetlenmiştir:

- Etik geçmişten bugüne ilişkin doğru ve yanlış ölçülerinin anlatımıdır.
- Etik, ahlak kurallarının ve değerlerin incelenmesi sonucu ortaya çıkmaktadır.
- Etik, ahlak felsefesidir. Ahlak ise etiğin araştırma konusudur.
- Ahlak bir toplumsal oluşuma, sınıfa, kesime özgü, tarihsel ve somut olarak belirlenmiş, törel görüşler, değerler, normlar, ilişki ve davranış biçimlerinin tümüdür.
- Ahlak görelidir. Ahlak toplumdan topluma değişebilir.
- Ahlak aynı toplum içindeki farklı gruplar arasında bile farklılık gösterebilir.

Sonuç olarak etik ve ahlak arasında şu iki noktada net bir ayrım yapılabilir: Etik, doğru ile yanlışın ayrıştırılmasında bilimsel yöntemleri kullanır (Yılmaz, 2008). Ahlak toplumlar arasında, hatta bir toplumdaki ögeler (daha küçük topluluklar) arasında bile farklılık gösterebilirken; etik, toplumlar arasında değişiklik göstermemekte bir diğer ifadeyle etik evrensel kuralları içerirken ahlak toplum ve zaman bağlamında değişiklik gösterebilmektedir (Bayrak, 2001; Terakiye ve Ocakçı, 2013).

Etik ve ahlak arasındaki ilişkiye şu açıdan da bakılabilir. Etik felsefi bir disiplindir ve yazılı kuralları, dokümanları vardır. Örneğin bir meslek veya gruba yazılı kurallar oluşturmayı amaçlar ve bununla birlikte adalet, kurallara uyma, uzlaşma gibi kavramları da açıklamayı hedefler. Ahlak ise etik kurallar çerçevesinde günlük hayatta sergilenen davranışlardır çünkü etik ahlaki davranışlara yön vermektedir.

İLKE VE ETİK İLKE

Latince "principium" kelimesine karşılık gelen ilke "ilk, asıl, temel olan" anlamına gelmektedir. İspata gerek duyulmayan, nasihat niteliğindeki önermelerdir (Stepin, 2000). İlke, TDK (2019) tarafından "her türlü tartışmanın dışında, üstünde sayılan, ana düşünce ve inanış, baş kural" olarak tanımlanmaktadır. Herhangi bir yaşam alanında iyi olarak kabul edilen etik değerler kendilerini alışkanlık, kural, ilke ya da standartlar şeklinde gösterirler. Bir meslek ya da uygulama alanındaki etik değerler bir araya gelerek belli başlı kuralları ifade eden yazılı maddeler halinde etik ilkeleri oluştururlar (Aydın, 2012). Plant, etik ilkelerin kabul edilebilir davranışların sınırlarını çizmek için oluşturulduğunu, iyi ve kötü davranışların neler olduğuna rehberlik ettiğini ve bir davranışın iyi mi yoksa kötü mü olduğuna karar verme noktasında karar vericilere yol gösterici olduğunu ifade etmektedir (Akt: Şen, 1998). Aydın (2007) ilkelerin kurallara göre daha genel ve soyut olduğunu ve insanın doğru davranışta bulunabilmesinin kendi elinde olduğunu vurgulamaktadır. İnsanlar karşılaştıkları durumlarda nasıl davranmaları gerektiğine ilkelerden yola çıkarak karar verirler. Buna göre bir ilkeye bağlı kalarak benzer davranışlar sergilenebileceği gibi az çok farklı davranışlar da sergilenebilmektedir. İlkeler insanlara değerlendirme yapma ve karar verme olanağı sunmaktadır (Akt: Manolova, 2011).

Örneğin, "İnsan kendisine ve başkalarına bilinçli olarak fiziki ya da duygusal zarar vermemelidir" gibi bir ilke olduğunu düşünelim. Bunun cezai bir yaptırımı yok. Bir film izlediğinizde bu sizi psikolojik olarak olumsuz etkileyebilir fakat etkilendiğiniz için bunun cezai bir yaptırımı olmayacaktır elbette. Ya da sıcak fırındaki tepsiyi tutmak elinizi yakacaktır ve bu size fiziki bir zarar verecektir. İlke size kendinize zarar vermeyin diyor, tepsiyi tutmayın demiyor. Buna göre A kişisi

fırın ve tepsi soğuduktan sonra tepsiyi fırından çıkarma yoluna giderken B kişisi ısıya dayanıklı bir eldiven ile tepsiyi tutmuş olabilir. Her ikisi de ilkeye uygun bir davranıştır. C kişisi tepsinin sıcak olduğunu bildiği halde çıplak elle tutarsa malum sonla karşılaşacak ve eli yanacaktır. A ve B kişileri aynı ilkeye uyarak farklı davranışlar sergilemişlerdir. Her ikisi de ilkeye uygun davranışlardır. Güzel olan şu ki, elini yaktığı için C kişisine ceza verilmeyecektir.

Kuçuradi (2006) sosyal hayatta insanın değerini korumaya yönelik, nelerin yapılması ya da yapılmaması gerektiğine ilişkin düşünce ve çıkarımların sonucunda etik ilkelerin oluştuğunu belirtmektedir. Buna göre etik ilkelerin kaynağını üç tür çıkarım oluşturmaktadır:

- Davranışların sergileyen kişiye doğuracağı sonuçlar. Faydaları ve zararları irdelenerek oluşturulacak genellemeler (şunu yaparsa daha yararlı olur gibi çıkarımlar).
- Eğitim sistemi. Çünkü insanların birbiri ile olan ilişkilerinin temelini insanın değerinin bilgisi oluşturmaktadır ve bu bilginin önemli bileşenlerinden biri aldıkları eğitimdir (kişi böyle davranırsa insani değerini korur).
- Mantıksal bir çıkarım olan değer yargıları üzerindeki yargılardan çıkarılan sonuçtur ve uygulanabilirliği ifade eden sonuçlardır.

Etik ilkeler, kişiler üzerinde yasalar gibi yaptırımları olan kurallar değillerdir. Kişileri iyi davranışa yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Bunun sağlanabilmesi için de etik ilkeleri oluştururken dikkat edilmesi gereken bazı noktalar vardır (Şen, 1998):

- *Resmi etik ve gayri resmi etik uyumlu olmalıdır.* Toplum tarafından kabul görmüş yazılı olmayan bir takım etik kurallar vardır eğer belirlenecek olan yazılı etik ilkeler bunlarla çelişirse uygulamada bir karşılığı olmayacaktır. İnsanlar kabul görmüş olan (yazılı olmasa da) etik ilkeleri uygulayacak dolayısıyla belirlenen yazılı ilkeler atıl kalacaktır.
- *Oluşturulan ilkeler açık, net ve anlaşılır olmalıdır.* Eğer etik ilke kişiler tarafından farklı anlaşılırsa uygulamada ikilemler ortaya çıkacaktır. Böyle durumlara yol açmaması için ilkeler olabildiğince yalın bir dille açık ve anlaşılır ifade edilmelidir.
- *İlkeler birbirleri ile çelişmemelidir.* Bir ilkenin uygulanması bir diğer ilkenin ihlaline yol açarsa bu durumda çeşitli tutarsızlıklar ortaya çıkacaktır. İlkeler bütününde çelişkilerin ve tutarsızlıkların, dağınıklığın ve aşırı sınırlayıcılığın olmamasına özen gösterilmelidir.

- *İlkeler uygulanabilir olmalıdır*. Belirlenen etik ilkeler gerçekleştirilebilir, başarılabilir davranışları öngörmelidir. Eğer kişiler tarafından ulaşılması mümkün olmayan hedefler olarak algılanırlarsa uyulmayacaktır. Etik ilke olarak uyulması mümkün olmayan yüksek davranış standartları belirlenirse ulaşılması güç idealler olarak görülmesine ve önemsenmemesine yol açabilir. Bu nedenle gerçekleştirilebilir, makul davranışlar göz önünde bulundurularak etik ilkeler oluşturulmalıdır.
- *Etik ilkeler katılımcı bir anlayışla oluşturulmalıdır*. İlkeler oluşturulurken ilgili kişilerin de görüşüne başvurulmalıdır. Eğer etik ilkeler, yasa ve yönetmelikler gibi tepeden inerse uyulması zorunlu olan ve uyulmaması durumunda yaptırımları olan kurallar biçiminde algılanmasına yol açabilir. Bu durumda etik ilkelerin etkisi mevcut yasalar gibi olacaktır. Bunun önüne geçebilmek için etik ilkeler katılımcı bir anlayışla oluşturulmalıdır.

Yukarıda listelenen beş madde etik ilkelerin oluşturulmasında dikkat edilmesi gereken temel noktalardır. Bu maddeler geliştirilecek etik ilkelerin amacına ulaşması, ilgili kişiler tarafından benimsenmesi, içselleştirilmesi ve uygulanması açısından önemlidir. McNamar (2002) ise etik ilkelerin geliştirilmesinde şu adımları önermektedir (Akt: Acar, 2000):

- Kanun ve yönetmelikleri gözden geçirmek.
- Öncelikli değerleri belirlemek.
- Güncel problemlere çözüm üretecek değerleri tanımlamak.
- Çıkar sahipleri tarafından takdir edilebilecek etik değerleri düşünmek.
- Yeni etik değerleri duyurmak ve yaygınlaştırmak.
- Etik kuralları yıllık dönemlerle güncellemek.

Etik ilkeler her çalışma ya da sosyal alana göre farklılaşabilir ancak Lamberton ve Minor (1995) etik ilkeler oluşturulurken de temel alınması gereken bazı ilkeler olduğundan söz etmektedir. Bunlar "hakkaniyet, insan hakları, faydacılık ve bireysellik" ilkeleridir (Akt: Aydın, 2012). Aydın (2006) bunlara ek olarak "eşitlik, tarafsızlık, sorumluluk, insan sevgisi, sadakat, hukukun üstünlüğü, sevgi, hoşgörü, nezaket ve saygı, tutumluluk, demokrasi, saygınlık ve güven, hizmet bilincinin ve kalitesinin yükseltilmesi, açıklık, hak ve özgürlükler, yasa dışı emirlere direnme, çıkar çatışmasına girmeme" gibi ilkelerin de dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir.

- *Hakkaniyet:* Bütün ilkeler tutarlı ve tarafsız olmalıdır. Ayrıca objektif ve yansız olmanın yanında durumla ilgili tüm gerçekler göz önünde bulundurularak karar verilmelidir.
- *İnsan hakları:* Kişilerin varlığı, bütünlüğü ve temel insan hakları dikkate alınmalıdır.
- *Faydacılık:* Herkes için en iyi kararın verilmesine yönelik olmalıdır.
- *Bireysellik:* Kişilerin uzun vadede kişisel çıkarlarını korumak ve artırmak yönünde olmalıdır.
- *Eşitlik:* Zaman, durum ve kişilerden bağımsız olarak herkese eşit davranılabilmelidir.
- *Tarafsızlık:* Olaylara ve kişilere yansız yaklaşılmalıdır.
- *Sorumluluk:* Kişilerin kendi davranış ve olayların sonuçlarını üstlenmesi
- *İnsan sevgisi:* İnsan ve onun hak ve özgürlükleri temel alınmalıdır.
- *Sadakat:* İlgili kişi ya da kuruma bağlı olma isteği.
- *Hukukun üstünlüğü:* Toplum huzuru ve yasaların etkinliği korunmalıdır.
- *Sevgi:* Kişinin kendisiyle barışık olması sağlanmalıdır.
- *Hoşgörü:* Kişinin kendi düşüncesi gibi olmayanı anlayışla karşılayabilmesi.
- *Nezaket ve saygı:* Başkalarına karşı kibar ve saygılı davranılmalıdır.
- *Tutumluluk:* Mevcut kaynakları planlı tüketmek.
- *Demokrasi:* Herkesin eşitliği sağlanmalıdır.
- *Saygınlık ve güven:* İnsanlar arası ilişkilerde karşılıklı saygı ve güven duygusunun gelişmesidir.
- *Hizmet bilincinin ve kalitesinin yükseltilmesi:* Kişinin verilen görevi en iyi şekilde yapmasıdır.
- *Açıklık:* İnsan ilişkilerinde ve olaylarda gerçekçi davranma ve gerçeği gizlememek.
- *Hak ve özgürlükler:* Başkasının hak ve özgürlüğünü ihlal etmemek kaydıyla herkes özgürce davranabilir.
- *Yasa dışı emirlere karşı direnme:* Kişi hukuken suç olabilecek bir davranışı yapmaya zorlanırsa eğer bunu yapmamak için direnmelidir.
- *Çıkar çatışmasına girmemek:* Kişi kendi çıkarları doğrultusunda ilgili yasa ve yönetmeliklere aykırı davranmamalıdır.
- *Misyona bağlılık:* Bir kurum için çalışanlar kurumun amacına, misyon ve vizyonuna bağlı kalarak hareket etmelidir.

Geliştirilen etik ilkeler neye yönelik olursa olsun geliştirilirken, yani maddeler hazırlanırken yukarıda belirtilen durumlar göz önünde bulundurularak hazırlanmalıdır. Çünkü etik ilkeler toplumun ve kişilerin huzurunu, menfaatini korumamaya yönelik çeşitli durumlarda sergilenecek davranışlar için karar vermede yol gösterici olmalıdır.

Örneğin, bir araştırma yaptığınızı varsayalım ve bir hastalığın insanlardaki seyrini ve hastalığın evrelerini ortaya koymayı amaçlıyorsunuz. Danışmanınız bazı hastalara bilgileri olmadan bir ilacı vermenizi söylüyor ve bu ilaç onlarda yan etkilere yol açabilir. Gizlice yapılacak olan bu uygulama ile insanlarda farklı hastalıklara yol açabileceği için, danışmanınız sizi etik dışı bir davranışa zorlamış oluyor. Böyle bir durumda elbette ki bu gibi durumları karşılayan bir etik ilkenin olması gerekir. Yukarıda listelenen etik ilkelerin hazırlanmasında göz önünde bulundurulması gereken ilkelerden "yasa dışı emirlere karşı direnme" temel alınarak hazırlanacak bir ilke bu durumda ne yapılması gerektiğine yol gösterecektir. Bir okulda okul müdürünün müdür yardımcılarını kayıt esnasında velilerden rüşvet almaya zorlaması benzer bir örnektir. Burada rüşvet almak yasal yaptırımları olan bir suçtur, bu durumda yasal olmayan emirlere karşı koymayı öngören ilkelerle bu gibi durumlarda sergilenecek davranışlara yol gösterilmelidir.

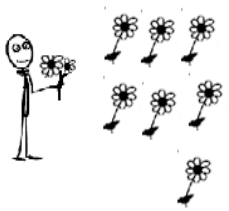
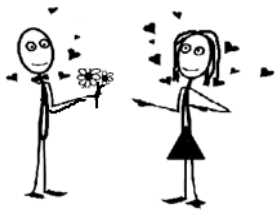
ETİK KURAMLAR

Bilimsel kuramlar, belli sorulara akla uygun ve ikna edici cevaplar bulma çabasındadır. Buna göre etiğin ahlak ve ahlaklı olanı konu edindiği düşünülürse ahlak nedir ve ahlaklı olan nedir sorusuna verilen cevap kadar etik kuramı vardır. Bir diğer ifadeyle bu soruya verilen her cevap beraberinde bir etik kuramını da getirmiştir. Bir etik kuramı, etik düşünce ve pratiğin kuramsal hesabıdır. Yani temel etik ilke ve uygulamaların doğruluğunu kanıtlama çabasıdır ya da bunun test edilemeyeceğini vurgulamaktadır (Williams, 1985). Etik, "Betimleyici, Normatif ve Metaetik" olmak üzere ahlak felsefesinde üç ayrı araştırma düzeyine sahiptir. Bu alanlar içerinde normatif etiğin altında "Teolojik, Aksiyolojik ve Deontolojik" olmak üzere üç alan daha bulunmaktadır.

Betimleyici etik, insan davranışlarını gözlemleyip kişinin kendi davranışlarına yönelmesini ve eleştirel bir açıdan bakmasını temel almaktadır. Ortak değerler bildirmek veya kurallar belirlemek yerine, sadece insan davranışlarını gözlemleyerek, eylemin sonuçlarını betimlemektedir (Cevizci, 2008). Betimleyici etik uygulamalı etik olarak da isimlendirilmektedir ve uygulama adından da anlaşılabileceği gibi, çeşitli mesleklerde veya kimi durumlarda karşılaşılabilecek etik ikilemlerde, davranış, ilke ve ahlak kuramları ile karşılaştırılması ve kıyaslanması için ölçütler oluşturma ve bunların insan davranışlarındaki uygulanışını incelemektedir (Resnik, 2004). Betimleyici etikte insanların ne yapmaları gerektiğine cevap aramaktan çok "insanlar ne yapıyor" sorusuna cevap aranmaktadır.

Normatif etik, betimleyici etiğin aksine ahlaki eylemler için norm, ortak değer ve düzenleyici ilkeler belirlemeyi amaçlamaktadır ve kapsadığı çok sayıda etik kuram ile en geniş çalışma alanına sahiptir. Normatif etikte temel olarak insanların ahlaklı davranmaları için düzenleyici ilkelerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Normatif etik, ahlaka yönelik standart, ilke, değer gibi kavramların incelendiği alandır (Resnik, 2004). Normatif etik kuramları eylemlere rehberlik sağlamayı amaçlamakta ve "ne yapmalıyım?" sorusuna cevap alabilecek süreçleri tanımlamayı hedeflemektedir (Aydın, 2006: 18). Kısaca normatif etik, kişinin ahlaki bakımdan ne yapması, nasıl bir kişi olması gerektiği gibi konuları ve soruları cevaplamaya çalışmaktadır (Yazıcı, 2001: 130). Bu yönüyle normatif etikte insanlara nasıl davranması gerektiğinin gösterilmesi amaçlanır, betimsel etikte ise ne yaptığı ve neden yaptığı ortaya koyulmaya çalışılır diyebiliriz.

Metaetik, etik kavramlarının anlamını, etiğe ulaşma yollarını ve etik davranışların sergilenmesinde aklın rolünü araştırır. Metaetik, ahlak alanına giren kavramları incelemekte, davranış ölçütlerini belirlemekte, bu kavramların anlamlarını açıklığa kavuşturmakta ve ahlaki yargıları analiz etmektedir (Cevizci, 2008). Etik kavramların anlamları ya da etiğin yöntemleri, etik bilginin ne yollarla olanaklı olduğu ya da etik eylemlerin gerçekleştirilmesinde aklın yeri konusunda sorulara cevap arayarak, ahlaki yargıları analiz etmeyi amaçlamaktadır (Haynes, 2002: 250). Etiğin göreli olup olmadığı ya da insanın hep kendi çıkarları için davranıp davranmadığı gibi tartışmalar metaetiğin kapsamına girmektedir (Aydın, 2006: 18).

1. Adım: Betimleyici Etik	2. Adım: Normatif Etik	3. Adım: Metaetik
		
Erkek bir parktaki çiçekleri koparıyor. Neden koparıyor olabilir? Ne yapıyor ve neden yapıyor sorularının cevabı betimleyici etiğin konusudur.	Erkek, birinci karede topladığı çiçeklerden bir demet yaptı ve duruyor. İnsanların birbirini mutlu etmesi "iyi" ahlaklı bir davranış o yüzden bu çiçekleri kadına vermeli. Ne yapmalı ya da ne yapmalıyım sorusunun cevabı normatif etiğin konusudur.	Peki, mutlu etmek için çiçek mi vermek gerekir? Bu ahlaklı bir davranış mıdır? Parktaki çiçekleri koparmak doğru bir davranış mıdır? Her ikisi de ahlaklı davranışlar mıdır? Bu tartışmalar ise metaetiğin konusudur.

Şekilde görselleştirilmeye çalışılan anlatı, betimleyici etiğin değiştirmeye çalışmadan yalnızca gözlemleyip, olanı ve nedeni araştırdığı, normatif etiğin ne yapılması gerektiği yönünde yönlendirmeler yaptığı ve metaetiğin ise yapılanın ahlaklı olup olmadığı, kime göre ahlaklı olduğu sorusuna cevap aradığıdır. Etiğin bu üç araştırma alanı içinde normatif etik kapsadığı pek çok etik kuram ile etiğin en geniş alanını oluşturur.

Normatif etik kuramları, teleolojik (sonuçsalcı), aksiyolojik ve deontolojik olmak üzere üçe ayrılmaktadır. *Teleolojik etik*, sonuç merkezli yaklaşım olarak anılır ve önemli olan sergilenen davranışın sonucudur yani eylemin ahlaki değerini belirleyen o eylemin sonucudur (Cevizci, 2008). *Aksiyolojik etik*, teolojik etiğe yakın olmakla birlikte eylemin içerdiği değerden dolayı ahlaken doğru olacağını savunurken, *deontolojik etik*, sonuçtan çok eylem sürecini ön plana çıkarmıştır ve ahlaki eylemin değerini sürecin belirlediğini ileri sürmektedir.

Teleolojik Etik

Yunanca tamamlama ve sonlandırma anlamına gelen "teleos" kavramından türemektedir (Beyaz, 2011), sonuca odaklanmaktadır ve ahlaki davranışın değerini belirleyen şeyin, davranışın ürettiği sonuç olduğunu savunmaktadır (Cevizci, 2008). Sonuç etiği ya da teleolojik kuramlar, "ne yapmam gerekir?" sorusunun cevabını aramakta ve bir iş veya davranışın sonucu üzerine yoğunlaşmaktadır (Aydın, 2006). Burada yapılan, bir eylemin iyi ve kötü olası sonuçlarını tahmin etmeye çalışmak ve sonuçları doğrultusunda iyinin mi kötünün mü ağır bastığına karar vermektir. Eğer bir davranış sergilendiğinde bu davranış sonucunda iyi şeylerin olması ihtimali daha yüksekse o davranış ahlaklıdır. Bir anlamda buradaki temel hedef maksimum iyiliğe ulaşmaktır. Bir diğer ifadeyle maksimum sayıda insanın iyiliğini sağlamaktır. Bu amaç kuramı faydacılığa götürmektedir. Faydacılığa göre, yapılan her eylemin ulaşması gereken ahlaki amacın, bir bütün olarak dünyada kötüye kıyasla mümkün olan en büyük oranda iyiyi üretmesi ve eylemden etkilenen herkesin yararına olması gerekmektedir (Frankena, 2007: 72). Bentham'ın (1834) savunduğu eylem faydacılığı, fayda ya da en yüksek mutluluk ilkesinin kişisel eylemlere uygulanmak durumunda olduğu görüşüne, yani herkesin eylemden etkilenecek bütün insanlara en yüksek iyiliği, faydayı sağlayacak eylemi gerçekleştirmesi gerektiğini öne süren faydacılık türüne eylem faydacılığı adı verilmektedir (Akt: Cevizci, 2008: 193). Bentham'a göre fayda ise, bir nesnenin kullanımı ya da özellikleri sayesinde insanlara sağladığı çıkarın, hazzın, mutluluğun ve iyiliğin kötülük, mutsuzluk gibi acı verecek durumları ortadan kaldırmasıdır (Akt: Aydın, 2012: 27). Neyin iyi, haz veren, mutluluk veren olduğunu neyin kötü ve acı veren olduğunu saptayabilmek için haz ve mutluluğun nitel ve nicel ölçümünü yapmaya yönelindiği için doğalcı bir etik kuramıdır (Cevizci, 2008: 191).

Aksiyolojik Etik

Aksiyolojik etik (içerikli değer etiği) teleolojik etikten etkilenmiştir ve pek çok yönden ortaklaşmaktadır. Bu etiğin temel araştırma alanı değerlerdir ve değerler var mı? sorusudur. Varsa bu değerler doğuştan mı gelmektedir? Zamandan bağımsız olarak toplumlar için mutlak değerler var mıdır? sorularına cevap aramaktadır. Kısacası aksiyolojik etik, insanın değerlerini ve yapıp etmeleri konusundaki problemleri incelemekte ve değerlendirmektedir (Değirmencioğlu, 1997). Aksiyolojik etiğe göre değerler araç ve ahlaki değerler olarak ikiye ayrılır. Araçsal değerler insanlar için önem taşıyan nesneler veya nesne durumlarıyla ilgili olup aşağıdan yukarıya doğru bir değer sıralaması ve hiyerarşisi içindedirler. Ahlaki değerler ise başlangıçta herhangi bir geçekliği olmayan ama gerçekleştirilmesi gereken ve ancak insanlar tarafından gerçekleştirildiğinde içerik kazanan değerlerdir (Doğan, 2010).

Deontolojik Etik

Yalnızca eylemin sonuçlarına değil, aynı zamanda eylemin türü ve ahlaki ilke ve kuralların izlenip izlenmediğine de odaklanmaktadır (Aydın, 2006). İsminin yunanca karşılığı nedeniyle bu etik yaklaşım "görev etiği" olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, kişilerin üzerlerine düşen görev ve sorumlulukların neler olduğunu bilmeleri anlamına gelmektedir (Aydın, 2001). Bu kuramda ahlakta, eylemin sonucundan ziyade, eylemin temelindeki niyet, ilke ve gerçekleştirdiği görevi önemseyen deontolojik etik anlayışı, akıllı ve sorumlu bir varlık olarak insanın yerine getirmesi gereken bir takım görevleri bulunduğundan hareketle, etiğin temelinde görevin olduğu ileri sürülmektedir. Deontolojik etiğin ilk kuramı, Kant'ın Formel Ahlak Kuramı'dır (Cevizci, 2008). Kant'a göre ahlaki davranış, her koşul ve durumda sergilenmelidir (Akarsu, 1984). Bir davranışın sonucu tek başına bir şey ifade etmemektedir. Sonuç doğru olduğu halde ona ulaşma yolu yanlış olabilir, bu durumda o eylem sonuç iyi olsa dahi ahlaklı olmayacaktır. "Sana nasıl davranılmasını istiyorsan, sen de başkalarına öyle davran" sözüne altın kural denilmektedir (Aydın, 2012). Bu altın kural bir davranışı sergilerken kendimizi karşımızdakinin yerine koymayı öngörmektedir. Davranışlarımızı sınama yöntemi, yaptığımız davranışı bizim için önemli kişiler ya da toplum önünde rahatlıkla savunabilmemizdir. Savunmakta sıkıntı hissediyorsak, kararın öngördüğü çözümü ahlaki olarak meşrulaştıramıyoruz demektir ki bu durumda kararın etikliği şüphelidir. Nitekim pratik bir test "kararın önemli bir gazete ya da televizyon haberlerinde yer almasından" duyulacak rahatsızlıktır. Bunun derecesi, etiklik ya da etik dışılığın göstergesi olarak kabul edilecektir (Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği, 2009: 35-36).

ETİK ÇEŞİTLERİ NELERDİR?

Etik her alanda çeşitli isimlerle karşımıza çıkabilir, dolayısıyla farklı etik türleri bulunmaktadır. Örgütsel etik, yönetsel etik ve meslek etiğinden söz etmek mümkündür (Aydın, 2012).

Örgütsel etik: Örgüt kavramı pek çok alanda tanımlanmakla birlikte, genel olarak belirli hedefler ve çıkarlar çerçevesinde belirli sayıdaki insanların oluşturduğu, kendince kuralları olan birlikteliktir. Örgütün örgüt olabilmesi için, iletişim içinde olan üyelerinin ve bu üyelerin istekle gerçekleştireceği hedeflerinin olması gerekir (Aydın, 2012). Dolayısıyla örgütsel etik de aynı örgüt içindeki kişilerin davranışlarının tutarlı olmasını sağlayacak kurallara, değerlere ve karşılaşılacak problemlerin çözümünde izlenecek bir yol göstericiye ihtiyaç vardır. Bunların bütünü örgütsel etiği oluşturur.

Yönetsel etik: Yönetim, örgütün hedeflerine ulaşmasını sağlayacak insan ve kaynak gücünün koordinasyonunun sağlanmasıdır. Kurumda görev alan kişileri bu amaç için organize etmek de yönetimin işidir, bunların gerçekleştirilmesinde uyulacak kurallar ve etik değerler yönetsel etiği oluşturur (Aydın, 2012).

Meslek etiği: Meslek, kişinin yaşamını idame ettirebilmesi, temel gereksinimlerini karşılayabilmesi için gerekli olan maddi kazanca erişebilmek adına bir iş kolunda çeşitli sorumluluk ve görevleri üstlenerek yerine getirmesidir. Bir uğraşın meslek olarak kabul edilebilmesi için özellikle etik ve ahlak ilkeleri gibi bazı ilkelere ve özelliklere sahip olması gerekir (Aydın, 2006). Toplumsal işbölümünün ortaya çıkmasıyla birlikte bazı işlerin bazı kişilerce daha iyi yapılması ve kişilerin bu işi ya da görevi yerine getirirken bazı değerlere uyması zorunluluğu meslek etiğini de beraberinde getirmiştir. Meslek etiği belirli bir meslek grubunca mesleğe ilişkin olarak ortaya çıkarılıp korunan; meslek üyelerini belirli bir şekilde davranmaya yönelten, meslek içi rekabeti düzenleyen, mesleki olarak yetersiz ve ilkelere aykırı davranan kişileri meslek dışına iten, mesleği geliştiren ve meslek yararına kullanılan ilkelerin bütünüdür (Özkalp ve Kırel, 2005). Bir meslek için etik ilkelerin tanımlanmasının faydalarını Desensi ve Rosenberg (2003) altı maddede özetlemiştir (Akt: Aydın, 2006):

1. Meslektaş baskısı sağlayarak, kişileri etik davranış sergilemeye teşvik eder.
2. Kişilerin kişilikleri yerine, doğru ya da yanlış eylemler konusunda daha tutarlı ve kararlı bir rehberlik sağlar.
3. Belirsiz durumlarda nasıl davranılacağı konusunda rehberlik eder.

4. Yöneticilerin otokratik gücünü kontrol eder.
5. Örgütlerin toplumsal sorumluluklarını tanımlar.
6. Örgütün ya da mesleğin çıkarlarına hizmet eder.

Her meslekte birbirine benzer ya da yakın olmasına rağmen ayrı ayrı tanımlanan etik ilkeler vardır ve her meslek için bunları ayrı ayrı tanımlamak gereklidir. Çünkü bir meslek için etik olan bir davranış başka bir meslek için etik olmayabilir. Örneğin mayo giyerek işe gitmek öğretmenlik mesleği açısından etik olmayacaktır ancak bu kişi sahilde çalışan bir cankurtaran ise mayo giymek mesleğine uygun bir kıyafettir ve etik dışı davranmış olmayacaktır. Bu gibi durumlar olabileceği için bütün meslekleri tek bir çatı altında toplayarak etik ilkeler oluşturmak yerine her meslek özelinde ayrı ayrı düşünerek etik ilkeler oluşturulması daha doğru olacaktır. Aksi durumda daha önceki başlıklarda belirtildiği gibi ilkelerin uygulanabilir olmaması, ilkeler arasında çelişkiler olması gibi ilkeleri atıl kılacak durumlarla karşılaşılabilir.

Örneğin polislik mesleği için tanımlanan etik ilkeler içinde şu ifadeler yer almaktadır (Aydın, 2012; Bal ve Eryılmaz, 2002; Smith ve Bace, 2003):

- Mesleki profesyonellik
- Mesleki sorumluluk
- Mesleki etkinlik
- Örnek kişilik
- Eleştirilere açıklık
- Bireye saygı
- Hak ve hürriyetlerin korunması
- Eşitlik ilkesinin gözetilmesi
- Özel hayata saygı
- Sır saklama
- Dürüstlük
- Adil ve yansız karar verebilmek
- Tarafsızlık
- Deliller doğrultusunda rapor hazırlayabilmek.

Bunlara benzer şekilde polisliğin bir alt çalışma birimi olan kriminal uzmanları ve olay yeri inceleme görevlilerinin mesleki etik ve değer kavramları Beyaz (2011) tarafından aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- Laboratuvar incelemeleri
- Delil, personel ve uzman güvenliği
- Görev bilinci, verimlilik ve profesyonellik
- Gizlilik, adalet ve eşitlik
- Hukukun üstünlüğü
- Tarafsızlık
- Dürüstlük
- Rüşvet ve hediye kabul etmeme
- Eleştiri
- Kendini geliştirme ve eğitime açık olma
- Topluma güven
- Nezaket ve meslektaşlara saygı.

Aynı mesleğin özel alt çalışma alanlarında dahi etik ilkeler bakımından farklılıklar söz konusu olabilmektedir. Bir başka meslek etiği örneği ise hemşirelik meslek etiğidir. Aşağıda hemşirelik mesleğine yönelik Uluslararası Hemşireler Konseyinin hazırladığı Hemşireler İçin Etik Kodlara yer verilmiştir. Bu etik kodlar "Hemşireler ve İnsanlar, Hemşireler ve İşbirliği Halinde Çalışılanlar, Hemşireler ve Uygulama ve Hemşireler ve Meslek" alt bölümleri tanımlanarak aşağıdaki gibi özetlenmiştir (Akt: Dinç, 2009):

- Hastanın kişisel bilgilerinin ve mahremiyetinin korunması.
- Bakımla ilgili uygulamalardan önce yeterince bilgilendirilmesi ve rızasının alınması.
- Toplumdaki hassas kişi ve grupların gereksinimlerinin karşılanması.
- Doğal çevrenin korunması için sorumluluk üstlenmesi.
- Sürekli öğrenimine devam etmesi.
- Kişisel sağlığına özen göstermesi.
- Mesleğin toplumdaki itibarını koruyacak şekilde davranması.
- Mesleki eğitim, araştırma, uygulama ve hemşirelik uygulamalarının yönetiminden birincil sorumlu olduğu.
- Meslek örgütü aracılığıyla hemşirelerin çalışma koşullarının geliştirilmesi konusunda aktif rol üstlenmesi.

- Meslektaşları ve diğer sağlık çalışanlarıyla işbirliğine dayalı bir iletişim sürdürmesi.
- Bakım hizmeti verilen kişinin sağlığına yönelik herhangi bir tehlike söz konusu olduğunda uygun önlemlerin alınması ve savunuculuk rolünün üstlenilmesi.

Görüldüğü gibi farklı mesleklerde farklı kodlar tanımlanmaktadır ve meslek ilkeleri oluşturulurken çeşitli alt boyular temel alınmaktadır. Örneğin hemşirelik meslek etiğinde yer verilen alt başlıklardan "Hemşireler ve İnsanlar" alt boyutu insan ilişkilerinde uyulması gereken ilke ve kuralları ifade etmektedir. Neredeyse bütün mesleklerde bu boyut vardır ve bu evrenseldir. Taymaz (1997) ilköğretim müfettişlerinin uyması gereken ilkeler olarak iletişim boyunu aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

- İnsanların bilişsel, duyuşsal ve psikomotor yönlerinin birbirinden farklı olabileceği dikkate alınmalıdır.
- Çalışanların sergilediği davranışların bir kısmının duyuşsal olabileceği kabul edilmelidir.
- İnsan saygıya ve sevgiye layıktır, kendisine gereken değer verilmelidir.
- İnsana güven asıldır, güven duygusu gelişen insan huzurlu çalışır, çekingenliği azalır ve güdülenmesi artar.
- İnsana dostça yaklaşılmalıdır, değer verilerek samimi bir ortamda iletişim kurulmalıdır.
- İnsana hakça davranılmalıdır. Kişiler arasında yasal olmayan ayrımlar yapılmamalı, adalet duygusu geliştirilmelidir.

Öğretmenlik mesleğinde de tanımlanmış çeşitli kodlar bulunmaktadır. Üstelik neredeyse benzer ifadeler olmasına rağmen öğretmenlik mesleğine yönelik birçok mesleki etik tanımlanmıştır.

ÖĞRETMENLİK MESLEK ETİĞİ

Eğitim, değerli olduğu düşünülen birtakım davranışları kişiye kazandırarak onu olgunlaştırmayı ve mükemmelleştirmeyi amaçlayan özü itibari ile ahlaki etkinlikler bütünüdür (Doğan, 2010). Bu süreçte aktif rol alan öğretmenlerin; mesleği iyi temsil etmesi, liderlik rolünü üstlenebilmesi, öğrencilerine rehber ve sırdaş olabilmesi, doğru yönlendirebilmesi, her koşulda yansız ve objektif davranabilmesi, bilgisini aktarabilmesi, gerektiğinde anne baba misyonu üstlenebilmesi, arabulucu olması, öğrencilerini başarıya güdüleyebilmesi, açık fikirli olması, kendine güvenmesi, dürüst, eleştiriye açık ve adaletli davranabilmesi, güler yüzlü ve alan

bilgisine sahip olması, eğitim sürecini planlayabilmesi, genel kültürünün yüksek olması ve etik açıdan uygun davranışları sergileyen kişiler olması beklenmektedir (Celep, 2005; Gündüz, 2003; Yalın ve Özdemir, 2003). Elbette bu özellikler öğretmenlerde bulunması istenen özelliklerden bazılarıdır. Bu özellikler içerisinde altı çizilmesi gereken nokta etik ilkelere uygun davranabilmesidir. Çünkü eğitim kişi için neyi nasıl doğru yapmalıyım sorusuna cevap arama durumudur. Dolayısıyla eğitim etikten, etik de eğitimden ayrı düşünülmemelidir (Aydın, 2006). Eğitim öğretim sürecinde ve etkinliklerinde etik ögeler hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle etik ilkelerin özenle belirlenip eğitim sürecinde aktif rol alan tüm kişiler tarafından içselleştirilerek uygulanması gerekir. Neyin etik, neyin etik dışı olduğunu kişi en iyi eğitim ortamında öğrenecektir. Bu durumda öğrencilerimizi ve eğitimcilerimizi etik davranışlarla yoğrulmuş kişiler olarak yetiştirmemiz yerinde bir davranış olacaktır (Topsoy, 2014). Bu nedenle eğitim sürecinde aktif rol alan hatta öğrenciler için rol model olan öğretmenler için öğretmenlik meslek etiği büyük önem taşımaktadır.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de öğretmenlerin mesleki etik ilkeler ile tanışması hizmet öncesinde başlamaktadır. Öğretmenlere etik ilkeleri hatırlatmak ve benimsetmek amacıyla öğretmen antları mevcuttur. Bu antlar, öğretmenler mesleğe girmeden üstlenecekleri görevleri ve yüklendikleri etik sorumlulukları ve yerine getirmeleri beklenen etik ilkeleri hatırlatmaktadır. Öğretmenlere meslek içinde uymaları gereken meslek etiği ilkelerini hatırlatan öğretmen andına aşağıda yer verilmiştir (Aydın, 2006):

- Hiçbir öğrencime zarar vermeyeceğim
- İnsanlığın ve insanın yücelmesi için eğitim-öğretim yapacağım.
- Benim gözetimime bırakılmış olan öğrencilerimi koruyacağım.
- Eğitim-öğretim yaparken öğrencilerimin ihtiyaçlarına öncelik vereceğim.
- Öğrencilerimin iyi eğitilmesi için gereken yatırımın azaltılması çabalarına direneceğim
- Öğrencilerimin eğitimi sürecinde mümkün olan en iyi öğrenme kaynaklarından yararlanmalarını sağlayacağım.
- Öğrencilerimin tümünün güvenli ve sağlıklı bir çevrede bulunması için elimden geleni yapacağım
- Bütün öğrencilerime saygılı bir biçimde, nazik ve içimden gelen bir coşku ile öğretim yapacağım
- Bütün öğrencilerimin gereksinmelerinin karşılanması için elimden geleni yapacağım.
- Çevremdeki iyi insanları öğretmen olmaya teşvik edeceğim
- Eğer öğretme aşkımı kaybedersem meslekten ayrılacağım ifadelerinden oluşmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmenler Günü Kutlama Yönetmeliği'nin (1992) 21. Maddesi *"her yıl 24 Kasım günü, Öğretmenler Günü olmasının yanında öğretmenlik mesleğine yeni girenlerin yemin etme günüdür."* şeklindedir. Bu madde gereğince göreve başladıktan sonraki ilk 24 Kasım öğretmenler günü kutlamasında öğretmenler aşağıdaki yemini etmektedir:

> *"Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına, Atatürk İnkılap ve İlkelerine, Anayasa'da ifadesini bulan Türk Milliyetçiliğine sadakatle bağlı kalacağıma; Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarını tarafsız ve eşitlik ilkelere bağlı kalarak uygulayacağıma, Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyip, koruyup, bunları geliştirmek için çalışacağıma; insan haklarına ve Anayasanın temel ilkelere dayanan milli, demokratik, laik bir hukuk devletine olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarımı bilerek, bunları davranış halinde göstereceğime namusum ve şerefim üzerine yemin ederim"*

Bu ifadelerde öğretmenlere bağlı kalmaları gereken çeşitli ilkeleri hatırlatmaktadır. Farklı ülkelerde de benzer şekilde öğretmenler için mesleğe yönelik yemin uygulamaları bulunmaktadır. Zimbalu (2010) "XXI Yüzyılın Öğretmeni" adlı öğretmenlik yemininde *"öğretmenlik mesleğini hayatımın yemini olarak seçerek tüm ciddiyetimle yemin ederim: zengin veya fakir, yetenekli veya yeteneksiz, inatçı veya uysal ayrımı yapmadan her bir öğrencime öğretimsel bilgi ve hayatı öğreteceğime; maddiyatçı olmayıp iyi niyet, adalet örneği olup vatanımda hümanizm ve dürüstlük ideallerini savunacağımı;…"* ifadeleri yer almaktadır (Akt: Manolova, 2011).

Türkiye'de herhangi bir devlet okulunda görev yapan öğretmenler Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan meslek etiği ilkelerinin yanında etik sözleşme de imzalamaktadırlar. Bu sözleşmenin maddeleri aşağıda yer almaktadır (Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 2005):

Kamu hizmetinin her türlü özel çıkarın üzerinde olduğu ve kamu görevlisinin halkın hizmetinde bulunduğu bilinç ve anlayışıyla;

- Halkın günlük yaşamını kolaylaştırmak, ihtiyaçlarını en etkin, hızlı ve verimli biçimde karşılamak, hizmet kalitesini yükseltmek ve toplumun memnuniyetini artırmak için çalışmayı,
- Görevimi insan haklarına saygı, saydamlık, katılımcılık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme ve hukukun üstünlüğü ilkeleri doğrultusunda yerine getirmeyi,
- Dil, din, felsefi inanç, siyasi düşünce, ırk, yaş, bedensel engelli ve cinsiyet ayrımı yapmadan, fırsat eşitliğini engelleyici davranış ve uygulamalara meydan vermeden tarafsızlık içerisinde hizmet gereklerine uygun davranmayı,

- Görevimi, görevle ilişkisi bulunan hiçbir gerçek veya tüzel kişiden hediye almadan, maddi ve manevi fayda veya bu nitelikte herhangi bir çıkar sağlamadan, herhangi bir özel menfaat beklentisi içinde olmadan yerine getirmeyi,
- Kamu malları ve kaynaklarını kamusal amaçlar ve hizmet gerekleri dışında kullanmamayı ve kullandırmamayı, bu mal ve kaynakları israf etmemeyi,
- Kişilerin dilekçe, bilgi edinme, şikâyet ve dava açma haklarına saygılı davranmayı, hizmetten yararlananlara, çalışma arkadaşlarıma ve diğer muhataplarıma karşı ilgili, nazik, ölçülü ve saygılı hareket etmeyi,
- Kamu görevlileri Etik Kurulunca hazırlanan yönetmeliklerle belirlenen etik davranış ilke ve değerlerine bağlı olarak görev yapmayı ve hizmet sunmayı taahhüt ederim.

Yukarıda yer alan kamu görevlileri etik sözleşmesi kamuda çalışan tüm personele yönelik bir etik sözleşmedir. Öğretmenlik mesleğinde antların yanı sıra Milli Eğitim Bakanlığı, İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü'nün 2015 yılında yayınladığı genelgede eğitim-öğretim hizmeti verenler için belirlediği meslek etiği ilkeleri de bulunmaktadır. Bu ilkeler altı bölümde özetlenmiştir. Bunlar:

1. Öğrenciler İle İlişkilerde Etik İlkeler	▪ Sevgi ve Saygı ▪ İyi Örnek Olma ▪ Anlayışlı ve Hoşgörülü Olma ▪ Adil ve Eşit Davranma ▪ Öğrencinin Gelişimini Gözetme ▪ Öğrenciye Ait Bilgileri Saklama ▪ Menfi Psikolojik Durumları Yansıtmama ▪ Kötü Muameleden Kaçınma
2. Eğitim Mesleğine İlişkin Etik İlkeler	▪ Mesleki Yeterlilik ▪ Sağlıklı ve Güvenli Eğitim Ortamı Sağlama ▪ Mesai ve Ders Saatlerine Uyma ▪ Hediye Alma ▪ Kişisel Menfaat Sağlama ▪ Özel Ders Verme ▪ Bağış ve Yardım Talebinde Bulunma

3. Eğitimcilerle İlişkilerde Etik İlkeler	Eğitimci; ▪ Meslektaşları arasında ırk, dil, din, renk, cinsiyet, siyasi görüş ve aile statüsüne dayalı ayrımcılık yapmaz. ▪ Meslektaşlarına, öğrencilerle ilgili güven sarsıcı veya önyargılı yaklaşmalara neden olacak şekilde telkin ve yönlendirmede bulunmaz. ▪ Meslektaşları ile ilgili edindiği bilgilerde gizliliğe riayet eder. ▪ Öğrencilerin huzurunda ve değişik ortamlarda meslektaşları aleyhine söz söylemez, olumsuz söz ve davranışlardan kaçınır. ▪ Meslektaşları ile öğrencilerin kaliteli bir eğitim-öğretim alması için işbirliği yapar, bu süreçte karşılaştığı sorunları okul yönetimi ile paylaşır.
4. Veliler İle İlişkilerde Etik İlkeler	Eğitimci, ▪ Öğrencilerin sosyal, fiziksel, duygusal, kültürel, ahlaki, manevi ve düşünsel açıdan gelişimlerini sağlamak, beceri ve yeteneklerini ortaya çıkarmak için velilerle iyi iletişim kurar. ▪ Çocuklarıyla gerektiği gibi ilgilenmeleri konusunda velileri yönlendirir. ▪ Veliler arasında ırk, dil, din, renk, cinsiyet, siyasi görüş ve aile statüsüne dayalı ayrımcılık yapmaz.
5. Okul Yönetimi ve Toplum İle İlişkilerde Etik İlkeler	Eğitimci; ▪ Öğrencilerin kaliteli bir eğitim-öğretim hizmeti almasını sağlamak için okul yönetimi ile işbirliği yapar, bu süreçte karşılaştığı sorunları yetkili birime bildirir. ▪ Kurum kaynaklarını etkili, verimli ve tutumlu kullanır. ▪ Topluma karşı pozitif ve aktif rol sergiler, sorumluluklarını yerine getirerek örnek olur.

6. Okul Yöneticilerinin; Öğretmenler, Öğrenciler ve Veliler İle İlişkilerinde Etik İlkeler	Okul yöneticileri; ▪ Eğitim ve öğretimin sağlıklı ve güvenli bir ortamda yapılabilmesi için gereken önlemleri alır. ▪ Kurum kaynaklarının etkin, verimli ve tutumlu bir şekilde kullanılmasını sağlar. ▪ Öğretmenler, öğrenciler ve veliler arasında ırk, dil, din, renk, cinsiyet, siyasi görüş ve aile statüsüne dayalı ayrımcılık yapmaz.
7. Okul Yöneticilerinin; Öğretmenler, Öğrenciler ve Veliler İle İlişkilerinde Etik İlkeler	▪ Öğretmenler, öğrenciler ve velilerin okulda yaşanan sorunları açık bir şekilde ifade etmesine imkân verir, sorunlara çözüm üretme konusunda gayret gösterir. ▪ Öğrencilerin eğitim ve öğretimiyle ilgili olarak velilerle olumlu ve sürekli iletişim kurar. ▪ Eğitim hizmetlerinin yürütülmesinde öğretmenler arasında eşitlik, tarafsızlık ve liyakat ilkelerine riayet eder.

Yukarıda listelenen etik ilkeler hem öğretmenlere hem de eğitim yöneticilerine yönelik etik ilkelerdir. Dünya üzerinde öğretmenlik mesleğine yönelik tanımlanmış çeşitli meslek etiği ilkeleri bulunmaktadır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nin çeşitli eyaletlerinde temel alınan öğretmenlik meslek etiği ilkeleri şunlardır (Aydın, 2012):

- *Profesyonel Sorumluluk:* Eğitimciler, her öğrencinin potansiyelini ortaya çıkaracak atmosferin oluşturulması için çaba gösterecek, çalışma standartlarına ve etik ilkelere uygun davranacaklardır.
- *Mesleki Etik Davranışlar:* Eğitimciler dürüstlükleriyle örnek olarak, yasalara uyarak ve saygı göstererek mesleğin saygınlığını korumak için çaba göstereceklerdir.
- *Mesleki Uygulama ve Performans:* Eğitimciler, ilgili yasa ve yönetmeliklere göre mesleki açıdan yeterli bulunduktan sonra, mesleklerini icra ederek kendilerini mesleki anlamda sürekli geliştirmeye çaba göstereceklerdir.
- *Meslektaşlara Karşı Etik Davranışlar:* Eğitimciler birbirleri ile olan ilişkilerinde eşit, adil ve etik davranacaklardır.

- *Öğrencilere Karşı Etik Davranışlar:* Toplumun gözünde güven duyulan biri olarak eğitimciler, her öğrencinin etkili bir yurttaş olma potansiyelini gerçekleştirmeleri sürecini ölçebilmelidirler.
- *Aile ve Topluma Karşı Etik Davranışlar:* Eğitimciler, vatandaşlık görevlerini yerine getirirken, okulları geliştirmeye katkıda bulunan diğer kişilerle iş birliği yaparlar şeklinde altı başlıkta özetlenmektedir.

Aydın (2012) yaptığı çalışmada öğretmenlik meslek etiği ilkelerini aşağıdaki başlıklarda ifade etmiştir: 1) Profesyonellik, 2) Hizmette sorumluluk, 3) Adalet, 4) Eşitlik, 5) Sağlıklı ve güvenli bir ortamın sağlanması, 6) Yolsuzluk yapmamak, 7) Dürüstlük-doğruluk ve güven, 8) Tarafsızlık, 9) Mesleki bağlılık ve sürekli gelişme, 10) Saygı, 11) Kaynakların etkili kullanımı.

Öğretmenlik mesleğine yönelik etik ilkelerin farklı cümlelerle ifade edilmesine ve bazı farklılıkları olmasına karşın neredeyse aynı ilkeler olduğu söylenebilir. Her ne kadar belli başlı ilkeler olsa da bu ilkelerin soyut ve yol gösterici olduğu unutulmamalıdır. Uygulamada ikilem yaratabilecek durumlarla karşılaşılabilir.

ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR, ETİK İKİLEMLER VE ETİK KARAR VERME SÜRECİ

Eğitim kurumlarında eğitim öğretim görevini üstlenen kişiler görevlerini yerine getirirken ayrımcılık, hakaret ve küfür, bedensel ve cinsel taciz, kötü alışkanlıklar ve ihmal gibi bazı etik dışı davranışlar söz konusu olabilmektedir (Aydın, 2012; Köknel, 1996). Kişileri etik dışı davranışlara iten, kişinin değerleri, öncelikleri, tecrübeleri, kişinin risk değerlendirişi, kişinin pozisyonu, etkilenen kişiler/paydaşlar, etik kodların ve etik eğitimin varlığı, değerleri ve kültürü, yargı süreci, medya, kültür, inanışlar, eğitim gibi birçok faktör olabilir. Yılmaz ve Altınkurt (2009) öğretmenlik mesleğinde etik davranışların cinsiyet, program ve sınıf değişkenlerine göre farklılaşabileceğini ve etik dışı olarak algılanan temel davranışlardan birinin öğrenciler arasında zengin-fakir ayrımı yapmak olduğunu belirtmişlerdir. Geliştirdikleri ölçek ile öğretmenlik mesleğinde sergilenebilecek etik dışı davranışları tanımlamışlardır (Altınkurt ve Yılmaz, 2011; Yılmaz ve Altınkurt, 2009):

- Öğrenciler arasında zengin-fakir ayrımı yapmak
- Öğrencilere sözlü tacizde bulunmak (küfürlü konuşmak)
- Öğrenciyi sınıf içerisinde aşağılamak
- Öğrencilere dinî konularda baskı yapmak

- Kişisel kazanç elde etmek için öğrencilere ve velilere bir şeyler satmak
- Öğrencilere dini inançları nedeniyle ayrıcalıklı davranmak
- Öğrencileri hakkında kasıtlı ve kötü niyetli açıklamalarda bulunmak
- Öğrencilere etnik kökenleri nedeniyle ayrıcalıklı davranmak
- Sınıftaki bazı grupların diğerleri üzerinde baskı kurmasına göz yummak
- Meslektaşları hakkında kasıtlı ve kötü niyetli açıklamalarda bulunmak
- Kendi öğrencilerine okul dışında ücretli ders vermek
- Alanıyla ilgili yayınları takip etmemek
- Öğrenci ve velilerin pahalı hediyelerini kabul etmek
- Derslere yeterince hazırlıklı girmemek ve yeterli alan bilgisine sahip olmamak
- Hasta olmadığı hâlde rapor almak
- Derse geç girerek ya da erken ayrılarak eğitim sürecini kesintiye uğratmak
- Başarı düzeyi düşük öğrencilerle yeterince ilgilenmemek
- Sınıf içi kuralları kendi başına belirlemek
- Öğrencileri değerlendirirken nesnel (objektif) davranmamak
- Hatalarını kabul etmemek
- Sınav sonuçlarını zamanında açıklamamak
- Veli olanaklarını kişisel amaçları için kullanmak
- Yalan söylemek
- Öğrencilerle ilişkilerinde laubali davranmak gibi davranışların öğretmenlik mesleğinde karşılaşılabilecek etik dışı davranışlar olduğunu ifade etmişlerdir.

Etik dışı davranışlara engel olabilmek için öncelikle etik dışı davranışların nedeninin bulunarak bu olumsuzluğun ortadan kaldırılması gerekmektedir (TÜSİAD, 2009). Kurumlarda ve meslek gruplarında çeşitli etik ilkeler tanımlanmış ve çalışanlar bu etik ilkeleri biliyor olmasına karşın bilmeleri bunu uygulayacakları anlamına gelmemektedir. Yani etik ilklerin var olması ve biliniyor olması daima bu ilkelere uygun davranılacağını göstermez ya da garanti etmez. Eğer öyle olsaydı etik dışı davranışlarla karşılaşılmazdı. Kişi etik dışı davranışı sergilerken bu davranışı mantığa bürüyebilir veya kendince haklılaştırabilir. Josephson Etik Enstitüsü (2002) tarafında, etik dışı davranışı ussallaştırmada sıkça başvurulan düşünceler aşağıdaki gibi özetlenmiştir (Akt: Arslan, 2018):

- Eğer gerekli ise etiktir,
- Eğer yasal ise ve izin verilebilir ise etiktir,
- Herkesin yararı sağlanacaksa etiktir,
- Bunu sadece senin için yapıyorum,
- Sadece yapılanın karşılığını veriyorum,
- Kimse zarar görmeyecekse etiktir,
- Herkes aynı şeyi yapıyor ben de yapabilirim,
- Kişisel olarak benim kazancım yok,
- Hak ettiğimi almak istiyorum ve hakkım,
- Hala tarafsız davranabilirim,
- Sahte gereklilikler tuzağı,
- Bu işin bir gereği, gibi etik dışı davranışları haklı göstermeye yönelik düşüncelerdir.

Aydın (2006) ise etik dışı davranışı ussalaştırmaya yönelik düşünceleri şu şekilde özetlemiştir:

- Eğer gerekli ise etiktir
- Sahte gereklilikler tuzağı
- Eğer yasal ve izin verilebilir ise uygundur
- Bir işin bir parçası
- Sonuçta herkesin yararı sağlanacak
- Bunu sadece senin için yapıyorum
- Sadece ateşe ateşle karşılık veriyorum
- Kimse zarar görmeyecek
- Herkes aynı şeyi yapıyor
- Kişisel olarak benim kazancım yoksa tamam
- Hak ettiğimi alamıyorum
- Hâlâ tarafsız olabilirim

Bu düşüncelere mahal vermemek için etik karar verme sürecinde başvurulabilecek bazı yollar vardır. Bunlar (JIE, 2002 Akt: Arslan, 2018; Aydın, 2006):

- *Dur ve Düşün:* Doğru karar verebilmek için durup sakin bir kafayla düşünmek daha doğru bir sonuca götürecektir. Aceleci davranmak yanlışlıklara götürebilir.
- *Amaçların Tanımlanması:* Seçimler yapılmadan önce amaçların belirlenmesi yararlı olacaktır ve bu bağlamda kararlar alınacaktır.
- *Gerçekleri Belirlemek:* Neyin gerçek neyin yanlış olduğu ve bizi sonuca götürecek durumun ne derecede gerçekçi olduğu bilinmelidir.
- *Seçenekler Geliştirmek:* Karar verme sürecinde birden fazla seçeneğimiz ve yardım alma seçeneğimiz olursa daha sağlıklı kararlar alabiliriz.
- *Sonuçları Gözönüne Almak:* Seçimleri yapmadan önce ne gibi sonuçları doğurabileceği ve ne düzeyde etik olacağı göz önüne alınmalıdır, önceden kritiği yapılmalıdır.
- *Seçmek:* Bir karar verip seçim yapma zamanı gelmiştir. Eğer seçiminizin ne düzeyde olduğundan hala emin değilseniz, başkalarından yardım alama gibi, sana nasıl davranılmasını istiyorsan öyle davran gibi yardımcı etmenlere başvurabiliriz.
- *Gözden Geçirmek ve Değiştirmek:* Sarf edilen bütün çabalara rağmen bazen yanlış kararlar alınabilir bu gibi durumlarda kararlar tekrar gözden geçirilip düzeltmelerde ya da değiştirmelerde bulunulabilir.

Günlük hayatta ya da meslek yaşantısında karşılaşılan durumlarda doğru yani etik olan kararı verebilmek için birçok düşünsel değerlendirme yapılabilir fakat unutulmamalıdır ki konunun özü kişinin kendindedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Acar, A. G. (2000). Etik değerlerin kurumsallaştırılması üzerine bir araştırma. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Akarsu, B. (1984). *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (3. Baskı). Ankara: Savaş Yayınları.

Altınkurt, Y. ve Yılmaz, K. (2011). Öğretmen adaylarının öğretmenlerin mesleki etik dışı davranışlar ile ilgili görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(22), 121-137.

Ana Britannica. (1988). *Ana Britannica Ansiklopedi. İstanbul: Ana Yayıncılık.*

Arslan, M. (2018). Meslek etiği ve öğretmenlik meslek etiğine ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.

Atayman, V. (2005). *Etik.* İstanbul: Don Kişot Yayınları.

Aydın, E. (2001). *Tıp Etiğine Giriş*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Aydın, İ. (2006). *Eğitim ve Öğretimde Etik* (2. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Aydın, İ. (2012). *Yönetsel, Mesleki ve Örgütsel Etik* (5. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Ayverdi, İ. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük.* İstanbul: Mas Matbaacılık.

Bal, İ. ve Eryılmaz, M.B. (Edt.) (2002). *Polis Meslek Etiği*. Ankara: Polis Akademisi Başkanlığı Yayınları.

Başaran, İ. E. (1991). *Örgütsel Davranış: İnsanın Üretim Gücü.* Ankara: Gül Yayınevi.

Bayrak, S. (2001). *İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk*. İstanbul: Beta Basım ve Yayım Dağıtım A.Ş.

Beyaz, H. (2011). Kriminal polis laboratuvarlarında çalışan adli bilim (Kriminalistik) uzmanları ve olay yeri inceleme görevlilerinin etik ilkeleri ve etik eğitimi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi.* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Celep, C. (2005). *Meslek Olarak Öğretmenlik.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Cevizci, A. (2008). *Etiğe Giriş* (2. Baskı). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Cevizci, A. (2009). *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a.* İstanbul: Anı Yayıncılık.

Çotuksözen, B. (2002). *Felsefe: Özne ve Söylem*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Değirmencioğlu, C. (1997). Eğitim felsefe ilişkisi. *Eğitim Bilimine Giriş* (Edt: L. Küçükahmet). Ankara: Gazi Kitapevi Yayınları.

Dinç, L. (2009). Hemşirelik hizmetlerinde etik yükümlülükler. *Hacettepe Tıp Dergisi,* 40(2), 113-119.

Doğan, Ö. (2010). *Etik Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.

Doğan-Kılıç, E. ve Önen, Ö. (2009). Öğretmen adaylarının duygusal zekâ düzeyleri ve etik muhakeme yetenekleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 123-163.

Erol, G. (2012). *İletişim ve Etik.* İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Frankena, W. (2007). *Etik* (Çev: A. Aydın). Ankara: İmge Kitabevi.

Gündüz, H. B. (2003). Bir meslek olarak öğretmenlik. *Öğretmenlik Mesleğine Giriş* (Edt: M. D. Karslı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Güngör, M. (2014). Hristiyanlıkta yedi ölümcül günah. *Dini Araştırmalar, 17(45),* 36-59.

Haynes, F. (1998). *Eğitimde Etik* (Çev: S. K. Akbaş). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kant, I. (2002). *Ahlak Felsefesinin Temellendirilmesi* (Çev: İ. Kuçuradi). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Köknel, Ö. (1996). *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*. İstanbul: Altın Kitapları Yayıncılık.

Kuçuradi, İ. (1988). *Uludağ Konuşmaları: Özgürlük, Ahlak, Kültür Kavramları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayını.

Kuçuradi, İ. (2006). *Etik.* Ankara: Meteksan A.Ş.

Manolova, O. (2011). Mesleki etik ilkelere ilişkin Türkiye ve Moldova'daki ilköğretim okulu öğretmenlerinin görüşleri. *Yayınlanmamış Doktora Tezi.* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı (1992). *Öğretmenler Günü Kutlama Yönetmeliği*. http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/78.pdf. Erişim Tarihi: 18.02.2019.

Oxford, S. (2019). Oxford Sözlüğü. Erişim Tarihi: 02.02.2019, www.oxforddictionaries.com/definition/english/ethics.

Özkalp, E. ve Kırel, Ç. (2005). *Örgütsel Davranış*. Eskişehir: Etam Matbaa.

Pieper, A. (2012). *Etiğe Giriş* (Çev: V. Atayman ve G. Sezer). İstanbul Ayrıntı Yayınları.

Resnik, D. (2004). *Bilim Etiği* (Çev: V. Mutlu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ross, W. D. (2002). *Aristotle* (Çev: Ö. Kavasoğlu, İ. O. Anar ve A. Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Smith, C. F. ve Bace, R. G. (2003). *Guide to Forensic Testimony.* Boston: Pearson Education, Inc.

Stepin, V. (2000). *Yeni Felsefe Ansiklopedisi*. Moskova: Rus Bilim Akademisi Felsefe Enstitüsü. Ulusal Bilim Fonu Elektronik Yayını.

Şen, M, L (1998). Kamu yönetiminde yozlaşmanın önlenmesinde yönetsel etik yaklaşımı. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Şentürk, C. (2009). Öğretmenlik mesleğinde etik. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 11(1), 25-29.

Taymaz, H. (1997). *Eğitim Sisteminde Teftiş: Kavramlar, İlkeler ve Yöntemler*. Ankara: Gül Yayınevi.

Terakiye, G. ve Ocakçı, A. F. (2013). *Etik Konulardan Seçmeler.* İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi.

Topsoy, S. (2014). Orta öğretim kurumundaki öğrenci ve öğretmenlerin eğitim yönetimi hakkındaki etik algıları. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Türk Dil Kurumu (2019). *Büyük Türkçe Sözlük*. http://tdk.gov.tr/. Erişim Tarihi: 18.01.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı (2005). *Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik*. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/04/20050413-6.htm. Erişim Tarihi: 18.02.2019.

TÜSİAD (2009). *Dünya'da ve Türkiye'de İş Etiği ve Etik Yönetimi*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.

Ülken, H. Z. (2001). *Ahlak* (2. Baskı). İstanbul: Ülken Yayınları.

Williams, B. (1985). *Ethics and the Limits of Philophy*. Massachusetts: Harward University Press.

Yalın, H. İ. ve Özdemir, S. (2003). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. Ankara: Nobel Yayınları.

Yazıcı, S. (2001). *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Yılmaz, E. (2002). Milli eğitim bakanlığının bir biriminde, toplam kalite yönetimin özünü oluşturan etik değerlerin algılanmasına yönelik bir durum çalışması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yılmaz, E. (2008). *Eğitime Yeni Bakışlar*. Ankara: Eğitim Kitabevi Yayınları.

Yılmaz, K. ve Altınkurt, Y. (2009). Öğretmen adaylarının mesleki etik dışı davranışlar ile ilgili görüşleri. *Turkish Journal of Business Ethics*, 2(4), 71-88.

Dr. Öğr. Üyesi Duygu KOÇAK

1988 yılında Manisa'nın Soma ilçesinde doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Denizli'de tamamladı. 2010 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Matematik Öğretmenliği Bölümünden mezun oldu. Yüksek lisans ve doktora öğrenimini Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü'nde (2013 ve 2016, Danışman: Doç. Dr. Ömay Çokluk Bökeoğlu), Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme alanında tamamladı. 2010-2013 yılları arasında matematik öğretmeni olarak görev yaptı. 2014 yılında Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı'nda öğretim görevlisi, 2016 yılında Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı. 2016 yılında yardımcı doçent doktor olan yazar halen Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü'nde doktor öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Dr. Koçak'ın çalışma alanları arasında Madde Tepki Kuramı, yanıtlama davranışı, kayıp veri analizi, simülasyon yöntemleri, nicel veri analizi gibi konular yer almaktadır.

İletişim: dkocak@hotmail.com.tr – duygu.kocak@alanya.edu.tr

3. BÖLÜM

BİLİM, ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Recep GÜR
Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Kazanımlar:

- Bilim ile etik arasındaki ilişki konusunda bilgi sahibi olur.
- Disiplinsiz araştırma ile etik dışı davranışı ayırt eder.
- Bilimsel araştırma sürecindeki etik kuralları bilir.
- Üniversite öğrencilerinin hak ve sorumluluklarını kavrar.

GİRİŞ

Bilim, birikimli bir süreçtir. Bilimin birikimli bir süreç olduğunun en önemli kanıtlarından biri, insanın kültürel bir varlık oluşudur. Kültür, en genel tanımıyla toplumların yaşam biçimidir. İnsanlık, yaşam biçimini binlerce yıllık birikimine dayalı olarak ortaya koymaya devam etmektedir. Kültürel aktarım yoluyla ise varlığının kanıtı olarak ortaya çıkardığı her türlü birikimini gelecek nesillere devretmeye çabalamaktadır. İnsan dışında hiçbir varlık, kültürel birikimini asırlardır bir nesilden diğerine aktaramaz. İnsanlığın kültürel birikimi, evrende yaşam devam ettiği sürece aktarılmaya devam edecektir. Bu durum, insana ya da insanlığa, diğer varlıklar arasında ayırt edici bir üstünlük kazandırmaktadır. İnsanların kültürel aktarım yapabilme yeteneği, bilgi birikimi ve bilimsel ürünler yaratabilme gücüyle çok daha farklı anlamlar kazanabilmektedir. Toplumun kültürel değerlerinin aktarımı bir başka ifadeyle kültürleme sayesinde, bir toplumun gelenekleri, görenekleri, iyi ile kötü, doğru ile yanlış arasındaki ayrım gelecek nesillere aktarılarak, toplumsal bir varlık olan kişilerin uyması gereken normlar ve ilkeler kazandırılarak, ahlaklı bir nesil yetiştirmeye gayret gösterilir. Ahlak, *"bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları"* olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2019). Velasquez (2002), kişinin ya da toplumun ahlaki standartlarını inceleyen disiplini "etik" olarak tanımlarken, Haynes (2002) etiği, ahlaki soruları geniş çerçevede inceleyen, ahlakın uygulamaya yönelik bölümü, ahlak felsefesi olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda, bilimsel bir toplumda, dürüstlük, şeffaflık ve etik davranışlar pekiştirilerek, araştırmacıların kişilerarası etkileşimlerle bilimsel etik ilkelere duyarlı olmasına ve etik davranışları içselleştirmesine olanak sağlayacağı belirtilebilir (Neuman, 1994).

BİLİM-ETİK İLİŞKİSİ

Araştırmacıların merak duygusuyla evren, doğa, toplum, insan vb. her tür bilinmeyeni araştırma konusu yaptıkları, araştırma eylemlerine kattıkları görülmektedir. Araştırmacıların deney, gözlem ve inceleme sonuçlarına dayalı olarak, aşamalı ilişkiler düzeninde, akıl ilkeleriyle yarattıkları yanlışlanabilir ya da doğrulanabilir türden her tür bilgiye bilim denilebilir. Bilim insanlarının bilimsel üretim sürecinde, bilgiyi elde edebilmek için toplumsal ve etik kurallara, bütün yönleriyle uyma zorunlulukları vardır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2012).

Bilim hem kültürel hem de birikimli olarak baş döndürücü bir hızla devam eden değişime dayalı üretimsel etkinlikler bütünüdür. Bilim insanları, bilimin sürekliliğine dayalı özelliklerinden hareketle değişim, gelişim, yenilik ve eleştiriye

son derece açık kişiler olmak durumundadırlar. Bilim, süreklilik isteyen ve bu bağlamda, bilim insanlarının yaptığı katkıların kaydedilmesi gerektiği bir alandır.

Bilimin etkileşim içinde bulunulması ve kurallarının en etkili bir şekilde uygulaması gereken önemli alanlarından biri de etiktir. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından etik, insanların ahlaklı yaşamın temelleri üzerine akıl yordukları ve bu temellerden yola çıkarak, doğru ve yanlışı ayırt etmeye, doğru davranış biçimlerini bulmaya ve uygulamaya yarayabilecek kuramsal ve toplumsal araçları geliştirmeye uğraştıkları bir düşün alanı olarak tanımlanmaktadır (Ertekin vd., 2002).

Bilimsel bilginin elde edilmesi süreci birçok aşamayı içeren işlemler bütünüdür. Bilimsel bilginin hazırlanmasında, bilimsel bir yayının elde edilmesi sürecinde, işlemlerin başından sonuna kadar geçen uygulamaların her birinde, uyulması gereken normlar, değerler ve kurallar vardır. Bu norm ve kurallar, aynı zamanda yasal ve yönetsel düzenlemelerle somutluk kazanmış, hukuki yaptırımlar aracılığıyla işlevsel hale getirilmiştir. Bilimsel yayınlar ile bilimsel bilgi üretim uygulamalarında, bilim insanlarının uymaları gereken kural, norm, değer ve ahlaki ilkelerin tamamına birden "bilim etiği" denilmektedir (Pieper, 1999).

Bilim insanları, her türlü bilimsel bilgiyi, bu bilginin üretilmesine katkıda bulunan bilim insanlarından yaptıkları alıntılarla geliştirebilir, genişletebilir, değiştirebilir, zenginleştirebilir ve farklılaştırabilirler. Bilim insanları, bilimsel bilginin yaratımı sürecinde, kendilerinin daha önceden elde etmiş oldukları bilimsel üretim sürecinden de yararlanabilirler. Bilimsel bilginin anlamlandırılması, zenginleştirilmesi, kavramlaştırılması, uygulanması, sentezlenmesi ve değerlendirilmesi durumlarında, farklı bilimsel ürünlerden, mutlaka yararlanmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bilim insanı yeni bilimsel bilgi üretirken, hem kendisinin hem de başkalarının daha önce ürettiği bilgileri kullanabilmektedir. Mevcut bilgi elde etme uygulamalarını destekleyen bilimsel ürünlerin etik kurallara göre kaynak gösterilerek, alıntılanarak ya da edinildiği yerler belirtilerek kullanılması zorunludur.

DİSİPLİNSİZ (DİKKATSİZ VEYA ÖZENSİZ) ARAŞTIRMA-ETİK DIŞI DAVRANIŞ AYRIMI

Bilimsel disiplin, bilimsel faaliyetlerin gelişigüzellikten uzak bir şekilde, belli bir mantık içerisinde yürütülmesini zorunlu kılmaktadır. Bilimsel bilgi edinme süreci, rastgele ve kuralsız bir şekilde işleyemez. Bilim insanlarının, bilimsel faaliyetlerini, önceden belirlenmiş kural ve düzenleme ilkelerine göre yerine getirmeleri gerekir.

Bilimsel yaşamda sabitlik ya da durağanlık yoktur. Bilimsel bilgi edinme yolları, sürekli değişmekte, güncel koşullara ve ihtiyaçlara bağlı olarak yenilik kazanmaktadır. Bilim insanlarının, öğrencilerin bilimsel bilgi edinme yolunda ortaya çıkan yeni kural ve düzenleme ilkelerine bağlı kalmaları bilimsel uğraş açısından önemli bir durumdur (Balcı, 2013; Büyüköztürk, 2011; Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü, 2011). Araştırmacıların iyi niyetli olmasına rağmen bilgi eksikliğinden kaynaklanan hataların bulunduğu bilimsel araştırmalar *düzensiz* veya *disiplinsiz araştırma* olarak adlandırılırken, bilimsel faaliyet esnasında bilinçli saptırmaların (bilimsel korsanlık, bilimsel kopya ve bilimsel uydurma) bulunduğu çalışmalar *bilimsel sahtecilik* olarak adlandırılmaktadır (Kansu, 1994). Düzensiz ya da disiplinsiz araştırmalar ile bilimsel sahtecilik içeren araştırmalar arasındaki ayrımın net şekilde çizilmesi ve araştırmacıların farkındalık düzeyinin artırılması bilim için önemli bir gerekliliktir. Bu bağlamda, araştırmacıların eğitimi ve denetimi ile özensiz araştırmaların üstesinden gelinebilmekteyken, bilimsel sahtecilik etik dışı davranıştır (Batuhan, 1994; Kansu, 1994). Ayrıca, bir araştırma faaliyetlerinin yürütülmesinde genel olarak kabul edilen bilimsel kurallardan ciddi şekilde sapma, aşırmacılık, yalan söyleme, taklit veya buna benzer uygulamalar, etik dışı davranışlar olarak adlandırılmaktadır (Ertekin vd., 2002). Bilimsel araştırmanın etik standartları, hem araştırmalarda yeterli olmayı hem de araştırmalarda etik sorunlara karşı duyarlı davranmayı gerektirmektedir (Neuman, 1994).

Bilim insanları, bilimsel değişme ve gelişmeleri sürekli takip etmek zorundadırlar. Değişimin gerektirdiği bilimsel zorunlulukları araştırmalarına, çalışmalarına uygulamak için çaba sarf etmek durumundadırlar. Bilim insanları, öğrenciler, öğretmenler, bilimle meşgul olan bütün insanlar, bilim adına ortaya çıkarılan gelişmeleri takip etmek ve uygulamak mecburiyetindedirler. Bilimin gerektiğinde yeni kural ve düzenleme ilkeleriyle zenginleştirilmiş bilinçli bir düzende üretilmesi, yeni buluş, varsayımlar ve kuramlarla gelişmesi için gayret edilmelidir. Etik ilkelerde de bu gelişmeler ve değişimlere bağlı olarak birtakım değişiklikler görülse de temelindeki "iyilik etme, kötülük etmeme, adil davranma" gibi ana faktörler değişmemektedir (Ruacan, 2007).

Bilim insanları kabul edilmiş bilimsel kurallara uygun davranışlarla bilimsel ürünler elde ederken, bilimsel faaliyetlerinin her aşamasında bağlı oldukları bilim felsefesinin gerektirdiği disipline uymak durumundadırlar. Bilimin okullarda, laboratuvarlarda, araştırma-geliştirme merkezlerinde, kısaca her yerde araştırma ve etik ilkelere uygun bir şekilde öğretilmesi gerekir. Bu bağlamda, öğrencilere, daha ilköğretim kademelerinden itibaren bilimsel davranışa uygun beceriler kazandırılmaya çalışılmalıdır.

Kural dışı alıntılama, kaynak göstermeme ve intihal gibi davranışlar ise bilim etiğine uygun olmayan etik dışı davranışlar olarak ele alınabilir. Bilim insanlarının, araştırmalarda, yayınlarda, araştırma etiğine uygun davranışlar geliştirmeleri, etik normları, kuralları, açıklık ve dürüstlükle uygulamaları önemlidir (Kansu ve Ruacan, 2000). Etik dışı davranışlar, bilim ahlakının varlığını yok etme amacı taşımakta ve bilimsel araştırma, düşünme ve gelişmenin önünde en büyük engel olarak görülmektedir.

BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİNDE KAPSAM

Bilim, "*insanların kendilerini ve çevrelerindeki diğer varlıkları anlamak ve bu varlıkların birbirleri ile ilişki ve etkileşmelerini inceleyip, oluşan olayları açıklayabilmek için uyguladıkları yöntem ve etkinlikler ile ilk çağlardan günümüze kadar elde edip biriktirerek yeni kuşaklara aktardıkları bilgilerin tümüdür*." (Uzbay, 2006: 1). Dolayısıyla bilim, deney, gözlem, inceleme, araştırma, tarama, saha incelemesi vb. faaliyetler aracılığıyla ortaya konulan ve gerektiğinde benzer model, yaklaşım, yol, yöntem ve teknikler kullanılarak tekrar elde edilebilen sonuçlar olarak açıklanabilir. İnsanlık, bilime ilişkin eylemlerini, eserlerini hem bilimin kendi kuralları hem de bilim ahlakının, yani etik düşüncenin normları çerçevesinde gerçekleştirmektedir. Bilimsel araştırma, bilim mantığı ile yürütülmektedir. Bilimsel araştırma ile bilime dayalı bilişsel ürünler yaratılırken, bilim insanları başkalarının bilimsel emek, yaratım, düşünce ve duygu ürünü eserlerine saygı duymak, bu yönde davranışlar geliştirmektedirler. Etik, bilimsel faaliyetlerin başlangıcından, yani bilimsel düşüncenin kuramsal aşamasından, deneme-yanılma ve ürün elde etme uygulamalarını içeren oluşturma aşamasına kadar her aşamasında uyulması gereken kural, norm ve değerleri içermektedir.

Bilim etiği, bilim insanlarının araştırma faaliyeti yürütürken dikkat etmesi gereken ahlaki ve bilimsel standartlar olarak tanımlanmaktadır (Karakütük, 2002). Bilim etiği, araştırma etiğini ve yayın etiğini kapsamaktadır (Emiroğlu, 2005; Erdem, 2012). Araştırma etiği, araştırma, bulguları yorumlama ve yayımlama sürecinde araştırmacıların uyması gereken bilim ve meslek ahlakı ile ilgili kuralları gösteren, aynı zamanda araştırmacılara yasal ve bilimsel yükümlülükler getiren ahlaki ve bilimsel standartlardır (Balcı, 2013; Büyüköztürk vd., 2010; Büyüköztürk, 2011). Yayın etiği ise araştırmanın tasarlanmasından yayınlanmasına kadar araştırmacıların uyması gereken yayın etik ilkelerini ve araştırmacıların ahlaki durumlarını incelemektedir (İnci, 2009). Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde her çeşit bilimsel araştırmada ve yayında uyulması gereken şu temel ilkelere yer verilmektedir (Yükseköğretim Kurulu [YÖK], 2019):

Tablo 1. *Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine İlişkin Temel İlkeler*

Bilimsel Araştırma Etiğine İlişkin Temel İlkeler	***Yayın Etiğine İlişkin Temel İlkeler***
Bilimsel yöntemlerle elde edilmemiş sonuçlar raporlanmamalı ve sonuçlar saptırılmamalıdır.	Bilimsel araştırma sürecinde katkıda bulunmamış kişiler, yazar isimleri arasında gösterilemez.
Bilimsel çalışmayla ilgili muhtemel zararlı uygulamalar konusunda ilgililer bilgilendirilmelidir. Ekolojik dengeye ve hayvan sağlığına zarar verilmemeli, öncelikle gerekli izinler yazılı olarak alınmalıdır.	Bilimsel yayınlarda, bilimsel atıf kurallarına göre kaynak gösterilmelidir.
Araştırmalarda, katılımcıların rızası ve (varsa) bağlı bulundukları kurumun izni alınmalıdır. Araştırmacıların onaylamadıkları araştırmalara katılmama hakkı vardır.	Henüz sunulmamış veya kabul edilmemiş tezler/çalışmalar, izin alınmadan kaynak olarak kullanılamaz.
Elde edilen veri ve bilgiler, izinde belirtilenler doğrultusunda kullanılmalı, gizliliğe dikkat edilmelidir. Bilimsel araştırma için tahsis edilen imkânlar amacı dışında kullanılamaz.	Evrensel olarak tanınan bilim kuramları, bilim alanlarının temel bilgileri dışında hiçbir çalışmanın tümü/bir bölümü, izin alınmadan ve asıl kaynak gösterilmeden yayımlanamaz.

Bilimsel araştırma sürecinde etik kuralların varlık nedeni, bilimsel çaba ve gayretleri, ürünleri daha nitelikli hale getirmek, araştırmacıların performans ve üretkenliğini artırmak, bilim alanındaki gelişme ve ilerlemelerin başarılı ve gerçekçi olmasını temin etmektir. Bilimsel araştırma ürünlerinin yayınlanmasında, bilimsel emeğin dikkate alınması ve yararlanılan eserlerin, düşüncelerin hangi oran ve düzeyde olursa olsun mutlaka alıntılanarak bilimsel ürün sahiplerine yer verilmesi gerekir.

ARAŞTIRMA SÜRECİ VE SONUÇLARIYLA İLGİLİ ETİK KURALLAR

Bilim uğraşı veren kişilerin, bilimsel bir araştırma sürecine başlamadan önce, neler yapacakları, bilim dışı etkenlerin neler olduğu, bilimsel düşünceyi uygulama aşamasına nasıl aktarıp ne şekilde tasarımlayacaklarını, çok dikkatli ve özenli bir şekilde yerine getirmeleri gerekir. Bilimsel bilginin, hangi bilim alanında ele alınıp işlem süreçlerine tabi tutulacağı, o bilim alanının değerlerine göre yürütülecek faaliyetlerin belirlenmesi önemsenmektedir. Ayrıca araştırma sürecinde, bilim alanının bağlı bulunduğu bilim felsefesinin düşünce ve uygulama

ilkeleri de dikkate alınır. Araştırma sürecinde uygulanan araştırmayla ilgili bilim yapma felsefesi kural ve ilkeleri araştırmanın sonuçlarını kapsayacak şekilde genişletilip geliştirilir.

Bilimsel bir araştırma ya da çalışmanın hazırlanmasında, uygulanması gereken etik ilkeler, kurallar vardır. Bunların temel işlevleri, bilimselliğin ve bilginin önem ve doğruluğunu garanti altına almak ve bilimsel bilgi üreten diğer insanların mülkiyet haklarını gözetmektir (Amerikan Psikoloji Derneği [American Psychological Association-APA], 2001). Araştırma süreci sonunda üretilen bütün bilişsel ürün ve sonuçlardan insanlığın en yüksek düzeyde yararlanması gerekir. Ancak araştırma sonuçlarının bilim ahlakına uygun olması, insanlık için olumlu değişim ve gelişimleri içermesi beklenir. Araştırma sonuçlarıyla ortaya çıkan ürünlerin etik ilkeleri garanti altına alması gerekir. Araştırma sonuçlarından kuşku ya da şüphe duyulmaması, araştırma ürünlerinden yararlananların, bu ürünlerin etik değerler çerçevesinde yaratıldığından emin olması sağlanmalıdır.

Araştırmacıların, toplum yararına yapıldığı düşüncesiyle, araştırmalarda kişilerin özel yaşamlarına girmesi, denekleri kandırarak veri toplaması, katılımcıları olumsuz yönde etkileyeceğinden araştırmacıları etik kurallara uymaması bağlamında haklı çıkarmaz (Eichelberger, 1989 Akt: Balcı, 2013). Araştırmaya katılanların hak ve menfaatlerini korumak üzere araştırmaların planlanıp ve yürütülmesi gerekir.

Bilimin ve bilimsel araştırmaların insanlık yararına faydalı ve olumlu bilgiler ortaya çıkarması gerekir. Hem bilimsel araştırmalar sürecinin hem de bilimsel çıktıların, bilim etiğinin gerektirdiği kuralları, bilimsel talepleri ve zorunlukları karşılaması beklenir (Başar, 2013; Pieper, 1999). Araştırma sonuçlarıyla ortaya çıkan bilimsel kazanımların her koşulda ilgi çekici olması, çarpıcı değerler içermesi, dürüstlükle ilişkilendirilmesi, kişisel çıkar, menfaat vb. bilim dışı her tür sapmadan uzak olması gerekir (Pehlivan-Aydın, 2001). Araştırmacıların hangi meslek ve bilim alanından olursa olsun bilimsel sonuçları insanlığın yararına sunacak bir araştırmacı kimliği edinmeleri sağlanmalıdır.

Bilimsel kurum ve komisyonlar tarafından araştırma ve yayın etiğine yönelik sorunları azaltmak ve araştırmacıların uyması gereken ahlaki ve mesleki standartları belirleyebilmek adına etik ilkeler yayınlanmıştır. Örnek olarak bunlardan bazılarına 1964 Helsinki Deklarasyonu, 2002 Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) bilim etiği ilkeleri, TÜBİTAK tarafından yayınlanmış olan ilkeler ve Amerikan Psikoloji Derneği etik standartları gösterilebilir. Amerikan Psikoloji Derneği (2017: 3) "*1) İyiliği düşünme, zarar vermeme, 2) Doğruluk ve Sorumluluk, 3) Bütünlük (aslına uygunluk), 4) Adalet, 5) İnsan haklarına ve onuruna saygı*" genel

ilkeler doğrultusunda "*1) Etik sorunları çözmek, 2) Yeterlik, 3) İnsan ilişkileri, 4) Gizlilik ve mahremiyet, 5) Reklam ve kamuyu bilgilendirme, 6) Kayıtları koruma ve ücretler, 7) Eğitim ve öğretim, 8) Araştırma ve yayın, 9) Değerlendirme* ve *10) Terapi*" gibi etik standartlara yer vermiştir. Amerikan Psikoloji Derneği araştırma ve yayına yönelik etik standartları Tablo 2'deki gibi özetlenmiştir (Amerikan Psikoloji Derneği, 2017):

Tablo 2. *Amerikan Psikoloji Derneği Araştırma ve Yayına Yönelik Etik Standartlar*

8.1.	*Kurumsal Onay*	Araştırmaya başlamadan önce gerekiyorsa kurumsal onayları alıp ona uygun şekilde araştırma yürütülmelidir.
8.2.	*Bilgilendirilmiş Onay*	Katılımcılara, araştırmanın amacı, süreci, risk ve yararlarından katılım teşviki gibi konular hakkında ayrıntılı şekilde bilgi verilmelidir.
8.3.	*Seslerin/ Görüntülerin Kaydedilmesinde Bilgilendirilmiş Onay*	Katılımcıların seslerini veya görüntülerini kaydetmeden önce nerede ve nasıl kullanılacağına ilişkin bilgilendirme yapılarak katılımcıların onayları alınmalıdır.
8.4.	*Müşteri / Hasta, Öğrenci Katılımcılar*	Katılımcı olarak hastalar, öğrenciler/astlar veya müşteriler ile araştırma yapıldığında, katılımcı sayısındaki düşüş veya geri çekilmeleri önleyip, potansiyel katılımcıları korumak için adımlar atılmalıdır.
8.5.	*Araştırma İçin Bilgilendirilmiş Onaydan Vazgeçmek*	Araştırmacılar, katılımcılara zarar vermeme koşuluyla özel durumlarda yasaların, federal veya kurumsal yasaların izin verdiği hallerde bilgilendirilmiş onaydan vazgeçebilir.
8.6.	*Araştırma Katılımı için Ödül/Teşvik Sunma*	Araştırmacılar katılım sayısını artırmak ve katılıma teşvik etmek için aşırı veya uygun olmayan finansal ve diğer teşviklerden kaçınılmalıdır. Teşvik olarak profesyonel hizmetler sunarken, hizmetlerin niteliği, riskleri, yükümlülükleri ve sınırlamaları konusunda katılımcılar bilgilendirilmelidir.
8.7.	*Aldatma*	Katılımcılara fiziksel acı ya da duygusal sıkıntıya sebep olacak aldatıcı teknikler kullanılmamalı, gerekirse araştırmayı ayrıda bırakılmalıdır. Araştırmacılar katılımcıları kandıracak her uygulamadan kaçınmalıdır.

8.8.	*Bilgilendirme*	Araştırmacılar araştırma tamamlandıktan sonra en kısa sürede araştırma sonuçları hakkında katılımcıları bilgilendirmeli ve yanlış anlamalar düzeltilmelidir. Araştırmacılar, araştırma sürecinde katılımcılara olası zarar vermiş olma durumunda, zararı en aza indirgeyecek adımlar atmalıdır.
8.9.	*İnsani Bakım ve Araştırmada Hayvanların Kullanımı*	Araştırma hayvanlarının edinilmesi, barındırılması, bakımı ve kullanımı ile ilgili federal, eyalet, yerel ve kurumsal yasa, yönetmelik ve standartlara uygun şekilde, araştırmalarda hayvanların insancıl ve etik muamele görmesi gerektiği vurgulanmaktadır.
8.10.	*Araştırma Sonuçlarını Rapor Etme*	Araştırmacılar olmayan/yanlış veya aldatıcı veri üretimi ve ifadelerden kaçınmalıdır. Araştırmacılar, yayınlarında önemli hatalar bulurlarsa, yayınlarını geri çekme ya da hataları düzeltmek için gerekli adımları atarlar.
8.11	*İntihal*	Araştırmacılar bir başkasının eserini veya verilerinin bir bölümünü ara sıra kaynağına atıfta bulunsa da kendi bölümü gibi veremezler.
8.12	*Yayın Kredisi*	Araştırmacılar, bir araştırmada gerçekten yaptıkları ve büyük ölçüde katkıda bulundukları zaman yayınlarda sorumluluk ve yazar kredisi alırlar. İlk yazarlık ve diğer yayın kredileri (getirilerinde), pozisyon/statü gereği bölüm başkanı veya danışmanı olmak, daha fazla yayın kredisine sahip olma konusunda haklı çıkarmayıp, çalışmalarda en fazla katkıda bulunan ilk yazar olarak verilmelidir. Küçük katkılar dipnotlarla şeklinde verilmelidir.
8.13	*Tekrarlı Yayın*	Araştırmacılar, daha önce yayımlanmış bir çalışmayı, farklı yerlerde yayımlatmamalıdır.
8.14	*Doğrulama için Araştırma Verilerini Paylaşma*	Araştırma sonuçlarının temel iddialarını doğrulamak için yeniden analizi ya da meta analiz çalışmaları için yalnızca bu amaçlar doğrultusunda kullanılması koşuluyla yazılı anlaşma yapılarak katılımcıların gizliliğinin korunması şartıyla veriler diğer araştırmacılarla paylaşılmalıdır.
8.15	*Hakemler*	Hakemler inceledikleri materyallere ilişkin, sunulan bilgilerdeki özelliklere ve mülkiyet hakkına saygı göstermelidir.

ÖĞRENCİLER İÇİN AKADEMİK DÜRÜSTLÜK VE ETİK

Öğrencilerin temel eğitim kademelerinden itibaren seviyelerine uygun bir şekilde, bilimsel düşünce ve araştırma yeterlikleriyle donatılmış kişiler olarak yetiştirilmelerine gayret edilmelidir. Ancak bunun için öncelikle öğretmenlerin bilimsel araştırma yeterlikleri ve bilim etiğine uygun becerileri kazanmış olmaları gereklidir. Öğretmenlerin davranış haline getirdikleri akademik dürüstlük ve bilim etiğiyle ilgili yeterlik ve yetkinliklerini, araştırma süreçleri ve diğer tüm bilimsel faaliyetlerinde kullanmaları önemsenmelidir. Öğretmenlerin, benzer davranış, tutum ve alışkanlıkları bilimsel birer özellik ve kazanım olarak öğrencilerine de kazandırmaları beklenir. Öğretmenlerin, öncelikle kendileri için geliştirdikleri etik ilke ve davranışları öğrencilerine de öğretmeleri gerekir. Bu bağlamda, öğretmenlerin öğrencileri için uygulamada örneklik sağlayan demokratik model olmaları önemlidir. Öğrencilerin ise her şeyden önce, demokratik düşünce ve demokrasi kültürüne uygun çoğulcu bireyler olarak yetiştirilmeleri gerekir. Öğrencilerin hukukun üstünlüğüne inanan, etik ilkeleri benimseyen bireyler olmaları sağlanmalıdır. Diğer yandan öğretmenlerin, öğrencilerine, saygı, demokratiklik, dürüstlük, doğruluk, erdemlilik, hoşgörürlük vb. değerleri edindirmek için çaba sarf etmeleri gerekir.

Öğrenciler, araştırmalarıyla ilgili raporlarını yazarken, raporlarını sanki yayına dönüştürmüş hale getirecek şekilde yazılmalıdır. Bu profesyonel yaklaşım, çalışmalar, yayınlar sınıflandırılarak uygun şekilde kaynak belirtilirken de uygulanmalıdır. Öğrenciler, başkalarının fikirlerinden, uygulama ve önerilerinden yararlanıyorlarsa, atıf yapmadan bunu kesinlikle bire bir aktarım ya da kelimesi kelimesine aynısı olacak şekilde almamalıdır. Bu durum, doğrudan doğruya intihaldir (Murray, 2011). Öğrencilerin akademik yazma ve araştırma sürecinde, etik ilkeleri, en ayrıntılı bir şekilde uygulamaları için, öğretmenlerin, akademisyenlerin denetim, gözetim ve rehberliğinde çok yönlü olarak eğitilmeleri gerekmektedir.

Üniversite Öğrencilerinin Hakları

Üniversite ya da diğer bütün eğitim kademelerindeki öğrencilerin en temel hak ve hürriyetlerinden biri, "eğitim hakkıdır". Eğitim hakkı, demokrasi kültürü açısından, başkalarına devredilemeyecek bir haktır. Bu hakkın kullanımında öğretmenlerin, çoğulcu değerlere uygun davranımı ve mesleğin etik kurallarını hiçbir şekilde ayrım yapmayarak kullanmaları önemlidir (Şahin, 2007).

Üniversite öğrencilerinin, akademik öğrenimleri süresince kişisel, sosyal, kültürel, ekonomik, politik vb. birçok yönden çok yönlü bir şekilde geliştirilmesi gerekmektedir. Öğrencilere, üniversite eğitiminde, evrensel, ulusal ve toplumsal

değerleri içerecek nitelikli bir eğitim fırsatı sunulmalıdır. Öğrencilerin en yüksek bilimsel yeterlik, yetkinlik ve uygulama becerileriyle geliştirilmeleri, bilim kültürüyle hayata hazırlanmaları gerekir. Üniversite eğitiminin öğrencilere, araştırma, geliştirme becerileri, buluş ve keşif yapabilme potansiyelleri edindirmesi sağlanmalıdır. Araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin ise öğrencilere, etik değerler, hukuki normlar çerçevesinde edindirmesi beklenir.

Öğretim elemanları, öğrencilerinin öğrenme arayışını teşvik edip, herhangi bir sömürü, taciz veya ayrımcı muameleden kaçınarak onlara birey olarak saygı göstermeli, dürüst akademik davranışı teşvik edip, her öğrencinin en az hata ile gerçek değerini yansıtacak şekilde ölçüp değerlendirilmesi için her türlü çabayı göstermelidir (American Association of University Professors [AAUP], 2019). Amerikan Eğitimciler Derneği (AAE) Danışma Kurulu ve Yürütme Komitesi ise öğrencilere yönelik etik davranışlar bağlamında profesyonel bir eğitimcinin her öğrenciye karşı adil davranması, öğrenciyi kasıtlı olarak yerinden etmemesi, öğrencilerle ilgili gizli bilgileri paylaşmaması, zararlı koşullardan korumak için çaba göstermesi, gerçekleri olduğu gibi sunması gerektiğini belirtmektedir (AAE, 2019).

Eğitimciler, her öğrencinin sorgulama becerisini geliştirmeli, bilgi, beceri ve değerleri öğrencilere kazandırarak, onların toplumun değerli ve etkili bir üyesi olarak potansiyellerini fark etme ve geliştirmeleri için çaba göstermelidir (National Education Association [NEA], 2019). Üniversite öğrencilerinin hakları bağlamında Yükseköğretim Kurumları Etik Davranış İlkeleri raporu incelendiğinde *"Öğretim Elemanlarının Öğrencilere Karşı Sorumluluklar"* şu şekilde özetlenmiştir (YÖK, 2014):

- Öğrencilerin farklı yeteneklere ve özelliklere sahip olduklarını kabul edip onlar için öğrenmeye, araştırmaya, bağımsız düşünmeye teşvik edici ortam hazırlanarak, onların fikirlerini serbestçe ifade edebilmeleri bağlamında entelektüel ve kişisel gelişimine katkıda bulunulmaya çalışılmalıdır.
- Öğrencilerin performansları/sınav kâğıtları değerlendirilirken âdil davranılmalı, sonuçlar geç kalmadan duyurulmalı ve zamanında dönütler verilmelidir.
- Öğrencilerin öğrenme özgürlüklerine ve haklarına zarar verecek uygulamalara izin verilmemelidir. Güvenliklerine ve sağlıklarına zararlı olacak ortamlardan korumaya çalışılmalıdır.
- Öğrencilerin özel bilgilerine saygı gösterip yasal olarak açıklanması gerekmiyorsa bu bilgileri gizli tutmalıdır.

- Her türlü taciz, şiddet, istismar, rahatsız edici vb. davranışları hiçbir biçimde tasvip etmeden, profesyonelliğin gerektirdiği ölçüde öğrencilere eşit davranılmalıdır.
- Öğrencilerin nitelikli ve güncel eğitim alabilmesi için, öğretim elemanları sürekli kendini geliştirmelidir.
- Öğrencilerin öğretim elemanlarına ve birbirlerine karşı saygı duymalarını teşvik etmeli, yüksek meslekî etik değerlerle yetişmeleri ve çok yönlü gelişmeleri için onlara rol model olunmalıdır.
- Öğretim elemanları, öğrencilerden herhangi bir hediye almamalı. Ayrıca, öğretim elemanları, kendi kitabını vb. satın almaya zorlama ve baskı aracı olarak kullanmamalıdır.

Üniversite Öğrencilerinin Sorumlulukları

Akademik öğrenimleri süresince öğrencilerin çok yönlü gelişimleri için gayret gösterilmektedir. Öğrencilerin hem bireysel hem toplumsal hem de çok yönlü insani nitelikler ve değerler açısından eğitilmesi, çok değişkenli çevresel, yerel, ulusal ve evrensel varlıklar haline getirilmeleri gerekir. Öğretmenlerin öğrencilerine değerlerin öğretimi konusunda etkili birer demokratik model olmaları sağlanmalıdır (Karabacak ve Küçük, 2018). Öğrenciler, kendilerine sağlanan her türlü imkân ve fırsatın farkında olmalı, bunların sorumluluğunu en üst düzeyde taşımak zorunda kalmalıdırlar. Öğrenciler, kişisel gelişimlerini, en üst düzeyde gerçekleştirirken, yaşadıkları toplumun saygın birer üyesi olduklarını unutmamaları gerekir. Öğrencilerin, bütün öğrenim kademeleriyle birlikte lisans ya da lisansüstü öğrenim kademelerinde, ülkenin ihtiyaç duyduğu en nitelikli insan gücü olarak ortaya çıkacak şekilde yetiştirilmeleri gerekir.

Üniversite öğrencilerinin bilimsel araştırmalarında, akademik çalışmalarında, doğruluk, dürüstlük, erdemlilik gibi değerleri davranış haline getirerek uygulamaları gerekir. Bu bağlamda, özellikle akademisyenlerin öğrencilerine, araştırma ve uygulama ile bilimsel etik ilke ve kurallar konusunda öncülük etmeleri, oldukça önemli bir akademik sorumluluktur. Akademisyenlerin, kendileri için geliştirdikleri ve uyguladıkları ahlaki ilkeleri öğrencilerinin de davranış ve kazanıma dönüştürmeleri için çaba sarf etmeleri sağlanmalıdır. Akademisyenlerin bilim ahlakına ilişkin uygulamalar bağlamında, öğrencilerine model olması, öğrencilerin de danışmanları ve öğretim elemanları örnek alarak yükümlülük ve sorumluluk sahibi erişkin bireyler olmaları temin edilmelidir.

Aydın'a göre (2012) öğrencilerin sorumlulukları, önemli bir mazereti olmadıkça okulu terk etmeme, gerekli ders materyallerini yanında bulundurup verilen görevleri (ev ödevi, proje vb.) yerine getirerek ders saatlerinde gelmeye özen gösterme, ilgili (üniversite/fakülte/sınıf) kurallara uyup kişi ve kamu mallarına saygı gösterme ve huzuru bozmama şeklinde sıralanmaktadır. Üniversite öğrencilerinin öğretim elemanlarına, diğer öğrencilere karşı ve bölüme, fakülteye ve üniversiteye karşı da sorumlulukları bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sırasıyla ele alınmıştır (Gerçek, Güven, Özdamar, Yanpar-Yelken ve Korkmaz, 2011): Üniversite öğrencileri öğretim elemanlarına ve diğer öğrencilere karşı herhangi bir gerekçeyle ayrımcılık yapmamalı, kasıtlı olarak mahcubiyet içinde bırakıp aşağılamamalı, fiziksel ve psikolojik şiddetten uzak durmalı, yanlış ve kötü niyetli açıklamalardan uzak durmalı ve akademik haklarına saygı göstermelidir. Üniversite öğrencilerinin bölüm, fakülte veya üniversiteye karşı sorumlulukları ise yasa, yönetmelik, yönerge, ilkelerle belirtilen her türlü kurala uymalı, talep edilen bilgi veya evrakları eksiksiz ve zamanında vermeli, kamu mallarına zarar vermemeli, idari personele karşılı saygılı olmalı, bölüm, fakülte veya üniversiteye karşı yanlış ve kötü niyetli açıklamalardan uzak durmalıdır.

Uyulması Gereken Kurallar ve Dürüstlük İlkeleri

Bilim insanlarının bilimsel uygulamalar ile araştırma, geliştirme faaliyetleri ve yayın etkinlikleriyle ilgili süreçlerde, insanlığın o güne kadar ortaya koymuş olduğu bütün norm, değer, kural, ilke ve doğruluk, dürüstlük prensiplerini eksiksiz bir biçimde yerine getirmeleri gerekir. Bu amaçla öğretmenlerin, akademisyenlerin, araştırmacıların, öğrencilerin, yayıncıların kısaca bilimle uğraşan herkesin, her şeyden önce dürüst olması gerekir. Bilimsel doğruluk, dürüstlük ve etik değerler konusu bilim insanları için başat bir olgudur.

Bilimsel uğraş içerisinde bulunan ve insanoğlunun bugüne kadar oluşturulan bilimsel kültürü, bilimsel birikimi geliştirme, değiştirme, yenileme durumunda bulunan bütün bilim insanları, kendilerinden önce yaratılan bilimsel birikime en ince ayrıntısına kadar saygı duymak ve bilimsel birikim için çaba sarf eden herkesin emeğine hak ettiği değeri en yüksek düzeyde vermek zorundadır. Belli bir bilim alanı ile ilgili bilimsel süreçlerin tamamı birbiriyle ilintili, bağlantılı ve ilişkili ağlar biçiminde yapılandırılmaktadır. Bu bilimsel ilişki ağı içinde bulunan ve alanla ilgili bilimsel birikime katkıda bulunan bilim insanlarının emeklerinin her koşulda vurgulanması, alıntılanması ve kaynak gösterilerek kullanılması gerekir.

Bilim, öncelikle toplumsal ve kültürel bir faaliyetler bütünüdür. Bilim insanı, toplumsal değer, norm ve kuralları, ahlaki olarak yaşamına aktarmak, uygulamak

durumundadır (Akarsu, 2010). Etik açıdan doğruluk ve dürüstlük bilimsel uğraş veren herkes için, adeta bir kişilik özelliği, karakter halini almalıdır (Cevizci, 2014). Her alanda bilimle ilgilenen kişiler, öğrenciler, öğretmenler, akademisyenler, bilim insanları, bilim dünyasında herhangi bir şekilde varlığını sürdüren sahtekarlıklara, bilimsel yanıltmalara, etik dışı davranışlara karşı her zaman bilinçli olmak durumundadırlar (Büyüköztürk vd., 2012). Öğrencilere, dürüstlük bağlamında, ahlaki davranışın pratiği, etik kuralların uygulama örnekleri, doğruluğu ilke edinmeleri açısından sürekli öğretilmeye, geliştirilmeye çalışılmalıdır.

Kopya, İntihal, Uydurma, Suç Ortaklığı, Belge Sahteciliği vb.

Bilimsel çaba içinde bulunan her kesimin (araştırmacıların, öğrencilerin, akademisyenlerin, bilim insanlarının, yayıncıların, öğretmenlerin) bilimin nesnel, evrensel, çağdaş doğrularını davranış haline getirmeleri sağlanmalıdır. Bilimsel araştırma ve öğretim faaliyetlerinde rol alan öğretmenlerin, akademisyenlerin, araştırmacıların öğrencilerine, bilimsel olarak nelerin doğru, nelerin yanlış ya da etik dışı olduğuyla ilgili kuralları, öğrenme öğretme yaşantılarında, uygulamalı olarak kazandırmaları gerekir. Araştırma ile ilgili iş ve işlemlerde, bilimsel yayın, kitap, tez hazırlama ya da araştırma geliştirme vb. uygulamalarda, bilim alanlarıyla ilgili mesleki sorumluluklar yüklenen kimselerin yükümlülüklerini mesleğin etik kurallarına uygun olarak yerine getirmeleri sağlanmalıdır (Boydak, 2011; Pehlivan-Aydın, 2001, 2003).

Üniversite öğrencilerinin her türlü etkinlik ve çalışmalarda (sınav, ev ödevi, bitirme tezi vb.) bilerek aşırma, uydurma veya saptırma yapması, kopya çekmesi veya vermesi, başkasının yerine sınava girmesi ya da ödevini yapması, bireysel/grup çalışmalarda katkıda bulunmadan başkasına hazırlatması, akademik başarı notları değiştirmek amaçlı girişimlerde bulunması, farklı derste yapılan bir çalışmayı tekrar not almak için kullanması akademik etiğe aykırı davranışlardır (Gerçek vd., 2011). Bilimsel yayın, araştırma, akademik öğrenme ya da uygulama etkinlikleri sürecinde, herhangi bir şekilde, bilim etiğine uymayan davranışlar sergileyen, iş ve eylemler içerisinde bulunan kişilerin, bilimsel uğraş alanlarının dışına çıkarılması, onlar için en ciddi yaptırımların uygulanması zorunludur. Bilimin üzerinde yükseldiği temel değerler, değişim, gelişme ve insanlık yararına kaydedilen her türlü keşif, buluş ve ilerleme süreçleridir. Bunlar, bilimin doğasında var olan ve her zaman yaşanabilecek uygulamalardır. Ancak bilimsel kuram, uygulama ve gelişmelerin, öncelikle hukukun üstünlüğü prensibiyle işlev görmesi gerekir. Bilim hukuku olarak ortaya çıkan ve bilim ahlakı şeklinde işlev gören etik kurallara uyulmadığında, uygulanacak yaptırımların ya da cezaî müeyyidelerin,

kesinlikle caydırıcı özelliklerinin olması ve bilim insanlarına özgür ve özgün bir şekilde bilimsel eserler ve yayınlar yaratabilme fırsatları sunmalıdır. Bilimsel hırsızlık ya da yasadışı eylemlerde bulunan kimselerin hukukun üstünlüğüne uygun bir şekilde uygulanacak kurallar aracılığıyla bilim dünyasından dışlanmaları sağlanmalıdır.

Bilim ahlakına uymayan ya da etik dışı davranışlar olarak ifade edilebilecek davranışlar, eylemler şunlardır (Ertekin vd., 2002): *Aşırmacılık (plagiarism),* haksız kullanma ya da kendi adına geçirme, hırsızlık, korsanlık, intihal gibi kavramlarla açıklanabilmektedir. Bu durumun en yaygın şekli başkalarının bilimsel verileri ya da eserlerini, kaynak göstermeden kendi malıymış gibi kullanmaktır. *Uydurmacılık (fabrication),* araştırma yapmaksızın veya yarım-yamalak bir şekilde elde edilmiş verilerle bilimsel faaliyetlerde bulunmaktır. Kopya, başkalarına ait bilimsel verileri aynen ya da kısmen kendi eseriymiş gibi kullanma eylemidir. Kopya bir başkasının bilimsel ürünlerini kendisininmiş gibi kullanma özelliği içerdiğinden, çoğunlukla intihale benzer bir eylemdir. Aldatma, sahtecilik veya saptırma, bilimsel bulgu, bilgi ve verilerin bilinçli bir şekilde değiştirilmesi eylemidir. *Tekrar edilen yayın (duplication),* aynı bilimsel ürün, veri, eser, yayın, faaliyet ya da performansın farklı yayınlar aracılığıyla tekrar yayınlanması işlemidir. Birden çok kişinin intihal, sahtecilik, kopyacılık vb. etik dışı uygulamalarda işbirliği yaparak, yasa dışı örgütsel bir faaliyette olduğu gibi suç ortaklığı oluşturmaları da bilimsel gelişmeyi engelleyen olumsuz tutum, davranış ve eylemlerdir.

Akademik Dürüstlüğün Desteklenmesi

Küreselleşen dünyada, gelişim ve değişimlere ayak uydurulabilmesi için bilimsel araştırma ve uygulamaların hız kazanması ve sürekli bir şekilde desteklenmesi gerekir. Bu bağlamda, özellikle her tür ve kademedeki okullarda öğrenim gören öğrenciler ve gençlerden başlamak üzere, bilimsel değişim ve akademik yazma faaliyetlerine araştırma ve yayınlarıyla katkıda bulunan herkesin hem bilimsel hem bireysel hem de toplumsal açıdan ödüllendirilmesi, cesaretlendirilmesi, özendirilmesi, kısaca çok yönlü bir şekilde desteklenmesi gerekir. Akademik dürüstlüğe değer veren ve ödüllendiren, etik dışı davranışlara da yaptırım uygulayan kısacası işyerlerinin kültürünü yansıtan işyeri standartları ve kurallarının oluşturulmasının bilim insanlarının etik davranışlar sergilemesine katkıda bulunacağı vurgulanmaktadır (Aydın, 2006).

Aydın, Alkın-Şahin ve Demirkasımoğlu (2014) Türkiye'de farklı fakültelerdeki 275 akademisyen ile yürüttükleri çalışmada, akademisyenler etik dışı davranma nedenlerinden biri olarak *"etik davranışlar sergileyenlerin değer görmemesi/ödül-*

lendirilmemesini (f:7)" gerekçe göstermiş ve üniversitelerde etik bir kültür yaratılabilmesine ilişkin ise *"Etik ilkelere uygun davranışların ödüllendirilmesi (f:21)"* önerilerinde bulunmuşlardır. Bilim, insanlığın ortak çabasının ürünüdür. Bilimi geliştirecek değişkenler ise bütün insanlığın ortaklaşa eylemleridir. Dolayısıyla bütün insanlığın bilimsel faaliyetler için çaba sarf eden etkin bilim insanlarını, sonsuz bir şekilde desteklemesi gerekmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

AAE (2019). *Code of Ethics for Educators*http://www.aaeteachers.org/index.php/about-us/aae-code-of-ethics. Erişim Tarihi: 14.07.2019.

AAUP (2019). *Statement on Professional Ethics*. https://www.aaup.org/report/statement-professional-ethics Erişim Tarihi:16.07.2019

Akarsu, B. (2010). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Amerikan Psikoloji Derneği-American Psychological Association [APA] (2001). *Publication Manual of the American Psychological Association*. Washington DC: American Psychological Association.

Amerikan Psikoloji Derneği-American Psychological Association [APA] (2017). Ethical principles of psychologists and code of conduct. Retrieved from http://www.apa.org/ethics/code/ Erişim Tarihi:22.07.2019.

Aydın, İ. (2006). Sosyal bilimlerde araştırmadan yayına etik değerler. *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık-1 Ulusal Kurultay Bildirileri.*

Aydın, İ. (2012). *Eğitim ve Öğretimde Etik*. Ankara: Pegem Akademi.

Aydın, İ., Alkın-Şahin, S. ve Demirkasımoğlu, N. (2014). Üniversitelerde karşılaşılan etik dışı davranışlara ilişkin akademisyen görüşleri. *Akademik Bakış Dergisi*, 43.https://dergipark.org.tr/download/article-file/382843. Erişim Tarihi:21.07.2019.

Balcı, A. (2013). *Sosyal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: Pegem A Yayınları.

Başar, H. (2013). *Nasıl Düşünelim Açıklamalar Örnekler Uygulamalar*. Ankara: Pegem Akademi.

Batuhan, H. (1994). *Bilimsel Aldatmacalar. Dünyada ve Türkiye'de Bilim, Etik ve Üniversite*. Ankara: TÜBA Yayını. ss. 77-82.

Boydak, M. (2011). Araştırma ve yayın etiği. *Bilim Etiği* (Edt: N. Atasoy vd.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları. ss. 15-42.

Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem A Yayınları.

Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö. ve Köklü, N. (2011). *Sosyal Bilimler İçin İstatistik*. Ankara: Pegem A Yayınları.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Pegem Akademi.

Cevizci, A. (2014). *Etik-Ahlak Felsefesi.* İstanbul: Paradigma Yayınları.

Emiroğlu, O. N. (2005). Bilim etiği ve sorumluluklar. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 7(1-2), 5-25.

Erdem, A. R. (2012). Bilim insanı yetiştirmede etik eğitimi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi,* 2(1), 25- 32.

Ertekin, C., Berker, N., Tolun, A., Ülkü, D., Aksan, D., Erzan, A., Güriz, A. ve Öztürk, O. (2002). *Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunları*. Ankara: TÜBA Yayını. http://eski.tuba.gov.tr/images/stories/userfiles/image/files_tr/yayinlar/yayin_data/bilimsel.pdf. Erişim Tarihi:21.07.2019.

Gerçek, H., Güven, M. H., Özdamar, Ş. O., Yanpar-Yelken, T. ve Korkmaz, T. (2011). Yükseköğretim kurumlarında etik ilkeler, sorumluluklar ve davranış kuralları. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, *1*(2), 80-88.

Haynes, F. (2002). *Eğitimde Etik* (Çev: S. K. Akbaş). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

İnci, O. (2009). Bilimsel yayın etiği ilkeleri, yanıltmalar yanıltmaları önlemeye yönelik öneriler. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2009 Sempozyum Kitabı* (Edt: O. Yılmaz). Ankara: TÜBİTAK-ULAKBİM. ss. 69-89.http://uvt.ulakbim.gov.tr/tip/sempozyum7/inci.pdf. Erişim:16.07.2019

Kansu, E. (1994). *Bilimsel Yanıltma ve Önlenmesi, Dünya'da ve Türkiye'de Bilim, Etik ve Üniversite.* Ankara: TÜBA, Bilimsel Toplantı Serileri, 1.

Kansu, E. ve Ruacan, Ş. (2000). Bilimsel yanıltmanın türleri, nedenleri, önlenmesi, cezalandırılması. *Cumhuriyet Bilim Teknik Dergisi.* Tarih: 12 Kasım 2000.

Karabacak, N. ve Küçük, M. (2018). Okulların sosyal sorumlulukları ve toplumsal değerler. *Öğretmenliğin Mesleki Değerleri ve Etik* (Edt: M. Ergün, N. Karabacak, İ. Korkmaz ve M. Küçük). Ankara: Anı Yayıncılık.

Karakütük, K. (2002). *Öğretim Üyesi ve Bilim İnsanı Yetiştirme (Lisansüstü Öğretimin Planlanması).* Ankara: Anı Yayıncılık.

Murray, R. (2011). *How to Write a Thesis.* Maidenhead: Open University Press.

NEA (2019). Code of Ethics the Education Profesion http://teachercodes.iiep.unesco.org/teachercodes/codes/America/USA/USA_NEA.pdf. *Eri*şim Tarihi:16.07.2019

Neuman, W. L. (1994). *Social Research Methods: Qualitative and Qualitative Approaches*. Needham Heights, MA: Alien & Bacon.

Pehlivan-Aydın, İ. (2001). *Yönetsel Mesleki ve Örgütsel Etik.* Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Pehlivan-Aydın, İ. (2003). *Eğitim ve Öğretimde Etik*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Pieper, A. (1999). *Etiğe Giriş* (Çev: V. Atayman ve G. Sezer). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ruacan, Ş. (2007). *(Bilim ve Etik) Bilimsel Yayınlarda Etik İlkeler.* http://eski.tuba.gov.tr/haberler/bilim-dunyasindan-gorusler/169-BILIM-VE-ETIK-Bilimsel-Yayinlarda-Etik-Ilkeler--22-Ocak-2007-24.html. Erişim Tarihi:18.07.2019

Şahin, A. E. (2007). *Meslek ve Öğretmenlik* (Edt: V. Sönmez). Ankara: Anı Yayıncılık.

Şenatalar, B. (2001). Bilinmeyen akademik etik. *Görüş*, Ocak 2001, http://www.tusiad. org/yaym/gorus/46/12 pdf.

Türk Dil Kurumu (TDK) (2019). Ahlak. sozluk.gov.tr Erişim tarihi: 12.07.2019

Uzbay, T. (2006). Bilimsel araştırma etiği. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 4. Ulusal Sempozyumu.* 17 Kasım, Ankara. ss. 19-26.

Velasquez, M. G. (2002). *Business Ethics Concepts and Cases*. New Jersey: Prentice Hall.

YÖK (2014). Yükseköğretim Kurumları Etik Davranış İlkeleri. http://etik.gov.tr/wp-content/uploads/2019/02/yuksekogretim-etik-davranis-ilkeleri.pdf. Erişim Tarihi:16.07.2019.

YÖK (2019). Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi. https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Kurumsal/mevzuat/bilimsel-arastirma-ve-etik-yonetmeligi.aspx Erişim Tarihi:19.07.2019.

Dr. Öğr. Üyesi Recep GÜR

Nevşehir/Avanos'ta doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Nevşehir'de tamamladı. 2011 yılında Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Ortaöğretim Matematik Öğretmenliği Bölümü'nde lisans, 2013 yılında Ankara Üniversitesi Ölçme ve Değerlendirme Bölümü'nde yüksek lisans, aynı üniversite ve bölümde 2017 yılında doktora eğitimini tamamladı. 2011 yılında Erzincan Üniversitesi Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak başladı. Ankara Üniversitesi'nde ve Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak görev yaptı. Anadolu Üniversitesi Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı'nda 40/b kapsamında Doktor Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Ulusal ve uluslararası kongrelerde sunulmuş bildirileri, hakemli, ulusal ve uluslararası indekslerce taranan dergilerde yer alan makaleleri, uluslararası kitap bölümleri, "Veri analizi rehberi" adlı (www.verianalizirehberi.com) yazılım geliştirme çalışması bulunmaktadır. Çok değişkenli istatistikler, başarı testi ve ölçek geliştirme, bilgisayar ortamında bireye uyarlanmış testler, bursiyerlerin akademik başarıları, ölçme duyarlılığı ve test güvenliği çalışma konuları arasındadır.

Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ

Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ, 24 Aralık 1968 Tarihinde Ünye, Kazım Karabekir Paşa Köyü'nde doğmuştur. Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Giresun Eğitim Yüksekokulu Sınıf Öğretmenliği Bölümünden 1988 yılında mezun olmuş, 1990 yılında, Sınıf Öğretmeni olarak görevine başlamıştır. 1998 Yılında Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitim Yöneticiliği ve Deneticiliği Anabilim Dalı'ndan Lisans mezunu olmuştur. Yazar, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Bilim Dalı'nda 2002 yılında yüksek lisans, 2009 yılında ise doktora öğrenimini tamamlamıştır. 20 Yıl Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda, "Sınıf Öğretmeni" kadrosu ile çalıştıktan sonra, 21 Ocak 2010 Tarihinde Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları Öğretim Anabilim Dalı'nda Öğretim Üyesi olarak, Yrd. Doç. Dr. kadrosuyla göreve başlamıştır. Şubat 2011 tarihinde, Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü "Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi" Anabilim Dalına öğretim üyesi olarak atanmıştır. 20 Mayıs 2011 tarihinden itibaren ise Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü - Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Anabilim Dalı Başkanlığı görevine ataması gerçekleştirilmiştir. Halen bu görevine devam etmektedir. Prof. Dr. Özbaş, 7 Ekim 2013 Tarihinde ise "Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Bilim Dalı'nda" Doçentlik unvanı almıştır. Mehmet ÖZBAŞ, 6 Aralık 2019 tarihinde, Profesör unvanı ve kadrosu almıştır. Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Ana Bilim Dalı'nda Profesör kadrosuyla görevine devam etmektedir. Eğitimde fırsat ve imkân eşitliği, sokak çocukları, dezavantajlı öğrenciler ve aileleri, dezavantajlılık, yoksulluk, Prof. Dr. ÖZBAŞ'ın en önemli ve temel çalışma ve ilgi alanlarıdır. Diğer yandan Roman ailelerin yoksulluk ve dezavantajlı durumlarından kaynaklanan eğitim ihtiyaçlarını vurgulayıcı çalışmalar gerçekleştirmektedir.

4. BÖLÜM

ARAŞTIRMA SÜRECİNDE ETİK İLKELER, ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR VE ETİK İHLALLER

Doç. Dr. Hatice KUMANDAŞ ÖZTÜRK
Artvin Çoruh Üniversitesi

Kazanımlar:

- Araştırma sürecinde uyulması gereken etik ilkeleri tanımlar.
- Bilimsel araştırmalarda yapılan etik dışı davranışları ayırt eder.
- Etik dışı davranışlarla etik ilkeleri ilişkilendirir.
- Etik ihlallerle ilgili karşılaşılan durumlara yönelik önerilerde bulunur.

ETİK İLKELER

Araştırmacılar, bilimsel araştırma sürecinde araştırmanın tüm aşamalarında (planlanmasından, rapor haline getirilmesi ve sonuçların toplumla paylaşılmasına kadar geçen sürede) bazı sorumluluklar taşırlar. Bu sorumluluklar çoğunlukla kaynaklarda "etik ilkeler" başlığı altında tartışılmaktadır.

Her araştırmanın bir amacı vardır ve araştırma, bu amaç çerçevesinde sorulan soru ya da sorulara yanıt bulmak için gerçekleştirilmektedir. Araştırmaların sonuçlarından yararlanmak ve yol gösterici olarak kullanmak için araştırmanın sadece nasıl tasarlandığına değil, aynı zamanda etik ilkelere uygun olarak yapılıp yapılmadığına da mutlaka bakılması gerekir.

İlke sözcüğü Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde; bireysel karar ve eylemlerin, tutarlı ve eleştirel biçimde değerlendirilmesine olanak sağlayan ana kural şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2019). İlkeler, sistemlerin daha kolay anlaşılması ve uygulanmasını sağlayan düşüncelerdir. Bunun yanında ilkeler, davranışların etik yönden haklı bulunmasına destek olmaktadır ve bize hareket ve eylemlerimizde yol göstermektedir (Aydın, 2001).

Etik ilkeler, toplumdaki kişilerin ortak eylemler göstermesi beklendiğinde kabul edilebilir davranışları tanımlamakta ve belirsizlikleri ortadan kaldırarak rehberlik etmektedirler. Akademik etik ilkeler de akademik çalışma yapan bireylerin karar ve eylemlerinde yol gösterici olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2016).

Etik ilkeler alanyazında iki farklı açıdan ele alınmaktadır. Bunlar, araştırma süreçlerinde uyulması gereken ilkeler (Aydın, 2016; Canda, 1996; Erkuş, 2009; Ruacan, 2005; Türkiye Bilimler Akademisi [TUBA], 2002) ve meslekler açısından tanımlanan etik ilkeler (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2015; Sökmen ve Tarkçıoğlu, 2016) şeklindedir. Bunu kuramsal ve uygulamalı etik şeklinde ayıranlar da bulunmaktadır. Genel etik ilkeler kuramsal açıdan ele alınırken bu etik ilkelerin belli faaliyet alanları altında derinlemesine ele alınması ve ayrıştırılmasıyla da uygulamalı etik kuramı oluşturulmuştur (Pieper, 1999). Akademik alanda çalışan araştırmacıların etik ilkelerden önce uymak zorunda oldukları bazı sorumlulukları vardır. Bunlar (Balcı, 2001) aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Araştırma Profesyonelliğine Karşı Duyulan Sorumluluk

Araştırmacılar, yaptıkları çalışmalarda yanlış bilgi vermekten kaçınmalı ya da sonuçları yanlış bir şekilde tespit etmekten kendilerini alıkoymalıdır. Araştırmacılar kullandıkları kavramları, uyguladıkları yöntemleri, elde ettikleri sonuçları

ve yaptıkları analizleri başka araştırmacıların anlayabilmesi, yorumlayabilmesi ve kullanabilmesi için açık, doğru ve detaylı bir biçimde rapor etmelidirler. Ayrıca başkalarının eserlerinden yararlanırken onları referans olarak göstermeli, atıfta bulunmalı, onların düşüncelerini kendi düşünceleri gibi ortaya koymaktan kaçınmalıdırlar.

Araştırmanın Katılımcılarına Karşı Sorumluluk

Katılımcılar araştırmaya katılmadan önce, araştırmanın amacı, nasıl yürütüleceği, sonucunun yayınlanabileceği ve sonuçların onları etkileyebileceği konularında bilgilendirilme haklarına sahiptirler. Buna *bilgilendirilmiş izin/onam* denmektedir. Bilgilendirilmiş izinde en önemli unsur, araştırmaya katılmada gönüllülüktür. Araştırmacı, katılımcı adaylarına gerekli açıklamaları yaptıktan sonra, araştırma için gönüllü olup olmayacakları kararını onlara bırakmalıdır. Bilgilendirilmiş izin, eğer olgun ve bilinçli kişilerle çalışılacaksa oldukça kolaydır. Ancak çocuklarla, öğrencilerle vb. gruplarla çalışılacaksa, izni çocukların ailelerinden, okul yöneticilerinden, öğretmenlerinden almak gerekir.

Araştırma minimum risk içeriyorsa ve yazılı onay normalde gerekli değilse üniversitedeki inceleme heyetinden bilgiye dayalı onayı kaldırması istenebilir. Buna karşılık araştırma yazılı onay gerektiriyorsa şu temel öğeleri kapsayan bir mektup hazırlanmalıdır.

- Araştırmanın amaçları, katılım süresi, izlenecek prosedürler ve deneysel prosedürlerin açıklanması.
- Olası risk ya da rahatsızlıkların betimlenmesi.
- Araştırmadan, katılanlara ve başkalarına gelebilecek olası yararların belirtilmesi.
- Uygun alternatif prosedür ya da deneme şekillerinin açıklığa kavuşturulması ve varsa katılanların sağladığı avantajların açıklanması.
- Kayıtların gizliliğinin sürdürüleceği süreyi gösteren bir ifade.
- En küçük düzeyde risk içeren araştırma için herhangi bir telafi ve herhangi bir medikal uygulamanın olup olmayacağının, olacaksa nelerden oluştuğunun, ilave bilgi gerektirip gerektirmediğinin açıklanması.
- Araştırma ve araştırma deneklerinin hakları için kime başvurulacağının, deneklerde araştırma ile ilgili yararlanmalarda kiminle bağlantı kurulacağının açıklanması.

- Katılmanın gönüllülük ilkesine göre olduğunun, katılmaya yanaşmayanların ceza ya da çıkar kaybının olmayacağının, istediklerinde katılmayı sürdürmeyi bırakabileceklerinin, bunun için de ceza ya da çıkar kaybı olmayacağının belirtilmesi gerekmektedir.

Dürüstlük ve açıklık, katılımcılar ile araştırmacı arasında oldukça önemlidir. Bu yüzden araştırmacıların katılımcıların güvenini kazanması ve sürdürmesi, onları yanıltmaması ya da kandırmaması çok önemlidir. Katılımcılar, araştırma başladıktan sonra, herhangi bir nedenden dolayı araştırmadan ayrılmak isterlerse, bu hakka her zaman sahiptirler. Ayrıca ayrılma nedenlerini açıklama gibi bir zorunlulukları da yoktur. Araştırmacılar, katılımcıların kültürel, dini, cinsel durum ve tercihlerine saygı göstermeli, araştırmanın planlanmasında, yürütülmesinde ve sonuçlarının rapor haline getirilmesinde dikkatli ve hassas davranmalıdırlar.

Topluma Karşı Sorumluluk

Araştırmacılar, araştırma bulgularını, kendi araştırmalarının pratik önemliliğini açıkça, doğrudan ve uygun bir dil kullanarak ilgili araştırmacılara, kurumlara ve diğer kişilere sunmalıdır. Araştırılan kişilerin özel mesleki yaşamları ve düşünceleri açığa çıkacağından, bu kişilerin isimlerinin doğrudan kullanılmaması gerekmektedir. Aksi takdirde katılımcılar riske atılmış olurlar.

Bir araştırmada katılımcıların isimleri ya hiç kullanılmaz ya da ilk isimleri verilebilir; takma isimler, farklı rumuz ya da kodlar verilebilir. Ancak bazı araştırmalarda istemeden de olsa katılımcıların isimlerinin gizlenmesi mümkün olmaz. Bu durumun araştırmanın başlangıcında katılımcılara açıklanması gerekmektedir.

Araştırma süreçleri ve araştırmacının hak ve sorumluklarını öğrenmesi için bilimsel araştırma süreçlerinde uyulması gereken etik ilkeler tanımlanmıştır. TÜBİTAK bünyesinde yapılan bir toplantıda bilimsel araştırmalar için Şekil 1'de özetlenen etik ilkeler açıklanmıştır (TÜBA, 2002).

Şekil 1. *Etik İlkeler*

1. Gerçeğe Uygunluk İlkesi: Araştırma sürecinde toplanan verilerin bilimsel yöntemlere uygun gerçek deney ve gözlemlerden elde edilmesi gerekir. Bilimsel yöntemler araştırmanın tüm süreçlerinde (verilerin toplanması, analiz edilmesi, raporlaştırılması ve yayınlanması) kullanılmalıdır. Araştırma sonucunda ulaşılan sonuçlar araştırmacı tarafından saptırılmamalı ve olmayan sonuçlar araştırma sonucuymuş gibi gösterilmemelidir.

2. Bilimsel Araştırmanın Katılımcılara/Deneklere Zarar Vermemesi İlkesi: Araştırmanın yapılması veya verilerin toplanması aşamasında, verilerin toplandığı gruba, çalışmayı yapanlara, çevreye ve insan sağlığına zarar verilmemesine dikkat edilmelidir. İnsanların yanı sıra üzerinde çalışma yapılan deney hayvanlarının da süreçte zarar ve acı görmemesine özen gösterilmelidir.

3. Bilgilendirilmiş Onam: Katılımcıların veya deneysel bir çalışmada deneklerin olası riskler konusunda açık ve anlaşılır şekilde bilgilendirilmesi ve araştırmaya katılım kararının gönüllü bir şekilde, baskı altında olmaksızın verilmesi etik ilkelerden biridir. Bu açıdan potansiyel katılımcılara çalışmanın neleri içerdiği, hangi durumlarla karşılaşılacağı, olası riskler ve süreç hakkında bilgi verilmesi yani bilgilendirilmiş onam izni alınması gerekir.

4. Araştırmacının Sorumluluk ve Hakları İlkesi: Araştırma yaparken araştırmacıların hakları ve topluma yönelik sorumlulukları vardır. Araştırmacılar araştırma sonuçlarıyla ilgili toplumu bilgilendirmeli, araştırma sürecinde veya sonucunda olabilecek zarar verici uygulamalar konusunda toplumu uyarmalıdır. Bunun yanında araştırmacılar zararlı gördükleri ve onaylamadıkları uygulamalara, araştırmalara katılmama hakkına da sahiptirler.

5. Araştırma Yazarlarının Tanımlanması İlkesi: Araştırmadan elde edilen bulgular raporlanıp yayınlanırken tüm araştırmacıların isimlerinin bildirilmesi gerekir. Araştırmanın düşünce olarak ortaya konulması, planlanması, verilerin toplanması, çözümlenmesi ve yayına hazırlanması aşamalarında katkıda bulunan herkesin ismi çalışmada geçmelidir. Ancak bu süreçlerde etkin katkısı olmayan kişilerin yazar isimleri arasında yer alması uygun değildir.

6. Kaynak Gösterme ve Alıntı Yapmada Bilimsel Yöntemlere Uygunluk İlkesi: Araştırma sonuçları raporlanırken ve tartışılırken daha önce yayınlanmış veya yayınlanacak olan bir çalışmadan yararlanılabilir. Bu durumda o çalışmalar, bilimsel araştırma süreçlerinde tanımlanmış şekilde yararlanılan kaynak olarak verilmelidir. Çok genel geçer, topluma atfedilmiş veya kuram, teorem şeklinde ifade edilmiş evrensel tanımlamalar dışında bir eser veya o esere ilişkin bir bölüm izin alınmadan, kaynak gösterilmeden çeviri veya özgün yayın şeklinde yayınlanamaz. Aynı şekilde yayınlanacak özgün araştırmalarda da başkasına ait fikirler, eserler atıf verilmeden kullanılamaz.

7. Bilim İnsanı Olma ve Akademik Etkinliklerde Bilime ve Etik İlkelere Uyma İlkesi: Bilimsel araştırmaları yapan araştırmacılar akademik yaşamda, uygulamalarda tanımlanan etik kuralların dışına çıkmamalı ve bu kuralların dışına çıkılmasına da izin vermemelidirler. Akademik yükselmelerde, eğitim verme aşamalarında, bilimsel ödül jürilerinde bu ilkelerin dışına çıkmak, kişileri kayırmak ve benzeri davranışlar kabul edilemez.

ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR VE ETİK İHLALLER

Bilimsel araştırmalarda araştırmanın tasarlanması, yürütülmesi ve yayını aşamalarında bilinçli bir şekilde yapılan bazı yanıltmalar göze çarpmaktadır. Bunlar (Erkuş, 2009):

- Araştırmanın tasarım aşamasında; araştırmacıların başkalarının düşüncesini veya araştırma konusunu kendi bulmuş gibi planlaması durumu görülmektedir. Genellikle araştırmacılar bu durumun farkında olmadıklarından veya daha önce meslektaşları ile tartıştıkları fikirleri hatırlayamadıklarından böyle bir yanılgıya düşmektedirler.
- Araştırmanın yürütülme aşamasında; araştırmacıların deneyimsiz olmaları ve konu hakkında yeterince bilgi sahibi olmamalarından dolayı birtakım hatalar yapılmaktadır. Bunun yanında katılımcıları bilgilendirmeden, olmayan verileri çalışmalara ekleyerek veya araştırmayı istediği yönde değiştirerek de bazı yanıltmalar yapılabilmektedir.
- Yazım ve yayın aşamasında; bu aşamada gerçekte olmayan atıfların yapılması, kaynakların şişirilmesi, yapılmamış çalışmaları yapılmış gibi gösterilmesi veya hiç katkısı olmayan kişilerin çalışmaya isim olarak dâhil edilmesi gibi yanıltmalar yapılmaktadır.

Bunların yanında bilimsel araştırma, yayın ve sanatsal uygulamalarda karşılaşılan aşağıdaki türden davranışlar alanyazında (Büyüköztürk, Kılıç, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2010; Irzık ve Erzan, 2008; İnci, 2009; Ruacan, 2005; TÜBA, 2002) etik dışı davranışlar olarak kabul edilmektedir:

Şekil 2. *Etik Dışı Davranışlar*

1. Aşırma (Plagiarism)

Aşırma olarak ele alınan etik ihlal için haksız kullanma, kendi adına geçirme, intihal, korsanlık gibi terimler de kullanılmıştır. Temelde aşırma; başkalarına ait olan araştırma verilerinin olduğu gibi, kaynak göstermeden ve kendi araştırma verileriymiş gibi yayımlamasıdır. Başka bir bakış açısıyla aşırmayı aşağıdaki şekillerde de tanımlayabiliriz (Kansu, 1994; Plagiarism, 2019).

- *Korsanlık (Piracy):* Başka birisine ait yapıtı (yazılı, basılı ve elektronik ortamdaki yapıtı) sanatsal uygulamaları olduğu gibi alarak kendi adıyla sunmak, başka bir deyişle araştırmacıların izni olmadan onların verilerini kendi araştırmalarında izinsiz kullanmak veya başkalarına ait düşünce, bulgu ve sanatsal uygulamaları kendisininmiş gibi sunmak.
- *Fotokopi (The Photocopy):* Belli bir kaynaktan hiçbir değişiklik yapmadan bir bölümü almak. Yani başka birisine ait yapıtın (yazılı, basılı ve elektronik ortamdaki yapıtın) bir bölümünü *bilimsel yayın kurallarına uygun bir biçimde atıfta bulunmadan olduğu gibi alarak* kendi yapıtı gibi sunmak.
- *Fazla Mükemmel Alıntı (The Too-Perfect Paraphrase):* Yazarın bire bir alıntı yaptığı kaynağa atıf yapması fakat doğrudan alıntı yaptığını göstermemesi veya tırnak işareti koymayı önemsememesi. Başkalarına ait düşünce, bulgu ve sanatsal uygulamaları bunların alıntı olduğunu apaçık gösterecek -örneğin çift tırnak içinde yazarak, metin içinde işaretleyerek, dipnotta ya da metnin sonunda kaynakçada belirterek- biçimde dile getirmeden sunmak.
- *Unutulan Atıf veya Yanlış Bilgilendirme:* Alıntı yapılan kaynağa ilişkin hiçbir bilgi vermemek veya verilen bilgilerin kaynağa ulaşılmaması için eksik verilmesi.
- *Mevcut Yazı (The Potluck Paper):* Alanyazında bu terimi elde bulunan kaynakları (amiyane bir tabirle -Allah ne verdiyse-) sadece farklı kelimeler kullanarak kendine ait gibi göstermek veya başka kaynaklarda yer alan bilgileri kısmen değiştirerek başkalarına ait araştırma sonuçlarını ya da düşünceleri atıf vermeden kendisininmiş gibi sunmak.
- *Becerikli Atıf Yapma (The Resourceful Citer):* Yazarın tüm kaynaklara atıf yapması, tırnak işareti kullanması fakat araştırmanın hiçbir orijinal fikir içermemesi.

2. Uydurma (Fabrication)

Deney veya gözlemle elde edilmemiş verileri kullanmak, yapılmayan bir araştırmayı yapılmış gibi göstermek ve sahte bulgularla araştırmayı desteklemek vb. davranışlar olarak tanımlanmaktadır.

3. Saptırma veya Çarpıtma (Falsification)

- Yapılan bilimsel araştırma ve uygulamaların sonuçlarını bilinçli olarak değiştirmek,
- Bilimsel araştırma ve uygulamaları, sonuçlarının niteliğini bozacak derecede farklı bir biçimde sunmak,
- Kullanılmayan bir araştırma materyalini ve/veya aracını kullanılmış gibi göstermek,
- Araştırma sürecini, sürecin niteliğini değiştirecek biçimde, olduğundan farklı sunmak,
- Araştırma kayıtlarını kasıtlı olarak değiştirmek,
- Kanunlarda belirtilen eser özellikleri, eser sahiplerinin hak ve sorumlukları gibi maddelere aykırı davranmak.

4. Yayın Tekrarı (Duplication)

Aynı araştırmayı veya makaleyi bilgi vermeksizin yeniden diğer yayın organlarına göndermek ya da yayımlamaktır. Yayın içeriğinin birden fazla uzmanlık alanını ilgilendirdiği, yayının farklı bir dilde yayınlanmasında yarar görüldüğü vb. durumlarda yayın tekrarı, bazı kurallara uyulması koşuluyla, kabul edilebilir. Bu tür durumlarda her iki yayın organından onay alınması ve ikinci yayında ilk yayın yerine ilişkin bibliyografik bilgilere mutlaka yer verilmesi gerekir.

5. Dilimleme (Salami/Slicing)

Bir araştırmanın sonuçlarını, araştırmanın bütünlüğünü ve niteliğini bozmadan tek bir makale olarak yayınlamak olanaklı iken parçalara ayırarak iki veya daha çok sayıda yayın yapmak.

6. Destekleyenleri Belirtmeme

Destek alınarak yürütülen araştırmaların yayınlarında destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile onların araştırmadaki katkılarını açık bir biçimde belirtmemek.

Bu, hem etik bir sorumluluk olan, destekleyen kişi ve kuruluşların adlarının da yayınla birlikte duyurulması anlamında, hem de araştırmanın yapılmasında ve ulaşılan sonuçlarda destekleyen kişi ve kuruluşların -istedikleri sonuçların elde edilmesi konusunda- yönlendirici olup olmadıklarının saptanması bakımından önem taşımaktadır. Bu nedenle destekleyenlerin belirtilmemesi araştırmada bilimsel yanıltmaca olarak nitelenmektedir.

7. Yazarlık Hakkı/Hayali Yazarlık

- Araştırmaya ve/veya yayına aktif katkısı olmayan kişileri, konumları ya da sıfatları nedeniyle, yazarlar listesine almak,
- Araştırmaya açık ve araştırmanın gidişi açısından önemli bir aktif katkısı olmayan kişilerin adını yazarlar listesine koymak veya yazarlıkla bağdaşamayacak katkılarına dayanarak yeni yazar (veya yazarlar) eklemek veya yazar sıralamasını değiştirmek,
- Araştırma ve makalede ortak araştırıcı ve yazarlardan araştırmada ve/veya makalede aktif katkısı bulunanların isimlerini çıkarmak,
- Yazar sıralamasını gerekçesiz veya uygun olmayan bir biçimde değiştirmek,
- Araştırmaya katılanları, yazarlar listesinde araştırmaya aktif katkılarına göre sıralamamak,
- Araştırmaya katkısı açık bir biçimde diğerlerinden az olan birini yazarlar listesinde daha üst sıralara koymak.
- Yabancı dilden kitap, makale vb. tercüme ederek, kendi yazmış gibi basmak.
- Yüksek Lisans/Doktora çalışmalarından yapılan yayınlarda öğrencinin veya danışmanın ismini yazmamak.
- İnsanlar ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik kurallara uymamak.

Akademik Alanda En Sık Başvurulan Etik Dışı Davranışlar

Bilimsel çalışmalar için "ya yayınla ya da yok ol" anlayışı oldukça yaygın olarak kabul edilen bir düşüncedir (Smith, 2003). Bu görüşe göre yayımlanmamış veya toplumla paylaşılmamış bilimsel çalışmalar değerli kabul edilmemektedir. Bu nedenle araştırmacılar çalışmalarını daha hızlı ve kolay yayımlatmak için bir takım etik ihlallere başvururlar. Ancak bu davranışlar yayını değerli hale getirmekten ziyade yayınla birlikte araştırmacıyı da değersizleştirir.

Pınar (2002) yaptığı araştırmada, akademisyenlerin etik dışı davranışlara yönelik tutumlarını belirlemeye çalışmış ve araştırma sonucunda akademisyenlerin en çok not karşılığı çıkar sağlamak, araştırma verilerini tahrif ederek sonuçları bozmak, özel seyahatleri bilimsel çalışma gibi gösterip üniversiteden maddi destek sağlamak, maddi destekle sürdürülen araştırtmalarda dokümanları tahrif ederek yüksek mali destek sağlamak, çalıntı eser yazmak ve üniversite desteğiyle yapılan seyahatlerde harcamaları aşırı göstermek davranışlarına yöneldiklerini bulmuştur.

Köklü (2003) ise "Akademisyenlerin Araştırma Etiği Konusundaki Görüşleri" adlı çalışmasında, bir devlet üniversitesinde görev yapan öğretim üyelerinin araştırma sürecine ilişkin etik olmayan davranışlar konusundaki görüşlerini araştırmıştır. Araştırmada, akademisyenlere göre alanda en sık yapılan etik dışı davranışlar; verileri uydurma, araştırma verilerini değiştirme, kendisine aykırı gelen verileri yok etme, araştırma yöntemi hakkında yanlış bilgi verme, aşırma, projeye katkısı olmayan kişileri araştırma projesine ortak yazar olarak ekleme olmuştur.

McKay, Kidwell ve Kling (2007) akademisyenlerin en sık, araştırma verilerini çarpıtmak, bir metnin önemli bir bölümünü aşırmak, bir katkı sağlamadan bilimsel bir yazıya ortak yazar olmak gibi etik dışı davranışlarda bulunduğunu belirtmektedir. Shenas (1994) benzer biçimde akademisyenlerin en sık; "araştırma verilerini tahrif ederek sonuçları bozduğu" bulgusuna ulaşmıştır.

Aydın, Demirkasımoğlu ve Alkın (2012) tarafından yapılan bir çalışmada, akademisyenlerin etik ihlalleri bildirme ilkesini benimseme ve buna uyma konusunda en son sırada yer aldıkları bulunmuştur.

Tüm bu araştırma sonuçları dışında Türkiye'de ve dünyada bilimsel ve akademik alanda etik dışı yapılan birçok davranış belirlenmiş ve kamuoyuna duyuruluştur. Bunlardan bazıları şöyledir:

- Harvard Üniversitesi'nde laboratuvarda çalışan bir araştırmacının, "New England Journal of Medicine" adlı saygın bir bilimsel dergide yayınladığı bir dizi makaleyi uydurma verilere dayanarak yazdığı, bu makalelerde kullandığı veriyi laboratuvar ortamında, hastalar üzerinden gerçek uygulamalarla değil bilgisayar ortamında uydurulduğu verilerle yazdığı anlaşılmış ve bu yayınlar tüm sonuçlarıyla bilim alan yazınından geri çekilmiştir (Ruacan, 2005).
- Türkiye'de yazarları arasında bir üniversite rektörünün de bulunduğu bir makale aşırma nedeniyle dergi editörü tarafından yayından çekildi ve durum yazarların çalıştığı ilgili üniversiteye bildirildi. Makale yazarları arasında rektör de bulunduğundan inceleme ve soruşturmayı yönetmelik gereği Yükseköğretim Kurulu yapması gerekirken rektör kendisi

yaptı ve sonuçta sadece ilk yazar suçu kabul etti, rektör kendisini suçsuz buldu. Oysa yayınla ilgili ödül alınırken tüm yazarlar bu ödülde payları olduğunu kabul ediyorlarsa yayınla ilgili olumsuz tüm sonuçları da yazarlar ortak şekilde üzerlerine almalıdır (İnci, 2015).

- Pecorari (2003) doktora öğrencilerinin hazırladıkları raporlardaki bilgileri atıf ve kaynak gösterimi açısından orijinal kaynaklarla karşılaştırmış ve bu raporlarda birçok intihal ve yanıltma durumlarının olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Ancak öğrencilerle yapılan görüşmelerde bunun bilinçli olarak yapılmadığı ve etik ihlal olarak bilinmediği görülmüştür.

TÜBA (2002) etik ihlallerle ilgili hazırlamış olduğu "Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunlar" adlı raporda bilimde etik dışı davranışların nedenlerini şu şekilde özetlemiştir:

- Eğitim eksikliği
- Araştırmacıların ün ve yükselme arzusu nedeniyle hata yapmaları
- Bilimde niceliğin niteliğin önüne geçmesi
- Mali desteği (burs, proje veya sanayi destekleri vb.) yitirme korkusu

Bilinçli veya kasıtlı yapılanlar dışında birçok etik ihlal bilgi eksikliğinden veya bilimsel çalışmayı yapanların tecrübesizliğinden kaynaklanmaktadır (Pupovac, Zulle ve Petrovecki, 2008). Bu açıdan bilim insanı yetiştiren kurumlara oldukça büyük iş düşmektedir. Bilim etiği ve etik ilkelerle ilgili bilim insanı kimliği kazandırma çalışmaları eğitim sistemleri içerisinde yerini almalı ve sürekli geliştirilmelidir (Uzbay, 2006).

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Aydın, İ. (2001). *Yönetsel, Mesleki ve Örgütsel Etik*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Aydın, İ., Demirkasımoğlu, N. ve Alkın, S. (2012). Academic ethics in Turkish universities: Perceptions of academicians from engineering, medicine and education colleges. *Eurasian Journal of Educational Research, 49*, 41-60.

Aydın, İ. (2016). *Akademik Etik.* Ankara: PegemA Yayıncılık.

Balcı, A. (2001). *Sosyal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç, Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (7. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Canda, M. Ş. (1996). Etik ve bilimsel yayın etiği. *Türkiye Ekopatoloji Dergisi, 2*(3-4), 67-72.

Erkuş, A. (2009). *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Irzık, G. ve Erzan A. (2008). Araştırmada kusurlu davranışlar. *Bilim Etiği Elkitabı* (Edt: A. Erzan). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayını.

İnci, O. (2015). Bilimsel yayın etiği. *Türk Kütüphaneciliği*, *29*(2), 282-295

Kansu, E. (1994). Bilimsel Yanıltma ve Önlenmesi: Dünya'da ve Türkiye'de Bilim, Etik ve Üniversite. *TÜBA Bilimsel Toplantı Serileri*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayını.

Köklü, N. (2003). Lisans ve lisansüstü öğrencilerin görüşlerine göre araştırma sürecine yönelik etik olmayan davranışların gösterilme sıklığı ve nedenleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, *6*(24), 527-542.

McKay, R. B., Kidwell, L. A. ve Kling, J. A. (2007). Faculty ethics from the perspective of college of business administrators. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues, 10*(1), 105-124.

MEB (2015). Eğitimciler İçin Mesleki Etik ilkeler Genelgesi. http://personel.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar.pdf. Erişim Tarihi: 20 Mart 2019.

Pecorari, D. (2003). Good and original: Plagiarism and patchwriting in academic second language writing. *Journal of Second Language Writing, 12,* 317-345.

Pieper, A. (1999). *Etiğe Giriş* (Çev: V. Atayman ve G. Sezer). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Pınar, İ. (2002). Akademisyenlerin etik değerleri üzerine bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi Yönetim Dergisi*, *13*(43), 5-19.

Plagiarism (2019). *Types of plagiarism*. http://www. plagiarism.org/learning_center. Erişim Tarihi: 21.02.2019.

Pupovac, V., Zulle, L. B. ve Petrovecki, M. (2008). On academic plagiarism in Europe: An analytical approach based four studies. *Digithum, 10*, 13-18.

Ruacan, Ş. (2005). Bilimsel araştırma ve yayınlarda etik ilkeler. *Gazi Tıp Dergisi*, *16* (4), 147-149.

Shenas, D. G. (1994). investigation of the ethical standards of information systems academicians. *Kybernetes, 23*(8), 27-46.

Smith, D. (2003). Five principles for research ethics: Cover your bases with these ethical strategies. *APA Monitor on Psychology*, *34*(1), 56. https://www.apa.org/monitor/jan03/principles. Erişim Tarihi: 1.3.2019.

Sökmen, A. ve Tarkçıoğlu, S. (2016). *Mesleki Etik.* Ankara: Detay Yayıncılık.

TDK (2019). *Güncel Türkçe Sözlük*. http://www.tdk.gov.tr. Erişim Tarihi: 23.01.2019.

TÜBA (2002). *Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunları*. Ankara: TÜBA Yayını.

Uzbay, T. (2006). Bilimsel araştırma etiği. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 4. Ulusal Sempozyumu Bildiri Kitapçığı*. Ankara. ss. 19-23.

Doç. Dr. Hatice KUMANDAŞ ÖZTÜRK

Doç. Dr. Kumandaş Öztürk, 1982 yılında Trabzon ilinin Of ilçesinde doğdu. Lisans eğitimini 2004 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Rize Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği Programında dereceyle tamamladı. Ankara Üniversitesi Ölçme ve Değerlendirme programından 2008 yılında yüksek lisans ve 2013 yılında doktora derecesi aldı. 2004-2005 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi Artvin Eğitim Fakültesinde, 2005-2013 yılları arasında ise Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde araştırma görevlisi olarak çalıştı. 2013 yılından beri, Artvin Çoruh Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Öğrenci başarısının belirlenmesi, başarı testi geliştirme, okuduğunu anlama becerisinin ölçülmesi, performansa dayalı durum belirleme süreçleri, yüksek risk içeren sınavların öğrenciler üzerindeki etkileri ve ölçek geliştirme süreçleri üzerine çalışmalar yapmaktadır.

İletişim: haticekumandas@yahoo.com – hkumandas@artvin.edu.tr

5. BÖLÜM

YAYIN ETİĞİ VE YAYIN SÜRECİNDEKİ ETİK DIŞI DAVRANIŞLARDAN AŞIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Hatice Gonca USTA
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Kazanımlar:

- İntihal (aşırma) kavramını tanımlar.
- Kaynak göstermenin bilimsel işlevini açıklar.
- Kaynak göstermedeki kuralları ve etik sorunları açıklar.
- İntihal ve yaptırımları hakkında bilgi sahibi olur.

AŞIRMA/İNTİHAL/PLAGİARİSM NEDİR?

"Başkalarının yazılarından bölümler, dizeler alıp kendisininmiş gibi gösterme veya başkalarının konularını benimseyip değişik bir biçimde anlatma, intihal" (Türk Dil Kurumu [TDK], 2019) olarak tanımlanan aşırma için batı dillerinde "plajiarizm" sözcüğü kullanılırken Osmanlı ise "intihal" demiştir.

Aşırmanın tarihi ile ilgili yaptığı araştırmada Yazıcı (2011) aşırmaya uygar Batı toplumlarında 400 yıldır kötü gözle bakıldığını belirtmektedir. Ancak aşırmak günümüzün uygar ülkelerinde dahi yaklaşık 17. yüzyıla kadar pek ayıp sayılmamış (Malon, 1995 Akt: Yazıcı, 2011) aksine Yunan ve Latin edebiyatı doğrudan taklit üzerine kurulmuştur. Hatta Aristo'ya göre taklit o denli makbul bir şeymiş ki, insan arada bir özgüne de katlanmak zorunda kalırmış. Ancak matbaanın icadı, Rönesans ve Reformla birlikte işler biraz değişmiş. Bunun esas nedeni de ekonomiktir. Bir yandan matbaanın etkisi diğer yandan da ibadetin ana dilde yapılabilmesinin büyük çekiciliği gittikçe artan bir hızla halk kitlelerini okuryazar kılmıştır. Bunun sonucu olarak da yazarlık yani kalemiyle para kazanmak giderek önemli bir ekmek kapısı olmuştur. İşte bu yeni ekonomi kendi ahlakını da beraberinde getirmiştir. Sanatkârın, bilim adamının veya yazarın düşüncesini, yarattığını veya yazdığını çalmak toplum gözünde tüccarın malını çalmakla aynı tutulur olmuştur. Batı toplumlarında 19. yüzyıldan itibaren de plajiarizm karşılığı aşırmak, doğrudan adi suç muamelesi görmeye başlamıştır. Suçun hukukî çerçevesi de telif hakları yasalarıyla bir güzel belirlenmiştir. Düşünce veya eser aşırma suçunun tarih içinde gelişimine az çok felsefi bir yaklaşım da mümkündür. Kişinin kendine özgü düşüncesi, sanat veya bilim ürünü bir açıdan bakıldığında tüccarın malından, zenginin toprağından da öte olabildiğince bireysel bir zenginlik taşımaktadır. Dolayısıyla onu aşırmak da doğrudan kişilik hakkının özüne bir saldırı anlamındadır. Ancak yine tarihe baktığımızda insan hakları savunucusu, Nobel barış ödüllü Martin Luther King'in de önemli aşırmalar yapmış olduğu göze çarpmaktadır (Pappas, 1998 Akt: Yazıcı, 2011). Boston Üniversitesinde yaptığı doktora tezinin baştan sona aşırmalarla dolu olduğu kanıtlanmış hatta bir ara yol olarak King'e verilen bilimsel doktoranın geri alınıp Boston Üniversitesinin kendisine fahri bir doktora vermesini önerenler dahi olmuştur.

Aşırma ile ilgili tanımlara biraz daha derin bakacak olursak; Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği'nde "Bir başkasının bilimsel eserinin veya çalışmasının tümünü veya bir kısmını kaynak belirtmeden kendi eseri gibi göstermek" şeklinde tanımlanmaktadır (TÜBA, 2002). Bir başkasına ait olan bir fikrin, buluşun, araştırma sonuçlarının veya araştırma ürünlerinin bir bölümünün ya da tamamının hatta kitapların tamamının

ya da bir bölümünün kaynak gösterilmeksizin istemli olarak kopya ya da tercüme edilip yazarın kendi üretimi imiş gibi gösterilmesi" olarak tanımlanmaktadır. Aşırma eylemi kaynak gösterilmeyerek ve gösterilerek iki biçimde gerçekleşmektedir. Kaynak göstermeden yapılan aşırma yöntemleri aşağıdaki gibidir (Plagiarism, 2007 Akt: Özenç-Uçak ve Birinci, 2008):

1. *Hayalet Yazar (The Ghost Writer):* Başkasına ait bir kaynaktan kelime kelime bütün bilgiyi kopyalama. Burada kullanılan hayalet yazar kavramı, yazara kitap yazım sürecinde arka planda, gerek düzenleme gerekse görüş belirtme bakımından bir nevi yardımcı yazar niteliğinde destek veren ama adı geçemeyen yazar olarak kullanılmamaktadır.
2. *Mevcut Yazı (The Potluck Paper):* Pek çok kaynaktan edindiği bilgileri kendisi yazmış gibi gösterme.
3. *Zayıf/Yetersiz Gizleme (The Poor Disguise):* Alıntı yaptığı yerde bulunan anahtar kelimeleri değiştirerek gizleme.
4. *Kendinden Aşırma (The Self-Stealer):* Kendisinin daha önce yürüttüğü bir çalışmada yer alan bilgileri yeni çalışmasına aynen aktarma.
5. *Fotokopi (The Photocopy/Copy-Paste):* Belli bir kaynağın bir bölümünü alarak aynen kullanma.
6. *Emek Tembelliği (The Labor of Laziness):* Özgün bir çalışma ortaya koymak üzere emek sarf etmek yerine çalışmanın önemli bir bölümünü başka kaynaklardan alıntılarla doldurma.

İntihal her zaman aşırma şeklinde ortaya çıkmamakta bazen kaynak gösterilerek de gerçekleştirilebilmektedir (Plagiarism, 2007 Akt: Özenç-Uçak ve Birinci 2008):

1. *Unutulan Dipnot (The Forgotten Footnote):* Yazar adını verdiği halde diğer bilgileri tam olarak vermeyerek kaynağın bulunması olasılığını yok etmek.
2. *Yanlış Bilgilendirme/404 hatası (The Misinformer):* Var olmayan kaynağı vererek veya kaynağın bilgilerini yanlış vererek kaynağa erişilmesini engellemek.
3. *Fazla Mükemmel Alıntı (The Too-Perfect Paraphrase):* Yazarın, bire bir alıntı yaptığı kaynağa atıf yapması ancak tırnak işareti kullanmadığı için alıntının hangi kısım olduğunun tam belli olmaması.
4. *Becerikli Atıf Yapma (The Resourceful Citer):* Yazarın bütün kaynaklara atıf vermesi, hepsinde tırnak işareti kullanması ancak araştırmasının hiçbir orijinal fikir öne sürmemesi.

5. *Mükemmel Suç (The Perfect Crime):* Yazarın bazı yerlerde kaynaklara atıf yapması ancak geri kalan yerlerdeki analizlerin kendine ait olduğu izlenimini yaratacak şekilde bazı kaynaklara atıf yapmaması.

İntihal davranışı, yapılış biçimi açısından aşağıdaki şekillerde de gruplandırılabilir (Yazıcı 1994 Akt: Balcı, 1997):

a) *Kaba Yağmalamak:* Yazılı eseri olduğu gibi aşırmak, yazılı eserin bazı kısımlarını olduğu gibi aşırmak veya aşırandan aşırmak gibi formlarda gerçekleşebilir.

b) *İnce Yağmalamak:* Yazılı eserin tümünü veya bazı kısımlarını değiştirerek aşırmak veya bir başkasının fikirlerini kendisininmiş gibi sunmak şeklinde gerçekleşebilir.

c) *Çok İnce Yağmalamak:* Kendi eserine atıfta bulunmadan alıntı yapmak veya istem dışı olarak bir kaynaktan edindiğini unuttuğu bilgi, düşünce ve uygulamaları kendisine aitmiş gibi bilinçaltı yanılsama yoluyla sunmak şeklinde gerçekleşebilir.

Farklı şekillerde karşımıza çıkan aşırma eyleminin üniversite öğrencilerinde de sıklıkla görüldüğü ancak üniversite öğrencilerinin bu aşırmayı kasten değil bilmeden yaptıkları belirlenmiştir. Bunun nedenleri olarak "nasıl atıf yapılacağını bilmemek, çalışma becerilerinin zayıf/gelişmemiş olması, bilgi bulma becerilerinde eksiklik, kötü zaman yönetimi, araştırmanın anlaşılmasında yetersizlik, mali zorluklar ve not baskısı" ifade edilmektedir. İntihalin lisansüstü eğitim sürecinde de yaygın olduğunu belirtilmektedir. Öğrencilerin intihale başvurma nedenleri ise şunlar olabilmektedir (Uzun, Karakuş, Kurşun ve Karaaslan, 2007):

- Zaman darlığı.
- Dersten geçmenin mutlaka not almaya bağlı olması.
- Öğrencilerin ödev ve ders hakkında yetersiz bilgilendirilmeleri.
- Dersin önemsenmemesi veya sevilmemesi.
- İntihalin tam olarak neleri kapsadığının bilinmemesi olarak sıralanmaktadır.

Kaynak Göstermenin Bilimsel İşlevi

Anlaşılacağı üzere intihal, atıfta bulunmak ya da doğru atıfta bulunmak ve kaynak göstermekle ya da doğru kaynak göstermekle ilgilidir. Yani intihale sebep olan şey kullanılan bilgi birikimini aktarırken kaynak kullanmadan aktarmak ya da kendimize aitmiş gibi ifade etmektir. İntihalden kaçınmanın yolları mutlaka vardır. Bunlar kısaca şu şekilde belirtilmektedir (Kurbanoğlu, 2018):

- Araştırma süresince kullanılan kaynakların künyeleri eksiksiz not edilmelidir.
- Kullanılabilecek bilgi ve fikirlerle birlikte kaynağı da not edilmelidir.
- Not alırken kendi ifadelerimiz kullanılmalıdır.
- Cümleler aynen kopyalanmışsa tırnak işareti kullanılmalı veya sayfa numarası kaydedilmelidir.
- Tam bir kaynaklar listesi oluşturulmalıdır.
- Her kullanımda kaynaklara gerekli göndermeler yapılmalıdır.
- Hangi durumlarda kaynak göstermek gerekli, hangi durumlarda değil bilinmelidir.

Bilgi birikimli olarak ilerler, her çalışmada yeni bilgiler üretilmesi, yeni kuramlar ortaya konulması zorunlu değildir. Her çalışma değerlidir ve bir önceki bilgilere muhtaç, yeni bilgilere ise gebedir. Birikimli olarak ilerleyen bu bilginin sağlıklı, özgün ve güvenilir ilerleyebilmesi için kaynak göstermek önemli bir işleve sahiptir. Ayrıca bir çalışmadaki alıntılar, araştırma konusunda daha önceki eserleri tanıtmakta ve yansıtmaktadır. Kaynak göstermek bu yayınlara değer verme ve saygı anlamını da taşımaktadır (TÜBA, 2002). Atıf yapmak geçmiş yayınlardaki düşünce, kavram ve bulguları güncelleştirmekte, diğer araştırmacılar için kolay ulaşılabilir kılmaktadır. Belirli konularda yapılan kapsamlı bir derleme makalesinde, göndermelerle bir araya getirilmiş bilgiler, onların sentezi ve yorumlanması, belirtilen yararları yanında, genç bilim insanlarına da yol gösterici olmaktadır. Bu, bilimsel sorumluluğu taşıma anlamına da gelmekte, konuya yeni bir boyut katmakta ve merak yaratmaktadır (Boydak, 2011).

Kaynak Göstermede Kurallar ve Etik Sorunlar

Kaynak göstermenin öneminden ve gerekliliğinden bahsettik. İntihalden kaçınmak için bir kaynaktan doğru alıntılar yapmalı ve alıntı yapılan kaynağı doğru bir şekilde göstermeliyiz. Kaynak gösterilirken aşağıdaki ilkelere uyulması önerilmektedir (http://www.bingol.edu.tr):

1. Yararlanılan kaynakların listelendiği bir kaynakça bölümü oluşturulmalıdır.
2. Metin içinde gönderme yapılan her kaynak kaynakçada yer almalı, kaynakçada yer verilen her kaynağa da metin içinde gönderme yapılmalıdır.
3. Kaynakçaya alınacak eserler, yazarın bizzat okuyup yararlandığı eserler olmalıdır.

4. Araştırmada kullanılmayan, ancak araştırmacının konu için yararlı olabileceğini düşündüğü diğer kaynaklar "ek kaynakça" veya "yardımcı kaynakça" gibi farklı bir başlık altında verilmelidir.
5. Kaynakçada, ilgili yayının bilgileri kurallara uygun olarak verilmelidir.
6. Kaynakçada her kaynağa yalnız bir kez yer verilmelidir.
7. Kaynakça, hangi bilginin hangi kaynaktan alındığı konusunda fikir vermez. Bu bilgi, metnin içinde ilgili yerde, söz konusu bilgi kaynağına gönderme yapılarak aktarılmalıdır.
8. Herkes tarafından bilinen gerçekler için (dünyanın yuvarlak, günün 24 saat, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanının Atatürk olması gibi) kaynak belirtmeye gerek yoktur. Ancak, bazen neyin genel bilgi kapsamına girdiğini değerlendirmek zor olabilir. Genel bilginin içeriği, disiplinden disipline değişebildiği için kişinin bilmediği bir disiplinde neyin genel bilgi kapsamında değerlendirilmesi gerektiğine karar vermesi özellikle güçtür. Bu tip durumlarda kişiyi etik açıdan yanlış bir şey yapmaktan koruyacağı için kaynak gösterilmesi tercih edilmelidir.
9. Bir kaynaktan değiştirilmeden yapılan alıntılar, özgün kaynakta geçtiği biçimiyle tırnak işareti içinde gösterilmelidir.
10. Araştırıcının bilimsel yeterliliği, sentez yapma ya da yazma becerisi konusunda soru işareti uyandırabileceğinden çok sık ve çok uzun alıntılardan kaçınmak gereklidir.
11. Araştırıcının, bir kaynaktan aldığı bilgiyi metnin genel akışına uygun biçimde, yeniden ifade ederek, kimi durumlarda da özetleyerek aktarması gerekebilir. Yeniden ifadeyle bilginin kike ait olduğu değişmez; bu nedenle, kaynağa gönderme yapılması zorunludur.
12. Yabancı dildeki kaynaklardan Türkçeye çevrilerek yapılan alıntılarda metnin çeviri olduğunun belirtilmesi gerekir.
13. Özgün kaynağa erişmenin olanaksız olduğu durumlarda bilginin ikinci elden aktarıldığı belirtilmelidir.
14. Kaynak gösterilse bile, bir yapıtın tamamı veya tamamına yakın bir bölümü bir başka çalışmada aktarılamaz.
15. Patent ve telif hakkı söz konusu olan yapıt, resim, çizelge, formül, şekil, vb. gibi öğeler için, kaynak göstermenin yanı sıra, izin alınmasının da gerekli olabileceği unutulmamalıdır.
16. Müzik ve sahne yapıtları yaratımında, herhangi bir kaynaktan alıntılama ya da açık bir esinlenme söz konusu ise, bu durumun yapıtın ilk sayfasında belirtilmesi gereklidir.

Tablo 1'de alıntıların yanlış kullanımına (intihale) ilişkin örneklere yer verilmiştir:

Tablo 1. *İntihal örnekleri*

Özgün Metin

İmparatorlukta ilköğretim reformunu başlatan ve başarıya ulaştıran ilk etnik unsur Türk değildi. Bu alanda Avrupaî Osman'i denen kıtanın unsurları hatta, Suriye ve Lübnan daha öndeydi. Örneğin; Bulgar maarifinin ilerlemesi ve başarıları, 19. Yüzyılda ve İkinci Meşrutiyet dönemi boyunca daima Türk aydınlarının dikkat ve kıskançlığını çekmiştir. Bu nedenle diğer Balkan uluslarının çocuk edebiyatları ile birlikte, 19. yüzyılın Türk çocuk edebiyatını karşılaştırarak yapılacak incelemelere gerek vardır.

Kaynak: Ortaylı, İ. (2000). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Pan Yayıncılık. s. 108.

	Yanlış (İntihal)	**Doğru**
a. Alıntı	İmparatorlukta ilköğretim reformunu başlatan ve başarıya ulaştıran ilk etnik unsur Türk değildi. Bu alanda Avrupaî Osman'i denen kıtanın unsurları hatta, Suriye ve Lübnan daha öndeydi. Örneğin; Bulgar maarifinin ilerlemesi ve başarıları, 19. Yüzyılda ve İkinci Meşrutiyet dönemi boyunca daima Türk aydınlarının dikkat ve kıskançlığını çekmiştir. Bu nedenle diğer Balkan uluslarının çocuk edebiyatları ile birlikte, 19. yüzyılın Türk çocuk edebiyatını karşılaştırarak yapılacak incelemelere gerek vardır.	"İmparatorlukta ilköğretim reformunu başlatan ve başarıya ulaştıran ilk etnik unsur Türk değildi. Bu alanda Avrupaî Osman'i denen kıtanın unsurları hatta, Suriye ve Lübnan daha öndeydi. Örneğin; Bulgar maarifinin ilerlemesi ve başarıları, 19. Yüzyılda ve İkinci Meşrutiyet dönemi boyunca daima Türk aydınlarının dikkat ve kıskançlığını çekmiştir. Bu nedenle diğer Balkan uluslarının çocuk edebiyatları ile birlikte, 19. yüzyılın Türk çocuk edebiyatını karşılaştırarak yapılacak incelemelere gerek vardır" (Ortaylı, 2000, s. 108).
b. Parçalar Halinde	Tanzimatla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilköğretim reformu gündeme geldi. Ancak, İmparatorlukta ilköğretim reformunu başlatan ilk etnik unsur Türk değildi. Avrupaî Osmani denen kıtanın unsurları, Suriye ve Lübnan daha önde idi. Bulgar maarifinin başarıları, İkinci Meşrutiyet dönemi boyunca Türk aydınlarının kıskançlığını çekmiştir.	Tanzimatla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilköğretim reformu gündeme geldi. Ancak, "İmparatorlukta ilköğretim reformunu başlatan ilk etnik unsur Türk değildi. ... Avrupaî Osmani denen kıtanın unsurları..., Suriye ve Lübnan daha önde idi. ... Bulgar maarifinin ... başarıları, ... İkinci Meşrutiyet dönemi boyunca ...Türk aydınlarının ... kıskançlığını çekmiştir" (Ortaylı, 2000, s. 108).

c. Aktarma	Ülkemizde Tanzimat'tan beri ilköğretimde istenen başarı bir türlü yakalanamamıştır. 19. yüzyılda Bulgarlar ve diğer Türk olmayan unsurlar eğitim alanında Türklerden daha ileri ve başarılıdır. Söz konusu ulusların bu dönemdeki çocuk edebiyatları ile Türk çocuk edebiyatının karşılaştırılması sonucu bu durum açıklık kazanacaktır.	Ülkemizde Tanzimat'tan beri ilköğretimde istenen başarı bir türlü yakalanamamıştır. Ortaylı (2000, s. 108) 19. yüzyılda Bulgarlar ve diğer Türk olmayan unsurların eğitim alanında Türklerden daha ileri ve başarılı olduklarını belirtmekte ve söz konusu ulusların bu dönemdeki çocuk edebiyatları ile Türk çocuk edebiyatının karşılaştırılması sonucu bu durumun açıklık kazanacağına değinmektedir.

Özgün Metin

For one thing, it was not dominated by envy. We began thinking about America at the only moment when US economy was not a triumphant model of wealth and productive potential for the rest of the world. In the decade of the Great Depression we no longer saw the world of Gatsby but that of The Grapes of Wrath. In the 1920s and early 1930s America was a byword for the hard-faced pursuit of profit, for injustice, for ruthless unscrupulous and brutal repression. But F. D. Roosevelt's USA not only disclaimed this reputation; it turned it sharply to the left. It visibly became a government for the poor and the unions.

Kaynak: Hobsbawm, E. (2002). *Interesting times a twentieth-century life.* Londra: Abacus. s. 388.

	Yanlış (İntihal)	**Doğru**
a. Çeviri Yaparak Aktarma	Bazı tarihçiler Amerika'yı üretim potansiyeli olan başarılı bir refah modeli değilken incelemeye başladılar. Onlar için Amerika Büyük Depresyon yıllarında "Muhteşem Gatsby"nin değil, "Gazap Üzümleri"nin ülkesi haline gelmişti. 1920'lerde ve 1930'ların başında ülke menfaatin, adaletsizliğin, bayağılığın ve baskının diğer adı olmuştu. Roosevelt'in Amerika'sı bunu değiştirmekle kalmadı aynı zamanda ülkenin yönünü sola doğru çevirdi. Artık hükümet fakir	Bazı tarihçiler Amerika'yı üretim potansiyeli olan başarılı bir refah modeli değilken incelemeye başladılar. Hobsbawm'a (2002, s. 388) göre Amerika Büyük Depresyon yıllarında "Muhteşem Gatsby"nin değil, "Gazap Üzümleri"nin ülkesi haline gelmişti. 1920'lerde ve 1930'ların başında ülke menfaatin, adaletsizliğin, bayağılığın ve baskının diğer adı olmuştu. Roosevelt'in Amerika'sı bunu değiştirmekle kalmadı aynı zamanda ülkenin yönünü sola doğru çevirdi. Artık hükümet fakirlerin ve sendikaların hükümeti olmuştu.

Tablo 1'deki örneklerde de görüldüğü üzere yapılan açıklamalar, değerlendirmeler ve çıkarımlar kendi özgün görüşlerimiz değilse mutlaka bu bilgileri edindiğimiz kaynaklar tam ve doğru bir şekilde gösterilmelidir.

İNTİHAL VE YAPTIRIMLARI

Farklı tanımlarla ve eylemlerle karşımıza çıkan intihal kavramına ilişkin sorumluklar Yükseköğretim Kurulu'nda (YÖK) ve üniversitelerdedir. Bunun yanında Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda (FSEK) eser sahibinin eseri üzerinde sahip olduğu hakların sınırlanmasına izin verilen hâllerden birisi olan "iktibas serbestisi"ne (FSEK 35) ilişkin düzenleme de neyin intihal olup olmadığının belirlenmesinde faydalanılabilecek bir kaynak olarak görülmektedir (Kendigelen ve Çongar, 2011). Ayrıca intihale karşı uygulanacak cezai yaptırımlar da belirtilmektedir. Bu yaptırımlar şu şekilde sıralanmaktadır (Demiral-Bakırman, 2016; Özmen, 2019):

- *Cezaî yaptırımlar:* FSEK 71/1'in 2 ve 3. bendlerinde, intihal kavramı içerisine giren çeşitli eylemler suç olarak değerlendirilmiş ve cezalandırılmıştır. İlgili bendler şu şekildedir:

  2. Başkasına ait esere, kendi eseri olarak ad koyan kişi altı aydan iki yıla kadar hapis veya adlî para cezasıyla cezalandırılır. Bu fiilin dağıtmak veya yayımlamak suretiyle işlenmesi hâlinde, hapis cezasının üst sınırı beş yıl olup, adlî para cezasına hükmolunamaz.

  3. Bir eserden kaynak göstermeksizin iktibasta bulunan kişi altı aydan iki yıla kadar hapis veya adlî para cezasıyla cezalandırılır.

Burada belirtilen suçların soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete tabidir (FSEK 75/1-c.1). Bu şikâyetlerin geçerli kabul edilmesi, hak sahiplerinin veya üyesi oldukları meslek birliklerinin haklarını kanıtlayan belge ve sair delilleri Cumhuriyet başsavcılığına vermelerine bağlı kılınmış (FSEK 75/1-c.2), bu belgelerin süresi içerisinde verilmemesi hâlinde kovuşturmaya yer olmadığına karar verileceği hüküm altına alınmıştır (FSEK 75/1-c.3).

- *Hukukî Yaptırımlar:* İntihal eylemi FSEK kapsamında eser sahibinin manevî veya malî haklarına tecavüz olarak adlandırılır. Bu durumda tecavüzün men'i (FSEK 69) ve tecavüzün ref'i (FSEK 66 vd.) davalarının yanı sıra, adın belirtilmesi hakkına özgü olarak düzenlenmiş olan eser sahipliğinin tespiti davası da açılabilir (FSEK 15/3). Ayrıca eser sahibi manevî veya malî haklarının ihlâli dolayısıyla uğradığı maddî veya manevî zararlar için FSEK 70 çerçevesinde tazminat talebinde de bulunabilecektir.

- *İdarî Yaptırımlar:* İntihal eyleminin üniversitelerde/akademik camia içerisinde gerçekleşmesi hâlinde özel hukuka ve ceza hukukuna ilişkin yaptırımlara ek olarak, meslek hukukuna ilişkin idarî yaptırımlar da gündeme gelmektedir. Bu yaptırımlar şu şekilde belirtilmektedir;

  1. Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği: Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği m. 11/(a)-3'te *"Bir başkasının bilimsel eserinin veya çalışmasının tümünü veya bir kısmını kaynak belirtmeden kendi eseri gibi göstermek"* şeklinde tanımlanan ve intihali ifade eden disiplin suçunun, üniversite öğretim mesleğinden çıkarma cezasını gerektirdiği ifade edilmiştir (http://www.mevzuat.gov.tr).
  2. Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği: Yürürlükte bulunan 28388 sayılı Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği'nin 7. maddesinin (1) fıkrasının (f) bendinde; seminer, tez ve yayınlarında intihal yapan öğrenciler için yükseköğretim kurumundan bir yarıyıl uzaklaştırma cezası almaları belirtilmiştir (http://www.yok.gov.tr). Ancak yeni YÖK kanun taslağı önerisinin Ocak 2013 tarihli metninde başta intihal olmak üzere öğrencilere ilişkin disiplin hükümlerinde esneklik tanınmıştır. Bu taslağın 78. maddesinin (2) fıkrasında, disiplin cezası gerektiren eylemler için eylemleri işleyenlere eylemin ağırlık derecesine göre uyarma, kınama, bir haftadan bir aya kadar uzaklaştırma, bir yarıyıl veya iki yarıyıl uzaklaştırma, yükseköğretim kurumundan çıkarma cezalarından birisinin verilmesi önerilmiştir (http://yeniyasa.yok.gov.tr).
  3. Doçentlik Sınav Yönetmeliği: Yönetmelik madde 7 gereği doçentlik sınav jürisi, adayın eserlerinin incelenmesi safhasında "başvuru dosyasında yer alan herhangi bir eserde intihal olduğunu tespit ederse" aday hakkında "Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği" çerçevesinde bir soruşturma başlatılacaktır (Doçentlik Sınav Yönetmeliği m. 7/3). Bu soruşturma neticesinde intihal iddiasının gerçek bulması hâlinde adayın Doçentlik Sınav Yönetmeliğine özgü olarak karşılaşacağı idarî yaptırım, doçentlik başvurusunda başarısız sayılması olarak belirlenmiştir (Doçentlik Sınav Yönetmeliği m. 7/5-c.1). Ancak yine aynı yerde adayın idarî, cezaî ve hukukî sorumluluğuna ilişkin hükümler saklı tutulmuş, böylece yukarıda aktardığımız çeşitli yaptırımların uygulanması imkânı açıkça korunmuştur (Doçentlik Sınav Yönetmeliği m. 7/5-c.2).

4. Türkiye Adalet Akademisi Uzmanlık Programı Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği: İlgili yönetmelikte intihal eylemine ilişkin *"Uzmanlık programı ders sınavları ile ödev, seminer ya da tezlerinde intihal yaptığı belirlenen öğrenciler sıfır almış sayılır. Bu öğrenciler ile suç sayılan eylemleri işleyenler hakkında tespit, ihbar ya da şikâyet üzerine ayrıca disiplin soruşturması açılır."* şeklinde yaptırım yer almaktadır.

Bu tür yaptırımlar olmasına rağmen hala intihale ilişkin yönetmelik ve mevzuatlarda çeşitli boşluklar bulunmaktadır. Bu boşlukları doldurmak için bazı üniversiteler kendi çözümlerini üretmiştir. Bunların bir örneği olan Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) konu ile ilgili farkındalık oluşturmak için kendi bünyesinde bulunan Uygulamalı Etik Araştırma Merkezi'nin (UEAM) internet sayfasında intihal hakkından gerekli bilgilere yer vermiştir (Gücükoğlu ve Ayvaz-Reis, 2014).

Çarpıcı İntihal Örnekleri

İntihal örnekleri özellikle üniversite camiasında sık sık gündeme gelmektedir. Mengüç (2011) bazı çarpıcı intihal örneklerini aşağıdaki gibi belirtmiştir:

- Önsözüne, *"bu alanda Türkçe kaynak eksikliği gidermek için bu kitabını yazdığını"* belirten bir öğretim üyesi, ilgili alanda tüm Türkçe kitaplardan aşırma yaparak hazırlanan bir kitap yayınlanmıştır. İlginç olan ise noktasına virgülüne hatta asıl kaynaktaki imla yanlışlarına kadar asıl kaynakla benzer olmasıdır.
- Almanya'nın olası başbakanı olarak lanse edilen ancak doktora tezinde kaynak göstermeden alıntı yaptığı ortaya çıkan Almanya Savunma Bakanı Karl-Theozor zu Guttenberg, istifa etmek zorunda kalmıştır.
- 2003'te ise Türk Tabipler Birliği Yüksek Onur Kurulu, İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Kemal Alemdaroğlu'na; bir kitabındaki intihal nedeniyle 2 ay meslekten men cezası vermişti.
- New Orleans Üniversitesi'nde bilgisayar bilimleri doktorası yapan A. Murat Eren'in 2010 Eylülü'nde yazdığı 'Bilimsel Ahlaksızlığın Gri Mecraları' isimli yazı, intihal konusunda akademik dünyanın halini gözler önüne sermiştir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Balcı, A. (1997). *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler* (2. Baskı). Ankara: TDFO Bilgisayar Yayıncılık San. Tic. Ltd. Şti.

Boydak, M. (2011). Araştırma ve yayın etiği. *Bilim Etiği* (Edt: N. Atasoy vd.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını. ss. 15-40.

Demirel-Bakırman, B. (2016). İntihal suçları. *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi, 3*(2), 57-77.

Gücükoğlu, B., Ayvaz-Reis, Z. (2014) *Türkiye'de ve Dünyada İntihalin Yaptırımları*. https://docplayer.biz.tr/378062-Turkiye-de-ve-dunyada-intihalin-yaptirimlari.html. Erişim Tarihi: 10.04.2019.

http://www.bingol.edu.tr/media/258313/ArsYonBolum4-Kaynak-Gostermenin-Onemi-ve-Temel-Kurallar.pdf) Erişim Tarihi: 12.03.2019.

Kendigelen, A. ve Çonkar, M. H. (2011). Türk mevzuatında bilim etiği ihlalleri. *Bilim Etiği* (Edt: N. Atasoy vd.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını. ss. 43-55.

Kurbanoğlu, S. (2018). Atıf ve Kaynakça Düzenleme. http://kutuphane.cankaya.edu.tr/wp-content/uploads/sites/42/2018/01/kurbanoglu.pdf. Erişim Tarihi: 10.04.2019.

Mengüç, H. (2011). Kopyala Yapıştırcılar Dikkat! "Nasılda yapılmışı var" deyip aşırmayın. https://plagiarism-turkish.blogspot.com/2011/04/kopyala-yapistircilar-dikkat-naslsa.html Erişim Tarihi: 20.04.2019.

mevzuat.gov.tr. "Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin yönetmeliği", 7 Ocak 2019 tarihinde http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.9897&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch adresinden alınmıştır.

Özenç Uçak, N. ve Birinci, H. G. (2008). *Bilimsel etik ve intihal*. Türk Kütüphaneciliği, *22*(2), 187-204.

Özmen, R. (2019). *Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

TÜBA (2002). *Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunlar*. Ankara: TÜBA Yayını.

Türk Dil Kurumu (TDK) (2019). *Güncel Türkçe Sözlük*. http://sozluk.gov.tr/. Erişim tarihi: 02.02.2019.

Toprak, Z. (2017). Türkiye'de akademik yazı: intihal ve özgünlük. *Boğaziçi Eğitim Dergisi, 34*(2), 1-12.

Uzun, E., Karakuş, T., Kurşun, E. ve Karaaslan, H. (2007). Öğrenci gözüyle "aşırma" (intihal): Neden ve çözüm önerileri. *Akademik Bilişim'07 - IX. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*. 31 Ocak - 2 Şubat 2007. Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya. http://ab.org. tr/ab07/bildiri/1 74.doc. Erişim Tarihi: 01.12.2019.

Yazıcı, H. (2011). *Bilim Etiği Kısa Tarihçe ve Ana Kavramlar.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını. https://yoktezmerkezi.com/ucretsiz-intihal-programi-intihal-raporu.html. Erişim Tarihi: 20.04.2019.

Yükseköğretim Kurulu. Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği. http://www.yok.gov.tr/web/guest/icerik/-journal_content/56_INSTANCE_rEHF-8BIsfYRx/10279/17960 Erişim Tarihi: 07.01.2019.

Yükseköğretim Kurulu, Yeni Yasa Taslağı Önerisi (Ocak 2013). http://yeniyasa.yok.gov.tr/?page=yazi&c=90&i=12 Erişim Tarihi: 07.01.2019.

Dr. Öğr. Üyesi Hatice Gonca USTA

Lisans eğitimini ilköğretim matematik öğretmenliği bölümünde tamamlayan yazar, yüksek lisans ve doktora eğitimini Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme alanında Ankara Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Ayrıca Southern Methodist Üniversitesi'nde Post Doktora eğitimine devam etmektedir. Lisans düzeyinde "Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme, İstatistik 1-2" ve yüksek lisans düzeyinde "Davranış Bilimlerinde İstatistik" derslerini yürütmektedir.

6. BÖLÜM

YAYIN ETİĞİ VE YAYIN SÜRECİNDEKİ ETİK DIŞI DAVRANIŞLARDAN SAHTECİLİK, ÇARPITMA, ÇOKLU YAYIN VE DİLİMLEME

Dr. Öğr. Üyesi Fazilet TAŞDEMİR
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Kazanımlar:

- Yayın etiği ve yayın sürecindeki etik dışı davranışları tespit eder.
- Sahtecilik (Uydurma-Fabrication) etik dışı davranışının ne olduğunu kavrar.
- Çarpıtma (Falsification) etik dışı davranışını diğer etik dışı davranışlardan ayırır.
- Çoklu Yayın/Yayın yinelemesi/Duplikasyon (Duplication) hakkında bilgi sahibi olur.
- Dilimleme/Bölerek Yayımlama (Slicing) etik dışı davranışını bilir.

YAYIN ETİĞİ VE YAYIN SÜRECİNDEKİ ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR

Bir araştırmanın bilimsel ve etik anlamda nasıl bir içeriğe sahip olduğu son derece önemlidir. Örneğin Nuremberg Kodu, bir araştırmanın, sonuçları ile toplumun iyiliğine hizmet etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Araştırma konusunun, problemin belirlenmesinde, araştırmacıların araştırma probleminin çözümünden elde edilecek sonuçların ve sonuçlara dayalı yapılacak önerilerin bilime ve toplumа sunacağı yarar ve zarar çözümlemesini iyi yapması gerekir. Ayrıca araştırma sonuçlarının, bilimin temel ilkelerine aykırı düşmesi olasılığı da gözden geçirilmelidir. Özellikle araştırmaya konu edilen kişilerin herhangi bir şekilde zarar görme ihtimali varsa böyle bir araştırmanın tasarlanması etik açıdan tartışılmalıdır. Bilim insanları, verileri ya da sonuçları saptırmamalı, yalanlara dayandırmamalı ve yanlış sunumlarla bilimi yönlendirmemelidir. Araştırma sürecinin her aşamasında nesnel, yansız ve dürüst olunması gerekir. Dürüstlük, bilim ve araştırma etiğinin temel ilkesidir. Eğer dürüstlük ilkesi ihlal edilir ise bilimin hedeflerine ulaşması olanaksız olur (Resnik, 2004). Bilimdeki dürüstlük ihlallerine ve etik dışı davranışlara "bilimsel yanıltma" denmektedir. Amerikan Ulusal Bilim Kurumunun tanımına göre (1990) bilimsel yanıltma, araştırmanın planlanmasında, gerçekleştirilmesinde ve sunulmasında uydurma, yanıltma gibi ya da kabul edilmiş bilimsel uygulamaların dışındaki her türlü davranış olarak kabul görmektedir (Weed, 2002). Bu anlamda bilimsel yanıltma, bir bilimsel araştırmanın değerini ve güvenilirliğini azaltan her türlü girişimdir. Weed'e göre (2002) araştırmacıların yayınlarında etik dışı davranmasında dışsal ve içsel nedenler önemli rol oynamaktadır. Dışsal nedenler arasında yayın baskısı, rekabet, bilim toplumunun giderek gelişmesi nedeniyle bilimsel araştırma faaliyetlerinin kontrolünün yeterince sağlanamaması ve alanında deneyimli olarak kabul edilen araştırmacıların kötü birer örnek olması sayılabilir. İçsel nedenler arasında ise kişisel kazançları artırma isteği, kendini beğenmişlik ya da psikolojik rahatsızlıklar sıralanabilir.

Bilimsel araştırmalar bilimsel gelişmeyi ve değişmeyi, bilimsel gelişme de insanlığın bugün ulaştığı yaşam düzeyini yükseltmeyi sağlamaktadır. Bununla birlikte bilimsel araştırmaların potansiyel bilgi üretme ve üretilmiş bilgiyi yaygınlaştırma niteliklerine sahip olmaları yanında, etik kurallara da uygun olması gerektiği unutulmamalıdır (Burns ve Grove, 1982). Araştırma etiği; bilimsel ya da akademik araştırmalar sırasında araştırmacının karşı karşıya kaldığı, kendinden, konularından ya da sosyal çevresinden kaynaklanan ahlak temelli sorunlar olarak tanımlanır (Berg ve Tranoy, 1983). Bilim insanları araştırmaları sonunda sundukları sonuçların sorumluluğunu taşırlar. Bu nedenle araştırmanın planlanmasından sunumuna kadar olan her aşamada araştırmacıların etik kurallara uygun davranmaları büyük önem taşır (TÜBİTAK, 2006). Bilimsel araştırmalarda karşılaşılan etik ihlaller şu şekilde sıralamaktadır:

- *Sahtecilik (Uydurma):* Araştırmada bulunmayan verileri üretmek, bunları rapor etmek veya yayımlamak.
- *Çarpıtma:* Değişik sonuç verebilecek şekilde araştırma materyalleri, cihazlar, işlemler ve araştırma kayıtlarında değişiklik yapmak veya sonuçları değiştirmek.
- *Duplikasyon:* Aynı araştırma sonuçlarını birden fazla dergiye yayım için göndermek veya yayımlamak.
- *Dilimleme:* Bir araştırmanın sonuçlarını, araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde ve uygun olmayan biçimde ayırarak çok sayıda yayın yapmak.

Bilimsel araştırma, yayın ve sanatsal uygulamalarda karşılaşılan etik dışı davranışlardan "Sahtecilik, Çarpıtma, Çoklu Yayın ve Dilimleme" aşağıda genel anlamda açıklanmıştır:

Sahtecilik-Uydurma (Fabrication, desk-research, dry-lab)

Bilimsel araştırma ve yayın etiğinde aynı anlamda kullanılan "sahtecilik, saptırma, aldatmaca ve çarpıtma" (falsification) kavramları; araştırmacının istediği yönde bulgulara ulaşmak için, araştırma sürecinin herhangi bir aşamasında, bilimsel olarak elde ettiği verilerini bilinçli olarak değiştirmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Irzık ve Erzan,2008; TÜBA, 2002). Verilerin veya sonuçların kaydedilme ya da raporlaştırma aşamasında yoktan var edilmesi de söz konusudur. Yapılmayan bir araştırmayı yapılmış gibi göstermek ve yapılmayan bir araştırmaya dayandırarak sahte bulgular ortaya koymaktır (Bulger, 2002). Okuyucular araştırmaların tüm verilerine ulaşamayacakları için, "güven" akademik çalışmalarda çok önemlidir. Bu sebeple araştırmayı okuyan kişi, verilerin belirtildiği gibi toplandığı ve analiz sonuçlarının gerçek olduğuna güvenmek durumundadır. Veri uydurmak ya da analiz sonuçlarını değiştirmek bu güveni kırar ve yasal sorunlar ortaya çıkarır (Kitchin ve Fuller, 2005).

Bazı araştırmacılar kamusal yarar dikkate alındığında dürüstlükle elde edilemeyecek bazı önemli bulgu ve sonuçların doğruyu bir miktar saklayarak elde edilebileceğini düşünmektedir. Bu düşünce doğrultusunda bir miktar yanıltmanın zarar vermeyeceğini savunmaktadır. Bu gerekçeyle Punch (1994) geçmişte özellikle tıp ve psikoloji alanlarında aldatmanın çok sık kullanıldığını belirtmektedir. Bulmer (1982) katılımcıların haklarının, bilimin haklarından daha önemli olduğunu ve gizlilik, özel hayata saygı, zarar vermemenin esas olduğunu ve doğruluk, güvenin asla ihlal edilmemesi gereken etik kavramlar olduğunu ileri sürmektedir.

Sahtecilik kavramının hayali verilere dayalı "uydurmacılık" kavramından farkı, sahtecilikte bir araştırmanın yapılmış olması, ancak önceden belirlenen amaca ulaşabilmek için araştırmanın farklı aşamalarında elde edilen verilerde değişikliğe gidilmesi söz konusudur. Sahtecilikte araştırmacılar belirlediği hipotezi, savı doğrultusunda ulaşmak istediği bulguları sunma arzusu ile bu etik dışı davranışı sıkça tercih edebilmektedir. Bu nedenle araştırma verileri değiştirilerek analizler yapıldığı gibi, analizler yapıldıktan sonra elde edilen verilerden amaca uygun olanlar da seçilebilmekte veya veriler amacı destekleyici yönde yorumlanabilmektedir. Bu etik dışı davranışlar, bazı kurum ve kuruluşların, kendi amaçlarına hizmet edecek bulguların üretilmesi düşüncesiyle para, bütçe ya da hizmet veren elemanlar olarak araştırmaları desteklediklerı durumlarda ilgili makalelerde, proje ve bildirilerde daha sık görülmektedir (Erzan, 2008).

Sahtecilik, uydurma eylemi araştırmanın herhangi bir aşamasında yapılabilmektedir. Yürütülen araştırmanın yöntemleri çarpıtılabilir ve araştırmanın yapıldığı ölçme aracı yerine, araştırmada daha gelişmiş bir cihaz, araç veya modelin kullanıldığı belirtilebilir. Araştırmada olması gerekenden daha kısa kesilen bir laboratuvar uygulaması, normal zaman sürecinde yapılmış gibi gösterilebilir. Araştırmacı kendi hipotezi doğrultusundaki bulguları elde etmek için, bazı verileri bilinçli olarak çıkardıktan sonra, istatistik analiz ve değerlendirmeler yapılabilir. Araştırma bulguları, farklı anlamlara gelecek şekilde çarpıtılarak sunulabilir. Belirtilen etik dışı eylemlerle ilgili süreçte, araştırma ile ilgili kayıt ve verileri değiştirmek, silmek gibi yollara başvurulur (İnci, 2009). Yapılan araştırmaların güvenirliliğini artırmak amacı ile araştırma süreç ve verileri ile ilgili kayıtlar günlük olarak tutulmakta, defterlere özel kalemlerle ve elle yazılmakta, bu defterlerin laboratuvar dışına çıkarılmasına izin verilmemekte ve verilerin belirli bir süre saklanması ve benzeri önlemler alınması tavsiye edilmektedir (Boydak, 2011).

Kuru laboratuvarcılık (dry labbing), masa başı araştırma (desk research) gibi terimler de sahteciliği, uydurmacılığı belirtmek için kullanılmaktadır. Araştırmacının toplamadığı verileri ve uygulamadığı süreç ve işlemleri varmış gibi göstererek yayınlaması eylemidir (Balcı, 1997: 323). Araştırmacı konu ile ilgili örneklem grubu üzerinde herhangi bir işlem yapmadan ya da örneklem üzerinde işlem süresini, uygulamasını tamamlamadan tüm süreci yapmış gibi elde edilen verileri kullanarak amacına göre araştırmayı sonuçlandırabilir. Uygun yöntemler kullanmış ve çok uyumlu, analizin varsayımlarını sağlamış gibi görünen veriler elde etmiş şekilde bir bilimsel araştırma yazabilir. Bu araştırmaları yapanların maalesef bazı araştırmalarının bilimsel ve ekonomik destek aldığı da görülmüştür. Böylesi makalelerin etkileme ve ağırlık katsayısı (*impact factor)* ve makale reddetme oranı yüksek olan ciddi bilimsel dergilerde basılma oranı düşüktür. Araştırmayı para

karşılığı basan avcı dergilerde uydurmacılık daha sık görülebilmektedir. Bu tür dergilerin etkileme ve ağırlık katsayısı çok düşüktür ve çoğu SCI (*Science Citation Index:* Bilim Atıf İndeksi) taraması içine girmemektedir (TÜBA, 2002: 39). Bazen araştırmalar kabul görmüş olsalar ya da etik kurallara uymayan araştırmalar yayınlanmış olsa da, araştırmaların etik kodlara uymadığı ortaya çıktığında yayınlandığı dergide bir "geri çekme" (retraction) yazısı yayınlanmakta ve durum okuyuculara duyurulmaktadır (Töreci, 2004: 80).

Pınar (2002) araştırmasında etik dışı davranış olan sahtecilik üzerinde durmuştur. Araştırmada sahtecilikle ilgili akademisyenlerin görüşlerine başvurmuştur. Araştırma sonucunda akademisyenler meslektaşlarının özel seyahatleri bilimsel çalışma gibi gösterip, üniversiteden maddi destek sağlama, üniversite desteğiyle yapılan seyahatlerde harcamaları aşırı gösterme şeklindeki etik dışı davranışlarını gözlemlediklerini ve bilimsel raporlara eklemediklerini belirtmişlerdir.

Swazey, Anderson ve Levviskse göre (1993) Birleşik Devletler'de Ulusal Bilim Vakfı desteği ile yürütülen bir araştırmada öğrenci ve öğretim üyelerinin % 6 ile % 9'u en az bir kez fakültede "bilimsel yanıltmaya" şahit olduklarını ifade etmişlerdir. Mikrobiyoloji doktora öğrencilerinin % 12'si öğretim üyelerinin çalışmalarında bilimsel yanıltma yaptığını ifade etmişlerdir (Kansu ve Ruacan, 2002). Japon Yükseköğretim Sistemi'nde görev yapan akademisyenlerin görüşleri alınarak yapılan bir araştırmada "araştırmalar için sağlanan kaynakların kötüye kullanılması" ve "sahtecilik" etik dışı davranışlar arasında öne çıkmaktadır (Macfarlane ve Saitoh, 2008).

Arda (2001) yaptığı araştırmada bir dergide yayın etiğine uymayan durumların % 20.6'sının "başkalarına ait bilgi, örnek, vaka ya da verilerin izinsiz ve kaynakçada gösterilmeden yayınlanması" ve "başkalarına ait eserlerden kaynak verilmeden alıntı yapılması" olduğunu belirlemiştir.

Sahtecilik-uydurma konusunda etiğe aykırı yapılan davranış örnekleri:

- Sunulan belgeyi gerçeğe aykırı düzenlemek.
- Raporu, belgeyi değiştirmek.
- Araştırma raporunu, belgeyi değiştirmek ve belgeyi bilerek kullanmak.
- Araştırmada toplanmayan verileri toplanılmış gibi göstermek.
- Araştırmaya ait olmayan veriler üretmek.
- Araştırmada olmayan verilerden bulgu yorumu yapıp bunları rapor etmek.
- Verileri bulunmayan sonradan üretilen yapay veriye dayalı araştırmayı yayımlamak.

- Simülatif veri setleri üzerinden her konuda genellemeler yapmak.
- Yapılmamış bir araştırmayı yapılmış gibi göstermek.
- Toplanan veriler üzerinde bazı istatistik manipülasyonlar yapmak.
- Elde edilen verilerin en uygun olanlarını alıp, uygun olmayanları atmak.
- Bilimsel varsayımları masa başı çalışmalar yaparak güçlendirmek.

Saptırma/Çarpıtma (Falsification): Araştırma araçlarında, cihazlarında, kayıtlarında, materyallerinde ve benzeri süreçlerinde bilinçli olarak verileri farklı göstermek eylemidir (Sarantakos, 2013: 17). Araştırmanın veri toplama araçlarının, donanımının veya sürecinin; verilerin ya da sonuçların, araştırma kayıtlarına uygun olmayan biçimde değiştirilmesi ya da bazılarının atlanması biçiminde manipüle edilmesi söz konusudur (Bulger, 2002).

Saptırma, çarpıtma araştırmalarda istenilen sonuca ulaşmak, hedeflenen fikri sonuç olarak ortaya koymak için yapılmaktadır (Boydak, 2011: 33). Saptırma, çarpıtmada bilimsel verilerin bilerek değiştirilmesi sebebiyle bazı dergiler bunu tespit edebilmek için yöntem bölümünün ve kullanılan istatistiksel analizlerin özellikle çok detaylı ve gerekçelendirilerek yazılmasını talep etmektedirler (Memduhoğlu 2007: 173).

Engle ve Smith'in (1990) muhasebe alanında görev yapmakta olan öğretim üyeleri üzerinde yaptıkları araştırmalarında "araştırma verilerinde saptırma, çarpıtma" davranışının en çok kullanılan ve gözlenen etik dışı davranışlar arasında bulunduğunu ortaya çıkarmıştır.

Pınar (2002) yaptığı araştırmasında "verileri uydurma, araştırma verilerini değiştirme, kendisine aykırı gelen verileri yok sayma, araştırma yöntemi hakkında eksik ya da yanlış bilgi verme, aşırma, projeye, araştırmaya katkısı olmayan kişileri araştırma projesine ortak yazar olarak ekleme" etik dışı davranışlarının da sıkça yapıldığını ifade etmiştir.

Shenas (1994) tarafından yapılan araştırmada araştırmacıların en çok etik dışı olarak nitelendirdiği davranışlar arasında yine araştırma bulgularının çarpıtılması yer almaktadır.

Saptırma-çaptırma konusunda etiğe aykırı yapılan davranış örnekleri:

- Bilimsel sonuçları ve verileri, istemli olarak değiştirmek, manidar çıkmayan bir istatistiksel değeri manidar göstermek.
- Araştırma ve uygulamaların niteliğini bozacak şekilde araştırmayı olduğundan farklı sunmak.

- Araştırmayı yürütürken destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını yeniden şekillendirmek.
- Araştırma kayıtlarını, verileri tahrif etmek ve sistemli olarak her adımda değiştirmek.
- Araştırmada olmayan yöntem, cihaz, ölçme araçlarını ve materyalleri kullanmış gibi göstermek.
- Araştırma hipotezine uymayan verileri araştırmasını zayıflatacağını düşünerek değerlendirmeye almamak.
- Araştırmasında yer alan ilgili kuramı desteklemek amacıyla kuramın varsayımlarına uydurmak için verilerle, sonuçlarla oynamak.
- Bilimsel yazın alanındaki yürüttüğü hakemliğini raporları incelerken kötüye kullanmak.
- Uzman görüşü alınmayan bir araçla ilgili geçerlilik kanıtlarını varmış gibi sunmak.
- Kongre katılım sahteciliği yapmak, sunum yapmadan bildiri kitapçığında araştırmasına yer verdirmek.
- Çalışmadaki diğer yazarlardan izin almadan isimlerini silerek tek isimli makale oluşturmak.
- Akademik teşvik puanlamasından daha fazla puan alıp, bu durumdan yararlanmak için çok isimli yapılan araştırmalardaki araştırmacı sayısını olduğundan az göstermek.
- Farklı yayınlardan paragraflar alıp, kısmi değişikliklerle özet yazmak.
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ölçütlerine ulaşmak/aşmak için para karşılığı makale yazdırmak veya sonuçları saptırarak yayınlatmak.
- Uygulamalı araştırmalarda deney sürecinde yer almadığı halde, denekler üzerinde öntest-izleme-sontest yapmış gibi deneysel uygulamanın sonuçlarını etkileyebilecek ek uygulama sonuçları vermek.
- Araştırma süreci ile ilgili bir bilimsel saptırma yaparak istatistiksel verilerden doğru sonuç alamayacak şekilde değiştirmek.
- İstatistiksel olarak .01 düzeyinde manidar çıkmayan analiz sonucunu, .05 düzeyinde (güven aralığı geniş tutularak) yorumlamak.

Taraflı Yayın/Kaynakların-Verilerin Yanlı Seçimi (Cooking, trimming): Araştırmacının yalnızca kendi hipotezlerine, yargılarına ve kuramdaki bilgilere uygun verileri seçmesine ve diğerlerini dikkate almamasına "oynama, uydurma"

(cooking); verilerin ve sonuçların doğru ve değerli görünmesi için düzeltme yapılmasına da "süsleme" (trimming) denilmektedir. Her iki etik dışı davranışta da araştırma verileri ya da sonuçları ile oynanmış olacağından alanyazına sunulan bu araştırmaların bilimsel alanı ve kamuoyunu yanıltılması söz konusu olur (Bulger, 2002). Taraflı yayın araştırmalara ekonomik destek veren kurum ile araştırma grubu arasında çıkar ilişkisi şeklinde de açıklanabilir. Araştırmacılar araştırma hipotezlerini gerçekleştirmek için kurum ya da kurum dışı mali destek, hizmet alarak araştırmalarını yapabilirler. Ancak bunu yaparken araştırmanın bilimsel tarafsızlık içinde yürütüldüğü, sonuçların doğru verilere dayandığı, araştırmacıların herhangi bir çıkar sağlayıp sağlamadığı objektif ölçütlerle gözlenemeyebilir. Sonuçların sunumu ve yayınlanması aşamasındaki destekler ise yanlı yayınlar içinde en masum görülenidir (İnci, 2015).

Taraflı yayın/kaynakların-verilerin yanlı seçimi konusunda etiğe aykırı yapılan davranış örnekleri:

- Katılımcıların cinsiyet, din, dil, ırk, ulus, yaş, cinsel tercih, fiziksel ya da zihinsel engellerine dayalı olarak ortaya çıkan araştırma sonuçlarını, kendi istediği doğrultusunda ve yanlılık içerecek şekilde değiştirmek.
- Kendi araştırma hipotezini doğrulatmak amacıyla aynı ya da benzer sonuçları destekleyen alanyazını kullanmak.
- Araştırma sonuçlarının yorumlanmasında hipotezine destek verecek yayınları sıralamak.
- Araştırmada kullandığı kuramın varsayımlarını doğrulamak amacıyla araştırma sürecinde kurama uymayan verileri çıkarıp, varsayımlara uygun olanlara daha fazla vurgu yapmak.
- Veri toplama araçlarından elde edilen bilgilerden ulaşılan bulgular sonucunda, hipotezine aykırı durum oluştuğu durumda veri araçlarından kendi düşüncesini destekleyen aracı ya da araçların bulgularını paylaşmak.

Bilimsel araştırmalarda türe, ırka bağlı olarak verilerin yanlı seçiminin yapılması tarihte görülmektedir. Irk üzerine yapılan bilimsel araştırmalarda, Avrupa'nın beyaz ırkın dışında kalanları düşük seviyede görerek bu düşünce doğrultusunda kurdukları sömürü düzeninin normalleşmesi ve beyaz ırkın göçmenleri bir tehdit olarak görmeleri araştırmalarda yer almaktadır. Bu durum özellikle yazılı medyanın etkisiyle de göçmenleri olumsuz olarak görülen pek çok şeyin hedefi haline getirmiştir (Giddens, 2008: 541).

Beyaz tenlileri zeki, ahlaklı, üstün bir ırk olarak gören, siyahların ise düşük kapasiteye sahip olduklarını düşünen Apartheid, Ku-Klux-Klan ve Hitler dönemlerinde yapılan araştırmalarla beyazların herkesten daha üstün olduğuna toplumu inandıran yanlı araştırma sonuçları sunarak toplulukları da etkiledikleri görülmektedir (Giddens, 2008: 533).

Çoklu Yayın/Yayın yinelemesi/Duplikasyon (Duplication): Aynı araştırmanın sonuçlarını veya bazı bölümlerini yayınlanması için birden çok dergiye göndermek veya yayınlatmaktır. Aynı araştırmanın farklı dillerde yayınlanması gibi durumlarda duplikasyona girer ve editörlere bilgi verilmesi gerekir (Evcik, 2009: 171). Tekrarlı yayın yapmanın etik açıdan iki temel sakıncası vardır. Birincisi dergilerin, hakem ve editörlerinin zamanlarını boşa harcamak. İkincisi okuyucuya, diğer araştırmacılara ve bilime saygısızlıktır. Hunt, tekrarlı yayınlarla ilgili bir başka etik dışı uygulamayı (meat extenders) daha önce araştırmaya ait yayınlanmış verilerin üzerine yeni verilerin eklenerek, hiçbir yeni araştırma sonucuna ulaşılmayan verilerin tekrar yayınlanması biçiminde ortaya koymuştur (Bulger, 2002).

Kendini kopya etme de bir tür yayın yinelemesidir. Dergi kurulları yazarlardan, makalenin özgün ve daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olmasını isterler. Dergi çıkaran kurum, kuruluşlar bu durumu ulaşılabilirliklerinin kolay olmasına ve kamuya, akademik alana açık olmasına bağlar. Erişimin kolay olması dergilere ulaşımın kolaylığı bir takım sorumlulukları da editörlere yüklemiştir. Bilimsel dünyaya yakın temas sağlanması açısından bu durum fayda sağlamakla birlikte yanlış, türetilmiş asılsız sonuçların yayılma durumu ise yanlış bilgilendirmeyi de beraberinde getirmektedir. Bu sebeple bir makalenin iki ayrı yerde yayınlanması telif hakları konusunda yasal sorunlara sebep olmaktadır. Genelde bir araştırmanın tek yayın organında yayımlanması uygun olandır. Bazı durumlarda editör makaleyi tekrar yayınlamayı kabul edebilir. Öncesinde çok sınırlı bir gruba ulaşabilen alana katkı sağladığı düşünülen çalışmaların, daha sonra geniş kitlelere açık bir dergide ulaşılabilirliğinin sağlanması amacı ile yayınlanması kabul görebilir. Bu durumdan her zaman ve koşulda aynı çalışmanın kamuya açık iki dergide yayınlanmasının doğru olacağı sonucu çıkarılmamalıdır (Kitchin ve Fuller, 2005).

Araştırmacıların yayın yinelemedeki amaçları ve davranışları, yapılan işin etik olup olmadığını belirler. Yayın yinelemesi yapılması durumunda, bunun saydam olması zorunludur. Araştırmacıların makaleyi yayımladıkları dergi editöründen veya yayınevinden izin almaları, yayının ikinci kez yayımlanacağı dergi editörüne de bilgi vermeleri gerekir. Ayrıca, araştırma ikinci kez yayın kabulü almış olsa da ilk yayının yapıldığı yayınevi ile telif hakları bakımından sorunlar çıkabilir. Her durumda yayın tekrarının kurallara uygun bir şekilde ve yazan ve yayınlayanlar açısından saydam olarak yapılması gerekir. Tersi durumda etik dışı bir davranış sergilenmiş olur (TÜBA, 2002).

Günümüzde dergiler yayınladıkları makaleler için yazar ya da yazarlardan imzalı belgeler aldıklarından, bu uygulama "telif hakkı ihlali" olarak yasal sorumluluklarını da beraberinde getirmektedir. Araştırma makalesinin tamamı doğrudan iki ayrı dergide yayımlanabileceği gibi, gereksiz yere bölünerek ve hafifçe değiştirilerek birden çok dergide de yayınlatılabilir. Bu çoklu yayın durumunu karşısında bilimsel dergi editörleri genel anlamda şikâyetçidirler ve sakıncalı olarak görülen bu uygulamanın önüne geçmek için dergiye yollanan makalenin başka yerde yayımlanmadığına ve yayımlanmayacağına dair *"yazılı olur"* isterler. Bu uyarıları dikkate almayanlar için bazı bilim dergileri daha önce kendilerinde yayımlanmış makalelerin başka dergilerde çıkması durumunda, bunu açıkça ilan ederler. Ayrıca bazı bilimsel dergiler ise, bu tip yazarları ifşa edip, kara listeye alırlar (TÜBA, 2002).

Yayın yinelemesi yapan araştırmacılar, genelde ilk yayına gönderme yapmamakta veya gönderme ikinci yayının dikkat çekmeyecek bir kısmında yer almaktadır (Erzan, 2008). Yayın yinelemesi yapmış araştırmacıların, akademik yükseltme gibi, yayın nitelik ve niceliğinin ölçüt alındığı durumlarda, yinelemesi yapılmış olan yayınlarını, açık ve net olarak belirtmemeleri etik dışı bir davranıştır. Türkiye'deki bir dergide Türkçe yayımlanmış bir yayın eğer sağladığı katkı ve sunduğu fayda ve etkiyle uluslararası bilim dünyasında da duyurulmak istenirse, editörler veya yayın organlarından izin alınarak ve ilk yayın belirtilerek uluslararası bir dergide yabancı dilde yayımlanabilir. Uluslararası dergilerde ve yabancı dilde yayımlanmış alana katkı sunan bir yayının, yine editörler ve/veya yayın organlarının bilgisi içinde ve ilk yayın belirtilerek Türkiye'deki bir dergide Türkçe yayımlanması da etik kurallara uygundur. Bu yinelemelerdeki amaç, özgün araştırma bulgularının bilim dünyasında daha geniş kitlelere duyurulması ve yaygın etkisinin artırılmasıdır (Boydak, 2011). Bilim dünyasına daha hızlı duyurulması amacıyla, ileride tamamının veya bölümlerinin yayımlanma olasılığı olan bir yüksek lisans veya doktora tezi, tek makale haline getirilerek bir dergide yayımlanabilir. Bu yinelenen yayın olarak değerlendirilmeyebilir. Ancak, makalenin giriş bölümünde araştırmacıların bilgilerinin verildiği alanda ya da kaynakların sonunda uygun bir yerde yüksek lisans tezi veya doktora tezi olarak sunulmuş olduğu belirtilmelidir. Ayrıca, editörler ve yayın organları da bilgilendirilmelidir (Töreci, 2010).

Araştırmacıların özgün bulgularını kısa bir sürede birden fazla toplantıya sunarak, daha çabuk şekilde duyulmasını sağlamaya çalışmaları da bir yayın yinelemesi olarak görülmektedir. Bu bazı yenilikler eklenerek sağlanabilir. Örneğin ilk yayın biraz geliştirilerek, ilk ve sonraki yayın yapılacak kongre, çalıştay ve organizasyon komiteleri bilgilendirilerek saydam bir şekilde yayının yapılması halinde kabul görebileceği de belirtilmektedir (Töreci, 2004: 36).

Aynı sözlü bildiri de açıkça belirtilmek ve bilgilendirmek koşulu ile başka bir toplantıda sunulabilir. Aynı bildirinin sunumu en fazla üç bilimsel toplantı ile sınırlı kalmalıdır. Bunun yanı sıra, önemli konuları içeren ve alana ve kamuya katkı sunacağı düşünülen bildiriler, anlamlı yeni katkılarla farklı toplantılarda da sunulabilir. Bir yayının kapsamı, ikinci bir yayında, yeni araştırma bulgularıyla, farklılık yaratabilecek düzeyde geliştirilmişse veya daha önce sınanmamış başka varsayımların tartışılmasına olanak veriyorsa bu ikinci sözlü bildiri, yayın yinelemesi olarak kabul edilmemektedir (İnci, 2009). Yapılan yeterli katkılar sonucu niteliğinin farklılaşması nedeniyle, belirtilen ikinci yayının, ayrı bir yayın olarak kabul görmesi doğaldır. Ancak, etik açıdan ilk yayının kaynak olarak gösterilmesi zorunludur (Boydak, 2011: 36).

Etik kurallar çerçevesinde yapılabilen yayın tekrarları yanında, etik dışı yaklaşımlarla yayın yinelemeleri / tekrarları da maalesef halen devam etmektedir. Bu durumu önlemek amacı ile yayın yapan kuruluşlar, kendilerine yayımlanmak üzere bir makale sunulduğunda, makalenin yazarına, benzeri bir makalenin başka bir yayın organına başka bir yayın türü olacak şekilde de sunulup sunulmadığı veya sunulmak için hazırlanıp hazırlanmadığı yönünde bilgi amaçlı sorular yöneltmektedir (Töreci, 2004).

Çoklu yayın/yayın yinelemesi/duplikasyon konusunda etiğe aykırı yapılan davranış örnekleri:

- Araştırma sonuçlarını birden fazla yerde yayımlamak.
- Daha önce alana sunulmuş bir tezi sunulduğu tarihi ve yeri belirtmeksizin tekrar sunmak.
- İkinci kez yayına kabul alan araştırmanın var olan ilk yayın durumunu gizlemek.
- Uluslararası dergilerde ve yabancı dilde yayımlanmış bir yayını, editöre bilgi vermeden başka bir dilde tekrar yayınlamak.
- Yinelenen yayında daha önce yapılmış ilk yayın yokmuş gibi son yapılan yayına vurgu yapmak.
- Dergi editörünün kabul edecekleri makalelerin, yayınlanmış yayın olmaması gerektiğini belirtmesine rağmen bu bilgiyi editöre vermemek.
- Bilimsel bir toplantıda sunulan ve basılan bildiri ya da poster bildiriyi başka bir kongre kitabında tekrar yayımlatmak.

Dilimleme/Bölerek Yayımlama (Salami science, Least Publiashable Units, Slicing): Etik konusundaki yayınlarda aynı anlamda kullanılan "dilimleme" veya "bölerek yayımlama" (salami slicing); bir araştırmanın gereksiz olarak, araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde ve biraz değiştirilip bölünerek çok sayıda dergide parçalanarak yayımlanmasıdır. Araştırmacılar araştırmalarını bir bütün halinde yayınlamak yerine Broad'ın tanımı ile onu yayınlanabilir en küçük birimler haline getirerek yayınlamayı seçmektedirler. Bu uygulamaya Hunt "salamizasyon" adını vermekte ve araştırmacının, araştırmasının sonuçlarını yapay olarak ince dilimlere bölerek yayınlama isteğini belirtmektedir (Bulger,2002).

Dilimleme, bölerek yayınlama teknik olarak etik ihlali sayılmayan ancak akademik ortamlarda hoş görülmeyen bir durumdur. Akademik yükselme kaygıları ya da akademik teşvikten yararlanmak amacıyla araştırmacılar bir çalışmayı mümkün olduğu kadar çok parçaya bölerek her bir küçük parçayı bağımsız bir yayın olarak kullanmaktır. Burada daha az çaba sarf ederek daha kısa sürede akademik yayın sayısını artırmak genel amaçtır. Ancak bu durumun anlaşılması olasıdır ve böyle bir davranışa yayınevleri ve dergi editörleri de olumlu bakmamaktadır (Kitchin ve Fuller, 2005).

Bir araştırmanın gereksiz yere parçalara bölünmeden bütünlük içinde yayımlanması gerekir. Bir bütünlük taşıyan araştırmanın değerinin artması yanında, bilim dünyası bulgulara daha kolay ulaşır, bulgular arasındaki ilişkileri daha çabuk ve net olarak kurabilir. Ayrıca çok sayıda aynı konu ile ilgili bölünmüş yayını okumak ve aramak zorunda da kalınmaz. Belirli durumlarda araştırmayı bölerek yayımlamak gerekebilir. Eğer devam eden ve tüm bölümlerinin bitmesi zaman alacağı öngörülen bir araştırmanın bir bölümden elde edilen bulguların özgün ve yaygın etki sunduğu elde edilmişse araştırmacı alanyazında öncelikli olarak yer bulmak için bulguları duyuru amacı ile yayın yapılabilir. Farklı disiplinleri içeren bazı kapsamlı araştırmalarda, değişik alanlara hizmet edebilecek ve bölünmesi bütünlüğü bozmayacak ayrı yayınlar da yapılabilir. Çok kapsamlı ve çok yönlü incelemelerin olduğu kapsamlı araştırmalar bazen bir derginin kabul ettiği sayfa sınırı içinde sunulamayabilir. Araştırmacı araştırma bulgularını bazı ölçütler dâhilinde bölerek yayımlamak durumunda olabilir. Araştırmaları bölerek yayımlamayı, açıklanan zorunluluk hallerinde bir sistem dâhilinde yapılabilir. Yapılan araştırmayı genellikle nitel ya da nicel bulgularına göre bölmek, örneklemde yer alan disiplinlere göre bulguları ayırmak şeklinde alanyazında görülmektedir. Bunların dışında, sadece yayın sayısını çoğaltmak amacıyla, araştırmaların bölünerek yayımlanması etik dışı bir davranış oluşturur (Boydak, 2011).

Aynı hasta grubunda yapılan birden fazla ölçümün sonuçlarının tek bir makalede yayınlanması yerine ayrı ayrı makalelere dönüştürülerek aynı veya farklı dergilere gönderilmesi buna örnek verilebilir (Ruacan, 2005: 148).

Varol ve Şeker (2008) "Öğretim elemanlarının etik ihlalleri" başlıklı çalışmalarında öğretim elemanlarında karşılaşılan etik ihlallerin, tezlerden türetilen yayınlar ve referans göstermeme, dilimleme yöntemi ile yayın sayısını çoğaltma, haksız yazarlık, duplikasyon, jüriyi yanıltıcı beyanda bulunma, başlıca yazar koşulu gerekliliklerinin yapılmaması ihlali olduğunu belirtmişlerdir. Etik dışı davranışlardan bir olan dilimle, bölerek yayın oluşturma oldukça sık karşılaşılan davranışlar arasında üst sıralarda yer almaktadır.

Dilimleme/bölerek yayımlama konusunda etiğe aykırı yapılan davranış örnekleri:

- Araştırma sonuçlarını bütünlüğünü bozacak şekilde parçalara ayırıp yayınlamak.
- Tezini, tez danışmanı ve yayın için gönderdiği dergi editörünü bilgilendirmeden birçok kez parçalanmış olarak yayınlatmak.
- Bir veri toplama aracından elde ettiği ve daha önce kullandığı bir yayını, araştırma verileri cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey, yaşanılan bölge vb. gibi farklı değişkenler başlığı altında ayırarak, her biri için aynı veri üzerinde analiz yaparak sonuçlarını farklı yayın organlarında yayınlatmak.
- Bir araştırma konusuna dayalı olarak elde ettiği bulguları benzer konu başlıklarında başka bildiri, makale, poster türü araştırmalarda kullanmak.
- Üzerinde çalışmış olduğu büyük bir örneklem grubunu veri eskimesini dikkate almaksızın her çalışmasında bu örneklemi parçalara ayırarak kullanmak.
- Yaptığı bir araştırmayı, ulusal ve uluslararası bildiri, ulusal ve uluslararası makale ve kitap bölümü ya da kitap olacak şekilde kullanmak.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Arda, B. (2001). *Bilimsel bilgi üretiminde yayın etiği*. http://www.ulakbim.gov.tr/dokumanlar/sempozyum1/ barda.pdf

Balcı, A. (1997). *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler* (2. Baskı). Ankara: TDFO Bilgisayar Yayıncılık San. Tic. Ltd. Şti.

Berg, K. ve Tranoy, K. E. (1983). *Research Ethics.* New York: Alan R. Liss Inc.

Boydak, M. (2011). Araştırma ve yayın etiği. *Bilim Etiği* (Edt: N. Atasoy vd.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları. ss. 15-42.

Bulger, E. R. (2002). Ethical practices in the publication of research results, *The Ethical Dimensions of Biological and Health Sciences,* (Edt: R. E. Bulger, E. Heitman ve S. J. Reiser). USA: Cambridge University Press. pp. 89-96.

Bulmer, M. (1982). The merits and demerits of covert participant observation. *Social Research Ethics: An examination of the Merits of Covert Participant Observation* (Edt: M. Bulmer). New York: Holmes & Meier. pp. 217-251

Burns, N. ve Grove, S. (1982). *The Practice of Nursing Contact: Critique and Ethics and Utilization.* Philadelphia: WB Saunders Company.

Engle, T. J. ve Smith, J. L. (1990). The ethical standards of accounting ethics. *Issues in Accounting Education, 5*(1), 7-29.

Erzan, A. (2008). Yayın ahlakı. *Bilim Etiği Elkitabı* (Edt: A. Erzan). Ankara: TÜBA Yayını. ss. 35-45.

Evcik, D. (2009). Bilimsel yayınlar ve etik. *Türk Romatoloji Dergisi*, *24*, 170-171.

Giddens, A. (2008). *Sosyoloji (*Çev: Ş. P. Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Irzık, G. ve Erzan, A. (2008). *Bilim Etiği Elkitabı* (Edt: A. Erzan). Ankara: TÜBA Yayını. ss. 1.

İnci, O. (2009). Bilimsel yayın etiği ilkeleri, yanıltmalar yanıltmaları önlemeye yönelik öneriler. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık - 7. Ulusal Sempozyum*. 20 Kasım 2009. Ankara. ss. 69-89. http://uvt.ulakbim.gov.tr/tip/sempozyum7/bildiri.uhtml. Erişim Tarihi: 12.10.2018.

İnci, O. (2015). *Bilimsel yayın etiği*. Türk Kütüphaneciliği, *29*(2), 282-295.

Kansu, E. ve Ruacan, Ş. (2002). Bilimsel yanıltmanın günümüzdeki durumu: Türleri, nedenleri, önlenmesi ve cezalandırılması. *Türk Kardiyoloji Derneği Arşivi, 30*(12), 763-767. http://www.tkd.org.tr/pages.asp?pg=:dergi/dergi_content&plng=tur&id=1135&dosya=107. Erişim Tarihi: 20.01.2018.

Kitchen, R. ve Fuller, D. (2005). *The Academic's Guide to Publishing.* Thousand Oaks, CA: Sage

Macfarlane, B. ve Saitoh, Y. (2008). Research ethics in Japanese higher education: Faculty attitudes and cultural mediation. *Journal of Academic Ethics, 6,* 181-195.

Memduhoğlu, H. B. (2007). Bilimsel araştırma ve yayın etiği. *Milli Eğitim, 173*, 27-38.

Pınar, İ. (2002). Akademisyenlerin etik değerleri üzerine bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi Yönetim Dergisi*, *13*(43), 5-19.

Punch, M. (1994). Politics and ethics in qualitative research. *Handbook of Qualitative Research* (Edt: N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln). Newbery Park, CA: Sage.

Resnik, D. B. (2004). *Ethics in Research with Human Participants*. Washington: American Psychological Association.

Ruacan, Ş. (2005). Bilimsel araştırma ve yayınlarda etik ilkeler. *Gazi Tıp Dergisi*, *16*(4), 147-149.

Sarantakos, S. (2013). *Social Research* (4th Edition). Londra: The Palgrave Macmillian.

Shenas, D. G. (1994). An investigation of the ethical standards of information systems academicians. *Kybernetes, 23*(8), 27-46.

Töreci, K. (2004). Yayın etiği. *ANKEM Dergisi*, *18*(1), 67-88.

Töreci, K. (2010). Tıpta yayın etiği. *ANKEM Dergisi, 24* (Sayı 1'e özel ek), 1-41.

TÜBA Bilim Etiği Komitesi (2002). *Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunları.* Ankara: TÜBA Yayını.

TÜBİTAK (2006). *Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Çalışma Esasları.* Ankara. www.tubitak.gov.tr/baskanlik/etikt.html

Varol, A. ve Şeker, S. (2008). Öğretim elemanlarının etik ihlalleri. *Eğitim Bilimleri Bakış Açısıyla Türkiye Cumhuriyetinde Eğitimin Çağdaş Değerlerle İrdelenmesi Çalıştayı*. Ankara. ss. 213-223.

Weed, D. (2002). *Ethical Dilemmas in Qualitative Research*. Aldershot UK and Burlington VT.

Dr. Öğr. Üyesi Fazilet TAŞDEMİR

Dr. Taşdemir, 1981 yılında Sivas ilinde doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Sivas'ta tamamladı. 2004 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümünden mezun oldu. 2004 yılında KTÜ Rize Eğitim Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2005 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Ölçme ve Değerlendirme Bölümünde araştırma görevliliğine devam etti. Yüksek lisans öğrenimini Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde (2008, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ömay Çokluk-Bökeoğlu), doktora öğrenimini ise yine Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde (2013, Danışman: Doç. Dr. Ömay Çokluk) Ölçme ve Değerlendirme alanında tamamladı. 2014 yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümünde yardımcı doçent olan yazar halen aynı üniversitede Eğitim Bilimleri Bölümü'nde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalında Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır. Dr. Taşdemir, uluslararası ve ulusal birçok dergide hakemlik de yapmaktadır. Dr. Taşdemir'in çalışma alanları arasında çok değişkenli istatistik, sınıflama doğruluklarının belirlenmesi, test geliştirme, soru yazımı, bilimsel araştırma yöntem ve teknikleri, vaka analizi gibi konular yer almaktadır.

İletişim: fazilettasdemir@yahoo – fazilet.tasdemir@erdogan.edu.tr

Web: aves.erdogan.edu.tr/fazilet.tasdemir/

7. BÖLÜM

HAKSIZ YAZARLIK VE DİĞER ETİK İHLAL TÜRLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Recep Serkan ARIK
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Kazanımlar:

- Çalışmalarını yayın haline getirdiğinde yazarlık haklarını bilir.
- Yazarlık haklarına ilişkin etik ilkeleri bilir.
- Haksız yazarlık hakkında bilgi sahibi olur.
- Haksız yazarlık dışında diğer etik ihlaller hakkında bilgi sahibi olur.

İnsanları yasa ve ceza ile yönetirseniz, onlar bir daha yanlış yapmayacaklar, ancak şeref ve utanma duygularına da sahip olmayacaklardır. İnsanları erdemle ve ahlâk kuralları ile yönetirseniz, o zaman onlar hem şeref ve utanma duygusuna sahip olacaklar, hem de doğruyu yapmaya çalışacaklardır [Konfüçyüs].

GİRİŞ

Bilim ve araştırma etiğinde yapılan etik ihlaller arasında dikkat çekmeyen bir tür de haksız yazarlık ile ilgili etik dışı davranışlardır. Bu bölümde haksız yazarlık ile ilgili genel tanımlamalar, yayınlarda karşılaşılan yazarlık kuralları ile diğer bölümlerde yer almayan diğer etik ihlaller başlıklar halinde ele alınmıştır.

Bilimsel dürüstlük, doğru, içten, emeğe saygılı ve ahlaklı olmayı gerektirmektedir. Bilimin temeli dürüstlüktür. Bilimsel çalışma maddi kazanç, şöhret, kendini yüceltmek, toplum içinde sivrilmek için yapılmaz. Kişi, bilim insanı olmaya ve buna uygun olarak yaşamaya karar verdiğinde bilim etiğinin farkında olmalı ve öğrenmelidir. Akademik değerler, bilim ve etik bir bütündür. Bilim yapılırken ayrıca etik aranmaz. Bir çalışma bilimsel olarak doğru yapılsa da etik ilkelere aykırılıklar içeriyorsa sonuçları bilimsel değildir. Bu bağlamda etik olmadan bilim olmaz. Etik değerler genel olarak aşağıdaki gibi özetlenebilir (İnci, 2015: 284):

- Akademik dürüstlük.
- Profesyonel standartlara bağlılık.
- Kurallara uygunluk.
- Açıklık.
- Güvenirlik.
- Başkalarına saygı.
- Araştırma sonuçlarının yazılımında, sunumunda ve kamuoyu ile paylaşımında saydamlık.
- Destek tekliflerinin incelenmesinde adalet.

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) etik kurulu "insanların ahlaklı yaşamanın temelleri üzerine akıl yordukları ve bu temellerden yola çıkarak doğru ve yanlışı ayırt etmeye, doğru davranış biçimlerini bulmaya ve uygulamaya yarayabilecek kuramsal ve toplumsal araçları geliştirdikleri bir düşün alanıdır." olarak etiği tanımlamıştır (TÜBA, 2002).

Bilimsel araştırmaların bilim kamuoyuna sunulması bir sorumluluktur. Bilimin nasıl yapıldığını, temel yapılarını ortaya çıkarmak için bir bilgi görselleştirme projesi olan "SCImago Journal & Country Rank" 1999 yılından günümüze kadar dünyada farklı alanlarda yayınlanan uluslararası dergi, kitap, makale, kongre bildirileri gibi bilimsel çalışmaları bir araya getirmiştir. Bu bilgi bankasında dünyada 1999 yılında 1.215.665 adet makale yayınlanmış, 2009 yılında 2.084.507 makale yayınlanmış ve 2018 yılına gelindiğinde 2.761.168 adet makale yayınlanmıştır. 2018 yılında eğitim alanında yazılan eser sayısı 52536'dır (SCImago Institutions Rankings [SIR], 2019). Bu sayıların her geçen yıl daha da artacağı bilinmektedir. Bu kadar çok araştırma yapılması bilim etiğini ve yazarlık ile ilgili sorumlulukları daha da önemli kılmaktadır. Bu istatistiklere ek olarak Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tez merkezi verilerine göre 2018 yılına kadar Türkiye'de yüksek lisans, doktora, tıpta uzmanlık, sanatta yeterlik alanlarında toplam 542608 tez yazılmıştır. Bu çalışmalar akademik ortamlarda yani üniversitelerde gerçekleşmiştir. Aslında bu durum bir sebep değil sonuçtur. Üniversitelerde artan akademik çalışmaların birçok bilimsel sebebinin yanında bu artışa etkili olduğu düşünülen durumlar da vardır. Bunlardan bazıları, akademik yükselme, ödül alma hırsı, maddi kazanç sağlama arzusu, çok sayıda yayın yapma arzusu, akademik teşvik ve itibar kazanma gibi durumlardır. Bu durumların ortaya çıkardığı etik sorunların başında ise haksız yazarlık yer alır.

YAZARLIK HAKLARI

Yazarlık hakkı; bir araştırmacının, araştırmanın ve yayının tüm aşamalarında görev ve sorumluluk alması anlamına gelmektedir. Tıp Dergisi Editörleri Uluslararası Komitesi (International Comittee of Medical Journal, 2006) tarafından kabul edilen Vancouver Ölçütlerine göre bir bilimsel yayında yazarlar arasında bulunabilmek için araştırmacının şu şartları karşılaması gereklidir (İnci, 2008; Ruacan, 2005: 147):

- Çalışmanın planlamasına, tasarımına katılma.
- Verilerin analizine, incelenmesine ve yorumlarına katılma.
- Bilimsel yayını hazırlama, önemli oranda düşünsel katkı ve düzeltme yapma.
- Son biçimini gözden geçirme, yoruma katılma ve onay verme.

Görüldüğü gibi bir çalışmada yazar olarak yer alabilmek, çalışmanın planlamasından yayınlanmasına kadar geçen süreçte aktif rol oynamayı gerektirmektedir (Yılmaz, 2015). Bir bilimsel yayında yer almak için sadece verileri toplamak,

maddi destekte bulunmak, bölüm başkanı olmak, çalışma grubunu denetlemek gibi görevler yazarlık için yeterli sayılmamaktadır (Ruacan, 2003). Bir makalenin artık sadece bir veya iki kişi tarafından yazılması son yıllarda pek rastlanmayan bir durumdur. Artan işbirlikçi araştırma projeleri listesi, araştırma makaleleri için yazar sırasına ve yazar listesinin okuyucuların algıları üzerindeki etkisine ilişkin önemli sorunlar ortaya koymaktadır.

Araştırmaya katkısı olmayan kişilerin yazarlar arasında yer alması Türkiye'de ve dünyada en sık görülen yayın etiği ihlallerinden birisidir. Araştırmanın tasarımında, verilerin toplanması, analiz ve değerlendirilmesinde, yayına hazırlanması ve son halinin onayında yeterli katkısı olmayan kişi ya da kişilerin yazar olarak gösterilmesi yazarlık haklarının ihlal edilmesine yol açmaktadır. Haksız yazarlık "armağan-konuk yazarlık, hayali-gölge yazarlık, onursal yazarlık" gibi şekillerde de ortaya çıkabilmektedir. Çalışmada hiçbir katkısı olmayan bu kişiler bölüm ya da anabilim dallarının başkanları, kıdemli öğretim üyeleri, danışmanın eski öğrencileri, araştırmaya izin veren kurum yetkilileri (İnci, 2015) olabildiği gibi tez danışmanları, tez danışmanının arkadaşları da olabilmektedir.

Haberi olmaksızın yazar listesine birilerinin ismini yazmak sıklıkla karşılaşılan bir yazarlık hakkı sorunudur. Bu durum yazar listesini artırmak ve daha zengin göstermek, esere daha önemliymiş izlenimi vermek, yazının yayınlanma ihtimalini artırmak ve ismi geçen diğer yazarlara popülerlik sağlama amacıyla etik bir ihlal olarak yapılmaktadır. Bununla birlikte esere doğrudan katkısı olduğu halde ismi yazarlar arasında yer almayan, gizlenen yazarlar da vardır.

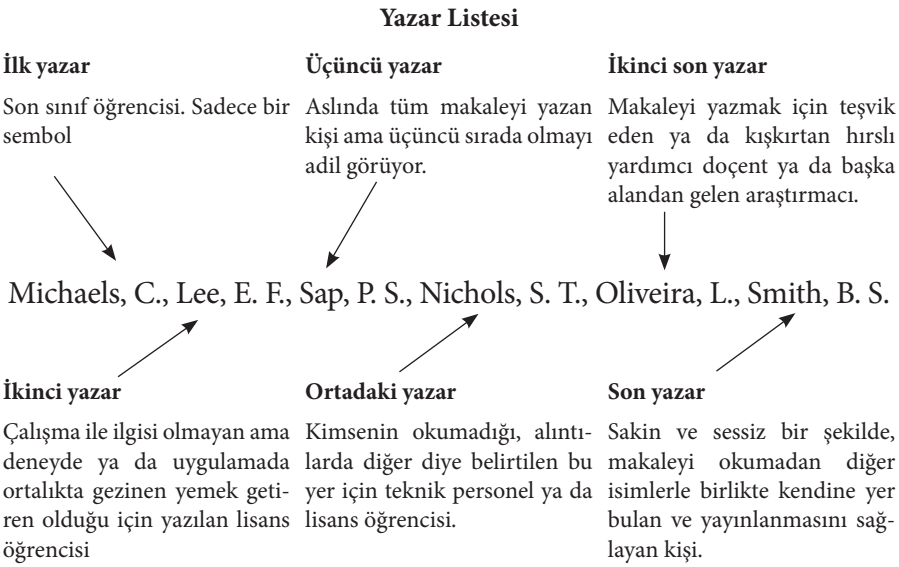
Yazar sıralamasını sebepsiz değiştirmek, bildiri sunumunda olan yazarı eser yayın haline geldiğinde çalışmadan çıkarmak, yeni yazarlar eklemek yazarlık sorunlarındandır. Yapılan çalışmaların yayın haline gelmesinde yazarlık hakları kuralları gözetilmelidir.

Yazar sıralamasında, bilimsel katkı derecesinin belirlendiği bir düzen vardır. Bilimsel bir araştırmada yazarlar yapılan tüm işlerde ortak sorumluluğa sahiptir. Yazarlar çalışmanın kazandığı başarı ve ödüller kadar etik yanıltmalardan da sorumludurlar.

Bazı yazarlar yayınlarının içeriği hakkında bilgi sahibi bile değildir, bazıları adının bulunduğu yayını akademik özgeçmişlerine bile koymayacak kadar habersizdir. Yayın sayısını arttırmak amaçlı kurulan birliktelikler adeta yayın yapma şirketlerine dönüşmüş durumdadır. Büyük emekler harcanarak yapılan yayınlar yazarlık hakları etik sorunları yüzünden eleştirilir hatta mahkeme sürecine bile girebilmektedir.

Yazarlık Sıralamasında Etik Sorunlar

Yazar sıralaması konusunda yazar listesinde birinci sıra, üzerinde çalışılacak soruyu ortaya koyanındır. Bilimsel çalışmanın en önemli bölümü araştırmaya değer sorunun ortaya konulmasıdır. Kimi kez soruyu belirleyenle hipotezi kuran aynı kişi olmamaktadır. Bu durumda hipotezi kuranın yeri ikinci sıradır. Üçüncü sıra ise ortaya konan hipotezin nasıl sınanabileceği sorununu çözenin, yani araştırmanın yöntemini oluşturanındır. Bundan sonraki isimler çalışmaya yaptıkları katkı oranında yerleştirilirler. Uygulamacının sıradan gündelik uygulamaları yazarlık hakkı getirmemektedir (Oğuz 1999: 154 Akt: Yılmaz, 2012).

Şekil 1. *Haksız Yazarlığa İlişkin Bir Eleştirel Resim (www.phdcomics.com)*

Bir çalışmanın yayına dönüşmesinde katkı vermeyenlerin ne olursa olsun yazar listesinde yer almaları etik dışıdır. Öncelikle yazar listesi, çalışma başlamadan önce ve tam anlaşma ile kararlaştırılmalıdır. Araştırmanın yapılması ve yayına dönüşme sürecinde ortaya çıkan değişiklikler nedeniyle bu liste yeniden gözden geçirilebilir, ancak başlangıçta belirlenmesi sonraki problemleri büyük ölçüde engeller.

Uygulamacının sıradan gündelik uygulamaları yazarlık hakkı getirmez, örneğin; bir laboratuvarda, deneye materyal sağlayan, bu uygulamayı yapan kişiye yazarlık hakkı kazandırmaz. Ancak çalışmaya yeni bir düşünce ya da yöntemle katkıda bulunan bir kişi laboratuvar teknisyeni de olsa yazarlık hakkı kazanır.

Benzer biçimde, istatistik için çalışmanın başlangıcında alınan yardım yazarlık hakkı getirmezken ve yalnızca teşekkür bölümünde bu yardımın belirtilmesi yeterli olurken, araştırmanın tümüyle söz konusu istatistiksel yönteme dayanması yazarlık hakkını ortaya çıkarır (Kuterdem, 1999 Akt: Oğuz, 1999). Oğuz'a göre (1999) "Yazar listesinde birinci sıra, üzerinde çalışılacak soruyu ortaya koyanındır. Bilimsel çalışmanın en önemli bölümü araştırmaya değer sorunun ortaya konulmasıdır. Kimi kez soruyu belirleyenle hipotezi kuran aynı kişi olmamaktadır. Bu durumda hipotezi kuranın yeri ikinci sıradır. Üçüncü sıra ise ortaya konan hipotezin nasıl sınanabileceği sorununu çözenin, yani araştırmanın yöntemini oluşturanındır. Bundan sonraki isimler çalışmaya yaptıkları katkı oranında yerleştirilirler. Uygulamacının sıradan gündelik uygulamaları yazarlık hakkı getirmemektedir."

HAKSIZ YAZARLIK

Aktif katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek veya olan kişileri dâhil etmemek, yazar sıralamasını gerekçesiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini sonraki baskılarda eserden çıkartmak, aktif katkısı olmadığı hâlde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek en genel tanımıyla haksız yazarlıktır (ÜAK, 2001). Makalelerde yazar sayısının artması alanlar arası işbirliği için önemli ve gereklidir. Çünkü bilim dalları arasındaki bilgi alışverişi kuramsal temellere dayalı sosyal bilimlerde olguları açıklamakta farklı düşünme tarzlarının ve çalışma şekillerinin katkısı çok büyüktür. Yalnızca farklı disiplinler arasında değil belli bir alanın içinde farklı araştırmacıların da birlikte çalışması alana katkı getirir. Öğretim üyelerinin % 22'si yazarlar ve sıralanışı konusunda etik kurallara dikkat edildiğine inandıklarını, % 75'inin ise çok yazarlı bilimsel çalışmalarda etik ihlallere tanık olduklarını ifade etmişlerdir (Erdem, 2006). Etik ihlaller arasında en sık rastlanan ikinci etik ihlal türü yazarlık hakları ile ilgilidir. Türkiye'de Üniversitelerarası Kurul Doçentlik Sınavı Etik Komisyonu'nca 2006 yılında yaptırım uygulanan dosyaların gerekçeleri arasında en sık rastlanan etik ihlal yazarlık hakları ile ilgilidir (Yılmaz, 2012). Çok yazarlı bilimsel çalışmalarda yaşanan etik problemler olarak şunlar sıralanabilir (Erdem, 2006):

1. Hazıra Konanlar.
2. Kıdem ve Statü Etkisi.
3. Sen Beni Yaz, Ben de Seni Yazayım Sendromu.
4. Etik Bilinç Eksikliği.
5. Danışman-Öğrenci Problemleri.
6. Akademik Terfi Sisteminin Etkisi.

Haksız yazarlık ile ilgili olarak, ilgili alanyazında sık rastlanan Matzinger olayı çok dikkat çekici bir örnek olaydır. Ünlü immünolog P. Matzinger ve G. Mirkwood 1978 yılında Journal of Experimental Medical'de (148: 84-92) bir makale yayınlamıştır. Makale yayınladıktan sonra P. Matzinger'in bilindiği ancak ikinci yazarın kim olduğunun bilinmediği ortaya çıkmıştır. Daha sonra Matzinger ikinci yazar olan Mirkwood'un köpeği olduğunu açıklamıştır. Bunun üzerine derginin editörü bundan böyle dergisinde Matzinger'in yazılarını yayımlamayacağını açıklamıştır. Editör ölene kadar bu dergide Matzinger'in yazıları yayımlanmamıştır. Matzinger, köpeğinin hafta sonları kendisi ile birlikte laboratuvara gelerek çalışmalarına destek olduğunu, oysa birçok ortak yazarın hiç bir katkısı olmadığı halde makalelerde yer aldığını, hak edilmemiş yazarlığı karikatürize etmek için bu davranışta bulunduğunu ifade etmiştir (Yılmaz, 2012).

Haksız yazarlık ile ilgili başka bir olay da, ortak yazar olarak listelenen insanlar arasına yazılan ve makalede adları bulunan üç maymun ile ilgilidir. Bu üç maymuna aynı şekilde ortak yazarlıktan dolayı para verildiği (Savage-Rumbaugh, Wamba, Wamba ve Wamba, 2007) ve "makaleye doğrudan yardım ettikleri ve pek çok akademisyenden fazla katılımları konusunda farkındalıklarının ve onaylarının olduğu açıklanmıştır"(Segerdahl, 2011). Bir kedi (F. D. C. Willard) ve bir hamster (H.A.M.S. ter Tisha) da bilimsel makaleler üzerine ortak yazarlar olmuştur. Her ne kadar bu örnekler ortak yazarlık sürecinin karikatürleri gibi görünse de, mevcut ortak yazarlık uygulamalarının zayıf yönlerini vurgulamaktadır (Cutas ve Shaw, 2015).

Diğer araştırmacılarının yapmış oldukları çalışmaların makale ya da bildiri yazım aşamasında bulunmak yazarlık hakkı için yeterli değildir. Lisansüstü öğretim tezlerinden üretilen makale ve bildirilerde tezden üretildiği mutlaka belirtilmeli ve sadece tez yazarının ya da tez yazarı ile birlikte danışmanının ismi olmalıdır. Tezlerden üretilen makalelerde yazarlık belirli ilkelere bağlıdır. Tez yapanındır, makalede birinci yazar öğrencidir. Danışman ya da danışmanlar katkıları oranında yazar olarak tezin asıl yazarından sonra eserde yer alabilir.

Yazarlık ile ilgili en sık görülen etik sorunlar şu şekilde açıklanmaya çalışılmıştır (TÜBA, 2002: 26-27):

1. **Armağan Konuk Yazarlık (Gift-guest authorship):** Projeyi yürüten sorumlu araştırıcının, erkini kullanarak, çalışmaya katkısı olmayan kişi veya kişileri yazarlar listesine eklemesi, olarak tanımlanmaktadır (Bennet ve Taylor, 2003; TÜBA, 2002). Başka bir ifade ile çalışmaya yazar olabilecek düzeyde katkı yapmamış kişi veya kişilerin yazarlar listesine alınmasıdır (Bennet ve Taylor, 2003; Tandon vd., 2006; Töreci, 2004). Armağan yazarlıkta arkadaşlık, yakınlık ilişkileri başlıca nedenlerdendir.

2. **Hayali-Sanal-Gölge Yazarlık (Ghost authorship):** Bir kuruluşun (örneğin; ilaç firması veya farklı malların üretimini yapan diğer firmalar), ürettiği mallarını pazarlayabilmesi için, uyguladıkları etik dışı bir yoldur. Kuruluş bu amaçla, kendi profesyonel araştırıcılarına yaptırdığı bir araştırmanın, saygın bir dergide yayımlanabilmesi için, konusunda tanınan, ancak araştırmaya katılmamış bir veya daha fazla kişiyi yazarlar listesine katar. Kuruluş tarafından yaptırılmış olan araştırma sonuçları doğru veya çarpıtılmış olabilir. Her iki durumda da yapılan eylem etik dışıdır. Bu etik dışı durum, daha çok çıkar karşılığı gerçekleşmektedir (Boydak, 2011: 26).

   Bazı özel kuruluşların genellikle de ilaç firmalarının ürünlerini pazarlama amacıyla bilimsel araştırmaları kullanma çabasından kaynaklanmaktadır. Çoğunlukla itibarlı bilimsel dergiler doğrudan ilaç firmalarından gelen yayınlara şüphe ile yaklaşmakta ve yayınlamak konusunda isteksiz davranmaktadır. Firmalar bu sorunu aşmak için, araştırma konusunda tanınmış ve genelde kendileriyle organik bağı olmayan bir bilim insanının ismine yazarlar listesinde dikkat çekecek şekilde yer vermektedirler. Böylelikle listede ismi yer alan bilim insanı para kazanmakta, ilaç firmasının araştırması da yayınlanma konusunda şans kazanmaktadır. Etik açıdan asla kabul edilebilir olmayan bu durum, daha çok batı alanyazınında görülen bir etik sorundur. Burada yayının doğru veya çarpıtılmış olup olmamasına bakmaya gerek bırakmayacak şekilde çıkar ilişkisinin varlığı etik dışı durumu açıklamaya yeterlidir. Yayının çarpıtılmış bir araştırmanın eseri olması halinde ise ortaya çıkan durum hem etik açıdan hem de bilimin temel esasları açısından tehlikeli sonuçlar doğurur.

3. **Onursal Yazarlık (Honorary authorship):** Araştırmaya katkısı olmayan, ancak, bilim dünyasında tanınan kişilerin, bilgilendirilerek yazarlar listesine eklenmesidir. Bu davranışa, bir makalenin değerli bir dergide kolay yayımlanabilmesi amacıyla, daha çok genç araştırıcıların eğilim gösterdikleri belirtilmektedir (Kempers, 2002 Akt: Töreci, 2010). Burada hem bilim dünyasında tanınan kişiyi yazarlar listesine ekleyenlerin, hem de bunu kabul eden kişinin davranışları etik dışıdır. Saygın bilim insanlarının adları bilgileri dışında da araştırma listelerine konabilmektedir. Bu da ekleyen yazarlar için etik dışı bir davranıştır. Olması gereken, makale yayına gönderilme aşamasında tüm yazarların bilgilendirilmesi gerekir (Boydak, 2011: 25).

Yazarlık ve Telifle İlgili Etik Sorunlar

Telif hakkı, ilk çağlardan günümüze kadar çeşitli süreçlerden geçmiş, eser sahibinin eseri üzerinde haklarını iddia edebileceği ve koruma sağlayabileceği bir düzenlemedir. İlk ve orta çağlarda, "bir şeyin aslına sahip olan ona da sahip olur" yaklaşımı nedeniyle telif hakkı kavramı söz konusu olmamış, fakat matbaanın icadı ile birlikte eserlerin çoğaltılmaya başlanması telif hakları konusunu gündeme getirmiş, hakların korunması konusunda düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Yayınevi mülkiyeti dönemi diye de adlandırılan bu dönemde, bir eserin basım hakkını para ödemek suretiyle alan yayınevi eserin mülkiyetini almakta ve imtiyazlar devam ettikçe baskı sayılarını artırabilmekteydi. Böylece, eser sahibinin hiç olmayan haklarını tamamen ortadan kaldırmıştır (Tekinalp, 2005: 82).

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 27. maddesinde "Herkesin yaratıcısı olduğu bilim, edebiyat ve sanat ürünlerinden doğan maddi ve manevi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır" ifadesi yer almaktadır. Bu hakların uluslararası alanda korunması amacıyla 1886 yılında Bern Sözleşmesi imzalanmış, Türkiye bu sözleşmeye 1948 yılında katılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 25. maddesinde "düşünce ve kanaat hürriyeti", 26. maddesinde "düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti", 27. maddesinde "bilim ve sanat hürriyeti", 28. maddesinde "basın hürriyeti" ve 64. maddesinde "sanatın ve sanatçının korunması" düzenlenerek fikir ve sanat eserleri üzerindeki haklar koruma altına alınmıştır.

Araştırmacı; araştırma sürecinde ve araştırma sonuçlarının yayımlanması aşamasında, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu ve ilgili diğer yasal düzenlemelere uymakla yükümlüdür. Bu kanun hem ulusal hem de uluslararası eserlerin yayınlanmasında yazarı sorumlu tutar. Bu kanuna göre, "Başkasına ait esere, kendi eseri olarak ad koyan kişi altı aydan iki yıla kadar hapis veya adlî para cezasıyla cezalandırılır. Bu fiilin dağıtmak veya yayımlamak suretiyle işlenmesi hâlinde, hapis cezasının üst sınırı beş yıl olup, adlî para cezasına hükmolunamaz. Bir eserden kaynak göstermeksizin alıntı yapan kişi altı aydan iki yıla kadar hapis veya adlî para cezasıyla cezalandırılır. Hak sahibi kişilerin izni olmaksızın, alenileşmemiş bir eserin muhtevası (içeriği) hakkında kamuya açıklamada bulunan kişi, altı aya kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bir eserle ilgili olarak yetersiz, yanlış veya aldatıcı mahiyette kaynak gösteren kişi, altı aya kadar hapis cezası ile cezalandırılır."

DİĞER ETİK İHLAL TÜRLERİ

Diğer etik ihlal türleri olarak "Destekleyenleri Belirtmemek, Mali Desteğe İlişkin Etik Sorunlar, Bilimsel Yayınlarda Teşekkür, Kaynakların Taraflı Seçilmesi, Taraflı Yayın, Çıkar Çatışması ve Çıkar Çakışması" başlıklarına yer verilmiştir.

Destekleyenleri Belirtmemek: Destek alınarak yapılan çalışmaların yayına dönüşüm sürecinde destek veren kişi ya da kurumlar ile bunların çalışmadaki katkılarını açık ve net bir şekilde yazılması, belirtilmesi gerekir (Boydak, 2011). Bu durum etik bir sorumluluktur. Ayrıca bu duruma ilişkin bir denetim mekanizması da gereklidir. Araştırmanın yapılması ve sonuçları üzerinde etkisi olacağını daha doğrusu yönlendirici etkisinin olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır (İnci, 2009). Özellikle tıp, ilaç, kimya, eğitim gibi alanlarda materyal kullanılan çalışmalarda bu durum daha da önemlidir. Örneğin akıllı tahta kullanımının öğrenci başarısını artırdığını sonuçlarında veren bir makalenin destekleyenler kısmında bu tahtaların üretici ve satışını yapan bir şirketin olması araştırmaya duyulan güveni zedeleyebilir. İlaç ve tedavi ile ilgili internette ve medyada sürekli haberler çıkmakta ve toplumun dikkati çekilmeye çalışılmaktadır.

Mali Desteğe İlişkin Etik Sorunlar: Destek alınarak yürütülen araştırmaların yayınlarında destek sağlayan kişi, kurum ve kuruluşa, araştırmaya verdikleri katkı bağlamında teşekkür edilmemesidir. Destekleyenlerin belirtilmesi etik bir sorumluluktur. Ayrıca bir denetim sorunudur. Zira araştırmanın yapılması aşamasında veya ulaşılan sonuçlarda destekleyenlerin yönlendirici etkilerinin olup olmadığının saptanması açısından önemlidir (İnci, 2009).

Bilimsel Yayınlarda Teşekkür: Desteklenerek yürütülen araştırmaların sonuçlarını içeren sunum ve yayınlarda destek veren kurum veya kuruluş desteğini belirtmemek etik bir ihlaldir (Uçak ve Birinci, 2008). Bilimsel yayınlarda katkı sağlayan kişi, kurum ve kuruluşlara teşekkür bir nezaket ve kadirbilirliktir (İnci, 2009). Bunun yanında, mali destek sağlayan bazı kuruluşları denetleme açısından etik bir işlev de yapmaktadır. Araştırmanın başlangıcından bitimine kadar geçen süreçte düşünce, fikir, yönlendirme ve eleştirileriyle katkı yapan bilim insanlarına teşekkür edilmelidir (TÜBA, 2002).

Kaynakların Taraflı Seçilmesi: Makalenin konusu ile ilgili destekleyici ya da aksi yöndeki sonuçları içeren makalelerin verilmesi gerekir Yalnızca çalışma sonuçlarını destekleyici yayınlara yer verip aksi görüşlere yer vermemek taraflı yazılımdır (İnci, 2009). Hakemler makalede taraflılığı saptadığında yazar ve editörü uyarmalıdır. Ayrıca gereksiz bir şekilde kendisine atıf yapma yaygınlığı gözlenmektedir (Ruacan, 2003: 4).

Taraflı Yayın: Araştırmalara ekonomik destek veren kurum ile araştırma grubu arasında çıkar ilişkisi taraflı yayındır (İnci, 2015: 290). Çalışmanın bilimsel tarafsızlık içinde yürütüldüğü, sonuçların doğru verilere dayandığı, araştırmacıların herhangi bir çıkar sağlayıp sağlamadığı net olmayabilir. Sonuçların sunumu ve yayınlanması aşamasındaki destekler en masum olanıdır (Boydak, 2011: 24).

Çıkar Çatışması ve Çıkar Çakışması: Patent, danışmanlık, firma hisse senetlerine sahip olma, giderlerin firma tarafından karşılanması gibi parasal ilişkiler, çıkar ilişkileri etik yanıltma nedenleri arasındadır, ancak son derece sinsi ve kanıtlanması zordur. Bu ilişkilerde olanlar yayın kurulu üyeliği ve hakemlikte tarafsızlık, gizlilik, güvenirlik ilkelerini etkileyebilir. Ayrıca sahtecilik, çarpıtma ile birlikteliği vardır (İnci, 2015: 291).

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Bennet, D. M. ve Taylor, D. M. (2003). Unethical practices in authorship of scientific papers. *Emergency Medicine, 15*(3), 263-270.

Boydak, M. (2011). Araştırma ve yayın etiği. *Bilim Etiği* (Edt: N. Atasoy vd.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları. ss. 15-42.

Cutas, D. ve Shaw, D. (2015). Writers blocked: On the wrongs of research co-authorship and some possible strategies for improvement. *Science and engineering ethics*, *21*(5), 1315-1329.

Erdem, R. (2006). Çok yazarlı bilimsel çalışmalarda yaşanan etik problemler. II. Uygulamalı Etik Kongresi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 18-20 Ekim 2006. Ankara.

İnci, O. (2008). Bilimsel yayında yazarlık ve yazarlıkta etik sorunlar. *Türk Üroloji Dergisi, 34*(1), 108-112.

İnci, O. (2009). Bilimsel yayın etiği ilkeleri, yanıltmalar yanıltmaları önlemeye yönelik öneriler. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık - 7. Ulusal Sempozyum*. 20 Kasım 2009. Ankara. ss. 69-89. http://uvt.ulakbim.gov.tr/tip/sempozyum7/bildiri.uhtml. Erişim Tarihi: 16.06.2019.

İnci, O. (2015). Bilimsel yayın etiği. *Türk Kütüphaneciliği, 29*(2), 290.

Matzinger, P. ve Mirkwood, G. (1978). In a fully H-2 incompatible chimera, T cells of donor origin can respond to minor histocompatibility antigens in association with either donor or host H-2 type. *Journal of Experimental Medicine, 148*(1), 84-92.

Oğuz, N. Y. (1999). Bilimsel yayın etiği. *Klinik psikiyatri*, *2*(3), 153-159.

Ruacan, Ş. (2005). Bilimsel araştırma ve yayınlarda etik ilkeler. *Gazi Tıp Dergisi, 16*(4), 147-149.

Ruacan, Ş. ve Yılmaz, O (Edt) (2003). Bilimsel araştırma ve yayınlarda etik ilkeler. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık*. Ankara: TÜBİTAK Matbaası.

Savage-Rumbaugh, S., Wamba, K., Wamba, P. ve Wamba, N. (2007). Welfare of apes in captive environments: Comments on, and by, a specific group of apes. *Journal of Applied Animal Welfare Science, 10*(1), 7-19.

SCImago Institutions Rankings (SIR). (2019). World Reports, https://www.scimagojr.com/journalrank.php?category=3304&area=3300&min=0&min_type=cd; Erişim Tarihi: 15.06.2019.

Segerdahl, P. (2011). Have you cited a captive ape? *The ethics blog*. http://ethicsblog.crb.uu.se/2011/11/04/have-you-cited-a-captive-ape/. Erişim Tarihi: 15.06.2019.

Tandon, V. R., Mahajan, A. Sharma, S. ve Gupta, S. K. (2006). Unethical publication practices. *JK* Science*, Journal of Medical Education and Research, 8*(3), 123-124.

Tekinalp, Ü. (2005). *Fikri Mülkiyet Hukuku.* İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.

Töreci, K. (2004). Yayın etiği. *ANKEM Dergisi, 18*(1), 67-88.

TÜBA (2002). *Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunları*. Ankara: TÜBA Yayını.

Uçak N. Ö. ve Birinci H. G. (2008). Bilimsel etik ve intihal. *Türk Kütüphaneciliği, 22*(2), 187-204.

Üniversitelerarası Kurul. (2001). Bilimsel araştırma yayın etiği yönergesi http://www.uak.gov.tr/yonetmelikler/Etikyonerge2.pdferişim tarihi: 15.06.2019

Yılmaz, K. (2012). Editörden: Etik dışı davranış olarak haksız yazarlık [Editorial: Unfair authorship as unethical behavior]. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi - Journal of Educational Sciences Research, 2*(1). http://ebad-jesr.com/

Yılmaz, K. (2015). Bilimsel araştırma etiği ve haksız yazarlık. *Akademik Araştırma ve Etik* (Edt: M. Kurt, R. Nacar ve C. Elitaş). Ankara: Gazi Kitabevi. ss. 151-184.

Dr. Öğr. Üyesi Recep Serkan ARIK

Dr. Arık, 1979 yılında Kütahya'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Kütahya'da tamamladı. 2001 yılında Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Fen Bilgisi Öğretmenliği Bölümünden mezun oldu. 2001-2002 yılları arasında sınıf öğretmeni olarak görev yaptı. 2003 yılında Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Yüksek lisans öğrenimini Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde (2006, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ömer KUTLU), doktora öğrenimini de yine aynı enstitüde (2013, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ömer KUTLU) Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme alanında tamamladı. 2013 yılında yardımcı doçent olan yazar halen Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü'nde Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır. Dr. Arık'ın nicel ve nitel veri analizi uygulamaları, öğretmen yeterlikleri, sınıf içi ölçme uygulamaları, ölçekleme, test geliştirme, kavram yanılgıları ve meta analiz ile ilgili ulusal ve uluslararası dergilerde makale, kongrelerde bildirileri bulunmaktadır. Eğitimde ve Psikolojide ölçme ve değerlendirme derneği üyesidir. Ayrıca birçok bilimsel dergide hakemliği bulunmaktadır. Tamamladığı ve sürdürmekte olduğu TUBİTAK, UA, BAP projeleri bulunmaktadır.

İletişim: rserkan.arik@dpu.edu.tr

8. BÖLÜM

VERİLERİN ÇEVRİMİÇİ TOPLANMASI, SAKLANMASI VE ETİK

Dr. Öğr. Üyesi Eren Can AYBEK
Pamukkale Üniversitesi

Kazanımlar:

- Çevrimiçi veri toplama araçlarını tanır.
- Çevrimiçi veri toplama sürecini etik ilkelere uygun olarak yönetebilir.
- Toplanan verilerin çevrimiçi saklanması sırasındaki etik sorunları fark eder.

GİRİŞ

Yalnızca bilimsel araştırma sürecinde değil, merak ettiğimiz bir konu hakkında fikir almak için bile çevrimiçi veri toplama yollarına başvururuz. İnternetin yaygınlaşmaya başladığı yıllarda, site yöneticilerinin *"Yeni ara yüzümüz nasıl olmuş?"* gibi maddelerle küçük anketler yaptığını hatırlıyor olabilirsiniz. Günümüzdeyse Twitter ve Instagram gibi sosyal medya platformlarında, takipçilerimize küçük sorular sorarak küçük anketler yapmaktayız. Bilimsel araştırma sürecinde ise çevrimiçi veri toplamak isteyen çok sayıda araştırmacı Google Formlar, Surveymonkey vb. sitelerin sunduğu araçlarla verilerini toplamaya çalışmaktadır. Peki, kişisel merakımızı gidermek amacıyla ya da bir bilimsel çalışma için topladığımız veriler nerede saklanmaktadır? Bu verilere kimler erişebilmektedir? Bizim isteğimiz dışında, bilmediğimiz başka veriler de toplanmakta mıdır?

Bu bölümde, bilimsel araştırma sürecinde sıklıkla kullanılan çevrimiçi veri toplama araçları tanıtılacak; bu araçların hangi verileri nasıl topladığı, veri saklarken nelere dikkat ettiği incelenecek; bu veri toplama ve saklama sürecinin etik boyutu ele alınacaktır.

ÇEVRİMİÇİ VERİ TOPLAMADA KULLANILAN ARAÇLAR

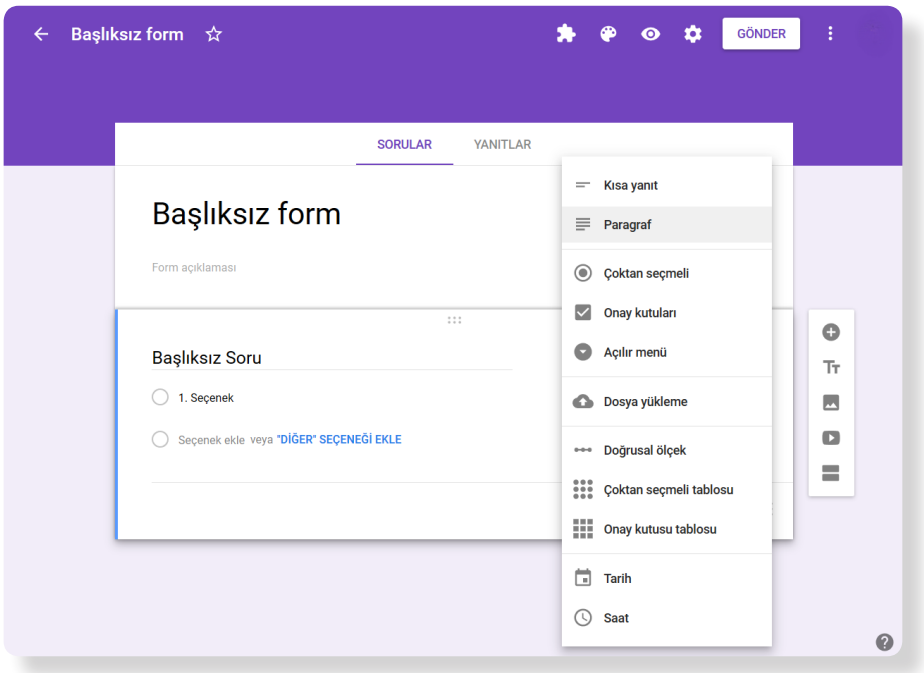
Araştırmacılar, çevrimiçi veri toplarken ücretli veya ücretsiz servis veren çeşitli araçlardan yararlanabilmektedir. Bu araçlardan en sık kullanılanlar arasında Google Formlar, SurveyMonkey, MySurveyLab, LimeSurvey, Typeform, Qualtrics bulunmaktadır. Bu bölümde yalnızca Google Formlar, SurveyMonkey ve LimeSurvey araçları üzerinde durulacaktır.

Google Formlar

Google Formlar, Alphabet şirketinin bir parçası olan Google'ın kullanıcılarına ücretsiz olarak sunduğu bir servistir. Bu servisi arkadaşlarınızın bir konu hakkındaki görüşlerini toplamak amacıyla kullanabileceğiniz gibi bilimsel bir araştırmanın veri toplama sürecinde de kullanabilirsiniz. Yalnızca tipik tepkilerin (tutum, ilgi, vb.) değil maksimum performansın (başarı, yetenek, vb.) ölçülmesinde de kullanılabilecek ölçme araçları bu servis kullanılarak hazırlanabilmektedir. Ölçme aracını internet ortamına aktaran araştırmacının tek yapması gereken, kendisine verilen bağlantıyı araştırma grubunda bulunan kişilere göndererek veri toplama sürecini başlatmaktır.

Google formlar, oluşturulan ölçme aracında biçimsel düzenlemelere de izin vermektedir. Seçeneklere görsel eklenebileceği gibi tüm formun arka planı, yazı-

tipi vb. biçimsel ögeler de düzenlenebilmektedir. Ayrıca toplanan veriler Google Sheets üzerinde bir çalışma sayfasında tutulmakta, istenildiği takdirde istatistik paket programlarında çalışılabilir halde indirilebilmektedir. Google formların, ölçme araçlarının oluşturulmasında, özelleştirilmesinde ve toplanan verilerin saklanmasında sağladığı kolaylık nedeniyle bugün birçok araştırmacı bu servisten yararlanmaktadır. Şekil 1'de Google Formlar ile ölçme aracı oluşturma ekranı yer almaktadır.

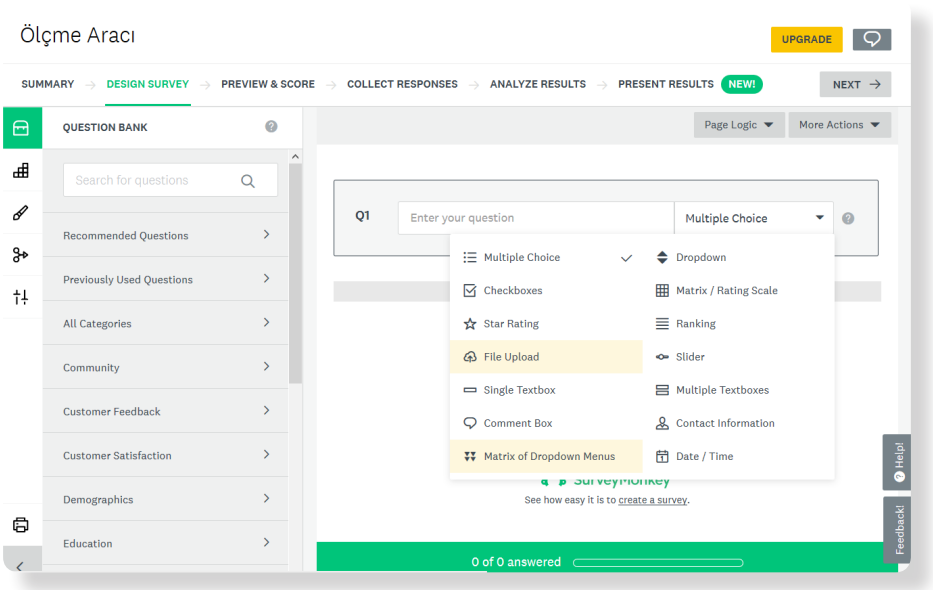

Şekil 1. *Google Formlar Ekran Görüntüsü*

SurveyMonkey

SurveyMonkey, bireysel ve kurumsal ölçekte veri toplama süreçlerinde kullanılan bir servistir. Ücretsiz sunduğu üyelik planında, ölçme aracının yalnızca 10 maddeden oluşmasına izin vermekte; daha fazla madde ile çalışmak isteyen araştırmacılara ise ücretli üyelik planı sunmaktadır. SurveyMonkey de Google Formlar'a benzer olarak araştırmacılara çeşitli madde türlerini içeren ölçme araçlarının geliştirilmesine olanak sağlamaktadır. Araştırmacılar, ölçme araçlarının ara yüzünde özelleştirmeler yapabilmektedir. Toplanan veriler SurveyMonkey sunucularında saklanmakta ve çeşitli dosya türlerinde (csv, xls, ppt, pdf vb.) verilerin indirilmesine izin vermektedir. Ücretli üyelik seçeneklerinde ise verilerin .sav

dosya türünde dışa aktarımına, doğrudan internet üzerinden hipotez testlerinin yapılmasına ve metin madenciliği uygulamalarına izin verilmektedir. SurveyMonkey ile ölçme aracı oluşturmaya ait ekran görüntüsü Şekil 2'de verilmiştir.

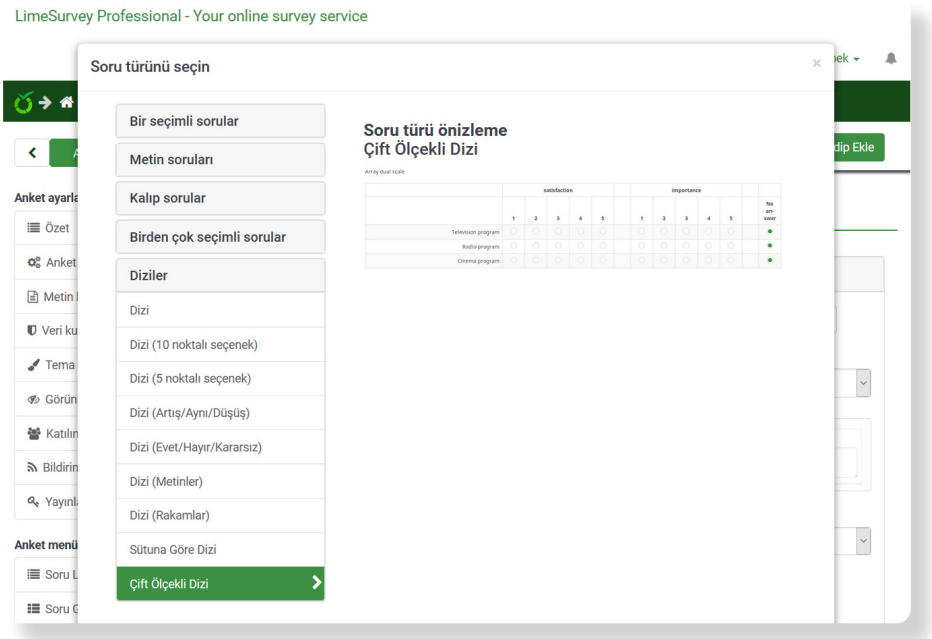

Şekil 2. *SurveyMonkey Ekran Görüntüsü*

LimeSurvey

LimeSurvey, özgür bir yazılımdır. Başka bir deyişle, dileyen herkes LimeSurvey'i indirip kullanabilir, kodlarını inceleyebilir, kodları değiştirebilir ve değiştirmiş olduğu haliyle LimeSurvey'i paylaşabilir. Bu bağlamda araştırmacılar LimeSurvey'i indirip kendi sunucularına kurarak ölçme araçlarını oluşturabilmektedir. Bunun için LimeSurvey araştırmacıdan herhangi bir ücret talep etmemektedir. Araştırmacı yalnızca sunucu, alan adı vb. masrafları karşılamak durumundadır. Ancak sunucu yönetimi gibi konularda yeterli teknik bilgiye sahip olmayan araştırmacılar için belirli bir ücretin talep edildiği hazır paketler de sunulmaktadır. Bu paketler veri toplama sürecinin tamamen LimeSurvey sunucuları üzerinden yürütülmesi ya da araştırmacının kendi sunucusu üzerine LimeSurvey'in kurulumunun yapılması gibi servisleri barındırmaktadır. Ayrıca günümüzde birçok barındırma (hosting) servis sağlayıcısı, tek bir tıklamayla LimeSurvey'in kurulumuna olanak sağlamaktadır. LimeSurvey'i diğer servislerden ayıran en önemli özellik özgür olması ve araştırmacıyı veri toplama sürecinde tam yetkili kılmasıdır. Ölçme aracının oluşturulması ve özelleştirilmesi ise Google Formlar ve Sur-

veyMonkey ile benzer kolaylıktadır. Ayrıca araştırmacı, topladığı verileri R, sav, csv, xls ve pdf gibi dosya türlerinde dışarı aktarabilmektedir. LimeSurvey ile ölçme aracı oluşturma aşamasına ait ekran görüntüsü Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3. *LimeSurvey Ekran Görüntüsü*

Elbette araştırmacıların kullanabileceği çevrimiçi veri toplama servisleri bu üçüyle sınırlı değildir. Arama motorlarında yapılacak basit aramalarla, benzer özelliklere sahip çok daha fazla sayıda servise ulaşılması mümkündür. Ayrıca yukarıda tanıtılan araçlar, araştırmacının belirli bir katılımcı gruba yapılandırılmış formlar göndererek veri toplamasına yardımcı olan araçlardır.

Araştırmalarda hâlihazırda çevrimiçi ortamda bulunan verilerden de yararlanılabilmektedir. Örneğin sosyal medyada yapılan paylaşımlar, bir araştırmanın verilerini oluşturabilir. Ya da kullanıcı kayıtları yardımıyla bir çevrimiçi öğrenme ortamındaki öğrencilerin hareketleri izlenebilir. Ancak bu tür veri toplama yöntemlerinin hangi araçlarla, nasıl yapıldığı gibi konular bu bölümün amacı dışındadır.

ÇEVRİMİÇİ VERİ TOPLAMADA ETİK SORUNLAR

Çevrimiçi veri toplamada farklı yaklaşımlardan söz edebiliriz. Ölçme aracımızı kâğıt-kalem formunda uygulamak yerine, araçtaki her bir maddeyi çevri-

miçi ortama aktarabiliriz. Böylece yalnızca bir bağlantı (URL) yardımıyla araştırma grubumuza dâhil edeceğimiz kişilere ulaşabiliriz. Bunun yanında, bilgisayar ortamında bireye uyarlanmış testler (BOBUT) yardımıyla kişiye özgü formlar oluşturarak da verilerimizi kâğıt-kalem formuna göre daha kullanışlı bir şekilde toplamamız mümkün olabilir. Her iki veri toplama yaklaşımında da katılımcıya birtakım ifadeler yöneltilir ve katılımcıdan bir cevap vermesi beklenir. Ancak katılımcılarımızdan verileri farklı şekillerde de toplayabiliriz. Örneğin, çevrimiçi bir kursa kayıt olan öğrencilerin, kursta ne kadar zaman geçirdiği; kursla ilgili tartışmalara ne kadar ve nasıl katıldığı, kimlerle etkileşim kurduğu ile ilgili tüm verileri bu kursa ait veri tabanından ya da kullanıcı günlüklerinden erişebiliriz. Bir konu hakkında Twitter kullanıcılarının görüşlerini merak ettiğimizdeyse, kullanıcıların hâlihazırda herkese açık olarak yaptıkları paylaşımları araştırmamızda veri olarak kullanabiliriz.

> Verinin çevrimiçi olarak toplanması yalnızca bilimsel amaçlarla değil, ticari amaçlarla da yapılabilir. Kullanıcıların internette gezerken bıraktıkları veriler, onlara çoğu zaman reklam, öneri vb. olarak geri dönmektedir. Az önce incelediğiniz ayakkabının, başka bir web sitesinde gezerken size reklam olarak gösterilmesi mutlaka dikkatinizi çekmiştir.

Peki, çevrimiçi olarak topladığımız veriler herhangi bir etik ilkeye uymak zorunda mıdır? Bir kişinin, görüşlerini internet ortamında herkese açık olarak paylaşmış olması, o kişiye ait görüşleri araştırmamızda kullanma hakkı tanır mı? Öte yandan, araştırmamıza katılmak amacıyla çevrimiçi bir ölçeği uygulayan, ölçek maddelerine cevap veren kişi araştırma hakkında gerçekten bilgilendirilmiş sayılabilir mi?

İnternet aracılığıyla yapılan araştırmalarda ortaya çıkan temel sorunlar; gizlilik, katılımcıların toplanması, bilgilendirilirmiş onam, bulut bilişim, büyük veri araştırmaları ve endüstri tarafından yapılan internet araştırmaları olarak sıralanmaktadır (Buchanan ve Zimmer, 2018). Bulut bilişim ve endüstri tarafından yapılan internet araştırmaları bu bölümün kapsamı dışında tutulmuş ve gizlilik, katılımcıların toplanması ve bilgilendirilmiş onamla ilgili sorunlara odaklanılmıştır.

Gizlilik, yalnızca çevrimiçi veri toplama sürecinde değil, geleneksel veri toplama sürecinde de önemli bir yere sahiptir. Türk Psikologlar Derneği'nin (TPD) Etik Yönetmeliği'nde Araştırma ve Yayınlama ile ilgili Etik Kurallar başlığı altında; araştırmada kullanılan veriler üzerinde çalışmak isteyebilecek diğer araştırmacılarla verilerin paylaşılması için katılımcıların gizliliğinin sağlanması gerektiği

ifade edilmektedir (TPD, 2018). Fraenkel, Wallen ve Hyun (2012) ise daha veri toplama sürecinde gizliliğin sağlanması gerektiğini ileri sürmekte ve bir ölçme aracı formu ile belirli bir kişi arasında bağlantı kurulamaması gerektiğini belirtmektedir. Elbette bazı araştırmaların konusu gereği, hangi verinin kime ait olduğunun bilinmesi gerekebilir. Bu durumda, araştırmacılar veri ile kişi arasındaki bağlantının başka kişilerce belirlenememesi için gerekli önlemleri almalıdır. Ayrıca katılımcıların verdikleri cevapların, ağdaki diğer kişiler tarafından görülememesi için internet trafiğinin de şifrelenmesi gerekmektedir. Bunun için ölçme aracının yer aldığı sayfanın SSL/TLS sertifikasına sahip *https* protokolünü kullanıp kullanmadığı kontrol edilebilir. Ancak yukarıda örnekleri verilen tüm servisler https protokolünü kullanmaktadır. LimeSurvey'i kendi sunucularına kuracak olan araştırmacılar ise Let's Encrypt (www.letsencrypt.org) aracılığıyla ücretsiz olarak SSL/TLS sertifikası alabilirler.

Çevrimiçi veri toplama sürecinde, *katılımcıların belirlenmesi/toplanması* aşamasında birtakım sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Buchanan ve Zimmer (2018) özellikle katılımcıların demografik bilgilerini kesin olarak bilememe ve katılımcıların yanlı seçimi gibi sorunlar üzerinde durmuştur. Ayrıca kişiler internette farklı kimliklere bürünebilmekte, belirli bir kullanıcı adının arkasında gizli kaldıklarını düşünebilmektedir. Bu bakımdan, geleneksel uygulamalara göre katılımcı gizliliğini sağlamak daha mümkün görünmektedir. Ancak, IP adresi ve çerezlerle kullanıcının kimliğinin tam olarak bilinmesi olasıdır. Bu durumda veri ile kişi arasında doğrudan bağlantı kurulması mümkündür ve geleneksel veri toplama süreçlerine göre kişinin gizliliği daha azdır. Dolayısıyla, araştırmacılar katılımcılarının kimliğini gizli tutmak için gerekli önlemleri almalı ya da katılımcı gizliliğinin sağlanamadığı durumlarda, katılımcının zarar görmeyeceğinden emin olmalıdır. Bununla birlikte, veriler yalnızca internet erişimi olan kişilerden toplandığı için örneklemede yanlılık olması söz konusu olabilir. Dolayısıyla çevrimiçi veri toplama her araştırma için uygun olmayabilir.

Bilgilendirilmiş onam Erkuş (2013: 227) tarafından aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

> *Katılımcılara araştırmanın amacı, öngörülen süre ve yapılacak işlemler, başladıktan sonra vazgeçme hakları, vazgeçmenin olası sonuçları, potansiyel riskler, rahatsızlık ya da olumsuz etkiler gibi kendilerini etkileyebilecek olası etmenler, gelecekteki araştırma yararları, gizlilik sınırları, katılım için teşvikler, araştırma ve araştırmaya katılanların haklarıyla ilgili soruları için kiminle görüşebilecekleri hakkında bilgi verir.*

TPD (2014: 23) aşağıdaki durumlarda bilgilendirilmiş onamın gerekli olmadığını belirtmiştir:

1. Araştırmanın sıkıntı ya da zarar yaratması öngörülmediğinde ve araştırma: Eğitim ortamlarında kullanılan normal eğitim çalışmaları, müfredat ya da sınıf yönetimi yöntemlerinin araştırılmasını; sadece isimsiz anketler, doğal gözlemler ya da arşiv araştırmaları gibi sonuçların açıklanmasının katılımcıları riske sokmadığı ya da ekonomik durumuna, işine ya da unvanına zarar vermeyeceği ve gizliliğin korunduğu çalışmaları; ya da katılımcıların işini riske atmayan kurumlarda yürütülen, iş ya da kurum etkinliğiyle ilgili etmenleri inceleyen, gizliliğin korunduğu çalışmaları kapsıyorsa
2. Yasal ya da kurumsal düzenlemelerce izin verildiğinde

Bilgilendirilmiş onamın gerekli olmadığı durumlarda dahi ölçme aracımızın yönergesinde araştırmanın hangi amaçla yapıldığı, ölçme aracıyla ne tür verilerin toplandığı, verilerin nasıl saklanacağı ve verilere kim/kimler tarafından erişim sağlanacağı, verilerin hangi amaçla kullanılacağı gibi bilgilere yer veririz. Özellikle bu kısımda "araştırma kapsamında vereceğiniz bilgiler, yalnızca araştırmacı tarafından incelenecek ve bilimsel amaçlar dışında kullanılmayacaktır" vurgusu yaparak, katılımcıların maddelerde gerçek görüşlerini yansıtmalarını isteriz.

Görülebileceği gibi gizlilik, katılımcıların belirlenmesi ve bilgilendirilmiş onamı birbirinden kesin çizgilerle ayırmak çok güçtür. Çünkü her biri, bir diğeriyle yakından ilgili ve iç içe geçmiş durumdadır. Bu noktada, bir önceki başlıkta tanıtılan çevrimiçi veri toplama araçlarının gizlilik sözleşmelerinin incelenmesinin, çevrimiçi veri toplama sırasında ortaya çıkabilecek etik sorunları anlamada yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Google (2019) gizlilik sözleşmesinde hizmetlerini kullananlardan birtakım bilgileri topladığını ifade etmektedir. Bu bilgiler arasında "kullanılan dil, en fazla işinize yarayacak reklamlar, internette sizin için en önemli kişiler veya hangi YouTube videolarını beğenebileceğiniz gibi karmaşık konulara kadar her tür bilgi" yer almaktadır. Ayrıca herhangi bir Google hesabında oturum açmasanız bile Google'a bağlı bir servisi kullandığınızda "kullandığınız tarayıcıya, uygulamaya veya cihaza bağlı benzersiz tanımlayıcılarla" bilgiler toplanmaktadır. Bu bilgilerin paylaşımı konusunda ise "Google'a bağlı diğer kuruluşlar, diğer güvenilir işletmeler ya da kişiler" ile paylaşım yapılabileceği ifade edilmiştir. Diğer güvenilir işletmeler ya da kişilerin kim olduğu konusunda ise net bir bilgi paylaşılmamıştır. Saklanan bilgilerin korunması konusunda verilerin taşınırken şifrelendiği ifade edilmiş ve yetkisiz erişimi önlemek için fiziksel güvenlik tedbirlerinin alındığı; verilere erişimin ise Google çalışanları, alt yükleniciler ve aracılar ile sınırlandığı belirtilmiştir.

SurveyMonkey'in (2019) gizlilik sözleşmesinde ise "ziyaret edilen web siteleri, tıklanan ögeler, bu eylemleri gerçekleştirdiğiniz zaman, tercih ettiğiniz dil" gibi bilgilerin toplandığı ifade edilmektedir. Bunun yanında IP adresi, işletim sistemi sürümü, cihaz türü, cihazın kimlik bilgisi / MAC adresi, sistem ve performans bilgileri, tarayıcı türü, mobil cihazlarda cihazın UUID bilgisi; SurveyMonkey üzerinden ölçme aracının e-posta ile gönderilmesi durumunda e-postaların açılıp açılmadığı ve içindeki bağlantıya tıklanıp tıklanmadığı bilgilerinin toplandığını belirtmiştir. Firma, çerezleri araştırmacıya e-posta açılma ve tıklanma oranları hakkında bilgi vermek; hangi tür maddeleri cevapladığınıza yönelik eğilimlerinizi (anonim olarak) belirleyerek ölçme araçlarının tamamlanma olasılığının artırılması ve sektör eğilimlerinin anlaşılması için kullanıldığını açıklamaktadır.

LimeSurvey'e (2019) ait gizlilik politikası incelendiğinde Google ve SurveyMonkey kadar detaylı bir gizlilik politikasına yer verilmediği görülmektedir. Yalnızca web sitesini ziyaret edenlerden IP adresi, transfer edilen veri miktarı, ziyaret edilen URL gibi temelde bir web sitesini işletmek için gerekli olan bilgilerin toplandığı bilgisine yer verilmiş; veri toplama sürecinin LimeSurvey sunucuları üzerinde yürütülmesi durumunda nasıl bir gizlilik politikasının izlendiği ile ilgili olaraksa bir bilgiye yer verilmemiştir. Öte yandan, LimeSurvey'i kendi sunucularında çalıştırmayı amaçlayan araştırmacılar ölçme araçlarıyla topladıkları veriler konusunda daha fazla kontrol sahibi olabilmektedir. Çünkü toplanan veriler araştırmacıya ait bir sunucuda saklanmaktadır. Ayrıca LimeSurvey ölçme aracı oluşturma aşamasında IP adresi, zaman damgası, yönlendiren URL gibi bilgilerin kayıt edilip edilmemesiyle ilgili seçenekler de sunmaktadır.

İncelenen her üç sistemde de araştırmaya katılan kişilerden, ölçme aracında yer alan maddelere verdikleri cevaplar dışında bilgiler toplanmaktadır. Bu bilgilerden bazıları servisin sorunsuz olarak çalışması için gereken bilgilerken, bazıları katılımcıya uygun içerik gösterebilme amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca Google örneğinde olduğu gibi, saklanan verilere başka çalışanların da erişim imkânı doğabilmektedir.

Çözüm Önerisi

Araştırmacılardan verileri kontrol altına tutabilmesi için kendi sunucularını kiralamalarını ve LimeSurvey gibi bir yazılımı kurmalarını beklemek adil değildir. Dolayısıyla burada çözüm önerisi olarak "her araştırmacı kendi sunucusunu kursun" demek doğru olmayacaktır. Az önce tanıtılan servisler oldukça kullanışlı ve araştırmacının veri toplama sürecini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca her bir firma, kullanıcı verilerini koruma kanunları ile sıkı sıkıya denetlenmektedir. Dolayısıy-

la, toplanan verilerin bir başkası tarafından keyfi bir şekilde kullanılma ihtimali oldukça düşüktür. Ancak görülebileceği üzere bu servisler araştırmanın amacına hizmet etmeyen verileri de katılımcılardan toplamaktadır.

Bu noktada ölçme aracının yönergesinde yer alabilecek "verileriniz yalnızca araştırmacının denetiminde ve bilimsel amaçlarla kullanılacaktır" ifadesi anlamını yitirmektedir. Çünkü katılımcılardan toplanan veriler yalnızca araştırmacının denetiminde kalmamaktadır. Veriler servis sağlayıcının kontrolünde ve servis sağlayıcının kendi amaçları doğrultusunda da kullanılabilmektedir.

Aycock ve diğerleri (2012) sosyal bilimler alanında çalışan araştırmacıların bilgilendirilmiş onamlarında *"verilere başkalarının erişimi olmayacaktır"* ve *"tüm veri toplama ve çözümleme sürecinde anonim tanımlayıcılar kullanılacak ve bu tanımlayıcılar güvenli bir şekilde saklanacaktır"* gibi ifadelere yer verdiklerini ifade etmektedir. Ancak burada güvenliğin nasıl sağlanacağına dair detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Bazı araştırmaların bilgilendirilmiş onam formlarında ise çok daha detaylı bilgilere yer verildiği ve *"toplanan verilerin gelişmiş şifrelemeye sahip, AES-128 algoritmasını kullanan şifreli bir klasörde saklanacağı"* yönünde ifadelerin kullanıldığını belirtmişlerdir. Elbette burada şifreli klasörde tutulacak olan verinin, nasıl bir şifreye sahip olduğuna yönelik herhangi bir açıklama yer almamaktadır. Şifrenin *"123456"* olması durumunda nasıl bir şifreleme algoritması kullanılırsa kullanılsın, verilere kolayca erişim mümkün olacaktır.

Ayrıca katılımcıların bilgisayar teknolojisine çok da hâkim olmaması durumunda, yazılan ifadeler anlamını yitirecektir. Katılımcı, anlamadığı teknik ifadelere onay verdiğinde ondan bilgilendirilmiş onam almış sayılır mıyız?

Yönergede teknik terimlere yer vermeden, aşağıdaki gibi bir ifadenin kullanılabileceği düşünülmektedir:

> *"Ölçeğe/ankete/teste vereceğiniz cevaplar X firmasının gizlilik sözleşmesi kapsamında saklanacaktır. Verileriniz araştırmacı tarafından yalnızca bilimsel araştırma amacı doğrultusunda kullanılacaktır. Gizlilik sözleşmesi bağlamında, X firması sizden IP adresiniz gibi araştırmayla ilgisi olmayan bilgileri toplayabilir. Ancak bunlar araştırmacı tarafından gizliliğinizi ihlal edecek şekilde kullanılmayacaktır."*

Böylece araştırmacı, topladığı verilerin sorumluluğunu -gerçekte de olduğu gibi- servisini kullandığı firma ile paylaşacaktır. Katılımcılar ise araştırmaya katılarak, araştırmanın veri toplama sürecine aracılık eden servis sağlayıcı tarafından da birtakım verilerin toplandığının farkına varacaktır. Dolayısıyla bilgilendirilmiş onam tanımına daha uygun bir yönerge hazırlanmış olacaktır.

Ayrıca üniversitelerin kendi sunucuları üzerinden personel ve öğrencilerine çevrimiçi veri toplama servisi sağlaması, toplanan verilerin bir bilim kuruluşu tarafından saklanması ve kontrol edilmesine olanak tanıyacaktır. Örneğin, Orta Doğu Teknik Üniversitesi böyle bir servis sunmaktadır. İlgili servise (http://metusurvey.metu.edu.tr) adresinden ulaşılabilmektedir. ODTÜ, personel ve lisansüstü öğrencilerine sunduğu bu servis için LimeSurvey altyapısını kullanmaktadır.

Sosyal Medya ve Forumlardan Toplanan Veriler

Sosyal medya, blog, forum vb. ortamlarda paylaşılan mesajlar, yazılar veya görseller kamu alanında paylaşılmış sayılmaktadır (Rodham ve Gavin, 2006). Çünkü internete erişimi olan herkes, paylaşılan bu içeriğe erişim sağlayabilmektedir. Bu nedenle, bu gibi ortamlardan veri toplarken bilgilendirilmiş onam alınmasına gerek yoktur. Elbette paylaşımı yapan kişi, kamuya gizli bir paylaşım yapmışsa, bu durumda kamu alanında paylaşılmış sayamayız ve hesap sahibinden bilgilendirilmiş onam almamız gerekir. Öte yandan, sosyal medyadaki birtakım uygulamalar ile kullanıcıya haber vermeden, gizli paylaşımlara erişilebilmektedir.

Geçtiğimiz yıllarda Cambridge Analytica firmasının, Facebook'tan 87 milyon kullanıcının verilerine erişmesi sosyal medya ve etik konusunda çarpıcı bir örnek olmuştur. Cambridge Analytica, geliştirdiği bir Facebook uygulaması ile kişilik özellikleri ve Facebook etkinlikleri arasında ilişkiler bulmayı başarmıştır. Buna göre, herhangi bir kişilik testi uygulamadan, yalnızca Facebook profilinden yararlanarak kişilik özelliklerinin belirlenebileceği görülmüştür. Bu araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak geliştirilen model ise Donald Trump'ın başkan seçildiği ABD seçimlerinde kullanılmış ve Facebook kullanıcılarına hedefe yönelik mesajlar gösterilmiştir (Isaak ve Hanna, 2018).

VERİLERİN ÇEVRİMİÇİ SAKLANMASINDA ETİK SORUNLAR

Verileri ister çevrimiçi istersek kâğıt-kalem formunda toplayalım, çözümlemek için çoğunlukla bilgisayarlara ihtiyaç duyarız. Dolayısıyla verilerimizi bilgisayarda saklamamız gerekir. Bu sırada birçok farklı teknolojiden yararlanabiliriz. Örneğin, verilerimizi çalışma arkadaşımıza e-posta aracılığıyla gönderebiliriz. Ayrıca, yedekleme yapma amacıyla bulut sistemlerinden de yararlanabiliriz. Böylece bilgisayarımız arızalandığında, veri kaybını en aza indirme şansına erişir veya farklı bilgisayarlar arasında dosyalarımızı kolayca aktararak çalışma verimliliğimizi artırabiliriz.

Elbette bu noktada verilerin e-posta veya bulut servisleri aracılığıyla aktarılması ve saklanması sırasında oluşabilecek etik sorunlar mevcuttur. Aynı, veri toplama servislerinde olduğu gibi, e-posta veya bulut hizmeti aldığımız firmaların da gizlilik sözleşmeleri mevcuttur ve biz topladığımız verileri e-posta ile gönderdiğimizde ya da bulut klasörüne yüklediğimizde, aslında verilerimizi gizlilik sözleşmesi dâhilinde o firmaların bilgisayarlarına göndeririz. Burada bazı firmalar uçtan uca şifreleme kullandıklarını belirtmekte ve bulutta yer alan dosyaların sunuculardaki tamamen şifreli olarak saklandığını ifade etmekteyken; bazı firmalar dosyaların şifreli olarak saklanmadığını duyurmaktadır. Bu durumda, her ne kadar düşük bir olasılık olsa da kötü niyetli bir çalışan tarafından, saklanan verilere erişim mümkün hale gelmektedir. Denissen, Neumann ve van Zalk (2010) verilerin saldırıya uğramasının veya çalınmasının düşük bir ihtimal olduğunu, ancak hiçbir zaman imkânsız olmadığını; verilerin transferi ve saklanması sırasında, sürekli güvenlik güncellemeleri, şüpheli trafiğin takibi gibi yüksek güvenlik önlemlerinin alınması gerektiğini ifade etmiştir.

Bu kötü olasılıkları göz ardı etsek bile; artık araştırmaya destek veren bazı kurumlar, araştırmacılardan, topladıkları verileri veri ambarlarında paylaşmalarını istemektedir (Tiidenberg, 2018). Dolayısıyla araştırmacılar verilerini kendiliğinden paylaşmak durumunda kalmaktadır. Birleşik Devletler Açık Veri Portalı (www.data.gov), Avrupa Birliği Açık Veri Portalı (data.europa.eu), Araştırma Veri Depoları Kaydı (Registry of Research Data Repositories, re3data.org) açık veri tabanlarına birer örnektir. Ayrıca Data in Brief gibi akademik dergiler aracılığıyla da araştırmacılar verilerini diğer araştırmacılarla paylaşabilmektedir. Türkiye'de ise henüz resmi bir açık veri portalı olmamakla birlikte, böyle bir portalın oluşturulması için çalışmalar yürütülmekte; Resmi İstatistik Programı (resmiistatistik.gov.tr) kapsamında ulusal istatistik ve veri setleri paylaşılmaktadır (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu [TÜBİTAK], 2019). PISA ve TIMMS gibi uluslararası geniş ölçekli testlerin verileri de internet ortamında araştırmacılarla paylaşılmaktadır. Dolayısıyla, etik sorunların üstesinden gelerek veri paylaşımının mümkün olduğu görülmektedir.

Verilerin başka araştırmacılar tarafından da ulaşılabilir olması ile ilgili ilkeler OpenAIRE (2019) tarafından FAIR (bulunabilir/findable, erişilebilir/accessible, birlikte çalışılabilir/interoperable ve yeniden kullanılabilir/reusable) olarak kısaltılmıştır. Verinin bulunabilir olması, tanımlayıcı veri (meta-data) yardımıyla, standart bir belirleme mekanizması kullanılarak verinin bulunabilmesi; erişilebilirlik, veriye erişimin her zaman mümkün olması anlamına gelmektedir. Veri, içerdiği birtakım bilgiler nedeniyle erişime kapalı olsa dahi, tanımlayıcı veriye erişim sağlanabilmelidir. Birlikte çalışılabilir olma, başkaları tarafından da verinin anlaşılabilmesi, yorumlanabilmesi demektir. Yani sizin oluşturduğunuz veri dosyasını

bir başkası incelediğinde verileri ve değişkenleri kolayca anlayabilmelidir. Bunun yanında, veriler herkesin kullanabileceği ortak bir dosya türünde saklanmalıdır. Ayrıca veri üzerindeki kısıtlamalar en aza indirilerek, olabildiğince yeniden kullanıma açık olmalıdır. Elbette bir veri setinin FAIR ilkelerine uygun olması, o verinin herkese açık olarak paylaşılacağı anlamına gelmemektedir. Hassas bilgiler içeren veriler, açık bir şekilde paylaşılmasa dahi, veri setine ait tanımlayıcı verinin paylaşılması istenmektedir.

Açığa çıkması istenmeyen veriler hassas veri olarak adlandırılmaktadır. Kişisel bilgiler, firmalar arası anlaşmalar, belirli bir canlı türünün yaşadığı bölge hassas veri olarak ele alınabilir (OpenAIRE, 2019). Bu gibi durumlarda veri seti başkalarıyla hiç paylaşılmayabilir ya da veri anonimleştirilebilir. Ancak teknolojik gelişmelerle birlikte yalnızca katılımcı isminin silinmesi, veriyi anonimleştirmek için yeterli olmamaktadır (Bos vd., 2009). Örneğin Naranyanan ve Shmatikov (2008) yaptıkları çalışmada Netflix'in 2006 yılında ödüllü bir yarışma için yayınladığı anonim verileri kullanmış ve bu verilerin anonimliğini kaldırmayı (de-anonymization) başarmışlardır. Elbette bu araştırmada verilerden isim-soyisim tahmini yapmamışlardır. Ancak belirli bir kişinin politik görüşleri, fiziksel özellikleri hakkında çıkarımda bulunabilmişlerdir.

Denissen, Neumann ve van Zalk (2010) verinin anonim olarak saklanması için birtakım önerilerde bulunmuştur. Bu bağlamda, öncelikle katılımcının verdiği cevaplar ile kişisel verilerin ayrı ayrı ele alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bir araştırmada hiçbir kişisel veri toplanmayabilir, ancak önceki başlıklarda görüldüğü üzere, biz istemesek bile kullandığımız servis kullanıcının IP adresini ya da uygulamaya ne zaman katıldığını belirten zaman damgalarını veri setinin içerisine dâhil edebilir. Öte yandan, bazı durumlarda katılımcılarımızın kişisel bilgilerini de toplamak durumunda kalabiliriz. Örneğin, boylamsal bir araştırma yapıyorsak katılımcılara daha sonra ulaşabilmek adına onların iletişim bilgilerine ihtiyaç duyarız. Bu durumda, katılımcının ölçme aracındaki maddelere verdiği cevaplar ile kişisel bilgilerini ayrı veri setlerinde tutabilir veya katılımcıya tanımlayıcı bir numara verebiliriz.

Örneğin bir e-posta listesine ölçme aracımızı göndermiş olalım. Bu e-posta listesinde yer alanlardan hangilerinin uygulamaya katıldığı, hangilerinin katılmadığı bilgisini elde etmek bizim için önemlidir. Çünkü hatırlatma amaçlı göndereceğimiz ikinci ve üçüncü e-postaların daha önce uygulamamıza katılmış olan kişileri rahatsız etmesini istemeyiz. Bu durumda gizliliği korumak adına bir veri setinde e-posta adresi, isim soyisim vb. kişisel bilgiler, diğer veri setinde ise katılımcıların verdikleri cevaplar yer alabilir. Elbette verilen her cevaptan sonra her iki veri setindeki değerlerin kendi içinde karıştırılması ya da sıralarının değiştirilmesi, iki veri setinin ilişkilendirilememesini sağlayacaktır.

Ancak bazı durumlarda (ör: ön-test ve son-test uygulamaları) cevaplar ile kişisel bilgileri eşleştirmemiz gerekir. Bu durumda, sistem tarafından otomatik olarak bir numara üretilmesini sağlayabiliriz. Fakat rastgele oluşturulacak olan bu numarayı, katılımcının ikinci uygulamada hatırlamasını beklememiz hata olur. Dolayısıyla, katılımcılardan kolay hatırlayabilecekleri bir rumuz (ör: Doğulan şehrin ilk üç harfi ile telefon numarasının son dört hanesi) belirlemeleri istenebilir. Bu durumda hem toplanan veride kişiyi tespit edebilecek bir bilgi yer almaz, hem de istenildiği takdirde gelecek uygulamalardan elde edilecek veriler kolayca veri setine eklenebilir.

Elbette anonimliği tamamen sağlamak istiyorsak hiçbir kişisel bilgi toplamamamız gerekmektedir. Ancak önceki başlıkta da belirttiğimiz gibi, bu bilgileri biz toplamasak dahi uygulamada kullandığımız servisler toplamaktadır.

Öte yandan, nitel verilerin saklanmasında nicel verilere göre daha dikkatli olunması gerekmektedir. Bir nicel veri toplama sürecinde katılımcıların verdikleri cevaplar 1, 2, 3, 4, 5 vb. şekilde veriye dönüşürken, nitel veri toplama sürecinde katılımcıların ses ve görüntü kayıtları; bir görüşme sorusuna verilen detaylı cevaplar veri setinde yer almaktadır. Nicel veri toplama sürecinde katılımcı kimliğinin IP adresinden tespit edilme ihtimalini bile göz önünde bulundururken, katılımcıya ait ses ve görüntü kayıtlarının internet ortamında saklanması araştırmacının omuzlarına büyük bir sorumluluk yüklemektedir. Üstelik güncel istatistiksel teknikler yardımıyla katılımcının bir görüşme sorusuna verdiği cevaplardaki yazım tarzından, onun kimliğiyle ilgili çıkarımlarda bulunulması mümkündür. Poria, Gelbukh, Agarwal, Cambria ve Howard (2013) metinden yola çıkarak kişilik özelliklerinin tanımlanması üzerine yaptıkları çalışmada önerdikleri sınıflandırma algoritmasının etkili olduğunu bulmuşlardır. Dolayısıyla araştırmacının nitel veri topladığı durumlarda katılımcıların gizliliğinin sağlanması çok daha zordur. Bu nedenle toplanan nitel verilerin e-posta ortamında gönderilmesi ya da bulut ortamında saklanması, düşük bir ihtimalle de olsa, kişisel verilerin açığa çıkmasına imkân sağlayabilir. Bu durumda, araştırmacı, katılımcıya verdiği gizlilik sözünü tutamaz. Dolayısıyla araştırmacıların özellikle nitel verilerini bilgisayarda, mümkünse şifreleyerek saklaması önerilebilir.

Ayrıca verilerin anonimleştirilerek açık erişime sunulması düşünülmüyorsa bile FAIR ilkelerine uygun saklanması, bilimsel araştırma sürecinin sistematikliğini korumaya yardımcı olacaktır. Görülebileceği gibi çevrimiçi veri toplama sürecinde ya da verileri çevrimiçi saklarken, göz önünde bulundurulması gereken temel nokta katılımcıların gizliliğidir. Bu noktada katılımcıdan toplanan veriler ve bu verilerin nasıl saklanacağı, açık erişime sunulup sunulmayacağı, katılımcının

gizliliğinin nasıl sağlanacağıyla ilgili bilgiler mutlaka uygulama öncesinde katılımcıya bildirilmelidir. Nitel veriler ise yerel bilgisayarda, özellikle hassas bilgiler içeriyorsa şifreli bir şekilde saklanmalı ve araştırmaya gönüllü olarak katılım sağlayan kişinin gizliliği korunmalıdır. İnternet araştırmaları ve etik konusunda ileri okuma yapmak isteyen okuyucular bu bölümün kaynakçasından yararlanabilirler.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Aycock, J., Buchanan, E., Dexter, S. ve Dittrich, D. (2011). Human subjects, agents, or bots: Current issues in ethics and computer security research. *International Conference on Financial Cryptography and Data Security*. Springer, Berlin, Heidelberg. ss. 138-145.

Bos, N., Karahalios, K., Musgrove-Chávez, M., Poole, E. S., Thomas, J. C. ve Yardi, S. (2009). Research ethics in the Facebook era: Privacy, anonymity, and oversight. *CHI'09 Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems*. ss. 2767-2770.

Buchanan, E. A. ve Zimmer, M. (2018). Internet research ethics. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Edt: E. N. Zalta). https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/ethics-internet-research. Erişim Tarihi: 10.03.2019.

Denissen, J. J., Neumann, L. ve van Zalk, M. (2010). How the internet is changing the implementation of traditional research methods, people's daily lives, and the way in which developmental scientists conduct research. *International Journal of Behavioral Development*, *34*(6), 564-575.

Erkuş, A. (2013). *Bilimsel Araştırma Süreci*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. ve Hyun, H. H. (2011). *How to Design and Evaluate Research in Education*. New York: McGraw-Hill.

Google (2019). Google Hizmet Şartları. https://policies.google.com/terms Erişim Tarihi: 05.03.2019.

Isaak, J. ve Hanna, M. J. (2018). User data privacy: Facebook, Cambridge Analytica, and privacy protection. *Computer*, *51*(8), 56-59.

LimeSurvey (2019). *Privacy Policy.* https://www.limesurvey.org/policies/privacy-policy Erişim Tarihi: 05.03.2019

Narayanan, A. ve Shmatikov, V. (2008). Robust de-anonymization of large sparse datasets (How to break anonymity of the Netflix prize dataset.). *IEEE Symposium on Security & Privacy*. Oakland, CA.

OpenAIRE (2019). *How to Make Your Data FAIR*. https://www.openaire.eu/how-to-make-your-data-fair Erişim Tarihi: 24.03.2019.

Poria, S., Gelbukh, A., Agarwal, B., Cambria, E. ve Howard, N. (2013). Common sense knowledge based personality recognition from text. *Mexican International Conference on Artificial Intelligence* Springer, Berlin, Heidelberg. ss. 484-496.

Rodham, K. ve Gavin, J. (2006). The ethics of using the internet to collect qualitative research data. *Research Ethics*, *2*(3), 92-97.

SurveyMonkey (2019). Gizlilik İlkesi. https://tr.surveymonkey.com/mp/legal/privacy-policy/ Erişim Tarihi: 05.03.2019

Tiidenberg, K. (2018). Ethics in digital research. *The SAGE Handbook of Qualitative Data Collection* (Edt: U. Flick). Londra: SAGE. ss. 466-479.

TPD (2018). Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği. http://www.psikolog.org.tr/turkey-code-tr.pdf Erişim Tarihi: 13.03.2019.

TÜBİTAK (2019). Açık Veri Portalı. https://www.dijitaldonusum.gov.tr/acik-veri-portali/ Erişim Tarihi: 24.03. 2019.

Dr. Öğr. Üyesi Eren Can AYBEK

Dr. Aybek, 1988 yılında doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Eskişehir'de tamamladı. 2009 yılında Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Fizik Öğretmenliği Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde Ölçme ve Değerlendirme Tezli Yüksek Lisans eğitimine başladı ve 2010 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde araştırma görevliliğine hak kazandı. 2012 yılında Prof. Dr. R. Nükhet Demirtaşlı danışmanlığında Kağıt-kalem formu ve bilgisayar ortamında uygulanan genel yetenek testinin psikometrik özelliklerinin karşılaştırılması başlıklı yüksek lisans tezini savunarak bilim uzmanı unvanı aldı. 2016 yılında Prof. Dr. R. Nükhet Demirtaşlı danışmanlığında Kendini Değerlendirme Envanteri'nin Bilgisayar Ortamında Bireye Uyarlanmış Test (BOBUT) Olarak Uygulanabilirliğinin Araştırılması başlıklı doktora tezini savunarak Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ölçme ve Değerlendirme alanında doktora eğitimini tamamladı. Dr. Aybek, 2017 yılından beri Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde görevini sürdürmektedir. Uluslararası indekslerde taranan International Journal of Assessment Tools in Education dergisinde editörlük görevi üstlenmekte, ulusal ve uluslararası birçok dergide hakemlik yapmaktadır. Halen madde tepki kuramı ve bilgisayar ortamında bireye uyarlanmış testler üzerine çalışmalarını yürütmektedir.

İletişim: erencan@aybek.net – eaybek@pau.edu.tr

Web: www.olcme.net – www.aybek.net

9. BÖLÜM

DANIŞMANLIK, JÜRİ ÜYELİĞİ, EDİTÖRLÜK, HAKEMLİK VE ETİK

Prof. Dr. Kürşad YILMAZ
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Kazanımlar:

- Tez ya da diğer çalışmalara danışmanlık yapılırken dikkat edilmesi gereken etik ilkeleri bilir.
- Jüri üyesi olarak uyulması gereken etik ilkeleri bilir.
- Editörlük ile ilgili etik ilkeler hakkında bilgi sahibi olur.
- Hakemlik ile ilgili etik ilkeler hakkında bilgi sahibi olur.

GİRİŞ

Bilim ve araştırma etiği ile ilgili önemli konulardan biri de danışmanlık, editörlük ve hakemlik ile ilgili etik konulardır. Bu bölümde bu konular ile ilgili etik ilkeler, akademik tez danışmanları ve jüri üyeleriyle ilgili etik kurallar, editörlük ile ilgili etik kurallar ve yayın, proje ya da diğer hakemlikler ile ilgili etik kurallar başlıkları altında ele alınmıştır.

Akademik tez danışmanları ve jüri üyeleriyle ilgili etik kurallar daha çok lisansüstü eğitim ve bazen de lisans düzeyindeki tezler, araştırma projeleri, bitirme tezleri ve bunlar gibi bilimsel araştırma çalışmaları ile ilgilidir. Bu süreç belirli bir danışan-danışman ilişkisini gündeme getirmektedir. Bu ilişki ise bu süreçte uyulması gereken birçok etik ilkeyi ve bunlarla bağlantılı olarak da birçok etik dışı davranışı gündeme getirebilmektedir. Bu bölümde bu etik ilkeler ve uzak durulması gereken etik dışı davranışlar açıklanmıştır.

Bilimsel araştırmalar çok farklı şekillerde, türlerde ya da farklı amaçlarla yapılabilmektedir. Ancak hangi şekil, tür ya da amaçla yapılırsa yapılsın nihai amaç elde edilen bilgilerin yayılmasıdır. Çünkü bilgi ancak yayıldığında üstüne eklenerek gelişebilmektedir. Bilgiyi yayma yolları arasında kitap, makale, bildiri, tez, teknik rapor, özet raporlar vb. sayılabilir. Ancak bunlar arasında en sık kullanılan yol, makale yayınlamaktır. Makaleler, konuyu kısaca özetlemesi, gelişen teknoloji sayesinde bütün dünyada yayılma imkânı olması, daha fazla kişiye ulaşma şansı yakalanması gibi sebeplerle daha yaygın kullanılan bir yoldur. Araştırmacılar yaptıkları araştırmaları makale yazım kurallarına uygun bir şekilde raporlayarak, yayınlanması amacı ile bilimsel hakemli dergilere aday makale olarak göndermektedir. Bilimsel dergilerdeki makale değerlendirme süreçleri genellikle editör ve editör yardımcıları, bazen de alan editörlerinden oluşan bir ekip tarafından yürütülmektedir. Bir dergiye uluşan aday makale ön incelemeden sonra genellikle makalenin konusu ya da yöntemi ile ilgili çalışmalar yapan hakemlere gönderilmektedir. İşte bu süreç editörler ve hakemler ile ilgili bir takım etik ilkeleri gündeme getirmektedir. Bu bölümde editörlük ve hakemlik süreçleri ile ilgili etik ilkeler de açıklanmaya çalışılmıştır.

TEZ DANIŞMANLARI VE JÜRİ ÜYELERİYLE İLGİLİ ETİK KURALLAR

Tez danışmanlıkları lisans düzeyinde bazı alanlarda "bitirme tezi, araştırma projesi, dönem projesi" gibi şekillerde yürütülmekle birlikte en sık rastlanılan düzey lisansüstü eğitim düzeyidir. Çünkü lisansüstü eğitim, bir danışmanın danışmanlığında hazırlanan tezin bir jüri önünde savunulması ile tamamlana-

bilmektedir. Lisans ve lisansüstü eğitim düzeyindeki tez danışmanlıkları genel özellikleri itibari ile benzer süreçlere sahip olsa da farklılaştığı bazı noktalar da bulunmaktadır. Ancak uyulması gereken etik ilkelerin bütün düzeyler için aynı olduğu söylenebilir.

Lisansüstü eğitim, fakültelerde verilen dört yıllık eğitimin ardından kavramsal düzeyde lisans derecesi veya diploması alan öğrencilerin, lisans eğitiminde alınan disiplin konusunda veya ilgi duyduğu bilim dalında enstitüler tarafından verilen eğitimle yüksek lisans (bilim uzmanlığı) veya doktora eğitimi yaparak uzmanlaşma olanağı sağlayan bir süreçtir. Bu süreç toplumların gereksinim duyduğu bilim insanı, araştırmacı ve yüksek nitelikli insan gücünü yetiştirmek için oluşturulmuş üst düzey bir eğitim programı sürecidir (Karaman ve Bakırcı, 2010). Bu anlamda lisansüstü eğitim, çağdaş üniversitenin önemli bir işlevidir. Özellikle ülke sorunlarına yönelik araştırma yapmada ve ülkenin gereksinim duyduğu yüksek nitelikli insangücünü yetiştirmede lisansüstü eğitim büyük önem taşımaktadır (Karakütük, 2002a).

Lisansüstü eğitim düzeyinde hazırlanan her tezde mutlaka bir danışman olduğu gibi bazen farklı türdeki çalışmalarda da danışmanlar olabilmektedir. Özellikle tezlerin hazırlanma sürecinde danışmanlar önemli bir işleve sahiptirler ve danışmanların tezlere katkısını yadsımak mümkün değildir. Danışmanlar, çalışılacak konunun belirlenmesi, araştırma deseninin oluşturulması, veri toplama araçlarının geliştirilmesi, uygun analiz tekniklerinin tespit edilmesi, araştırmanın uygun bir şekilde raporlaştırılması gibi çok farklı aşamalarda önemli katkılar getirebilmektedirler. Bu anlamda danışan ile danışman arasındaki ilişki formal bir öğrenme süreci olmakla birlikte bu süreç birçok informal öğrenmeyi ve etkileşimi de içermektedir. Bu öğrenmelere ve etkileşimlere doktora tezlerinde tez izleme komiteleri ve tez savunma jürilerindeki jüri üyeleri de eklenebilir. Bu bağlamda danışmanlardan sadece öğretmekle ya da yönlendirmekle kalmamaları aynı zamanda davranışları ile örnek olmaları, etik ilkeleri anlatarak değil bunlara uyarak bunları öğrencilere kazandırmaları beklenmektedir.

Aydın'a göre (2006) danışmanlık, eğitimciliği değiştiren bir olgu değildir. Öğretim üyesi nasıl bir konuda öğrencisini bilgilendiriyor ise aynı şekilde tezin oluşması sürecinde de onu bilgilendirmekte ve eğitmektedir. Bu anlamda tez yazım sürecinde tez danışmanı ile tez öğrencisi arasındaki ilişki bir tür yetiştiricilik (mentoring) ilişkisine benzemektedir ve bu süreçte deneyimli ve bilgili öğretim elemanları formel ve informel olarak önemli bir rol oynamaktadır (Sezgin, 2002). Öğrenci-danışman ilişkisi tüm araştırma dereceleri için hayati bir öneme sahiptir. Bu nedenle danışmanlar ve öğrenciler arasında yakın bir ilişki esastır. Bu ilişkide

saygı, güven duymak, güvenilir olmak ve adalet temel unsurlardır. Öğrenciler ve danışmanlar, çalışma ilişkilerinde saygılı, nazik, dakik ve vicdanlı olmak yoluyla çalışma ilişkilerine sorumlu ve profesyonel bir şekilde katkıda bulunurlarsa, öğrenciler ve danışmanlar arasında çıkabilecek kişilerarası sorunların çoğu engellenmiş olacaktır (Edinburg Üniversitesi, 2018).

Danışmanlık süreci, bütün düzeylerde çok önemli olmakla birlikte doktora düzeyinde çok daha ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü doktora eğitiminin en önemli işlevlerinden biri geleceğin araştırmacılarının, öğretim elemanlarının yetiştirilmesidir. Türkiye'de uzun yıllar, önemli yeterlikler kazandırılacak olan doktora eğitiminde danışmanların yeterliğinden veya eğitiminden söz edilmemiştir. Danışmanlar kendilerine nasıl danışmanlık yapıldıysa öyle danışmanlık yapma eğiliminde olmuştur (Akpınar, 2018). Ancak danışmanlık bir yetenektir, daha doğrusu öğrenilebilir ve uygulama ile geliştirilebilir bir yetenekler setidir. Danışmanın görevi çoğu süreçte hassas bir dengenin sağlanmasını gerektirmektedir. Bu süreçte önemli dengelerden biri, öğrenciye ne kadarının öğretilmesi ile ne kadarının öğrencinin kendi kendine öğrenmesine müsaade edilmesi, diğer bir deyişle danışmana tam bağımlılık ile öğrencinin tam bağımsızlığı arasındaki dengedir. Bu bağlamda danışmanlık eğitiminin önemi ortaya çıkmaktadır (Güldür, 2007). Çünkü öğretim üyelerinin görev alanları içinde karşılaştıkları en karmaşık ve zor iş, tezlere danışmanlık yapmaktır. Bu konumdaki bir öğretim üyesinin, yeterli bir araştırmacı olması hayati öneme sahiptir. Etkili bir danışman olunabilmesi için etkili bir araştırmacı olunması gerekmektedir (Bakioğlu ve Gürdal, 2001). Danışmanın görevini gerektiği gibi yerine getirmesi, araştırma konusunda birikimli ve deneyimli olmasına bağlıdır. Ancak, danışmanın araştırma konusundaki bilgi, beceri ve davranışlara sahip olması da yetmemektedir. Önemli olan, danışmanın öğrenciye yeterli zaman ayırması, araştırmanın her aşamasında yol gösterici ve eğitici olmasıdır. Bu da tek başına yeterli değildir. Öğrencinin de çaba göstermesi, verileni almaya hazır ve istekli olması, bilgi ve yeteneklerini son sınırına kadar kullanmaya çalışması gereklidir. Özetle, danışmanla öğrencinin işbirliği içinde olması ve ikisinin de kendilerine düşeni yapması önem taşımaktadır (Işıksoluğu, 1994).

Fıkra - DOKTORA TEZİ

Bay Tilki bir gün ormanda dolaşırken Bay Tavşan'a rastladı. Bay Tavşan bir şeyler yazmakla meşguldü.

– Kolay gelsin Bay Tavşan. Ne yazıyorsunuz?

– *Doktora tezimin birinci bölümünü yazıyorum.*

– Birinci bölümde teziniz ne?

– *Tavşanlar tilkileri nasıl parçalar?*

– Yapmayın! Bu hiç de doğru değil. Bu bir bilim insanına yakışmayacak ciddiyetsizlik. Teziniz kökten yanlış.

– *Ya! Öyle mi? dedi Bay Tavşan. Peki, gel de deneysel kanıtı gör öyleyse.*

Bay Tavşan önde Bay Tilki arkada çalılığın arkasına doğru ilerlediler. Bir süre sonra Bay Tavşan yüzünde gülümsemeyle çalılıktan çıkıp gelir ve yerine oturarak yazmaya devam eder.

Bir zaman sonra Bay Kurt'un yolu Bay Tavşan'ın bulunduğu yere düştü. Bay Kurt sordu:

– Kolay gelsin Bay Tavşan. Ne yazıyorsunuz?

– *Doktora tezimin ikinci bölümünü yazıyorum.*

– İkinci bölümde teziniz ne?

– *Tavşanlar kurtları nasıl parçalar?*

– Yapmayın! Bu doğru değil. Bu ciddiyetsizlik bir bilim insanına yakışmaz. Teziniz kökten yanlış.

– *Ya! Dedi Bay Tavşan. Gel de sana deneysel kanıtları göstereyim.*

Bay Tavşan önde Bay Kurt arkada çalılığın arkasına doğru ilerlediler. Bir süre sonra Bay Tavşan yüzünde gülümsemeyle çalılıktan çıkıp geldi ve yerine oturarak yazmaya devam etti.

Biz de neler olduğunu merak ettik, tabii. Çalılığın arkasına dolanıp baktık ki Majesteleri Aslan, Ormanın Kralı, haşmetle oturuyor ve etrafında parçalanmış kurt ve tilki.

Kıssadan Hisse:

Tezinizin ne olduğu hiç önemli değildir; önemli olan tez danışmanınızın kim olduğudur.

Türkiye'de lisans (Ulusoy, Güler, Alkan, Güzel ve Karataş, 2009; Güleç ve Saruhan, 2013; Eti ve Gündoğdu, 2016) ve lisansüstü eğitim (Arabacı ve Akıllı, 2013; Dikmen ve Tuncer, 2016; Eğmir, Ödemiş ve Kayır, 2014; Karakütük, 2002b; Karakütük, Aydın, Abalı ve Yıldırım, 2008; Karaman ve Bakırcı, 2010; Nayır, 2011) düzeyindeki danışmanlık hizmetlerinde bazı sorunlar olduğu çeşitli araştırmalarda vurgulanmıştır. Öğretim üyelerinin lisans düzeyinde haftalık ders yüklerinin fazla olması, tez danışmanlığı yapan öğretim elemanlarına düşen öğrenci sayılarının fazla oluşu ve öğrenciye yeterli zaman ayıramaması, tez danışmanlığına atamada nitelikli öğretim üyesi koşulu aranmaması gibi etkenler lisansüstü eğitimin kalitesini düşürmektedir. Çünkü öğretim üyesinin niteliği, lisansüstü eğitim yönünden çok önemlidir ve lisansüstü eğitim yapan üniversitelerde görev yapan öğretim elemanlarının belirli niteliklere sahip olması gerekmektedir (Karaman ve Bakırcı, 2010). Her ne kadar üniversitede çalışan bütün öğretim üyelerinin tez danışmanlığı yapmak gibi bir sorumluluğu olsa da bu görevin yerine getirilmesi için bazı nitelikleri taşımak gereklidir (Bird, 2001 Akt: Aydın, 2016):

1. En başta danışmanlık yapabilmek için belli bir deneyim önemlidir. Deneyimsiz kişilerin bir başkasının araştırmasına ve tez yazım sürecine kılavuzluk etmesi büyük sakıncaları da beraberinde getirebilir.
2. İkinci olarak danışmanların araştırma süreçleri ile ilgili olarak neyin nasıl yapılacağı konusunda bir öngörü sahibi olması gereklidir.
3. Bunun yanında çalıştığı alanda yeni şeyler öğrenme ve öğretme konusunda bir coşkusunun olması da önemlidir.
4. Danışmanlık yapmak için gerekli bir başka özellik de mesleki disipline sahip olmaktır. Çalışmaları yönetmek, zaman planına uygun destekleri sunmak konusunda disiplinsiz olan danışmanların öğrencileri başarısız olmaktadır.
5. Zor, yoğun ve sıkıcı çalışmaları eğlenceli hale getirebilecek bir mizah duygusu da iyi bir danışman için çok geçerli bir özelliktir.
6. Hassas durumları algılama duyarlılığı ve bunları dile getirmede uygun bir tavır sergilemek, gerçekleri uygun biçimde ifade etmek de danışman-öğrenci ilişkisinde önemli özellikler arasındadır.
7. Bir yandan iyi bir soru sorma, diğer yandan iyi bir dinleyici olma özelliklerini bünyesinde toplaması gereken danışmanlar, öğrencilerin zor seçimleri yapmalarında onlara destek olabilmelidir.

Konu ile ilgili olarak Hacettepe Üniversitesi (2012) tarafından hazırlanan Lisansüstü Akademik Danışmanlık El Kitabı'nda bazı davranışlara yer verilmiştir. Buna göre bir danışmandan genel anlamda şu davranışlar beklenmektedir:

1. Hedefe ulaşılana kadar öğrenciye rehberlik etmeli, fikir ve görüş vermelidir.
2. İhtiyaç duyulduğunda kolay ulaşılabilir olmalıdır.
3. Açık ve destekleyici olmalıdır.
4. Öğrencinin gelişmeye açık yönlerini bulup, değerlendirip, geribildirim vermelidir.
5. Etik bakımdan örnek (rol model) olmalı, öğrencisine ve çalışmalarına etik güvence sağlamalıdır.
6. Öğrencinin başarısı ile yeterince ilgili olmalıdır.
7. Güvenli çalışma koşulları (laboratuvarda, sahada...) sağlamalıdır.
8. Araştırmanın gidişini yakından izlemelidir.
9. Öğrencinin araştırmasında yeterli rehberlik yapabilmeli, tez konusunda gerekli bilgi birikimine sahip olmalıdır.
10. Çalışma taslaklarını makul sürelerde okumalı, yorumlanmış olarak geri vermelidir.
11. Öğrencinin akademik (bilimsel) camiaya katılmasına destek ve yardımcı olmalıdır.
12. Öğrencinin meslek yaşamına destek olmalı, kariyer hedeflerinde yol gösterici olmalıdır.
13. Kendi danışmanlık becerilerini geliştirmeye çalışmalıdır.

Yukarıda sıralanan davranışlar bağlamında bir tez danışmanının diğer görevleri şöyle sıralanabilir (http://inside.mines.edu; https://www.uco.edu; http://www.cs.indiana.edu; https://www. grad.ubc.ca Akt: Aydın, 2016: 118):

1. Öğrencilerin danışmanlığını birincil bir görev saymak.
2. Öğrencinin, çalışılabilir ve uygun bir tez konusu seçmesine yardım etmek.
3. Öğrencilerin konu seçmesi, araştırma önerisi yazması, araştırmayı gerçekleştirmesi, tezin yazılması, tezin değerlendirilip, düzeltilmesi aşamalarında öğrenciye yol göstermek.
4. Lisansüstü eğitim öğrencilerinin eğitimini, onların geleceğin bilim ya da sanat toplumunun bir üyesi olacağını düşünerek üstlenmek.

5. Lisansüstü eğitim öğrencilerini, araştırması ile ilgili olarak işbirliği yapabileceği meslektaşlarıyla ve araştırmacılarla tanıştırmak. Bilimsel toplantılara katılmasını teşvik etmek ve fon sağlamak, çalışmalarını yayınlamaya teşvik etmek, ödül ya da teşvikler için onları aday göstermek yolu ile lisansüstü eğitim öğrencilerini akademik toplulukla tanıştırmak.
6. Danışmanlık sürecinde öğrencilerin danışmanlığını başkalarına havale etmemek, onlarla birebir ve düzenli olarak görüşmek.
7. Danışmanlık süreci için öğrencilerin yazılı bir proje ya da çalışma taslağı üzerinden çalışmanın yapılabilirliğini ve öğrenciye en iyi katkıyı nasıl yapabileceğini kararlaştırmak.
8. Üstleneceği danışmanlık alanında bilgili, yeterli ve gerekli koşulları taşıyor olmak.
9. Öğrencilere yeterince zaman ayırmak ve ulaşılır olmak.
10. Öğrencinin çalışma sürecini kolaylaştırmak için öğrencilere uygun sıklıkta ve sürelerde geri bildirim sağlamak.
11. Öğrencilere araştırma projesinin geliştirebilmesi için gerekli bilgilere, çalışmalara, kaynaklara, uzmanlara, laboratuvar ya da diğer gereçlere ulaşması için destek sağlamak.
12. Tez aşamalarında öğrencinin çalışmaları ile ilgili olarak gerekli değerlendirme ve düzeltmeleri yapmak.
13. Tez komitelerinin düzenli olarak toplanmasını sağlamak.
14. Tez öğrencilerini entelektüel olarak da geliştirmek için paylaşımcı ve destekleyici bir öğrenme ortamı sağlamak.
15. Tez öğrencileri için akademik standartları ve ilkeleri sürekli dile getirip, uygulayarak bilimsel ve araştırma etiği konusunda rol modeli olmak.
16. Tez projesinin kamu önünde savunulmasına hazır olup olmadığına diğer tez komitesi üyeleri ile birlikte karar vermek, öğrencinin gerekli koşulları yerine getirmesini sağlamak.
17. Araştırma ve tez süreçlerinde gerekli bilimsel ve etik denetimleri yapmak.

Yukarıda belirtilen nitelikler ve davranışlar bağlamında ideal bir danışmanın sergilemesi gereken davranışlardan da bahsedilebilir. Bu davranışlar konusunda Rose (2003) tarafından geliştirilmiş olan İdeal Danışmanlık Ölçeği önemli bir örnektir. Ölçek, Seçkin, Aypay ve Apaydın (2014) tarafından Türkçeye uyarlamışlardır. Ölçek ideal bir danışmanın sergilemesi gereken davranışları içermektedir. Bu ölçekte yer boyutlara ve maddelere Tablo 1'de yer verilmiştir:

Tablo 1. *İdeal Danışmanlık Ölçeği Alt Ölçekleri ve Maddeleri*

Alt Boyutlar	Boyutta Yer Alan Maddeler
Rehberlik	Danışmanım, ▪ Doğrudan araştırmadaki sorunuma ilişkin görevler veriyor. ▪ Araştırmamın amacına odaklanmama yardımcı oluyor. ▪ Araştırmanın tasarımına ilişkin bir sorunu araştırmamda yardımcı oluyor. ▪ Araştırmamın sunumunun akışını planlamama yardımcı oluyor. ▪ Uygun araştırma tekniklerini nasıl kullanacağımı gösteriyor. ▪ Araştırma projemdeki sorunlara beyin fırtınası ile çözüm üretiyor. ▪ Araştırdığım konuyla ilgili sorunları anlamama yardımcı olacak bilgiyi sağlıyor. ▪ Araştırmam için bir zaman çizelgesi hazırlamamda yardımcı oluyor.
Dürüstlük	▪ Başkalarının düşünsel mülkiyet haklarına saygı gösteriyor. ▪ Bir rol model oluşturuyor. ▪ Bana bir insan olarak değer veriyor. ▪ Diğer insanlarla rekabete girmek yerine işbirliği yapmayı tercih ediyor. ▪ Genellikle düşünceli ve duyarlı olmaya çalışıyor. ▪ Bana, kendime dair kararlarda söz hakkı olan bir yetişkin gibi davranıyor. ▪ Sözleri ve verdiği örneklerle bana ilham veriyor. ▪ Stres altında sakin kalıyor ve dağılmıyor.
İlişki	▪ Arada sırada birlikte kahve içiyor ya da öğlen yemeği yiyoruz. ▪ İşten sonra yemek ve/veya bir içki için dışarı gidiyoruz. ▪ Benimle kişisel problemlerini konuşuyor. ▪ Hayat görüşümü oluşturmamda yardımcı oluyor. ▪ Evrenin ya da insani şartların doğası hakkında fikir yürütmekten hoşlanıyor. ▪ Benimle sorumluluk sahibi, takdire şayan bir abla/ağabey gibi ilgileniyor.

Rahat Kişilik	▪ Korktuğunu ya da endişelendiğini çok ender görüyorum. ▪ Mutsuz ya da içine kapanık olduğunu çok ender görüyorum. ▪ Neşeli, rahat bir kişi
Öğrencisini Tanıma	▪ Bana inanıyor, güveniyor. ▪ Potansiyelimi görüyor. ▪ Benim ihtiyaçlarımı ve ilgi alanlarımı müdafaa ediyor.
Zaman Ayırma	▪ Beni düzenli olarak kabul ediyor, görüşüyor. ▪ Zaman ve diğer kaynakları sakınmıyor.

Yukarıda sıralanan davranışlarla bağlantılı olarak, hangi alanda olursa olsun, öğrencilerin danışmanlarından beklentilerini şu başlıklar altında toplamak mümkündür (Hacettepe Üniversitesi, 2012):

1. Öğrenciler her ihtiyaç duyduklarında danışmanlarının yanlarında olmalarını beklerler.
2. Öğrenciler danışmanlarından çalışmalarını dikkatle okumalarını beklerler.
3. Öğrenciler danışmanlarının, açık ve destekleyici olmalarını beklerler.
4. Öğrenciler danışmanlarının geliştirici ve yapıcı olmalarını beklerler.
5. Öğrenciler danışmanlarından geribildirim ve değerlendirmeler beklerler.
6. Öğrenciler danışmanlarının alanlarında bilgi sahibi ve aktif olmalarını beklerler.

Sezgin, Kılınç ve Kavgacı'nın (2012) araştırmasına göre yüksek lisans öğrencilerinin iyi bir tez danışmanından beklentileri "araştırma süreci, iletişim ve yetiştiricilik davranışları" olmak üzere üç kategori altında toplanmıştır. Bu üç kategorideki davranışlar ise "öğrencinin ilgi ve beklentilerine duyarlılık, güncel ve doğru kaynağa yönlendirme, uygun yöntem ve teknikler önerme, veri analizi sürecinde öğrenciyi yönlendirme, yayın yapma konusunda yardım ve teşvik, tez yazım sürecinde farklı iletişim kanallarının kullanılması, anlayışlı davranma, öğrencinin vizyonunu destekleme ve öğrenciyi zorluklarla yüzleştirme ve gerektiği zaman yardım etme ve destekleme" davranışlarında yoğunlaşmaktadır.

Sever ve Ersoy (2017) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, bazı lisansüstü eğitim öğrencileri danışmanlarıyla ilişkilerinin belli bir mesafede ve dengede olması gerektiğini, danışan-danışman ilişkisinin mesleki boyuttan öteye gitmemesinin daha uygun olacağını düşünmektedir. Çünkü danışan-danışman ilişkilerinde bu denge kurulamadığında bazı sorunlar yaşanabilmektedir. Doktora öğrencile-

rinden bazıları danışan-danışman ilişkisinde, danışmanın kendisine bir meslektaşı gibi yaklaşmasını, bazıları danışmanlarından akademik olmayan görevler vermemesini ve bazıları da araştırma görevlisi yerine "asistanlık" geleneğinin devam ettirilmemesini istemektedir.

Oslo Üniversitesi (2010) hazırlamış olduğu "Danışmanlar İçin Etik Rehber" adlı çalışmada Oslo Üniversitesi'nin lisansüstü eğitim öğrencilerine ve araştırma görevlilerine yüksek kalitede danışmanlık sağlama sorumluluğu taşıdığını; danışmanların faaliyetlerini yüksek standartlarda meslek etiği ile akademik olarak nazik bir şekilde yürütmelerinin beklendiğini belirtmiştir. Bu rehbere göre danışmanların dikkat etmesi gereken etik ilkeler olarak şunlar sayılmıştır (Oslo Üniversitesi, 2010; Akpınar, 2018):

1. *Danışmanın öğrenciye karşı yükümlülükleri:* Bir yeterlik alanı olarak danışmanlığa saygı göstermek, danışmanlığın nasıl yapılacağını tartışmak üzere zaman ayırmak, öğrenciye iyi bir rol model olmak…
2. *Öğrencinin kişisel ve akademik bütünlüğüne saygı göstermek:* Danışman, öğrencinin kişisel ve akademik bütünlüğüne saygı göstermeli ve onurunu etkileyebilecek her türlü eylem veya ifadeden kaçınmalıdır. Danışman, öğrencinin kişisel bütünlük hakkına uygun bir tutum içinde olmalı ve uygun bir dil kullanmalıdır. Danışman öğrenciyi küçük düşürecek eylem ve ifadelerden kaçınmalıdır…
3. *Danışmanlık ilişkisinde asimetri:* Danışman, danışma kapsamında var olan asimetrinin farkında olmalıdır. Bilgi ve otorite, başkalarının zararına olacak akademik/kişisel avantajlar elde etmek veya başkalarını küçük düşürmek veya bastırmak için kullanılmamalıdır.
4. *İkili ilişki:* Danışman öğrenciden profesyonel uzaklığını korumalı, öğrenciyi savunmasız bir duruma sokacak herhangi bir ilişkiye girmemelidir. Danışmanlık bağlamında ikili ilişkiler ortaya çıkmamalıdır.
5. *Güven ve güvenilirlik:* Danışman, danışmanlık durumunda kendi ihtiyaçlarına öncelik vermemelidir. Tez danışmanı, tez çalışmasında önem taşıyan öğrenciyle ilgili kişisel durumları dinlemeye açık ve istekli olmalıdır.
6. *Akademik dürüstlük:* Danışman, öğrencinin verilerini veya araştırma sonuçlarını kendi yayınlarında veya araştırmalarında kullanmak isterse, öğrenciden önceden izin alınmasını sağlamalıdır. Danışman, kaynaklara atıfta bulunmak için uygulanmakta olan alışılmış etik davranış standartlarına uymalıdır.

7. *Ödül ve hediyeler:* Danışman, üniversite tarafından kararlaştırılmış olanın ötesinde danışmanlık için herhangi bir ücret almayacaktır. Danışman, öğrenciden herhangi bir hediye veya başka bir menfaat kabul ederse ortaya çıkabilecek sonuçları dikkatlice değerlendirmelidir.
8. *Herhangi bir ihtilafta üçüncü tarafları dâhil etmek:* Eğer danışman veya öğrenci danışmanlık ilişkisinin sürdürülmesinin çok zor olduğunu düşünürlerse ve sürecin devam ettirilmesi imkânsız görünüyorsa, danışman ve öğrenci, danışmanlık ilişkisinin sona erdirilmesi için üçüncü bir tarafla görüşebilirler.
9. *Öğrencileri bilgilendirmek:* Birimler, bir danışmanlık ilişkisi kurulduğunda danışmanlık için mesleki etik kuralların içeriği hakkında öğrenciyi bilgilendirmelidir. Öğrenciler, danışmanlık sözleşmesini imzalayarak temel ilkeleri okuduklarını onaylarlar.

Yukarıda sıralanan maddelerde de görüldüğü üzere danışmanlık sürecindeki etik konuların birer etik sorun haline gelebilme potansiyeli her zaman vardır. Bu süreçte "yetersiz danışmanlık, eksik danışmanlık, danışmanlığı bırakma, danışman görüş ve değerlerinin zorla dayatılması, kötü niyetli danışmanlık, sömürü, karşılıklı ilişkiler, sahtekârlığa teşvik, yazarlık sorunları" gibi bazı etik ihlaller yaşanabilmektedir (Goodyear, Crego ve Johnston, 1992). Bunlar, kişinin kendisini veya akademik topluluğun temel değerlerini tehlikeye atan durumlardır. Löfström ve Pyhältö (2012, 2014, 2015, 2017) tarafından yapılan çalışmalarda, danışmanlık ilişkisinde etik ile ilgili konularda Kitchener'in (1985) belirlediği etik ilkeler kullanılmıştır. Bu etik ilkeler "özerkliğe saygı, bilerek zarar vermeme, başkalarına faydalı olmak, adalet ve sadakat" olmak üzere beş temel ilkeden oluşmaktadır. Yazarlar danışmanlık faaliyetleri içindeki etik ile ilgili konuları "danışman-öğrenci ilişkisi ve akademik topluluk" açısından ele almıştır.

Özerkliğe Saygı: Özerkliğe saygı, profesyoneller ve araştırmacılar için birçok etik davranış kuralının temelini oluşturmaktadır ve bu ilke, kendi kaderini tayin etme hakkı, mahremiyet hakkı ve kişilerin yaşamlarıyla ilgili karar alma hakkı anlamına gelmektedir. Özerklik eksikliği, yeni lisansüstü eğitim öğrencileri ve kariyerinin başındaki akademisyenler için sorunlara neden olabildiği gibi çok fazla bağımsızlık da lisansüstü eğitim çalışmalarında ciddi sorunlara neden olabilmektedir. Danışman bu dengeyi gözetmelidir.

Bilerek Zarar Vermeme: Bilerek zarar vermemek, psikolojik, fiziksel veya sosyal yönden başkalarına zarar verebilecek faaliyetlerden kaçınılması anlamına gelmektedir. Lisansüstü eğitim öğrencileri özellikle de doktora öğrencileri bu konuda önemli düzeyde stres ve sıkıntı yaşayabilmektedir. Bunun bir nedeni, laboratuvar tabanlı verilerle çalışan öğrencilerin, test sonuçlarına büyük ölçüde bağlı olmaları

olabilir. Bu testlerin başarısına büyük miktarda güvenilmektedir ve sonuç olarak bu öğrenciler doktora çalışmalarındaki ilerlemelerinin etkisinin ötesinde olduğunu hissedebilmektedirler.

Başkalarına Yararlı Olmak: Etik davranış, zarar vermekten kaçınırken aynı zamanda başkalarının refahını, yani yararlılık ilkesini desteklemeyi de içermektedir. Refah, başkalarına doğrudan yardım etmek, kibar ve merhametli olmak veya hayırsever davranışlarda bulunmak gibi birçok yolla teşvik edilebilmektedir. Başkalarına yararlı olmak, başkalarının refahına olumlu bir katkı yapmayı içermektedir. Yararlılık eksikliği, birinin bu desteği sağlayacak konumda olması durumunda ihtiyacı olan diğerlerini desteklememeyi içermektedir. Örneğin, bir öğrencinin danışmanlık gereksinimlerini karşılamayan bir danışman, bir fayda ihlalini yapmaktadır. Öğrencisinin kaygılarını dikkate alan ve dikkatlice sorgulayan bir danışman, öğrencilere onların gelişimleriyle ilgilendiğini göstermektedir. Buna karşılık, sunulan fikirlere cevap veren bir öğrenci, onlarla aynı fikirde olmasa bile, danışmana öğrenme isteği olduğunu göstermektedir.

Adalet: Adalet "doğruluk, tarafsızlık, karşılıklılık ve eşitliği" içermektedir. Danışmanlar, öğrencilerin adil ve eşit muamele görmeleri için mücadele etmelidirler. Örneğin her öğrenciye aynı zamanı ayırmak bununla ilgilidir. Ancak, adil olarak algılanan şeyler, sadece doktora adayları ve danışmanlar arasında değil, aynı zamanda bağlamlara göre de değişebilir. Danışmanların, en fazla desteğe ihtiyacı olan öğrencilere en fazla zamanı ayırma düşünceleri, eşit zaman ve destek fikri ışığında düşünüldüğünde sorunlu bir düşüncedir. Bazı danışmanların adalet nosyonunu "eşit zaman tahsis etmek ve destek olmak" olarak uygulaması sorunlu ve potansiyel olarak etik tartışmaları içermektedir. Bu durumda daha çok danışmaya gereksinimi olan öğrenciler haksızlığa uğradıklarını düşünebilmektedirler. Haksızlık duygusu, genellikle işbirliğini engelleyen bir özelliğe sahiptir.

Sadakat: Sadakat ilkesi çoğu zaman insan ilişkileriyle ilgilidir ve sadakat "doğruluğu, sözleri tutmayı ve saygı göstermeyi" gerektirmektedir. Verilen sözler tutulmadan, vefa, doğruluk ve başkalarına saygı göstermeden işlevsel bir ilişkiyi sürdürmek imkânsız değilse de çok zordur. Sadakat çoğu zaman danışmanlar ile öğrencileri arasında kapalı bir biçimde söylenen, anlatılan ya da sezdirilen bir anlaşma yoluyla mevcuttur. Danışmanlık ilişkisinde sadakatin sadece kapalı bir biçimde söylenen bir anlaşmaya dayanması, lisansüstü eğitim öğrencisinin ve danışmanın çalışma uygulamaları ile ilgili beklenti ve inançlarının uyuşmazlığına yol açabilir. Sadakat ilkesinin danışmanlık ilişkilerinin gerçekleştiği bilimsel topluluğa dâhil edilmesi için ilkenin genişletilmesi gereklidir. Danışmanlar ve öğrencileri, normların, değerlerin ve paylaşılan uygulamaların sürekli olarak yapılandırıldığı ve müzakere edildiği karmaşık bir etkileşimli sistemin üyesidirler. Bu nedenle, öğrenciler ve danışmanlar birbirlerini tutabilir, ilişkilerini yeniden yapılandırabilir

veya sözlerini bozabilirler. Dahası, öğrenciler danışmanın becerilerine meydan okuyan etik olmayan davranışlarda bulunabilir veya bu girişimlerde bulunabilirler. Belirgin bir etik değer temeli ve güçlü bir etik anlayışına sahip bir topluluk, danışmanlar, ekip üyeleri ve öğrenciler de dâhil olmak üzere bireylerini bu değerlere göre hareket etmelerini destekler.

Löfström ve Pyhältö (2019) daha önce yaptıkları araştırmalardan yararlanarak Danışmanlıkta Etik Konular Ölçeğini geliştirmişlerdir. Ölçek "Biçim, Kural ve Önem" alt boyutlarından oluşmaktadır. Bu ölçekte kullanılan maddeler yapılması gereken bazı ilkeleri içerdiği gibi yapılmaması gereken bazı durumları da (Tabloda italik olarak belirtilenler) içermektedir ve danışmanlık sürecindeki etik ilkeler konusunda ipuçları içermektedir (Tablo 2).

Tablo 2. *Danışmanlıkta Etik Konular Ölçeği Alt Ölçekleri ve Maddeleri*

Alt Boyutlar	Boyutta Yer Alan Maddeler
Biçim	▪ İhtiyacım olduğunda danışmanlık alıyorum. ▪ Tez danışmanımla tezim ile ilgili önemli kararlar hakkında görüşebilirim. ▪ *Doktora çalışmalarım sırasında bir noktada danışmansız kaldım.* ▪ Danışmanım doktora öğrencilerini birbirleriyle işbirliği yapmaya teşvik eder. ▪ Danışmanım araştırmamda alternatif bakış açıları keşfetmemi teşvik ediyor. ▪ Danışmanım bana tavsiyede bulunmazsa genellikle yardımsız kalırım.
Kural	▪ Danışmanım doktora öğrencilerine adil davranır. ▪ *Danışmanım bazı doktora öğrencilerini kayırıyor.* ▪ Danışmanım araştırmamla ilgili eleştirel yorumları dostane bir şekilde ifade eder. ▪ *Danışmanımın düşüncelerimi veya ürünlerimi haksız yere kullandığını hissediyorum.* ▪ *Danışmanımın beni kendi çalışmalarına zorlaması nedeniyle tezim ilerlemiyor.* ▪ Danışmanım, makale veya benzer çalışmalarda yeterince katkıda bulunan herkesi yazar olarak belirtti.
Önem	▪ Kişisel bir meselenin tez çalışmamı etkileyip etkilemediğini danışmanıma söyleyebilirim. ▪ *Danışmanımın görüşlerinden farklı olan bakış açıları gizlemeyi öğrendim.* ▪ *Tezim, kendi seçimlerim yerine danışmanımın seçimlerini yansıtıyor.*

Tabloda yer alan "Danışmanımın düşüncelerimi veya ürünlerimi haksız yere kullandığını hissediyorum" ve "Danışmanım, makale veya benzer çalışmalarda yeterince katkıda bulunan herkesi yazar olarak belirtti" maddeleri danışman öğrenci ilişkisindeki önemli konulardan birine vurgu yapmaktadır. İlk madde de belirtildiği gibi bir danışmanın öğrencisinin düşüncelerini veya ürünlerini kullanması haksız bir uygulamadır. Bu bağlamda öğrencilerin dersler ya da diğer çalışmalar kapsamında yaptığı ödevlerin, çevirilerin ya da benzeri çalışmaların danışmanca ya da dersi yürüten öğretim üyesince kullanılması etik değildir. Bu bağlamda konu ile ilgili başka bir nokta da haksız yazarlık sorunlarıdır. Bu konu 7. Bölümde ayrıntılı olarak ele alındığından burada tekrar açıklanmamıştır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, bir çalışmaya fikir aşamasından raporlaştırma aşamasına kadar geçen süreçte katkı getirmeyen hiçbir kişinin adı yazar olarak eklenemez ve katkı getiren hiçbir kişinin adı çıkarılamaz.

Anadolu Üniversitesi (2018) tarafından hazırlanan Bilim Etiği Kılavuzu'na göre akademik tez danışmanlarının; danışmanlığını üstlendiği tez çalışmasının tüm evrelerinde, öğrenciler ile ilişkilerinde uyması gereken etik ölçütler şunlardır:

1. Öğrenciyle ilişkilerinde dürüst, tarafsız davranmalı ve bu davranışlarını öğrenciye yansıtarak ona rehberlik etmelidir.
2. Öğrencinin çalışmalarının yürütülmesinden, tamamlanmasından ve içeriğinden en az öğrenci kadar sorumlu olmalı ve öğrencinin çalışmasının her aşamasında bu sorumluluğu paylaşmalıdır.
3. Öğrencinin bilimin evrensel ilkelerine ve dürüstlük anlayışına uygun olarak çalışmasını sağlamalı, adayı bilimsel çalışma etiği açısından denetlemeli, bilim etiğine uymayan davranışlara karşı izin vermemelidir.
4. Adayın tez çalışmasını ya da çalışmaya ilişkin verileri, çalışma yayınlanmadan önce kendinin diğer araştırmalarında kullanmamalı; başkalarının kullanmasına fırsat vermemelidir.
5. Değerlendirme, yönetme, yönlendirme vb. süreçlerin hiçbir aşamasını ihmal nedeniyle veya kasıt olarak geciktirmemelidir.
6. Çalışmada kullanılacak ölçme araçlarının önyargısız (ırk, din, milliyet, cinsiyet, düşünce ve eğilim ve kurumsal/kişisel yakınlık gibi etkilerden uzak), tarafsız ve bağımsız olarak hazırlanmış olmasına dikkat etmelidir.
7. Öğrencinin tez danışmanlığı görevini haklı bir mazeret ve gerekçe olmaksızın bırakmamalıdır.

Yukarıda da görüldüğü gibi bir tez danışmanının çok kapsamlı etik yükümlülükleri vardır. Aşağıda bu etik yükümlülüklerden bazıları yer almaktadır (Aydın, 2016: 126-131):

1. Öğrencinin tez konusu seçmesinde bilimsel merak ve seçimlerine öncelik tanımak.
2. Öğrencinin akademik gelişimi ve akademik çalışmaları hakkında görüşmek ve tartışmak için erişilebilir olmak, yeterince zaman ayırmak.
3. Dürüstlük.
4. Etkili iletişim ve geri bildirim.
5. Öğrencinin özerkliğine saygı göstermek.
6. Zarar vermemek.
7. Yararlı olma.
8. Adalet.
9. Sorumluluk.
10. Formel ve informel ortamlarda öğrenciye katkı.
11. Öğrencinin etik ilkelere uygun çalışması için rol modeli olmak ve denetlemek.
12. Öğrencinin tez çalışmasında yazarlık haklarını korumak.

Öğrencilerin ve danışmanların olduğu gibi tez savunmalarında görev yapan jüri üyelerinin de uyması gereken bazı etik ilkeler bulunmaktadır. Anadolu Üniversitesi (2018) tarafından hazırlanan Bilim Etiği Kılavuzu'na göre jüri üyelerinin, bir adayı ve/veya çalışmayı değerlendirirken uyması gereken etik ölçütler şunlardır:

1. Çalışmayı; ırk, din, milliyet, cinsiyet, düşünce ve eğilim ve kurumsal/kişisel yakınlık gibi etkilerden uzak bir şekilde önyargısız, tarafsız ve bağımsız olarak değerlendirmelidir.
2. Adayı ve/veya diğer jüri üyelerini baskı altına alıcı, olumlu veya olumsuz, yönlendirici tutum ve davranışlardan kaçınmalıdır.
3. Adayı/çalışmaları, bilimsel etik ölçütlere de uygunluk açısından incelemeli ve değerlendirmelidir.
4. Çalışmayı, çalışma yayımlanmadan önce kendi araştırmalarında kullanmamalı; başkalarının kullanmasına fırsat vermemelidir.

5. Değerlendirme sonucuna ilişkin olarak hazırlanan rapor ve tutanaklarda görüş ve değerlendirmelerini açık ve anlaşılır biçimde ifade etmelidir. Gerekiyorsa karara katılıp katılmadığını belirterek raporu imzalamalıdır. Karara katılmıyorsa gerekçeli bir ek rapor sunmalıdır.
6. Hakkında etik inceleme yürütülen bir adayın değerlendirilmesi, etik inceleme sonuçlanıncaya kadar bekletilmelidir.

Yükseköğretim Kurulu (YÖK, 2016) tarafından hazırlanan Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinin Akademik Değerlendirmelere İlişkin Temel İlkeler adlı bölümünde yer verilen ve her çeşit akademik değerlendirmede uyulması gereken temel ilkeler ise şunlardır:

- Akademik hayatın bütün aşamalarında, öğretim ve akademik değerlendirmeler bilimsel liyakat kriterlerine göre yapılır.
- Akademik ilerleme ve ödül jürilerinde bilimsel liyakat kriterlerinin dışına çıkmak, kişileri kayırmak, bilimsel eleştiri sınırlarını aşarak kişilerin kimlik ve kişiliğine yönelik saldırılarda bulunmak, haksız menfaat sağlamak, sahtecilik, kopyacılık, vb. eylemlerde bulunmaz.

Buraya kadar verilen bilgilerde de görüldüğü gibi danışmanlık etiğindeki en önemli konuların "saygılı, adil, dürüst, örnek olan, zarar vermeyen ve istismar etmeyen" bir sürecin işletilmesi olduğu söylenebilir.

EDİTÖRLÜK İLE İLGİLİ ETİK KURALLAR

Bilimsel bir makale yayınlanmak üzere bir dergiye gönderildiğinde makale değerlendirme süreci başlamaktadır. Makale değerlendirme süreci bir dergiye gönderilen makalelerin yayınlanmaya değer olup olmadığına karar verilen süreç olarak tanımlamaktadır. Bu süreç yazarları, editörleri ve hakemleri ilgilendirmekte ve yazarlarla başlayıp ve sonunda yine yazarlarla sonuçlanmaktadır. Aday makaleler dergilere elektronik makale takip sistemleri üzerinden gönderilebildiği gibi, bazı dergiler e-posta yoluyla makale de kabul edebilmektedir. Eğer dergi, makaleleri e-posta yoluyla kabul ediyorsa, makaleyi gönderirken bir de başvuru yazısı yazılması gereklidir (Yılmaz, 2019). Bilimsel makalelerin yayınlanma sürecinde öncelikle editör ve hakemlerin süzgecinden geçmeleri temel kuraldır (Gökçe-Kutsal, 2003) ve bu anlamda gerek dergi editörlüğü, gerekse hakemlik, özveri ve emek gerektiren uğraşlardır (Gökçe-Kutsal, 2004, 2006, 2011).

EDİTÖRLÜK

Bir editöre sorarlar:

– Göreviniz kitap basmak mı? – *Hayır, bu matbaacının işi.*

– O halde onları dağıtıyorsunuz? – *Hayır, bu dağıtımcının işi.*

– Kitap mı satıyorsunuz peki? – *Hayır, bu kitapçının işi.*

– O zaman, yazıyor musunuz? – *Hayır, bu yazarın işi.*

– Peki, editörün görevi nedir? – *Geriye kalan her şey.*

Kaynak: Gökçe-Kutsal, Y. (2013). Editörlük bedeli. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 10. Ulusal Sempozyumu*. Ankara: TÜBİTAK-ULAKBİM. ss. 27-33.

Türk Dil Kurumu (2019) Büyük Türkçe Sözlükte editör "Yazıları yeniden düzenleyerek yayıma hazırlayan kimse" olarak tanımlanmıştır. Bilimsel yayınlar, dergiler ve kitaplar genellikle bir yayın yönetmeni, daha sık kullanılan deyimle bir editör yönetiminde yayınlandığına göre, yayın etiği açısından, editörlerin özel sorumlulukları vardır. Editör, sadece o dergiyi okuyan araştırmacıların değil, yayımlanan bilimsel dergilerden yararlanacak kişilerin fayda ya da zararlarından da sorumludur (Ataç, 2005). Bu bağlamda dergi editörleri, editör oldukları dergiye ulaştırılan makalelerin dergiye uygun olup olmadığını, makalenin dergi yazım kurallarına uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığını kontrol eden ve daha sonra değerlendirme sürecini başlatan kişilerdir.

Tüm yayın ve hakemlik sürecinin merkezinde yer alan ve yayınların kalitesinden ve derginin performansından baş sorumlu olan kişi editördür (Gözen, 2010). Bu bağlamda bilimsel bir makalenin değerlendirilmesindeki en önemli sorumluluk derginin editör/editörlerine aittir. Makalenin kabul veya reddedileceğine dair son kararı da editörler vermektedir (Yılmaz, 2019). Bir derginin editörü, o derginin içeriğinden sorumlu sayılmaktadır (Ataç, 2005). Kısaca editörler derginin bilimsel standardından sorumludur ve derginin kalitesini belirleyen en önemli kişilerdir. İyi bir editörde bulunması gereken özellikler şunlardır (Gökçe-Kutsal, 2003, 2004, 2006, 2011):

1. *Önceden yayınlanmış bilimsel araştırmaları olmalıdır.* Yazarlar ve danışmanlar daha önceden tanıdıkları ve konu ile ilgili araştırmaları, konferansları ve hatta ödülleri olan kişilerle daha rahat çalışırlar.
2. *Aktif bir araştırmacı olmalıdır.* Araştırma yapan, okuyan, kongrelere katılmaya devam eden kişiler konuya ve güncel bilgilere daha hâkim olurlar.

3. *İyi organize olmuş bir kişi olmalıdır.* Zamanını etkin bir şekilde kullanabilen, diğer projelerine öncelik vererek derginin işlerini aksatmayan kişiler editör olabilirler.
4. *Diplomatik özelliklere sahip, iyi kararlar verebilen bir kişi olmalıdır.* Karar verecek olan kişiler editörlerdir ve bu kararları ne olursa olsun uygun bir dil ile tebliğ etmek durumundadırlar. Çoğu kez iyi verilmiş kararlar sağduyu yardımı ile verilen kararlardır ve zekâ ya da bilimsel becerilerle birebir örtüşmeleri gerekmez. Editör gözü ile bilimsel makale değerlendirme aşamasında karar verilmesi gereken ana başlıklar şöyle sıralanabilir:
    a. Makalenin derginin yayın politikasına ve hedef kitlesine uygun olup olmadığının belirlenmesi.
    b. Hakemlerin seçilmesi (Söz konusu makale açısından en iyiler seçilmiş midir yoksa daha ayrıntılı bir araştırma süreci daha iyi hakemlere ulaşılmasını sağlayabilir mi?).
    c. Hakem kurulu üyelerinin zamanının onlara özensiz hazırlanmış metinler gönderilerek harcanmaması.
    d. Hakem raporlarının toplanması (Bu raporlar mantıklı mıdır? Hakemin konu işle ilgili bilgi birikimini yansıtmakta mıdır? Bir başka hakemin görüşüne gereksinim var mıdır? Editör yazarları nasıl yönlendirmelidir?)
    e. Makalelerin revizyonlarının kabulü (Yeterli bir revizyon yapılmış mı? İlk danışmandan veya yeni bir danışmandan tekrar değerlendirme istenmesi gerekir mi?)
    f. Makalenin kabul veya reddi konusunda son kararın verilmesi.
5. *Toleranslı bir kişi olmalıdır.* Editörün en önemli özelliklerinden birisi de yazar, hakem ve kendisi arasındaki olası anlaşmazlığı ve fikir ayrılıklarını önlemek veya yumuşatmaktır.
6. *Kariyerinde belli bir noktaya ulaşmış olmalıdır*. Editör olarak akademik kariyerinde istediği noktaya ulaşmış bir araştırmacının seçilmesi daha uygundur, çünkü meslek hayatının veya kariyerinin başındaki kişiler açısından dergi işleri "araştırmalarını engelleyen bir yük" gibi algılanabileceğinden editörlük görevine gerekli özeni gösteremeyebilirler.

Yıldızeli'ne göre (2011) bilimsel yayıncılık sektörünün işlevi, yanlışları en aza indirilmiş ve yol gösterici bilimsel yayınların üretilmesidir. O halde bilimsel yayıncılıkta en önemli kalite etmeni editör grubudur. Bu bağlamda iyi bir editör şu özelliklere sahip olmalıdır (Yıldızeli, 2011):

1. Editörler aktif çalışan bilim insanları olmalı; alanındaki alanyazını yakından izlemeli ve alanyazın diline hâkim olmalıdır.
2. Şunu hiç akıldan çıkarmamak gerekir ki, editörlerin temel görevlerinden birisi de bilimsel ve yayın etiği kavramının korunmasıdır. Bu nedenle editörler kabul edilmiş bilimsel yayın etik kurallarına uyulmasının en önemli izleyicisi olmalıdırlar.
3. Dergileri "saygın" hale getirmek ve bunu sürdürebilmek büyük özveri isteyen kapsamlı bir eylemdir. Bu çerçevede editörler dergilerinin düzenli aralıklarla içeriklerinin doğru ve nitelikli biçimde yayımlanması için çaba harcamalıdırlar.
4. Bir yayın, bilimsel ortamda yalnızca ana metni ile yer alırsa yeterli iletişim etkinliğini kavuşamaz. Bu yüzden, yayının içerik ve yazılış biçimleri uluslararası standartlarla belirlenmiş olan özün, dizin terimlerinin, başlığın, tabloların, şekillerin, eklerin, dipnotlarının ve kaynakçanın da denetlenmesi gereklidir. Bu süreçte editör, hem bir organizatör, hem bizzat inceleyen olarak büyük sorumluluklar alır. Diğer bir deyişle iyi bir editör, dergi tasarımında matbaacı ve grafikerle tartışabilecek kadar dizgi ve grafikten anlayan, öz, anahtar sözcük ve dizin hazırlamada bir kütüphaneci kadar ayrıntıya inebilen; bilimsel içerik hatalarını fark edebilme, hatta düzeltebilme yönünden deneyimli bir konu uzmanı, gramere ve yazım diline hâkim bir dilbilimci gibi olmalıdır.
5. Editörler, yasalar karşısında metnin yaratabileceği bazı mağduriyetleri önlenebilir şekilde yeterli hukuk bilgisine sahip olmalıdır. Özellikle sosyal bilimler alanındaki editörlerin böyle bir özelliğe sahip olması gerekmektedir.
6. Editörler, editörlükle ilgili çalışmalarında düzenli, titiz, ön yargılardan uzak, adil olmalı ve editörlük işlerine ayırabileceği zamanı iyi kullanmalıdır.
7. Editör grubu, yazarlar ve diğer katkıda bulunanlarla iyi bir iletişim ortamı kurabilmeli, bunun için sabır, tolerans, nezaket ve işbirliğine yatkınlık gibi kişilik niteliklere sahip olmalıdır.
8. Yayıncılık ekip işidir, her türlü kararda tarafsız olarak mantık ve kurallar çerçevesinde işlerin yürütülmesi editörlerce sağlanmalıdır.
9. Bilimsel yayın dünyası hareketli ve bir anlamda karşılaştırmalı, yarışmalı bir ortamdır. Editörler genellikle ilginç yazılar yayınlayarak daha fazla kişinin ilgisini çekmeye çalışmalıdır.

10. Editörler, genç araştırmacıları çalışmalarını yayınlama konusunda yönlendirmeli, desteklemeli ve yüreklendirmelidir.
11. Bazı editörler, çalışmalarını gönüllülük bazında yürütür ve çabalarının sonucunda görecekleri ve alacakları manevi tatmin onları mutlandırır.

Editörlük işleminin mümkün olabilecek sonuçları, Morgan (1986) tarafından çok güzel bir şekilde tanımlanmıştır: "Editörlük modern bir deyimle, bir amaca varmaya çalışan bütün arabaların, içinden geçmesi gereken bir araba yıkama makinesidir. Çok kirli arabalar alınmaz, temiz arabalar çok az değişirken, kirli arabalar çok daha temiz olarak çıkarlar" (Akt: Day, 2000). Bu bağlamda derginin editörü o derginin tüm içeriğinden sorumlu kişi olduğundan (Ortaş, 2008) çeşitli boyutlarda sorumlulukları vardır. Bu sorumluluklardan bazıları şunlardır (Çelik, 2011):

1. Gelen yazıların derginin hedefine uygunluk yönünden ilk değerlendirmeden geçirilmesi.
2. Bu aşamayı geçen yazıların hakemlik süreçlerinin yürütülmesi/organize edilmesi.
3. Dergi /makale evrakların tamamlanması ve takip edilmesi.
4. Yayınevi ile iletişim içinde olunması.
5. Endüstri ile iletişimde olma.
6. Hakem görüşleri ve editoryal kurul görüşü sonrası yazının kabulü/reddine karar verilmesi.
7. Kabul edilen yazıların yayın için sıralanması gibi aşamalar şeklindedir.

Gökçe-Kutsal (2004, 2006, 2011, 2013) editörlerin öncelikli temel sorumluluklarını daha ayrıntılı bir şekilde ele almış ve aşağıdaki gibi sıralamıştır:

1. Editörler okuyucularına karşı sorumludurlar ve okuyucularının gereksinim ve beklentilerini öğrenmelidirler.
2. Yayınların değerlendirilmesi sonrasındaki kararlar ve bunların uygulanışı ile ilgili olarak bir sistem oluşturmalıdırlar.
3. Dergide yer alan araştırmalardaki örneklemin (deneklerin) hak ve güvencelerinin sağlandığından, uluslararası etik kurallara uyulduğundan, etik kurul onaylarının alındığından, gerekiyorsa bilgilendirilmiş onam formunun imzalandığından emin olmaya çalışmalıdırlar.
4. Derginin içeriğinden ve makale çeşitlerinden sorumludurlar.

5. Yazarlara bilgi, yayın hazırlama ve gönderim kurallarının belirlenmesini ve okuyuculara duyurulmasını sağlamalıdırlar.
6. Makalelerin gecikmeden değerlendirilmesi ve yayına kabulü veya reddi açısından uygun bir işlem / prosedür geliştirmeli ve bunun sürekliliğini sağlamalıdırlar.
7. Makalenin hakemlerce değerlendirilme sürecinde çalışmanın içeriğinin ve yazarların adlarının gizliliğini sağlamalıdırlar.
8. Kararlarının arkasında durmalı, fakat verdikleri kararı gereği halinde yeniden gözden geçirmek konusunda da tereddütlü olmamalıdırlar.
9. Sadece makalelerin değil, yapılan araştırmaların kalitesinin artırılması konusunda da çaba harcamalıdırlar.
10. Yazarlara makale hazırlama ve gönderimi, hakemlere ise makalelerin değerlendirilmesi için kılavuzlar yayınlamalı ve bunları düzenli olarak güncellemelidirler.
11. Makalenin değerlendirilmesi ve basımı aşamalarında yapılan hataların düzeltilmesi konusunda hazırlıklı olmalı ve gereği halinde özür yazısı yayınlamalıdırlar.
12. Editöriyal değerlendirme sürecinde hiçbir etki altında kalmadan bağımsız olarak karar vermeli ve bu konuda yazarlara da güvence vermelidirler.
13. Yayın etiği ihlali veya bilimsel ahlaka aykırı durumlarda konunun aydınlanması için tüm araştırmaları yapmalı, gerekiyorsa sorunu akademik üst makamlara taşıyarak soruşturmayı genişletmeli, konu aydınlanıncaya kadar makaleyi yayınlamamalıdırlar. Sorun makale yayınlandıktan sonra ortaya çıkmış ve yazarın suçu kanıtlanmış ise; editörler bir üst akademik kurumdan gelen yazı ile bu gerçeği açıklamalı, kendi inisiyatiflerini kullanarak, detaylı araştırma yaptırmadan bu tür yazılar yayınlamamalıdırlar.
14. Görevlerini ve sorumluluklarını herhangi bir şekilde etkileyecek kişisel, ekonomik, politik veya benzeri bağlantıları olmamalıdır.
15. Dergilerinin geleceğine yönelik planlar yapmalı, gerekirse derginin yayın politikasını tekrar gözden geçirmelidirler.
16. Editörler dergi içeriğini belirlemede kesinlikle bağımsız olmalıdırlar.
17. Makaleler dergide yayına kabul edildikten sonra dergi editörünün onayı ile araştırma sonuçları medyaya ve halka sunulabilir. Yayına kabul edilmemiş bir çalışma medyaya yansıtılamaz.

18. Editörler dergilerinin yılda kaç sayı çıkacağını, değerlendirme süreçlerinin ne kadar zaman alacağını, dergiye gönderilen makalelerin kabul oranını belirlemeli ve okuyucularını da bilgilendirmelidirler.

Bunlar işin teknik ve idari yönünden önemli kısımları gibi görünmekle birlikte bütün aşamalarda en önemli kısım editörün etik ilkeler içinde davranması ve tarafsızlığını koruyarak kararlar verebilmesidir. Bu, çok ince bir çizgidir. Editörün etik uygulamada hatasının olması veya tarafsızlığını bozması derginin geleceğini ve güvenilirliğini direkt olarak olumsuz etkileyen faktörler arasındadır (Çelik, 2011). Evrensel bilimin paylaşılmasını sağlayan bilimsel dergilerin editörlerinin temel görevi "Bilimsel makale yazarının kendisini en etkin bir biçimde ifade etmesine yardımcı olmak ve bilimi anlaşılabilir bir şekilde yayınlamaktır" (Gökçe-Kutsal, 2004). Editörlerin temel görevlerinden biri de etik kavramının korunmasıdır. Bilimsel yayın dünyası hareketli ve bir anlamda karşılaştırmalı, yarışmalı bir ortamdır. Editörler haklı olarak önemli olduğunu düşündükleri ilginç yazıları yayınlayarak daha fazla okuyucuya hitap etmek isterler. Ancak bu platformda "bilimsel yayın etiği" kurallarının dışına çıkılmaması gerekir. Çünkü etik kuralların herhangi bir nedenle ihlali durumunda sorumlu kişilerden biri de editördür (Gökçe-Kutsal, 2003, 2004, 2006). Editörlerin uyması gereken etik ilkeler şunlardır (Töreci, 2010; YÖK, 2014 Akt: İnci, 2015):

1. Basılmamasına inandıkları makaleleri iade ederler. Diğerlerini daha iyi değerlendirecek hakem ya da hakemlere gönderirler.
2. Ret gerekçelerini (Derginin konusu ile ilgili olmayışı, Yazılış-içerik-düzenlemenin uygun olmaması, Belirgin hataların bulunması vb.) bildirilirken kırıcı olmayan, küçümsemeyen uygun dil kullanılır.
3. Araştırma verilerini, yazarın verilerini korumakla yükümlüdür. Gönderilen makaleler ile ilgili gizliliğe özen gösterilir. Gizlilik prensipleri ret veya yayından sonra da sürmelidir.
4. Makaleyi engellemesi veya yayınını geciktirmesi etik dışıdır.
5. Makaleyi konu ile ilgili çıkar ilişkisi olabilecek (bulunabilecek) hakemlere gönderemez. Hakemlerin tarafsız seçilmesi gerekir.
6. Kendi çalışmasında benzerlik var ise değerlendirmeyi yardımcı editöre bırakmalıdır.
7. Makale bilgileri editörün veya yakınının çalışmalarında kullanılamaz.
8. Hakem belirlemede bilimsel gereklerin dışına çıkamaz, konu ile ilgili hakem belirlemelidir.

9. Hakem önerileri isim belirtmeden editör tarafından yazara bildirilir.
10. Bilimsel dergiler maddi destek veren kişi ve kurumları açıkça belirtmelidir.
11. Hakemlerce ret edilen makale iade edilir, yazışmaların kopyası dışında hiçbir şey saklanmamalıdır (Hakem raporları en az 5 yıl saklanır).
12. Dergide yer alan yanlışları, yanlışlanmış her türlü etik dışı çalışmayı yayın yoluyla düzeltir.

Farklı bir çalışmada yayımlanmak üzere dergilere gönderilen bir çalışmanın değerlendirilme sürecinde, editörlerin uyması gereken bilimsel etik ölçütler olarak şunlar sıralanmıştır (Anadolu Üniversitesi, 2018):

1. Çalışmayı; önyargısız (ırk, din, milliyet, cinsiyet, düşünce ve eğilim ve kurumsal/kişisel yakınlık gibi etkilerden uzak), tarafsız ve bağımsız olarak değerlendirmelidir.
2. Değerlendirme sürecini ihmal nedeniyle veya kasten geciktirmemelidir.
3. Çalışmanın etik kurallara uygun olarak yürütülüp yürütülmediğini dikkate almalıdır.
4. Çalışmayla ilgili olarak; yayın kurulu üyeleri, hakemler ve yazar/yazarlar dışındaki kişilerle bilgi alışverişinde bulunmamalıdır.
5. Değerlendirme sürecinin hiçbir aşamasında yazarlara yanlış bilgi vermemelidir.
6. Hakem raporları üzerinde herhangi bir değişiklik yapmamalı, gerçeğe aykırı rapor düzenlememelidir.
7. Çalışmayı, çalışma yayımlanmadan önce kendi araştırmalarında kullanmamalı; başkalarının kullanmasına fırsat vermemelidir.

Konu ile ilgili olarak YÖK (2014) tarafından hazırlanan Yükseköğretim Kurumları Etik Davranış İlkeleri adlı metinde yer alan Bilimsel Değerlendirme Etiği adlı kısımda yayın değerlendirmeleri, akademik yükseltmeler, bilirkişilikler, sınav jürileri ve dergi hakemliklerinde gözetilmesi gereken temel etik değer ve ilkeler belirtilmiştir. Bu çerçevede öğretim elemanı;

1. Bağımsız ve tarafsız davranmalıdır.
2. Dürüst davranmak, doğruyu söylemek, gizlilik ilkesine riayet etmede hassasiyet göstermelidir.
3. Eşitlik ilkesine uygun hareket etmelidir.

4. Ön yargılı davranmamalı, tutarlı hareket etmeli, bilimsel değerlendirmelerde tanımlayıcı, net ve açık olmalıdır.
5. Kendine verilen değerlendirme süresine uymalı; değerlendirme süreçlerinde sadece eleştiri yapmamalı, yapıcı geri bildirim ve önerilerde bulunmalıdır.
6. Hakemlik görevlerini esinlenmeler ve fikir hırsızlıkları yaparak kötüye kullanmamalı; haksız çıkar sağlamamalıdır.
7. Bilimsel gereklilikler dışında bir makalenin yayınını engellememeli ya da geciktirmemelidir.
8. Hakem belirlemelerinde bilimsel gereklerin dışına çıkmamalı, alanla ilgili çalışanların hakem olarak belirlenmesine özen göstermelidir.
9. Alanı dışındaki değerlendirme taleplerini reddetmelidir.

Dergi editörleri ile ilgili etik kurallardan biri de editörlerin editör oldukları dergide makale yayınlamasının etik olup olmadığı ile ilgili tartışmadır. Bununla ilgili olarak mutlaka editörler ve danışmanlar kurulu üyelerinin görüşleri kör inceleme ve gizlilik bakımından aynı koşullara tabi olmalıdır. Dergi editörlerinden biriyle aynı kurumda çalışan bir yazar bir makale gönderirse, inceleme süreci farklı bir kurumda çalışan başka bir editör tarafından yapılabilir. Editörler, editör oldukları dergide makale yayınlamak isterlerse hakem değerlendirme süreci başka bir editör tarafından yürütülebilir. Ancak bazı görüşler bu öneriyi de kabul etmemekte ve editörlerin kendi dergilerinde kesinlikle makale yayınlamaması gerektiğini ileri sürmektedir. Editörlükler ile ilgili açıklamalarda da görüldüğü gibi editörlük faaliyetlerinin önemli bir kısmı da hakemlerle ilgilidir. Aşağıda hakemlik faaliyetleri ile ilgili etik ilkelere yer verilmiştir.

HAKEMLİK İLE İLGİLİ ETİK KURALLAR

Bilimsel hakemlik; bilimsel bir çalışmanın bulgularının ehliyetli uzmanlarca yeterlilik, önem ve orijinallik açısından değerlendirme işlemi olarak tanımlanmaktadır. Çeşitli kaynaklarda hakem (referee), eleştirmen (reviewer), meslektaş değerlendirmesi/meslektaş eleştirisi (peer review), danışman (assessor) kelimeleri bilimsel hakemlik anlamında kullanılmaktadır (Kaygusuz, 2012). Dolayısıyla hakemlik süreci, makalenin eşitler tarafından incelenmesidir. Hakemler yazarlarla eşit statüde olduğunu kabul ederek nazik bir dil kullanmak zorundadır. Hakemlik sürecinde en çok dikkat edilmesi gereken noktalardan birisi budur (Yücel, 2012). Hakem, editöre veya yayın kuruluna yardımcı olan, söz konusu araştırma alanına hâkim bilim insanıdır (Kızılay, 2015).

Hakemler editörler tarafından konuya hâkim bilimciler arasından seçilmeli; hakemlerse önyargısız, objektif, hızlı, gizliliği bozmadan, çalışmayı geliştirmeye yönelik değerlendirmeler yapmalıdır. Tabii ki, bu süreçte etik ihlallere göz yumulmamalıdır (Yücel, 2012). Bilimsel makalelerin değerlendirilmesi için seçilen hakemlerin kendi alanlarında yayınlara sahip olması yeterli değildir. Bir hakemin izleyeceği, dikkat edeceği unsurlara önem vermesi, o alanda altyapısının iyi olması, araştırmaları takip ediyor olması, çalışmalarına ara vermemiş olması ve belirlenen süre içinde makaleyi değerlendirip sonuca ulaştırması arzu edilmektedir (Suludere, 2008). Hakemlerin üç önemli görevi vardır. Birincisi, sorunsuz yazının, hiç zaman kaybına yol açmadan yayınlanmasını sağlamaktır. İkincisi, çok kötü bir yazıyı hiç uğraşmadan ret etmektir. Üçüncüsü, kaliteli ve önemli olmakla birlikte sorunları bulunan bir yazıyı, yayınlanabilir hale getirmek için uzmanlık alanına ait önerilerle ve hatta fikirlerle yazının geliştirilmesine destek ve yardımcı olmaktır (Kızılay, 2015).

Hakemlik bir kişinin makale yazarak, yazdığı makalesine gelen hakem raporlarını değerlendirerek ve hakemlik yaparak öğrendiği bir süreçtir (Özdağ, 2008). İyi bir hakem; "kendine ait bilimsel çalışmaları olan, güncel bilgiyi takip eden, zamanını iyi kullanan, nazik dil kullanan ve eleştirileri kadar önerileri de güçlü olan kişidir." Her gelen makaleyi ret eden veya eleştiri getirmeden kabul eden hakem yetkin ve iyi bir hakem değildir (Kızılay, 2015). "Yetkin ve iyi" hakemlerin temel özellikleri konusundaki görüşlerin bir özeti olarak şu özellikler sıralanabilir (Kapçı, 2010):

1. Hakemlik isteğine hemen yanıt verir, isteği reddediyorsa gerekçesini belirtir. Zamanı uygun değilse, bir sonraki aday makaleyi ne zaman değerlendirebileceğini, alanı uygun bulmadıysa, en iyi hakemlik yapabileceği alanları bildirir. Hakemliği bir kez kabul ettiğinde değerlendirmeyi erteleme davranışını göstermez. Sonuçta ertelemek, değerlendirme süresini azaltmamaktadır (Lin, 2009).
2. Aday makaleyi *yapıcı* bir biçimde değerlendirir. Makalenin alana katkısı olmadığını, yöntemde hatalar bulunduğunu, istatistiklerin uygun olmadığını, sonuçların abartıldığını söylemek ve sonuç olarak aday makaledeki sorunları belirleyebilmek önemlidir. Ancak bundan daha da önemlisi, neyin iyi olduğunu ve buradan nasıl yararlanılabileceğini, uygun istatistiklerin ne olduğunu, alana katkısının nasıl sağlanabileceğini belirtmek, sonuç olarak yapıcı bir değerlendirme yapmak önemlidir (MacInnis, 2003). Bu değerlendirmenin temel noktası ise eksiklikleri gidermeye dönük olmalıdır. Örneğin, makaledeki eksiklik, çalışmanın sınırlılığı olarak yazılabilir mi?

3. Yazarı değil, makaleyi eleştirmek önemlidir. Çalışmanın niteliği nasıl olursa olsun hakemlerin özenli ve saygılı bir dil kullanması beklenmektedir. "*Makalenizin nasıl değerlendirilmesini istiyorsanız, siz de hakemlik yaptığınızda makaleleri öyle değerlendirin*" ifadesi artık yaygın biçimde kabul görmektedir.

4. Kendini yazarın yerine koymanın yanı sıra, hakemin kendisini okuyucunun yerine de koyabilmesi ve önemli bir bilginin eksik olup olmadığını fark etmesi, ilgisiz cümle, veri ya da metnin akıcılığındaki aksaklıkları belirleyip bunların nasıl düzeltileceği konusunda yazara önerilerde bulunması önemlidir (Lin, 2009).

5. Muğlak öneriler yerine somut önerilerde bulunmak. Örneğin, "alan-yazındaki önemli çalışmalardan söz edilmeli" ya da "uygun istatistikler kullanılmalı" demek yerine bu çalışmalardan örnekler verilmesi ya da uygun istatistiklerin neler olduğu bilgisinin verilmesi aday makalenin düzeltilmesine katkı sağlayacaktır.

6. İlk bakışta doğru gibi görünen, alelacele yapılmış eleştirilerden kaçınılmalıdır. Örneğin "güvenirlik çalışmasındaki örneklem yeterince büyük değil" dendiğinde " küçük örneklemle anlamlı bir sonucu elde etmek zaten daha zor olurdu" yanıtını beraberinde getirebilir (MacInnis, 2003).

7. Sağlam bir gerekçeye dayandırarak makaleyi reddetmek gerekir. Bu gerekçeler olabildiğince ayrıntılı biçimde yazara iletilmelidir. Unutulmamalıdır ki, yazar araştırmalarına ve dolayısıyla makale yazımına devam edecektir. Bu nedenle ilerleyen süreçte hakemden elde ettiği geri-bildirimler oldukça önemli olabilir.

8. Hakemlerden birinin yalnızca "muhteşem" bir makale dediği, diğerinin ise makul bir dizi öneride bulunduğu aday makaleyi, bir başka hakeme de göndermek en isabetli yaklaşım olabilir. İyi bir hakem, bir makalenin neden "şahane" olduğunu da açıklamalıdır.

Parkes'e (1998) göre bir hakemin eline bir bilimsel makale ulaştığında revize etmeden önce kendisine cevaplaması gereken açık ve net sorular vardır (Akt: Aytekin, 2008):

1. Ben bu makale için uygun bir hakem miyim? Bazı editörler hakemlerin ön görüşlerini almadan makale göndermekte ve bazı hakemler de çalışma hakkında görüş bildirecek bilgiye sahip olmasalar da bu makaleyi inceleme yoluna gitmektedirler.

2. Bu makaleyi objektif olarak değerlendirebilecek miyim? Bazen gelen makalelerin yazarları eski asistan, öğrenci, hocanın ya da iş arkadaşınızın hatta dostunuzun belki de aranızda çeşitli kişisel sıkıntılar bulunan birisine ait olabilir. Pek çok hakem bu tip makaleleri değerlendirmekten hoşlanmaz. Ben de dâhil birçok kişi yakın dostları ile sıkıntılar yaşamış ya da gereksiz yere akademik düşmanlar edinmiştir. Bu tip durumlarda çoğu hakem makaleyi editöre incelemeden geri göndermektedir. Ancak makalenin incelenmeksizin editöre gönderilmesi de etik davranmadığınızı kendinize itiraf etmeniz anlamına gelecektir. Bu durumda doğru kararı kişinin olgunluk düzeyi verecektir.
3. Bu makale sonuçları tam da benim üzerimde çalıştığım konu ile çakışıyor mu? Bu durumda en doğru yaklaşım revizyon hazırlandıktan sonra editöre de bilgi vererek yazar ile görüşmek olabilir.
4. Ne uzunlukta bir düzeltme yazısı yazmalıyım? Bazen hakemlerin yazardan daha çok emek harcadığı görülmektedir. Burada önemli olan bilim dünyasına iyi bir çalışmayı düzgün ifadeler ile duyurmak olduğundan hiç bir sakıncası yoktur.
5. İfade ve düzeltmelerim açık mı? Çok kaba ifadeler editörler için de yazarlar için de en büyük sıkıntılardandır. Örneğin "makalenin İngilizcesi (ya da Türkçesi) hatalar ile dolu, düzeltilsin". Peki, ama neresi? İlk izlenim de son derece önemli ve etkilidir. Sonuçta hepimiz insanız ve hakemler okuma süreci sıkıcı oldukça reddetmek eğilimine girmektedirler.

Gökçe-Kutsal (2003) hakemlik sürecinin daha iyi bir şekilde işletilebilmesi için bir takım öneriler geliştirmiştir. Bu öneriler şunlardır:

1. Size gönderilen makaleyi kaybetmeyiniz.
2. En fazla iki veya üç haftada değerlendiremeyecek iseniz makaleyi derhal iade ediniz.
3. Editörün sizden beklentilerini belirleyiniz. Makalenin orijinalliği, güvenilirliği, klinik önemi, o derginin kapsamına, yayın politikasına ve hedef kitlesine uygun olup olmadığı konusunda titiz davranınız.
4. Kabul edilip edilmeme konusunda tereddüt edilen bir makalenin yayınlanması bir "utanç" değildir, fakat yayınlanabilecek bir makalenin reddedilmiş olması bir dergi için utanılacak bir durumdur. Hakem kendini dominant veya üstün bir pozisyonda hissederek hemen makalenin reddi konusunda fikir beyan etmemelidir. Sonuçta dergilerin amacı yeniliği veya bilgiyi engellemek değil, insanları bilgilendirmektir.

5. Çok detaycı veya acımasız olmayınız. Yazar bir fikri hakemden daha farklı bir yol ile açıklamış olabilir. Doğruluğu tartışılmaz olan bir konuda detaylara boğulmayınız ve küçük hatalar bulmaya çalışmayınız.
6. Yazar ünlü olabilir veya çalışma çok tanınmış bir merkezden geliyor olabilir, fakat yine de "kötü" makale niteliğindedir. İsimlerden etkilenmemeye çalışınız. Bunun en emin yolu isimlerin ve bölüm adlarının kapatılmasıdır.
7. Yazara anlamsız sorular yöneltmeyiniz.
8. Detaylara hapsolmayınız. Önce makaleyi bir bütün olarak hızla okuyup değerlendiriniz ve edindiğiniz izlenime önem veriniz. Daha sonra geriye dönerek tekniği ve detayları tekrar gözden geçiriniz.
9. Yazarların görmesini istemediğiniz yorum, öneri, düşünce veya kuşkunuzu mutlaka editöre iletiniz.
10. Her makalenin kabul edilmesini önermek gibi bir davranış sergilemeyiniz. Uzun vadede bu yaklaşım editörde sizin yaptığınız hakemlik görevi konusunda bir kuşku oluşmasına neden olacaktır.
11. Yazar ile direkt temas kurmayınız. Eğer dergide hakemlerin gizli tutulması gibi bir eğilim var ise bırakınız öyle kalsın.
12. Sonuçta hakemler bir derginin gelişmesine önemli oranda katkıda bulunurlar. İsimleri açıklanmamalıdır, fakat isimler açıklanacak gibi davranılmalı, öyle eleştiriler yazılmalıdır.

Bourne ve Korngreen'e göre (2006) hakemler için "on temel kural" aşağıdaki gibi özetlenebilir (Gökçe-Kutsal, 2012):

1. Makaleyi zamanında değerlendiremeyecekseniz hakemliği kabul etmeyiniz. Hayır diyebilirsiniz, fakat bu yanıtı gecikmeden ve makaleyi bekletmeden veriniz.
2. Çıkar çatışmasını önleyiniz.
3. Yazarları tatmin edecek bir değerlendirme yazınız.
4. Hakem olarak makalenin yazım sürecine katkıda bulunduğunuzu unutmayınız.
5. Değerlendirme sürecinden keyif almaya ve öğrenmeye çalışınız.
6. Kendinize göre bir yöntem geliştiriniz.
7. Değerli zamanınızı buna değecek makaleler için kullanınız.

8. Dergi kuralları gereği gizlilik ilkesine uyunuz.
9. Açık, kısa ve nötr ifadeler kullanmaya, fakat belirleyici olmaya çalışınız.
10. Editöre yorumlarınızı varsa kaygılarınızı mutlaka yazınız.

Anadolu Üniversitesi (2018) tarafından hazırlanan Bilim Etiği Kılavuzu'na göre kendisine gönderilen çalışmayı değerlendirme sürecinde hakemin uyması gereken etik ölçütler şunlardır:

1. Çalışmayı; önyargısız (ırk, din, milliyet, cinsiyet, düşünce ve eğilim ve kurumsal/kişisel yakınlık gibi etkilerden uzak), tarafsız ve bağımsız olarak değerlendirmelidir.
2. İlgi alanı uyuşmazlığı, kişisel ya da mesleki yakınlık, çıkar çatışması/örtüşmesi ve zaman kısıtlılığı gibi nedenlerle çalışmayı değerlendiremeyeceği veya değerlendirmek istemediği durumlarda; çalışmayı en kısa sürede editöre veya kurul başkanına iade etmelidir.
3. Çalışmayı kendisine gönderen editör veya kurul başkanı dışındaki kişilerle/yazarlarla çalışmayla ilgili olarak bilgi alışverişinde bulunmamalıdır.
4. Çalışmaya ilişkin verilerin gizlilik kuralına uyularak korunmasını ve saklanmasını sağlamakla yükümlüdür.
5. Çalışmanın etik kurallara uygun olarak yürütülüp yürütülmediğini dikkate almalıdır.
6. Çalışmayla ilgili görüş, değerlendirme ve önerilerini raporunda açık ve anlaşılır şekilde ifade etmeli ve gerekli durumlarda alanyazın verileriyle desteklemelidir.
7. Çalışmayı, çalışma yayımlanmadan önce kendi araştırmalarında kullanmamalı; başkalarının kullanmasına fırsat vermemelidir.

Gören (2002) American Chemical Society dergilerinde görev yapan hakemlerin üstlenmesi gerekli olan etik ilkeleri aşağıdaki gibi sıralamıştır (Bülbül, 2004):

1. Her bilim insanı adil bir eleştiri yapmakla yükümlüdür.
2. Hakem olarak seçilen kişi, kendini yeterli hissetmediği takdirde, yazıyı derhal editöre iade etmelidir.
3. Hakem yazının niteliğini, çalışmanın deneysel ve kuramsal kısımlarını, yorumunu ve ortaya konuluşunu bilimsel ilkelere bağlı kalarak değerlendirmelidir. Yazarın entelektüel bağımsızlığına saygı göstermelidir.

4. Hakem, incelemekte olduğu yazının, kendi çalışmakta olduğu konuya ya da baskıda olan bir eserine yakın olması ve bunun çıkar çatışması yaratabileceği durumlarda duyarlı olmalıdır. Eğer böyle bir durum ortaya çıkarsa, yazıyı incelemeksizin derhal geri göndermeli ve editörü olası çatışma ya da önyargıdan haberdar etmelidir.
5. Hakem, kişisel ya da mesleki yakınlığı olan kişilerce kaleme alınmış eserleri, eleştirinin nesnelliğini etkileyebileceği gerekçesiyle, incelemeyi kabul etmemelidir.
6. Hakem, eleştirilmek üzere kendisine gönderilen yazıyı, gizli bir evrak olarak değerlendirmelidir.
7. Hakem eleştirilerini, editörün ve yazarın eleştirilerin dayandığı noktaları anlayabilecekleri şekilde ifade etmeli ve desteklemelidir.
8. Hakem, yazarın diğer bilimcilerin benzeri eserlerine yapabilecekleri hatalı yollamalar konusunda uyanık olmalıdırlar.
9. Hakem titiz çalışmalı, raporları zamanında bitirmelidir. Eğer hakem kendisine gönderilen yazıyı koşulları gereği değerlendiremeyecekse, hemen geri göndermelidir.
10. Hakemler incelenmekte olan bir yazıyı yayınlanmamış bilgi, tartışma ya da yorumları yazarın izni olmaksızın kullanmamalıdır. Eğer hakem yaptığı değerlendirmenin yararsız olduğunu anlarsa, etik olarak çalışmaya devam etmemelidir.

Hakem bilimsel danışmandır. Eserin incelenmesi, eksik ve yanlışlarının belirlenmesi, yayınlanıp-yayınlanmaması konularında görüş bildirir. "Hakem makaleyi, kendi makalesinin başka hakemlerce nasıl ele alınmasını beklerse öyle değerlendirmelidir." Bu yaklaşım Benos, Kirk ve Hall (2003) tarafından hakemlikte altın kural olarak tanımlanmaktadır (Akt: İnci, 2015). Hakemlerin uymaları gereken diğer kurallar olarak şunlar sayılabilir (Töreci, 2010; YÖK, 2014 Akt: İnci, 2015):

1. Tarafsızlığı ve makaleden kendisine çıkar sağlamaması esastır.
2. Makaleyi ciddiyetle inceler, gerektiğinde makalenin yazılım ve kısaltma düzeltmelerine katkı sağlar, ancak bunu yaparken araştırmanın özüne dokunmamalıdır.
3. Yayınlanması veya yayınlanmaması önerilerini açıkça rapor eder. Gerekçeleri yazmak etik sorumluluktur. Raporunda uygun dil kullanmalıdır.
4. Makaleye yönelik eleştiriler nesnel, dengeli, yazara değil de metne yönelik olmalıdır.

5. Hakemler makaleyi ret ederken ilkeli ve gerçeğe uygun davranmalıdır (Makale uzun ve detaylı, bilinenlere katkı sağlamıyor, kaynaklar ile makale arasında uyumsuzluk olması vb.).
6. Tutarsız ve etik dışılık içeren makalelerin yayınlanmasını önlemelidir.
7. Hakemler makaleyi süresi içinde değerlendirmelidir, geciktiremez.
8. Hakem konuyu yeterince bilmiyorsa, konu bilgi alanı dışındaysa ya da zaman darlığından süresinde değerlendirmeyi bitiremeyecekse gerekçesini bildirerek iade etmelidir.
9. Makale hakemin araştırma konusu ise, yazarlar ve hakem o konuda bir yarış içinde ise makale iade edilmeli ve bilgiler kullanılmamalı.
10. Hakem gizliliğe uymak ve makale bilgilerini paylaşmamak durumundadır.
11. Hakemlik de kartel oluşturulamaz, kendisine atıf da bulunmayan çalışmaları kötüleyemez.
12. Hakem kendisine gönderilen makaleden kopya saklayamaz.

Hakemlerin etik sorumlulukları yazarların yanı sıra dergi editörlerini de yakından ilgilendiren bir konudur. Konunun bu perspektiften ele alınması aşamasında şu noktalara dikkati çekmek gerekir (Gökçe-Kutsal, 2003):

1. Hakemliği üstlenen bilim insanı "adil" bir eleştiri yapmakla yükümlüdür.
2. Metin içeriği başkası ile paylaşılmamalıdır, ancak danışman yetersiz kaldığını düşündüğü bir konuda bilimsel görüş veya öneri alabilir. Konu kendi uzmanlık ve ilgi alanının dışında ise veya birikimini aşıyor ise bu durumu editör ile paylaşıp makaleyi iade etmesi uygun olur.
3. Kendisinden görüş istenen bir makaleyi editöre danışıp onay almadan başka bir hakeme göndermemelidir.
4. Yazar adları gizli tutulmaktadır. Hakemler tahminler üzerinden, olası yazarlar ile metindeki herhangi bir noktayı aydınlatmak veya tartışmak için bağlantı kurmamalıdırlar.
5. Hakem elindeki makalenin konusu kendi çalışmaları ile örtüşüyor ise makaleyi bekleterek kendi çalışmasının daha önce yayınlanma olasılığını artırmaya yönelik bir çaba göstermemelidir.
6. Hakem elindeki makalede yer alan yayınlanmamış bilgileri kullanmamalıdır.

7. Değerlendirilen makaleyle çok benzeşen ve örtüşen başka bir makalenin varlığı söz konusu ise editör durumdan haberdar edilmelidir.
8. Akademik kariyerinin başlangıcındaki araştırmacıların heveslerini kaçırmamak ve güvenlerini sarsmamak için kullanılan ifadelere özen gösterilmelidir.
9. Çalışmanın eksik yönleri "yol gösterici" bir üslup ile belirtilmelidir.
10. Değerlendirme raporu danışman tarafından son bir kez daha okunup, eksikliklerin giderilmesine yönelik öneriler içeren, eleştiriler için gereken kaynaklar ile desteklenmiş kolay anlaşılabilen bir metin olmasına özen gösterilmelidir.

Gerek hakemler ve gerekse editörler açısından göz önüne alınması gereken en önemli konu şudur (Gökçe-Kutsal, 2003, 2004):

> *Makaleleri değerlendirme konusunu ciddiye almak; makaleleri uzun süre tutup bekletmek veya olumsuzluklar ile donanmış raporlar hazırlamak demek değildir. Yazarlar bilime katkıda bulunmak veya akademik kariyer basamaklarını tırmanmak için makale yazmaktadırlar. Hareket noktası ne olursa olsun harcanan emek göz ardı edilmemelidir. Kendileri de birer araştırmacı olan hakemlerin bu gerçeği unutmamaları ve göz ardı etmemeleri gerekir. Bunun yanı sıra unutulmamalıdır ki bir derginin bilimsel standardı ve kalitesi, hakemlerin o dergide yayınlanması istemi ile gönderilen makaleleri inceleyip değerlendirirken verdikleri emek ve harcadıkları zaman ile doğru orantılıdır. Verilen emeğin ve harcanan bunca zamanın getirisinin de "Bilimsel Saygınlık" ve "Bilim Ortamına Katkı Sağlamanın Onurundan" başka bir şey olmadığı bilinmelidir.*

Makale hakemliklerinin yanı sıra sık rastlanan hakemlik faaliyetlerinden biri de proje hakemlikleridir. Anadolu Üniversitesi'nin (2018) hazırladığı Bilim Etiği Kılavuzu'na göre herhangi bir resmi veya özel kurum tarafından desteklenen projeleri değerlendirmek üzere görüşü istenen hakemlerin, birim yöneticilerinin (alt birim yöneticileri) veya komisyon/kurul/panel üyelerinin projeyi değerlendirirken uymaları gereken bilimsel etik ölçütler şunlardır:

1. Aksine düzenleme bulunmadıkça, yayın hakemliğiyle ilgili etik kurallara uymalıdır.
2. Projeyle ilgili değerlendirmeleri öngörülen süreler içinde tamamlamalıdır.

3. Projenin gerçekleştirilebilirliğini ve projenin yürütüleceği birimin araştırma altyapısının projede istenen malzeme ile uyumluluğunu nesnel biçimde değerlendirmelidir.
4. Sonuç raporunu, gelişme raporlarıyla (ara raporlar) uyumlu bir biçimde değerlendirmeli ve ara rapor dönemlerinde istenmeyen köklü değişiklik önerilerini sonuç raporu döneminde istememelidir.
5. Proje hakemliği/izleyiciliği sırasında proje ekibiyle çalışmayla ilgili olarak bilgi alışverişinde bulunmamalıdır.
6. Proje sonuçları yayımlanmadan önce kendi araştırmalarında kullanmamalı; başkalarının kullanmasına fırsat vermemelidir.
7. Birim ve alt birim yöneticileri, projenin bilimsel içeriğiyle ilgili görüş bildirmemeli, hakemlik rolünü üstlenmemelidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Akpınar, A. (2018). Danışmanlıkta etik anlayış ve etik sorunlar. *Lisansüstü Eğitimde Danışmanlık Çalıştayı*. Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. 05.01.2018, Kocaeli. http://sagbil.kocaeli.edu.tr/dosyalar/sunumlar/danismanlikta-etik.pdf. Erişim Tarihi: 20.05.2019.

Anadolu Üniversitesi (2018). *Anadolu Üniversitesi Bilim Etiği Kılavuzu.* https://www.anadolu.edu.tr/uploads/anadolu/ckfinder/web/files/4-bilim-etigi-kilavuzu.pdf. Erişim Tarihi: 20.05.2019.

Arabacı, İ. B. ve Akıllı, C. (2013). Lisansüstü öğretimde öğrenci sorunları. *VI. Ulusal Lisansüstü Eğitim Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (Yay. Haz: İ. Güleç, Ö. E. Akgün, M. Bayrakçı). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları. ss. 124-133.

Ataç, A. (2005). Süreli yayıncılıkta editör ve yayıncı katkısı. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 3. Ulusal Sempozyumu*. Ankara: TÜBİTAK-ULAKBİM. ss. 90-98.

Aydın, E. (2006). Tez, tez danışmanlığı ve yayında etik. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık*. http://uvt.ulakbim.gov.tr/tip/sempozyum4/page112-114.pdf. Erişim Tarihi: 20.05.2019.

Aydın, İ. (2016). *Akademik Etik.* Ankara: Pegem Akademi.

Aytekin, M. (2008). Bilimsel yayınlarda hakemlik sistemi. *Tarım, Veteriner ve Biyoloji Bilimleri Süreli Yayıncılık 2. Editörler Çalıştayı 2008*. Ankara: TÜBİTAK-ULAKBİM. ss. 63-67.

Bakioğlu, A. ve Gürdal, A. (2001). Lisansüstü tezlerde danışman ve öğrencilerin rol algıları: Yönetim için göstergeler. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *21*, 9-18.

Bülbül, T. (2004). Bilimsel yayınlarda etik. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15*, 53-61.

Çelik, G. E. (2011). Editör bağımsızlığı. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 9. Ulusal Sempozyumu*. Ankara: TÜBİTAK-ULAKBİM. ss. 19-21.

Day, R. A. (2000). *Bilimsel Bir Makale Nasıl Yazılır ve Yayımlanır?* (Çev: G. A. Altay). Ankara: TÜBİTAK.

Dikmen, M. ve Tuncer, M. (2016). Lisansüstü eğitim yapan öğrencilerin danışmanlarından beklentileri: Eğitim bilimleri bölümü anabilim dalları örneği. *4. Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Kongresi Tam Metin Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi. ss. 270-285.

Edinburg Üniversitesi (2018). *Code of Practice for Supervisors and Research Students.* https://www.ed.ac.uk/files/atoms/files/copsupervisorsresearchstudents.pdf. Erişim Tarihi: 20.05.2019.

Eğmir, E., Ödemiş, S. ve Kayır, G. (2014). Lisansüstü tez danışmanlığının incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *7*(31), 576-589.

Eti, İ. ve Gündoğdu, S. (2016). Okul öncesi öğretmenliği dördüncü sınıf öğrencilerinin araştırma projesi dersine ilişkin görüş ve *önerileri. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16*(1), 121-139.

Goodyear, R. K., Crego, C. A. ve Johnston, M W. (1992). Ethical issues in the supervision of student research: A study of critical incidents. *Professional Psychology: Research and Practice, 23*(3), 203-210.

Gökçe-Kutsal, Y. (2003). Editörlerin gözüyle danışmanlık. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 1. Ulusal Sempozyumu.* Ankara: TÜBİTAK-ULAKBİM. ss. 1-21.

Gökçe-Kutsal, Y. (2004). Editör sorumluluğu. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 2. Ulusal Sempozyumu*. Ankara: TÜBİTAK-ULAKBİM. ss. 135-142.

Gökçe-Kutsal, Y. (2006). Editörün katkı ve sorumlulukları. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 4. Ulusal Sempozyumu*. Ankara: TÜBİTAK-ULAKBİM. ss. 67-72.

Gökçe-Kutsal, Y. (2011). Editör olmak. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 9. Ulusal Sempozyumu*. Ankara: TÜBİTAK-ULAKBİM. ss. 11-18.

Gökçe-Kutsal, Y. (2012). Editörlerin gözüyle danışman. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 10. Ulusal Sempozyumu.* Ankara: TÜBİTAK-ULAKBİM. ss. 11-20.

Gökçe-Kutsal, Y. (2013). Editörlük bedeli. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 10. Ulusal Sempozyumu*. Ankara: TÜBİTAK-ULAKBİM. ss. 27-33.

Gözen, R. (2010). Dergilerin kalite güvencesi olarak hakemlik ve bazı sorunlar. *5. Ulusal Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık*. Ankara: TÜBİTAK-ULAKBİM. ss. 1-5.

Güldür, T. (2007). *İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tez Danışmanlık Rehberi*. http://inonu.edu.tr/media/iys/cmscontent/1973/2017/11/Tez_Dan%C4%B1%C5%9Fmanl%C4%B1k_Rehberi.pdf. Erişim Tarihi: 15.04.2019.

Güleç, D. ve Saruhan, A. (2013). Tez hazırlayan hemşirelik öğrencilerinin kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 3*(2), 161-165.

Hacettepe Üniversitesi (2012). *Lisansüstü Akademik Danışmanlık El Kitabı*. http://www.fenbilimleri.hacettepe.edu.tr/file/akademik-danismanlik/lisansustu_akademik_danismanlik_el_kitabi.pdf. Erişim Tarihi: 15.04.2019.

Işıksoluğu, M. (1994). Tezler ve danışmanlık. *Eğitim ve Bilim*, *18*(94), 57-66.

İnci, O. (2009). Bilimsel yayın etiği. *Türk Kütüphaneciliği*, *29*(2), 282-295.

Kapçı, E. G. (2010). Hakemlik sürecindeki gelişmelerin değerlendirilmesi: Nasıl iyi bir hakem olunur? *5. Ulusal Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık*. Ankara: TÜBİTAK-ULAKBİM. ss. 1-11.

Karakütük, K. (2002a). *Öğretim Üyesi ve Bilim İnsanı Yetiştirme: Lisansüstü Öğretimin Planlanması.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Karakütük, K. (2002b). Lisansüstü öğretimin sorunları. *Eğitim Araştırmaları Dergisi, 7,* 65-75.

Karakütük, K., Aydın, A., Abalı, G. ve Yıldırım, S. (2008). Lisansüstü öğretimin sorunları konusunda Ankara'daki üniversitelerin lisansüstü enstitü yöneticilerinin görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, *33*(147), 42-53.

Karaman, S. ve Bakırcı, F. (2010). Türkiye'de lisansüstü eğitim: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2*(2010), 94-114.

Kaygusuz, A. (2012). Makale nasıl değerlendirilir? *ANKEM Dergi, 26*(4), 228-232.

Kızılay, A. (2015). Hakemlik – editörlük. 4 Mart 2015. *Editör Toplantısı Sunumu.* Ankara: TÜBİTAK-ULAKBİM. http://ulakbim.tubitak.gov.tr/sites/images/Ulakbim/akizilay.pdf. Erişim Tarihi: 15.04.2019.

Kitchener, K. S. (1985). Ethical principles and ethical decisions in student affairs. *New Directions for Student Services: Applied Ethics in Student Services* (Edt: H. J. Canon ve R. D. Brown). San Francisco: Jossey-Bass. pp. 17-29.

Löfström, E. ve Pyhältö, K. (2012). The supervisory relationship as an arena for ethical problem solving. *Education Research International*, *2012*, 1-12.

Löfström, E. ve Pyhältö, K. (2014). Ethical issues in doctoral supervision: The perspectives of PhD students in the natural and behavioral sciences. *Ethics & Behavior, 24*(3), 195-214.

Löfström, E. ve Pyhältö, K. (2015). "I don't even have time to be their friend!" Ethical dilemmas in PhD supervision in hard sciences. *International Journal of Science Education*, *37*(16), 2721-2739.

Löfström, E. ve Pyhältö, K. (2017). Ethics in the supervisory relationship: Supervisors' and doctoral students' dilemmas in the natural and behavioural sciences. *Studies in Higher Education*, *42*(2), 232-247.

Löfström, E. ve Pyhältö, K. (2019). What are ethics in doctoral supervision, and how do they matter? Doctoral students' perspective. *Scandinavian Journal of Educational Research.* DOI: 10.1080/00313831.2019.1595711.

Nayır, F. (2011). Eğitim bilimleri alanında lisansüstü öğrenim görmekte olan müfettiş, okul yöneticisi ve öğretmenlerin sorunları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 44*(2), 199-222.

Ortaş, İ. (2008). Editör ve hakem sorunları, sorumlulukları ve Türkçe süreli yayınların devamlılığı nasıl sağlanır? *Tarım, Veteriner ve Biyoloji Bilimleri Süreli Yayıncılık 1. Editörler Çalıştayı.* Ankara: TÜBİTAK-ULAKBİM.

Oslo Üniversitesi (2010). *Ethical guidelines for supervisors at UiO.* https://www.uio.no/english/about/regulations/ethical-guidelines/ethical-guidelines-supervisors/. Erişim Tarihi: 15.04.2019.

Özdağ, H. (2008). Bilimsel yayın sürecinde hakemlik müessesesi. *Tarım, Veteriner ve Biyoloji Bilimleri Süreli Yayıncılık 2.Editörler Çalıştayı 2008*. Ankara: TÜBİTAK-ULAKBİM. ss. 57-59.

Rose, G. L. (2003). Enhancement of mentor selection using the Ideal Mentor Scale. *Research in Higher Education, 44*(4), 473-494.

Seçkin, M., Aypay, A. ve Apaydın, Ç. (2014). Lisansüstü eğitim alan öğrencilerin akademik danışmanlık hakkındaki görüşleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 4*(1), 28-35.

Sever, I. ve Ersoy, A. (2017). Araştırma görevlilerinin gözünden danışmanlık ve doktora süreçleri. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi - Journal of Educational Sciences Research, 7*(1), 183-202.

Sezgin, F. (2002). Araştırma görevlilerinin yetiştirilmesinde tez danışmanı öğretim üyelerinin yetiştiricilik rolleri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Gazi Üniversitesi, Ankara.

Sezgin, F., Kılınç, A. Ç. ve Kavgacı, H. (2012). Yüksek lisans öğrencilerinin iyi bir tez danışmanından beklentilerine ilişkin nitel bir çalışma. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5*(3), 129-148.

Suludere, Z. (2008). Bilimsel makale değerlendirilmesinde hakem seçimi. *Tarım, Veteriner ve Biyoloji Bilimleri Süreli Yayıncılık 2.Editörler Çalıştayı 2008*. Ankara: TÜBİTAK-ULAKBİM. ss. 61-62.

Türk Dil Kurumu (2019). *Büyük Türkçe Sözlük.* Ankara: TDK. http://www.tdk.gov.tr.

Ulusoy, H., Güler, G., Alkan, Ş., Güzel, S. ve Karataş, Y. (2009). Bitirme tezi hazırlayan öğrencilerin yaşadıkları güçlükler. *Cumhuriyet Tıp Dergisi, 31,* 204-210.

Yıldızeli, A. (2011). Akademik dergiler, editörlüğü ilgilendiren sorunları ve "bilgi dünyası". *Bilgi Dünyası, 12*(1), 128-144.

Yılmaz, K. (2019). Tez-makale sunma, inceleme ve değerlendirme. *Eğitimde Araştırma Yöntemleri* (Edt: K. Yılmaz ve R. S. Arık). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. ss. 231-261.

YÖK (2014). *Yükseköğretim Kurumları Etik Davranış İlkeleri.* Ankara: YÖK. https://www.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/6/2015/01/etik-davran%C4%B1%C5%9F-ilkeleri.pdf. Erişim Tarihi: 15.04.2019.

YÖK (2016). *Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi*. Ankara: YÖK. https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Kurumsal/mevzuat/bilimsel-arastirma-ve-etik-yonetmeligi.aspx. Erişim Tarihi: 15.04.2019.

Yücel, D. (2012). Bilimsel yayınlarda hakemlik süreci üzerine. *Türk Biyokimya Dergisi, 37*(2), 212-214.

Prof. Dr. Kürşad YILMAZ

Dr. Yılmaz, 1977 yılında Yozgat'ın Akdağmadeni ilçesinde doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Akdağmadeni'nde tamamladı. 1999 yılında Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümünden mezun oldu. 1999-2001 yılları arasında sınıf öğretmeni olarak görev yaptı. 2001 yılında Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Ekonomisi ve Planlaması Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Yüksek lisans öğrenimini Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde (2002, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Selahattin Turan), doktora öğrenimini ise Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde (2006, Danışman: Prof. Dr. Ali Balcı) Eğitim Yönetimi ve Teftişi alanında tamamladı. 2008 yılında yardımcı doçent, 2011 yılında doçent, 2017 yılında profesör olan yazar, 2018-2019 eğitim-öğretim yılından beridir Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü'nde görev yapmaktadır. Uluslararası, hakemli bir e-dergi olan Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi'nin (https://dergipark.org.tr/ebader) ve Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi'nin (https://dergipark.org.tr/mjss) editörlüğünü yürüten Dr. Yılmaz, uluslararası ve ulusal birçok dergide hakemlik de yapmaktadır. Dr. Yılmaz'ın çalışma alanları arasında eğitim yönetiminde alternatif yaklaşımlar, liderlik, eleştirel pedagoji, okul ve sosyal adalet gibi konular yer almaktadır.

İletişim: kursadyilmaz@gmail.com – kursad.yilmaz@dpu.edu.tr

Web: http://kursadyilmaz.blogspot.com/

10. BÖLÜM

ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİYLE İLGİLİ YASAL MEVZUAT VE KURULLAR

Öğr. Gör. Melike Burcu YILMAZ
Giresun Üniversitesi

Kazanımlar:

- Araştırma ve yayın etiğiyle ilgili yasal mevzuatı analiz eder.
- Araştırma ve yayın etiğiyle ilgili yasal mevzuatla ilgili sonuç çıkarır.
- Araştırma ve yayın etiğiyle ilgili yasal mevzuatla ilgili olası problemleri açıklar.
- Araştırma ve yayın etiğiyle ilgili yasal mevzuatın gerekliliğinin farkına varır.

GİRİŞ

Araştırma, bilimsel yöntemlerle bilgi birikimine veya kurama katkıda bulunmayı amaçlayan bir sorunla ilgili dikkatlice değerlendirmenin herhangi bir şekli olarak tanımlanmaktadır. Birçok alan araştırması, araştırma başlangıcından sonuçların tamamlanmasına ve sonuçlarının yayınlanmasına kadar araştırmanın yürütülmesini yöneten, "Araştırma Etiği" olarak bilinen ahlaki ilkelere de sahip olmalıdır. Etik, "Yapabilir miyiz?" sorusu ile ilgilidir. Basit bir anlatımla etik, başkalarının haklarına ilkeli bir duyarlılık gösterme meselesidir (Bulmer, 1992). Son yıllarda etik konusunda endişeler; doktorların, bilim insanlarının, avukatların, polislerin, öğretmenlerin, memurların, gazetecilerin ve politikacıların ahlaki şüphe altında bulundukları eylemler noktasındadır. Onların daha sorumlu davranmaları gerektiğine dair inancımız bir dizi kötü davranış nedeniyle bozulmaktadır (Neuberger, 2005).

Etik, ahlak veya davranış kuralları olarak anlaşılabilir. Bazı temel ilkeler, saygınlık hakları, özerklik, koruma, güvenlik, faydaların artırılması ve zararların en aza indirilmesi dâhil olmak üzere, araştırma etiğine ve daha geniş insan haklarına ilişkin çeşitli mevzuat ve politikalarla paylaşılmaktadır. Bu üst düzey araştırma etiği ve kişilerin etik muamele ilkelerinin birçoğu, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesi, Nürnberg Kanunu, Helsinki Bildirgesi ve Belmont Raporu gibi ulusal ve uluslararası belgelerde kodlanmaktadır. Bunlar, bireylere araştırma konusu olarak genişletilebilecek bir koruma sağlamaktadır. Örneğin, uluslararası düzeyde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin (AİHS) 8. Maddesi özel ve aile yaşamına ve yazışmalara saygı gösterme hakkını korumaktadır. Birleşik Krallık'ta (İngiltere) kişisel bilgilere ilişkin etik, Avrupa Konvansiyonu ve 1998 tarihli Birleşik Krallık Veri Koruma Yasası'nda (DPA) düzenlenmiş olan yasalarla bağlantılıdır, ancak bunlarla sınırlı değildir ve araştırma verileri için geçerlidir. Bu ulusal ve uluslararası yasalara ek olarak, araştırmadaki etik, örneğin İngiliz Sosyoloji Derneği gibi dernek ve kuruluşların kontrolünden geçer. Bunlar, uygulanabilecek mevzuatın ağırlığını taşımamasına rağmen, mesleki araştırma kuralları ihlal edildiğinde araştırmaları ele alabilirler. Resmi Araştırma Etiği Komitesi (REC) veya ABD'deki Kurumsal İnceleme Kurulu (IRB) tipik olarak başlamadan önce insan katılımcıları içeren araştırmaları incelemektedir. REC'ler başvuruları değerlendirirken yasalara, çeşitli politika ve uygulamalara dayanmaktadır (Rook, 2001).

1970'ler, araştırmalarda beklenen standartlar hakkında çok fazla tartışma görmüş ve on yılın sonunda Belmont Raporu (1979) hala etik deneysel araştırmanın temelini oluşturan etik araştırma ilkelerini belirlemiştir. Uygulamada etik, sürecin ve araçların tasarımı da dâhil olmak üzere araştırma süreci için önemlidir,

örnekleme yöntemi belirlemeden, veri toplama yollarına kadar bir süreci içerir. Araştırmacılara sunulan tüm etik rehberlik, araştırmacının araştırma sürecinin yanı sıra araştırmanın bir parçası olarak gerçekleşen daha küçük müdahaleler üzerinde kontrol uygulayacak bir konumda olduğu varsayımına dayanmaktadır. Araştırmacıların sorumlulukları da sadece kendi eylemleriyle sınırlı değildir, çünkü müdahalenin izleyebileceği beklenen risk ve sonuçların makul bir değerlendirmesini de içermektedir. Araştırmacıların ayrıca tamamen kontrolü dışında kalan durumlar için etik yükümlülükleri olduğu da düşünülebilir. Farklı meslek kuruluşları tarafından sunulan ve insan denekleri içeren araştırmalar için etik kurallar yukarıda belirtilen ortak kökenleri paylaşmaktadır. Bu, araştırmacılara tavsiyelerde bulunan farklı meslek kuruluşlarının tavsiyeleri karşılaştırılarak gösterilebilir. İngiltere örneğini alarak, bu tür tavsiyelerde bulunan ana organlar İngiltere Ekonomik ve Sosyal Araştırma Konseyi (ESRC, 2015), İngiliz Eğitim Araştırmaları Birliği (British Educational Research Association [BERA], 2014) ve İngiliz Psikoloji Topluluğu'dur (BPS, 2010) (Sugiura, Wiles ve Pope, 2017).

BİLİMSEL KODLAR VE GENEL İLKELER

Bugün dünyada güç dengesizlikleri ve insanların sorunları ile ilgili olarak araştırma etiğine uyum sağlama konusunda artan bir farkındalık vardır. Birçok farklı araştırma kurumu, üyeleri ve dergileri için etik kurallar veya davranış kuralları geliştirmiştir. Birkaçı, alanda önemli ifadeler, beyanlar ve kılavuzlar geliştirmede hükümet ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileriyle birlikte önemli bir rol oynamaktadır. Araştırmaların yürütülmesi için araştırma etiği çok önemli olduğu için, hükümetler, üniversiteler ve meslek kuruluşları, araştırmaların yürütülmesi için özel kodlar, kurallar ve politikalar geliştirmiştir. Çeşitli kodlarla verilen etik ilkelerin genel özeti Shamoo ve Resnik (2017) tarafından şöyle özetlenmiştir:

Dürüstlük: Tüm bilimsel iletişimde dürüstlük için çaba gösterin. Verileri, sonuçları, yöntemleri ve yayın durumunu dürüstçe rapor edin. Verileri üretmeyin, tahrif etmeyin veya yanlış tanıtmayın. Meslektaşları, araştırma destekçilerini veya halkı aldatmayın.

Tarafsızlık: Deneysel tasarım, veri analizi, veri yorumlama, akran incelemesi, kişisel kararlar, hibe yazma, uzman tanıklığı ve tarafsızlığın beklendiği veya gerekli olduğu durumlarda ve araştırmanın diğer yönlerinde önyargıdan uzak tutmaya çalışın. Önyargıdan veya aldatmacadan kaçının veya en aza indirin. Araştırmayı etkileyebilecek kişisel veya finansal çıkarları açıklayın.

Bütünlük: Verdiğiniz sözleri ve yaptığınız sözleşmeleri saklayın, düşünce ve eylem tutarlılığı için çalışın.

Dikkatlilik: Dikkatsiz hatalardan ve ihmalden kaçının. Kendi çalışmalarınızı ve meslektaşlarınızın çalışmalarını dikkatli ve eleştirel bir şekilde inceleyin. Veri toplama, araştırma tasarımı ve kurumlar veya dergilerle yapılmış yazışmalar gibi araştırma faaliyetlerinin kayıtlarını iyi tutun.

Açıklık: Verileri, sonuçları, fikirleri, araçları, kaynakları paylaşın. Eleştiriye ve yeni fikirlere açık olun.

Fikri Mülkiyete Saygı: Alınan patentleri, telif hakları ve diğer fikri mülkiyet biçimlerini beyan edin. Yayımlanmamış verileri, yöntemleri veya sonuçları izinsiz kullanmayın. Araştırmaya yapılan tüm katkılar için uygun onay alın. Asla intihal yapmayın.

Gizlilik: Yayına gönderilen belgeler veya bağışlar, personel kayıtları, ticari veya askeri sırlar ve hasta kayıtları gibi gizli iletişimleri koruyun.

Sorumlu Yayın: Sadece kendi kariyerinizi ilerletmek için değil, araştırmayı ve bilimi ilerletmek için yayınlayın. Savurgan ve kopyalanan yayınlardan kaçının.

Sorumlu Mentorluk (Yol Göstericilik): Öğrencileri eğitmek, yol göstermek ve tavsiyelerde bulunmak için yardımcı olun. Öğrencilerin refahlarını artırın ve kendi kararlarını vermelerine izin verin.

Meslektaşlara Saygı Duymak: Meslektaşlarınıza saygı gösterin ve onlara karşı adil davranma konusunda özenli olun.

Sosyal Sorumluluk: Araştırmalarınızda sosyal iyiliği teşvik etmeye ve sosyal zararları önlemeye veya azaltmaya çalışın.

Ayrımcılık Yapmama: Meslektaşlarına veya öğrencilere cinsiyet, ırk, etnik köken veya bilimsel yeterlilik ve dürüstlükle ilgili olmayan diğer faktörler temelinde ayrımcılık yapmaktan kaçının.

Yetki: Hayat boyu eğitim ve öğrenme yoluyla kendi mesleki yeterlilik ve uzmanlığınızı sürdürmek ve geliştirmek için adımlar atın.

Yasallık: İlgili yasaları, kurumsal politikaları ve devlet politikalarını bilin ve bunlara uyun.

Hayvan Deneklerin Korunması: Araştırmada hayvanlara saygı ve özen gösterin. Gereksiz veya kötü tasarlanmış hayvan deneyleri yapmayın.

İnsan Deneklerin Korunması: İnsan denekler üzerinde yapılan araştırmalarda, zararları ve riskleri en aza indirin, faydaları en üst düzeye çıkarın; insanlık onuruna, mahremiyetine ve özerkliğine saygı duyun. Hassas durumlarda özel önlemler almak ve araştırmaların yararlarını ve yüklerini adil bir şekilde dağıtmak için çaba gösterin.

Araştırma etiğindeki kodlar ve genel ilkelere ek olarak Bell ve Bryman'a (2007) göre aşağıdaki 10 nokta, etik düşüncelerle ilgili en önemli ilkeleri temsil etmektedir ve bunlar herhangi bir araştırma için genelleştirilebilir:

1. Araştırma katılımcıları hiçbir şekilde zarar görmemelidir.
2. Araştırma katılımcılarının saygınlığına saygı gösterilmelidir.
3. Çalışmaya başlamadan önce katılımcılardan tam onay alınmalıdır.
4. Araştırma katılımcılarının mahremiyetinin korunması sağlanmalıdır.
5. Araştırma verilerinin yeterli düzeyde gizliliği sağlanmalıdır.
6. Araştırmaya katılan kişi ve kuruluşların gizliliği sağlanmalıdır.
7. Araştırmanın amaçları ve hedefleri hakkında herhangi bir aldatmaca veya abartmadan kaçınılmalıdır.
8. Herhangi bir biçimde bağlantılar, fon kaynakları ve olası çıkar çatışmaları beyan edilmelidir.
9. Araştırma ile ilgili her türlü iletişim dürüstlük ve şeffaflıkla yapılmalıdır.
10. Birincil veri bulgularının yanlı bir şekilde sunulmasının yanı sıra her türlü yanıltıcı bilgiden de kaçınılmalıdır.

İnsan denekleri veya katılımcıları içeren araştırmalar artmaktadır ve bu araştırmalar benzersiz, karmaşık etik, yasal, sosyal ve politik konular içermektedir. İnsanların katılımcı olarak yer aldığı araştırmalarda ortaya çıkan sorunları belirlemede araştırma etiği, özellikle etik analiziyle ilgilenmektedir. Araştırma etiğinde üç hedef vardır. İlk ve en geniş amaç insan katılımcıları korumaktır. İkinci amaç, araştırmanın bireylerin, grupların ve/veya bir bütün olarak toplumun çıkarlarına hizmet edecek şekilde yürütülmesini sağlamaktır. Son olarak, üçüncü amaç, belirli araştırma faaliyetlerini ve projelerini etik sağlamlıkları, riskin yönetimi, gizliliğin korunması ve bilgilendirilmiş rıza süreci gibi konulara bakmaktır (Walton, 2018).

İngiliz Eğitim Araştırmaları Birliği'ne göre (BERA, 2004) eğitim araştırmaları etik kurallarında eğitim araştırmacılarının odak noktası, bilgiyi genişletmek ve eğitimcilerin, öğrenicilerin, politikacıların ve hatta kamuoyunun mümkün olan tüm açılardan eğitim faaliyetlerinin farklı noktalarına dikkatlerini çekmektir (Bond, 2004). Eğitim araştırmacıları, araştırmalarda yer alan herhangi bir kişi için saygılı bir etik çerçevede çalışmalı, araştırma katılımcılarına saygılı davranmalıdır. Gönüllü olarak bilgilendirilmiş onam, bir katılımcının zorlama olmadan katılımı kabul etmesi için gereken araştırma öncesi gerçekleştirilen ilk sorumluluklardan

biridir. Bilgilendirilmiş onam; araştırmanın neden yapıldığı, nasıl kullanılacağı ve kime rapor edileceği gibi bilgileri içermektedir. Bilgilendirilmiş onam formları gerekli adımlar atılarak araştırmacılar tarafından sağlanmalıdır (Polit ve Beck, 2004). Eylem araştırması yapan bir araştırmacının, örneğin araştırma yapan bir öğretmenin, öğretmen ve araştırmacı olarak iki rolü vardır. Bu kişiler, araştırmanın öğrenciler ve meslektaşları üzerindeki etkisi gibi konuları da dikkate almalıdır. Her araştırmacı, katılımcının herhangi bir sebeple veya sebepsiz olarak, herhangi bir zamanda araştırmadan çekilme hakkını sağlamak ve bu konuda bilgilendirmekle yükümlüdür.

Araştırma kapsamında özellikle çocuklarla görüşme yapılması gerekliyse ancak kendi görüşlerini oluşturabilecek çocukların katılımcı olması söz konusu olabilir. Tüm konularda görüşlerini özgürce ifade etmeleri istenebilir ancak veliler (örneğin ebeveynler) veya çocuklardan sorumlu diğer kişi ve kurumlardan (yani, refah ve iyilik hallerinden sorumlu olanlar) da bilgilendirilmiş onam formu alınması gerekmektedir.

Bilgilendirilmiş *Onam Formu:* Araştırmanın konusu, araştırmacı ya da araştırmacıların kimlik bilgileri, çalışma örnekleminin tanımlanması, çalışmanın amacı, çalışma adımlarının ve veri toplama kayıtlarının tanımlanması, olası risklerin ve olası faydaların tanımlanması, gizlilik veya gizliliğin sağlanmasına dair güvencedir. Katılımın gönüllü olduğu, katılımcının reddedilme veya herhangi bir zamanda geri çekilme hakkı, tüm sorulara cevap verme teklifi, çalışma sonuçlarını katılımcıların çalışma bitiminde elde etme yollarını içermektedir. Bilgilendirilmiş onam formunun katılımcı ve araştırmacıların imzaları ile imzalanması gerekir. İnsan katılımcıların dâhil olduğu araştırmalar için kullanılabilecek "Bilgilendirilmiş (Aydınlatılmış) Onam Formu" örneği Şekil 1'de görülmektedir.

Aydınlatılmış Onam Formu

Halk Eğitim Merkezlerinde Kurslara Katılan Yetişkinlerin Katılım Örüntüleri: Giresun İli Örneği

Değerli Katılımcı,

Bu araştırmada yer almak tümüyle sizin isteğinize bağlıdır. Araştırmada yer almayı reddedebilirsiniz ya da başladıktan sonra yarıda bırakabilirsiniz. Bu araştırmanın sonuçları bilimsel amaçlarla kullanılacaktır. Araştırmadan çekilmeniz ya da araştırmacı tarafından araştırmadan çıkarılmanız halinde, sizle ilgili veriler kullanılmayacaktır. Ancak veriler bir kez anonimleştikten sonra araştırmadan çekilmeniz mümkün olmayacaktır. Sizden elde edilen tüm bilgiler gizli tutulacak, araştırma yayınlandığında da varsa kimlik bilgilerinizin gizliliği korunacaktır.

Günümüzde yetişkinler pek çok nedenle eğitim etkinliklerine katılmaktadırlar. Yetişkinlerin eğitim etkinliklerine katılım nedenleri eğitim alanında yürütülen araştırmaların konusu olmaktadır ve olmaya devam edecektir. Katılım anketinde yer alan sorulara vereceğiniz yanıtlar yalnızca araştırma için kullanılacaktır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm anket uygulaması ile siz katılımcıların kurslara katılıma yönelik görüş ve düşüncelerinin öğrenilmesi hedeflenmektedir. İkinci bölümde gönüllü olan katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşme formu, ses kaydı alınarak mülakat yoluyla gerçekleştirilip kurslara katılıma yönelik daha derinlemesine bilgi alınması hedeflenmektedir. Üçüncü bölüm Halk Eğitim Merkezi yönetici ve eğitimcilerinin kurslara katılıma yönelik düşüncelerini almak için uygulanacak ses kaydı alınarak mülakat yoluyla uygulanacak görüşme formudur. Araştırmanın birinci, anket bölümünün uygulanmasında Giresun Halk Eğitim Merkezi kursiyerlerinin tamamına ulaşmak hedeflenmektedir. Anket uygulama süresi yaklaşık beş dakikanızı alacaktır. Katılımcı görüşme formu, Yönetici ve eğitmen katılım görüşme formu uygulamaları yarı yapılandırılmış açık uçlu maddelerden oluştuğu için süre katılımcı ve araştırmacı tarafından uygulama esnasında esnek zaman diliminde gerçekleşecektir. Katılımcıları herhangi bir risk ile karşı karşıya değildirler. Katılım tamamen gönüllülük esasına dayalıdır. Araştırmadan ayrılan katılımcının herhangi bir sorumluluğu ve yükümlülüğü yoktur. Lütfen ankete yer alan soruları dikkatle okuduktan sonra, uygun olduğunu düşündüğünüz seçeneği işaretleyiniz ve yanıtlanmayan soru bırakmayınız. Anket sonucu yapılacak değerlendirme sonrasında kendi katılma yöneliminiz hakkında bilgi almak isterseniz anketin sağ üst köşesinde iletişim bilgilerinizi yazmanın gerekmektedir. Katkılarınızdan dolayı teşekkür ediyorum.

Yukarıda yer alan ve araştırmaya başlanmadan önce gönüllülere verilmesi gereken bilgileri içeren metni okudum (ya da sözlü olarak dinledim). Eksik kaldığını düşündüğüm konularda sorularımı araştırmacılara sordum ve doyurucu yanıtlar adlım. Yazılı ve sözlü olarak tarafıma sunulan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anladığım kanısındayım. Çalışmaya katılmayı isteyip istemediğim konusunda karar vermem için yeterince zaman tanındı.

Bu koşullar altında, araştırma kapsamında elde edilen şahsıma ait bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını, gizlilik kurallarına uyulmak kaydıyla sunulmasını ve yayınlanmasını, hiçbir baskı ve zorlama altında kalmaksızın, kendi özgür irademle kabul ettiğimi beyan ederim.

İmza/Tarih	**İmza/Tarih**
Katılımcının Adı Soyadı	**Araştırmacı**
	Melik Burcu YILMAZ

Şekil 1. *Bilgilendirilmiş (Aydınlatılmış) Onam Formu*

Anket araştırması gibi bürokratik yük gerektiren araştırmalarda, araştırmacılar araştırmalarının katılımcıların normal çalışma ve iş yükleri üzerindeki etkilerini en aza indirmeye çalışmalı ve katılımı artırmak için teşvikler kullanmalıdırlar. Teşvikler, istenmeyen etkileri olan seçenekler içermemelidir. Gizlilik, yani katılımcıların verilerinin isimsiz muamele görmesi, araştırma yapma ve araştırmaları

takip etme normları olarak kabul edilir. Araştırmacı kişisel verilerin saklanması ve kullanılmasıyla ilgili yasal gerekliliklere uymak zorundadır. Araştırma sırasında araştırmacılar, katılımcılarla yaptıkları anlaşmaların gizlilik ve anonimlik üzerindeki etkisinin yasadışı davranışların sürdürülmesine izin vereceğine karar verirse, uygun makamlara açıklama yapmayı dikkatlice düşünmelidir. Herhangi bir klinik çalışmada, hangi tedavi kolunun en fazla yararı sağladığına ilişkin gerçek bir belirsizlik olmamalıdır. Şüphe varsa, araştırmacılar mevcut alanyazına danışmalı ve araştırma etiği konusunda uzman tavsiyesi almalıdır. Tüm eğitim araştırmacıları, eğitim araştırmasının bütünlüğünü ve itibarını da korumalı ve bu nedenle araştırma sonuçlarını kanıtlayıcı veya profesyonel olmayan bir şekilde eleştirerek başkalarını değil, bazı yönleri seçerek yayınlayarak arama kanıtlarını veya bulgularını yanlış saptamamalıdır. Çıkar çatışmasının algılandığı ya da kişisel çıkar ve ticari çıkarların muhtemel olduğu durumlarda, araştırma yetkisine sahip olmaları veya yetkin olmadıkları durumlarda çalışmanın nesnelliğini tehlikeye atabilecekleri durumları istismar etmemelidirler. Eğitim araştırmacıları, bulgularını ve araştırmalarının pratik önemini, hedef kitleye uygun olarak değerlendirilen açık ve anlaşılır biçiminde iletmeyi amaçlamalıdır. Açıklama, araştırmanın amaçlarını, kullanılacak yöntembilim, öngörülen riskleri, yararları veya rahatsızlığı, katılımcının önyargısız bir şekilde araştırmadan geri çekilme hakkını içermelidir. Etik dokümanlar yalnızca kişiyi ilgilendirmekle kalmaz, aynı zamanda kurumları da ilgilendirir ve bu nedenle her kurum, etik kültürünü geliştirmesi için böyle bir ortamı teşvik etmeyi ister. Bu, etik sorunlarının dikkate alındığı ciddiyeti güçlendiren kurumsal sistemler ve uygulamalar ile sağlanabilir. Araştırma uygulamalarının, araştırmacıların uyması gereken katı standartlar, kurallar ve politikalarla sürekli izlenmesi, denetlenmesi ve değerlendirilmesi önemlidir (Qamar, 2018).

TÜRKİYE'DE BİLİMSEL ETİK ÇERÇEVESİNDE YASAL SORUMLULUKLAR

Türkiye'de üniversitelerin bağlı olduğu kurum olan Yükseköğretim Kurulu'nun hazırladığı "Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği" bulunmaktadır. Söz konusu yönetmelikte, başka birisinin bilimsel çalışmasını, yayınını, fikrini vb. hiçbir şekilde kaynak belirtmeksizin kendisine ait bir yayınmış gibi gösterip kullanarak yayınlama davranışında bulunmak "Üniversite Öğretim Mesleğinden veya Kamu Görevinden Çıkarma" maddesi içinde verilmiştir (Resmi Gazete, 1982). Bu konudaki bir diğer kanun da 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunudur. Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda etik dışı davranışın şekline göre farklı cezai yaptırımlar uygulanması öngörülmüştür. Bunlar şu şekildedir (Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, 2014):

"Başkasına ait esere, kendi eseri olarak ad koyan kişi altı aydan iki yıla kadar hapis veya adlî para cezasıyla cezalandırılır. Bu fiilin dağıtmak veya yayımlamak suretiyle işlenmesi hâlinde, hapis cezasının üst sınırı beş yıl olup, adlî para cezasına hükmolunamaz. Bir eserden kaynak göstermeksizin alıntı yapan kişi altı aydan iki yıla kadar hapis veya adlî para cezasıyla cezalandırılır. Hak sahibi kişilerin izni olmaksızın, alenileşmemiş bir eserin muhtevası (içeriği) hakkında kamuya açıklamada bulunan kişi, altı aya kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bir eserle ilgili olarak yetersiz, yanlış veya aldatıcı mahiyette kaynak gösteren kişi, altı aya kadar hapis cezası ile cezalandırılır."

Türkiye'de etik konusunda çalışan başlıca kurumlar; ulusal bazda Şeffaflık Derneği, Toplumsal Etik Derneği, Tüketici Koruma Derneği, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV), Türkiye Etik Değerler Merkezi Vakfı, Vatandaşın Vergisini Koruma Derneği, Yolsuzlukla Mücadele Derneği, Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği, Türkiye Biyoetik Derneği, Türkiye Bilimler Akademisi, Etik Derneği; Yolsuzluğun Önlenmesi İçin Etik Projesi, Uluslararası Saydamlık Örgütü, Küresel Dürüstlük Kuruluşu, Etik Türkiye Platformu, Kayıt Dışı Ekonomi Takip Merkezi sayılabilir. Ulusal etik kurullar (Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Sağlık Bakanlığı İlaç Araştırmaları Merkezi Etik Kurulu), kurumsal etik sorunları çözümlemek için kurulan yerel etik kurullar (Üniversite Araştırma Etik Kurulları vb.) ve mesleki etik kurullar alanlarına göre (TTB Etik Kurul vb.) farklılaşmaktadır (Çobanoğlu, 2012).

Türkiye'de yükseköğretim sisteminin hukuki çerçevesi 1982 Anayasası ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'yla çizilmiştir. Bu yapı içerisinde Yükseköğretim Kurulu (YÖK), Üniversitelerarası Kurul (ÜAK), Yükseköğretim Denetleme Kurulu, üniversite rektörlükleri yer almaktadır. Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ve Türkiye Bilimler Akademisi de (TÜBA) yükseköğretim alanında rolü olan diğer kurumlardır.

TÜBİTAK 2001 yılında, kurumun ilgili olduğu yayınlardaki etik sorunları inceleyip değerlendirmek ve gerekli görüldüğünde de yaptırımlar önermek üzere Araştırma ve Yayın etiği Kurulu'nu görevlendirmiştir (Ruacan, 2009). Ayrıca yine etik ihlalleri önlemek ve yayınları denetleyebilmek adına Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından 2006 yılında "Bilim Etiği Kurulu" oluşturulmuştur (Uçak ve Birinci, 2008).

Yükseköğretim Kurumları Etik Davranış İlkeleri

Yükseköğretim Kurulu tarafından 2014 yılında Yükseköğretim Kurumları Etik Davranış İlkeleri (YÖK, 2014) adlı bir metin hazırlanmış ve bu metin üniversitelere iletilmiştir. Metinde, bu düzenleyici belgenin beş temel değer ve ilkeye dayandığı belirtilmektedir.

1. Akademik Özgürlük ve Özerklik: Akademik özgürlük, akademik personelin kişisel olarak, kendi özgür tercihlerini yapabilmesi, bu açıdan hiçbir dayatma ve baskı ile karşılaşmaması anlamını taşımaktadır. Akademik özerklik, akademi ve akademisyenlerin kurumsal yapı olarak, bir üst otoriteye, dışarıdan gelen emir ve talimatlara bağlı olmaması, akademik ve bilimsel çalışma alanı ve metotlarını özgürce belirleyebilmesi durumunu ifade etmektedir.

2. Akademik dürüstlük: Akademik topluluğun üyeleri arasındaki güven ve dürüstlüğe dayalı bağları güçlendiren; toplumun bilime ve bilim insanına güvenini sağlayan; akademik çevrede uyulması gereken etik ilke ve standartlara uygun davranmaktır. Akademik dürüstlük, akademik standartları içtenlikle yerine getirmek ve her türlü akademik etkinlikte dürüst, açık ve sorumlu davranışların korunmasını da içermektedir.

3. Sorumluluk ve hesap verebilirlik: Her türlü bilimsel ve akademik davranış ve faaliyetlerden dolayı kişisel ve mesleki sorumluluğun üstlenilmesi; üstlenilen görevlerin gerekli nitelik ve nicelikte yerine getirilmesi, üniversitenin kurumsal kimliği ve itibarının zarara uğratılmaması; finansal ve maddi kaynaklarının en verimli şekilde kullanılması, diğer kişi ve birimlerle uyumlu ve etkili şekilde çalışılması anlamına gelmektedir.

4. Temel hakların korunması ve güçlendirilmesi: Yükseköğretim kurumları, mensuplarının ve toplumun tüm fertlerinin temel insan haklarını korur ve destekler. Kişiler, eylemlerinin ve kararlarının her zaman bu hakları güçlendirip desteklediğini garanti etmelidir.

5. Başkalarına saygı: Üniversite insanların farklılıklarına saygı duyar ve onlara değer verir, ayrımcılık ve taciz gibi davranışlara izin vermez. Meslektaşlar, çalışanlar, öğrenciler, paydaşlar ve üniversite dışı birimler ve şahıslara saygı ve nezaketle muamelede bulunmak ve ilişki içerisinde olunan tüm şahısların onuru ve ihtiyaçlarını dikkate almak demektir.

Yükseköğretim Kurumları Etik Davranış İlkeleri'nin (YÖK, 2014) üçüncü bölümünde "Bilimsel Araştırma, Yayın ve Değerlendirme Etiği" ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Bu bölüm "Bilimsel araştırma ve yayın etiği" ve "Bilimsel değerlendirme etiği" olmak üzere iki alt bölümden oluşmaktadır.

Bu kısımdaki açıklamalara göre; "Bilimsel bir çalışma, araştırma metodolojisi ve araştırma etiğine uygun olmalıdır. Araştırmaya başlarken, araştırma sürecindeki görevler ve yayınlarda oluşan tüm hakların dağılımı belirlenmelidir. Yanlış veri beyanı ve yalan veri üretmek, başkasının verisini izinsiz kullanmak etik ihlal teşkil eder. Veri toplanması ve analizi için kullanılan bütün kaynaklar (elektronik olanlar dâhil) ve metotlar çalışmada sunulmalıdır (YÖK, 2014).

Başkasına ait (yazılı, basılı ve elektronik ortamdaki) bir eseri ve sanatsal uygulamaları olduğu gibi alarak kendi adına sunmak, bir bölümünü bilimsel yayın kurallarına uygun bir biçimde atıfta bulunmadan kendi eseri gibi sunmak, bulguları, sanatsal uygulamaları bunların alıntı olduğunu açıkça gösterecek şekilde (yazılım tipini değiştirerek, italik yazarak ve tırnak içinde göstererek, metin içinde işaretleyerek, dipnot ya da kaynakçada belirterek) dile getirmeden sunmak, farklı kelimeler kullanarak veya cümleler kurarak değiştirip sunmak, bilgi ve düşünceleri, uygulamaları kendi fikriymiş gibi sunmak aşırma biçimleridir. Atıfta bulunurken eksik bilgi vermek, alıntı kaynağına ait uygun bilgi vermemek, kaynağı unutup kendi fikriymiş gibi anımsayarak kullanmak (bilinçaltı yanılsama) ise aşırmanın ince tipleridir (YÖK, 2014).

Yükseköğretim Kurumlarında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği

Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi (YÖK, 2012) bilimsel araştırma, çalışma, yayın ve etkinliklerde uyulması gereken etik kuralları ve yükseköğretim kurumlarının kendi bünyelerinde oluşturacakları bilimsel araştırma ve yayın etiği kurullarının görev, yetki ve sorumlulukları ile çalışma usul ve esaslarını belirlemek amacıyla hazırlanmıştır (https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Kurumsal/mevzuat/bilimsel-arastirma-ve-etik-yonetmeligi.aspx).

Yönergenin birinci bölüm ikinci maddesi mevzuatın kapsamını içermektedir, bu kapsam şunlardan oluşmaktadır:

a) Yükseköğretim kurumları mensuplarınca veya yükseköğretim kurumlarıyla ilişkisine bakılmaksızın kişilerce yürürlükteki mevzuat hükümleri uyarınca akademik unvanların elde edilmesi aşamasında ve sonrasında yapılan her tür bilimsel araştırma ve çalışmalar ile gerçekleştirilen bilimsel etkinlikler, desteklenen ve/veya yürütülen bilimsel araştırma-geliştirme projeleriyle ilgili araştırma etiği konularını,

b) Lisansüstü eğitim sırasında yapılan tez ve bilimsel yayınlar ile yürütülen bilimsel araştırma-geliştirme projeleriyle ilgili araştırma etiği konularını,

c) Yükseköğretim kurumları mensuplarınca yurtiçinde ve yurtdışında her çeşit basın, görsel ve işitsel yayın organlarında yayımlanan ya da yayımlanmak üzere gönderilmiş olan her tür yayınla ilgili yayın etiği sorunlarını,

ç) Yükseköğretim kurumları mensuplarınca biyomedikal araştırmalarda kullanılacak deneklerde ve ekoloji ile ilgili çalışmalarda yapılan etik ihlallerini kapsar.

Yönergenin ikinci bölümünde, bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemlere, bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı olarak değerlendirilemeyecek hallere; üçüncü bölümünde, yükseköğretim kurumlarında yer alan bilimsel araştırma ve yayın etiği kurullarının oluşumu, görevleri, çalışma usul ve esaslarına yer verilmiştir.

Yönergede, bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemler olarak "İntihal, Sahtecilik, Çarpıtma, Tekrar yayım, Dilimleme, Haksız yazarlık ve diğer etik ihlal türlerinden" bahsedilmiştir.

Yönergede ayrıca, üniversitelerde kurulacak olan bilimsel araştırma ve yayın etiği kurullarının oluşumu, görevleri, toplantı usul ve esasları, etik kurullarına başvuru ve kurulların çalışma esasları ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Üniversite Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulları

Yasal temeller çerçevesinde üniversite etik kurulları genel olarak üniversitelerde yapılacak olan bilimsel araştırma ve yayın başta olmak üzere, eğitim-öğretim, hizmet faaliyetleri, insan ve diğer canlılar üzerindeki araştırmalarda uyulması gereken kuralları belirlemek, birimler ve kişiler arası ilişkilerde etik ilkelere uyulmasını sağlamak, toplum ve paydaşlarıyla ilişkilerinde etik değerlendirilmelere ilişkin ilke ve kuralları belirlemek amacıyla kurulmuşlardır. Üniversite yaşamı, etkileşim halindeki paydaşlarıyla; öğrenci, öğretim üyesi, öğretim elemanı (Uzman, okutman, araştırma görevlisi, öğretim görevlisi), idari personel, diğer paydaşların (Üniversitenin ilişkide bulunduğu birimlerdeki çalışanlar ve medya) içinde yer aldığı bir bilim yuvasıdır. Bu paydaşların her birinin hem akademik anlamda hem de idari anlamda yetki ve sorumlulukları vardır ve tüm aktörler ve roller için etik son derece önemlidir. Üniversitelerde görev yapan akademik ve idari birim çalışanları ve üretilen hizmetten faydalanan bütün kişilerin, genel ve akademik etik normlarla bağdaşmayan davranışları ve etkinlikleri ile etiğe aykırı olduğu ileri sürülen diğer konulardaki şikâyet başvuruları Etik Kurula yapılmaktadır (Alev ve Genç, 2015).

Etik Kurula sahip üniversitelerin çoğunun web sayfasında Etik Kurulun yeri vardır, ancak standart bir gösterim yerine akademik birimler, idari birimler, araştırma gibi farklı başlıklar altında yer almaktadır. Kurulların üniversite örgütlen-

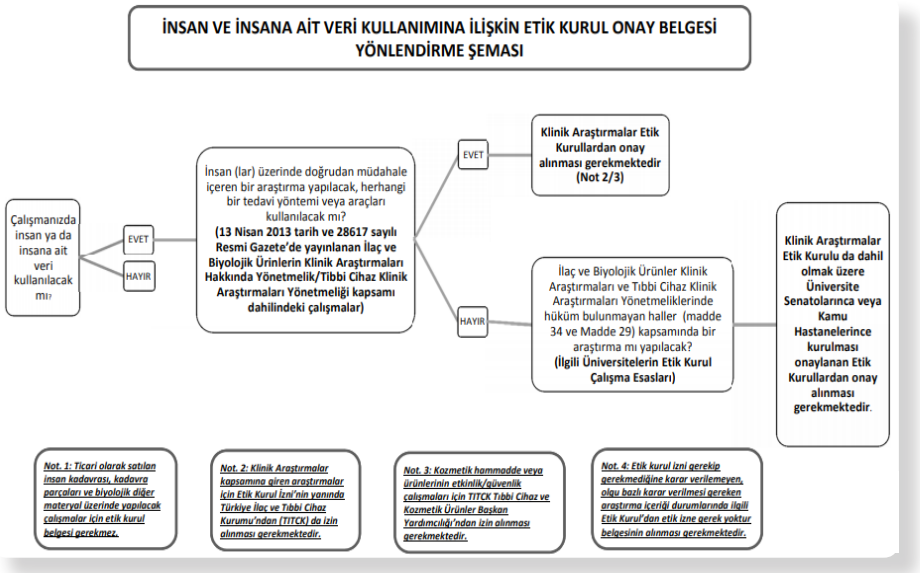
mesi içindeki yeri de standart değildir, genellikle idari birimler; kurullar/komisyonlar, akademik birimler, rektörlüğe, rektör yardımcılığına bağlı birimler olarak örgütlendikleri görülmektedir. Üniversite etik kurul türleri çeşitlilik göstermektedir. Tıp, ilaç, hayvan araştırmaları gibi konularda etik değerlendirmeler yapan uzmanlık etik kurulları Tıp, Veterinerlik, Ziraat, Fen Edebiyat Fakültelerinde görülmektedir. Bular içinde en yaygın olanları Klinik Araştırmalar Etik Kurulu, Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurullarıdır. Diğer türler ise İlaç Dışı Klinik Araştırmalar Etik Kurulu; Hayvan Deneyleri Yerel Etik Kuruludur. YÖK'ün 2012 tarihli Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği yönergesi yayınlandıktan sonra etik kurul sayılarında artışlar olmuş; var olan üniversite etik kurullarından bazıları yerini "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu"na bırakmıştır. Kamu görevlileri etik kurulunun 2013 yılında YÖK'e gönderdiği yazı ile üniversitelerde öğrenci etik kulüp/kurul/topluluk oluşumları yaygınlaşmaya başlamıştır (Alev ve Genç, 2015).

TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kural ve Esasları

TÜBİTAK araştırma ve yayın esaslarını 17.7.1963 tarihli ve 278 sayılı Türkiye Bilimsel Araştırma Kurumu Kurulması Hakkında Kanunun 4 üncü maddesi ile TÜBİTAK Bilim Kurulunun Çalışma ve Usul Esaslarına İlişkin Yönetmelik'in 4/A maddesine dayanak alarak hazırlamıştır.

TÜBİTAK Araştırma yayın etiği kapsamı; Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumuna desteklenmek üzere önerilen, sonuçlananlar da dâhil Kurum tarafından desteklenen veya Kurum birimlerince yürütülen projeler ile diğer destek, teşvik ve ödül faaliyetlerine ilişkin veya bunlarla ilgili, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu tarafından yayımlanmış veya Kuruma yayımlanmak üzere gönderilmiş bulunan her türlü yayınla ilgili, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumunun iş ve değerlendirme süreçlerinde yer alan panelist, moderatör, hakem, raportör, danışman, izleyici, editör gibi görevlilerin bu görevlerinden kaynaklanan etik konularının değerlendirilmesi ile ilgili iş ve işlemleri kapsar. Yayın etiği kapsamında oluşturulan kurul; çalışma usulleri, etiğe aykırı davranışlar, yaptırımlar, bilginin gizliliği maddelerini içerir. Bu maddeler ışığında araştırmacı TÜBİTAK araştırması yürütecekse neler yapması gerektiğine dair bilgi sahibi olur.

Araştırmacı TÜBİTAK destekli bir araştırma yürütmek istiyorsa TÜBİTAK resmi internet sitesinden onay formlarına ulaşmalıdır. TÜBİTAK yönlendirme şeması Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. *TÜBİTAK İnsan ve İnsana Ait Veri Kullanımı Yönlendirme Şeması*

Türkiye'de Bilimsel Araştırmada Etik İzinlerde İzlenecek Adımlar

Türkiye'de bilimsel araştırma yürütmeyi hedefleyen bir araştırmacı özellikle yüksek lisans ve doktora düzeyinde olanlar ve akademik personelin izlemesi gereken adımlar:

1. Bağlı olunan üniversitenin etik kuruluna başvurmak. Başvuru üniversitelerin internet sayfalarından ilgili bağlantılara ulaşılarak yapılabilir (Şekil 3).
2. Üniversiteye ait olan başvuru formu doğru ve eksiksiz şekilde doldurulur (Şekil 4).
3. Aydınlatılmış onam formu talimatlara uygun şekilde hazırlanır (Şekil 5).

ANKARA ÜNİVERSİTESİ ETİK KURUL

Başvuru | Etik Kurul Üyeleri | Yönerge | Karar Örnekleri | Kaynak Yayınlar | Linkler | İletişim | Örnek Onam Formu

Anasayfa > Başvuru

Başvuru

Ankara Üniversitesi mensuplarının, akademik ve idari birimlerinin yürüttükleri bilimsel araştırma faaliyetleri, yayın faaliyetleri, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde, sundukları hizmetlerde ve toplum ve paydaşlarıyla olan ilişkilerinde ortaya çıkan etik sorunlarla ilgili başvurular Ankara Üniversitesi Rektörlüğüne yapılır ve Etik Kurulca incelenmesi gerekli görülen konu ya da dosyalar Rektör tarafından Etik Kurula iletilir.

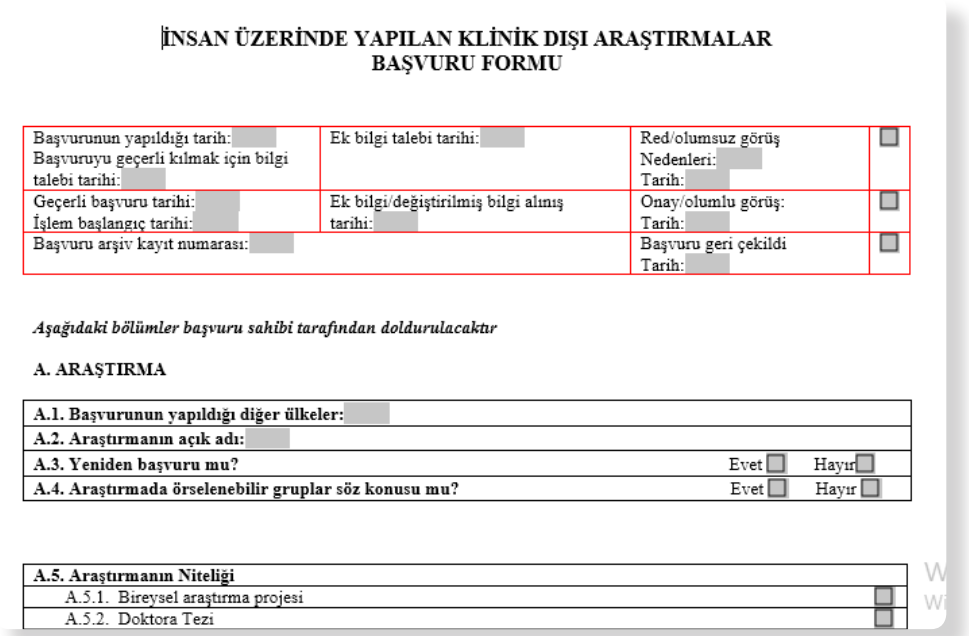
Adres: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü, Dögol Caddesi 06100 Tandoğan/Ankara/Türkiye

Web: http://www.ankara.edu.tr

İnsan üzerinde yapılan klinik ilaç araştırmaları ile hayvanlar üzerinde yapılan bilimsel çalışmaların dışında kalan, başta sosyal bilim alanları olmak üzere, bilimsel araştırmalar için kullanılacak form:
(Yapılacak başvuruların 20 gün önceden, TÜBİTAK başvurularının ise 45 gün önceden Etik Kurul Başkanlığı'na iletilmesi gerekmektedir.)

Windows'u Etkin
Windows'u etkinleştir

Şekil 3. *Etik Kurul Sayfa Örneği*

İNSAN ÜZERİNDE YAPILAN KLİNİK DIŞI ARAŞTIRMALAR BAŞVURU FORMU

Başvurunun yapıldığı tarih: Başvuruyu geçerli kılmak için bilgi talebi tarihi:	Ek bilgi talebi tarihi:	Red/olumsuz görüş Nedenleri: Tarih:	☐
Geçerli başvuru tarihi: İşlem başlangıç tarihi:	Ek bilgi/değiştirilmiş bilgi alınış tarihi:	Onay/olumlu görüş: Tarih:	☐
Başvuru arşiv kayıt numarası:		Başvuru geri çekildi Tarih:	☐

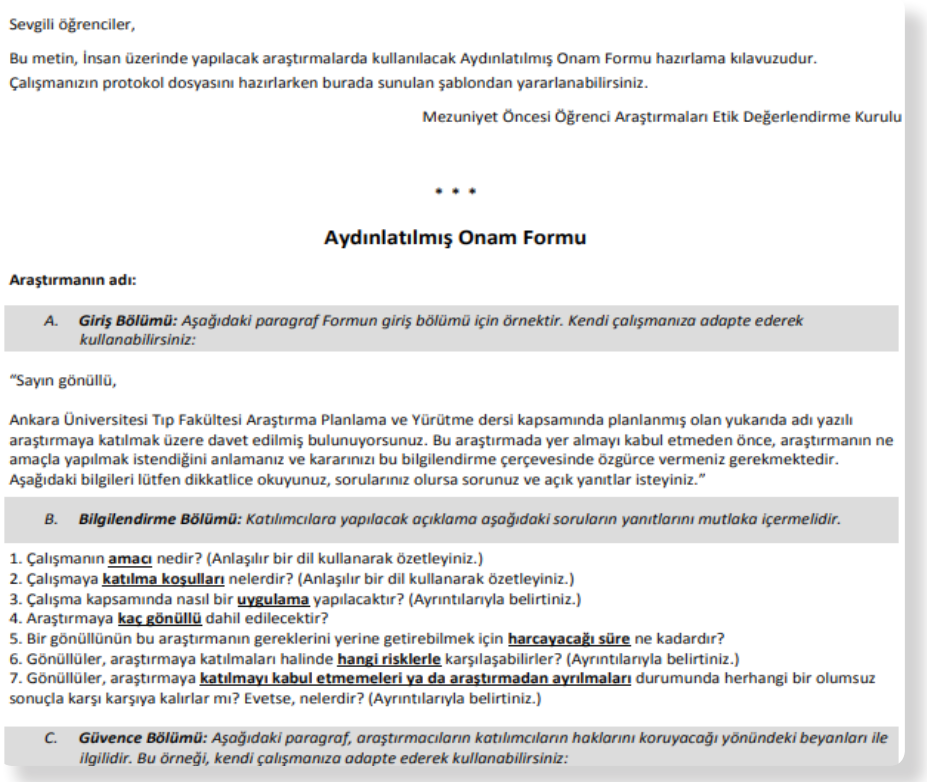
Aşağıdaki bölümler başvuru sahibi tarafından doldurulacaktır

A. ARAŞTIRMA

A.1. Başvurunun yapıldığı diğer ülkeler:		
A.2. Araştırmanın açık adı:		
A.3. Yeniden başvuru mu?	Evet ☐	Hayır ☐
A.4. Araştırmada örselenebilir gruplar söz konusu mu?	Evet ☐	Hayır ☐

A.5. Araştırmanın Niteliği
A.5.1. Bireysel araştırma projesi ☐
A.5.2. Doktora Tezi ☐

Şekil 4. *Başvuru Formu Örneği*

Sevgili öğrenciler,

Bu metin, İnsan üzerinde yapılacak araştırmalarda kullanılacak Aydınlatılmış Onam Formu hazırlama kılavuzudur. Çalışmanızın protokol dosyasını hazırlarken burada sunulan şablondan yararlanabilirsiniz.

Mezuniyet Öncesi Öğrenci Araştırmaları Etik Değerlendirme Kurulu

* * *

Aydınlatılmış Onam Formu

Araştırmanın adı:

A. ***Giriş Bölümü:*** *Aşağıdaki paragraf Formun giriş bölümü için örnektir. Kendi çalışmanıza adapte ederek kullanabilirsiniz:*

"Sayın gönüllü,

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Araştırma Planlama ve Yürütme dersi kapsamında planlanmış olan yukarıda adı yazılı araştırmaya katılmak üzere davet edilmiş bulunuyorsunuz. Bu araştırmada yer almayı kabul etmeden önce, araştırmanın ne amaçla yapılmak istendiğini anlamanız ve kararınızı bu bilgilendirme çerçevesinde özgürce vermeniz gerekmektedir. Aşağıdaki bilgileri lütfen dikkatlice okuyunuz, sorularınız olursa sorunuz ve açık yanıtlar isteyiniz."

B. ***Bilgilendirme Bölümü:*** *Katılımcılara yapılacak açıklama aşağıdaki soruların yanıtlarını mutlaka içermelidir.*

1. Çalışmanın **amacı** nedir? (Anlaşılır bir dil kullanarak özetleyiniz.)
2. Çalışmaya **katılma koşulları** nelerdir? (Anlaşılır bir dil kullanarak özetleyiniz.)
3. Çalışma kapsamında nasıl bir **uygulama** yapılacaktır? (Ayrıntılarıyla belirtiniz.)
4. Araştırmaya **kaç gönüllü** dahil edilecektir?
5. Bir gönüllünün bu araştırmanın gereklerini yerine getirebilmek için **harcayacağı süre** ne kadardır?
6. Gönüllüler, araştırmaya katılmaları halinde **hangi risklerle** karşılaşabilirler? (Ayrıntılarıyla belirtiniz.)
7. Gönüllüler, araştırmaya **katılmayı kabul etmemeleri ya da araştırmadan ayrılmaları** durumunda herhangi bir olumsuz sonuçla karşı karşıya kalırlar mı? Evetse, nelerdir? (Ayrıntılarıyla belirtiniz.)

C. ***Güvence Bölümü:*** *Aşağıdaki paragraf, araştırmacıların katılımcıların haklarını koruyacağı yönündeki beyanları ile ilgilidir. Bu örneği, kendi çalışmanıza adapte ederek kullanabilirsiniz:*

Şekil 5. *Aydınlatılmış Onam Formu Hazırlama Kılavuzu*

İlgili üniversitenin izinleri tamamlandıktan sonra başvuru elden yapılır. Her üniversitenin belirlediği tarihlerde etik kurullar toplanıp araştırma için onay ya da ret kararı verir. Bu aşamadan sonra araştırmacı Milli Eğitim izniyle okullarda ya da Halk Eğitim Merkezlerinde çalıma yapacaksa Milli Eğitime, hastaneler için Sağlık Bakanlığı'na ve bağlı olunan ilin valiliğine başvuruda bulunurlar.

Milli eğitime başvuruda bulunacak olan araştırmacı, MEB Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı'nın Araştırma, Yarışma ve Sosyal Etkinlik sistemi ne "https://ayse.meb.gov.tr/basvurudev/index_arastirma.php" web adresinden Şekil 6'daki ekrana ulaşan araştırmacı e-Devlet şifresi ile giriş yaparak araştırma, yarışma ve sosyal etkinlik başvuru formuna ulaşır.

Şekil 6. *Milli Eğitim Bakanlığı Araştırma, Yarışma ve Sosyal Etkinlik Başvuru Ekranı*

Araştırma, Yarışma ve Sosyal Etkinlik Ön Başvurusu

Kimlerin başvuru yapabileceğine ilişkin açıklama:

Dernek, vakıf, sendika, araştırma şirketi vb. kurum ve kuruluş temsilcileri ile lisansüstü eğitim öğrencileri ve akademisyenler ön başvuru sürecini ayse.meb.gov.tr adresi üzerinden gerçekleştirdikten sonra kurumları/üniversiteleri aracılığı ile uygulama izni için başvurabilirler. Başvuruda talep edilecek belgeler Üniversite/Kurum resmî yazısına ek olarak şunlardır:

- Araştırma sahibinin kurumuna verdiği dilekçe.
- Tez/ Araştırma Önerisi veya Proje Özeti.
- Yüksek Lisans-Doktora Programı çerçevesinde yapılacak bir araştırma ise; tez önerisi.
- Proje kapsamında yapılacak araştırma uygulamaları için; proje özeti.

Bağımsız araştırmalar kapsamında yapılacak uygulamalar için:

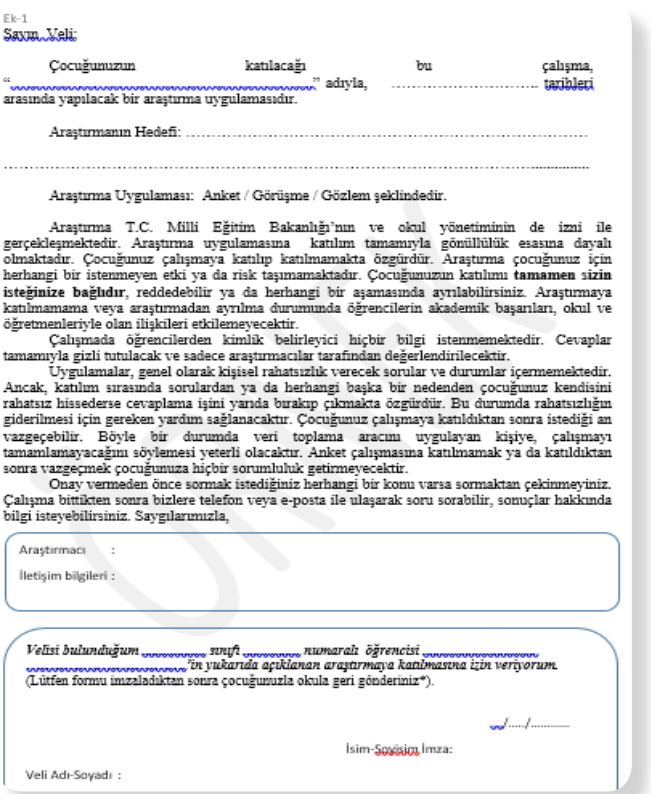
- Veri toplama araçlarının tamamı. (Anket, görüşme formu vb.).
- Araştırma örnekleminde yer alan ve yüz yüze görüşme sağlanacak yetişkinler için "Gönüllü Katılım Formu", Öğrenciler için " Veli Onam Formu".
- Araştırma sağlık ile ilgili ise; Üniversiteden alınan "Etik Kurul Raporu" ve katılımcılar için "Ayrıntılı Bilgilendirme Formu."

Başvuru ve değerlendirme sürecine ilişkin açıklamalar:

- ayse.meb.gov.tr üzerinden ön başvurunuzu tamamladığınızda bilgilendirme e-postası tarafınıza ulaşacaktır.
- Başvurunuz ilgili kuruma ulaştığında (elden/posta ile veya KEP üzerinden) değerlendirme sürecinin başladığına ilişkin bilgilendirme e-postası tarafınıza ulaşacaktır.
- Başvurunuz ilgili kurum tarafından değerlendirilecek ve sonuçlandığında size bilgilendirme e-postası gönderilecektir.
- Araştırma Uygulama Onay Yazısında "Araştırma Sonuçlarının Paylaşılması" şartı yer aldığı takdirde araştırma tamamlandıktan sonra sonuç raporu 1 ay içerisinde ilgili kuruma kurumun talep ettiği şekilde gönderilmelidir.

Örnek Belgeler

- Veli Onam Formu (Şekil 7)
- Araştırma Önerisi İçeriği
- Yeğitek Katılım Kabul Formu (Şekil 8)

Ek-1
Sayın Veli:

Çocuğunuzun katılacağı bu çalışma, "……" adıyla, …… tarihleri arasında yapılacak bir araştırma uygulamasıdır.

Araştırmanın Hedefi: ……

……

Araştırma Uygulaması: Anket / Görüşme / Gözlem şeklindedir.

Araştırma T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'nın ve okul yönetiminin de izni ile gerçekleşmektedir. Araştırma uygulamasına katılım tamamıyla gönüllülük esasına dayalı olmaktadır. Çocuğunuz çalışmaya katılıp katılmamakta özgürdür. Araştırma çocuğunuz için herhangi bir istenmeyen etki ya da risk taşımamaktadır. Çocuğunuzun katılımı **tamamen sizin isteğinize bağlıdır**, reddedebilir ya da herhangi bir aşamasında ayrılabilirsiniz. Araştırmaya katılmamama veya araştırmadan ayrılma durumunda öğrencilerin akademik başarıları, okul ve öğretmenleriyle olan ilişkileri etkilemeyecektir.

Çalışmada öğrencilerden kimlik belirleyici hiçbir bilgi istenmemektedir. Cevaplar tamamıyla gizli tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir.

Uygulamalar, genel olarak kişisel rahatsızlık verecek sorular ve durumlar içermemektedir. Ancak, katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden çocuğunuz kendisini rahatsız hissederse cevaplama işini yarıda bırakıp çıkmakta özgürdür. Bu durumda rahatsızlığın giderilmesi için gereken yardım sağlanacaktır. Çocuğunuz çalışmaya katıldıktan sonra istediği an vazgeçebilir. Böyle bir durumda veri toplama aracını uygulayan kişiye, çalışmayı tamamlamayacağını söylemesi yeterli olacaktır. Anket çalışmasına katılmamak ya da katıldıktan sonra vazgeçmek çocuğunuza hiçbir sorumluluk getirmeyecektir.

Onay vermeden önce sormak istediğiniz herhangi bir konu varsa sormaktan çekinmeyiniz. Çalışma bittikten sonra bizlere telefon veya e-posta ile ulaşarak soru sorabilir, sonuçlar hakkında bilgi isteyebilirsiniz. Saygılarımızla,

Araştırmacı :
İletişim bilgileri :

Velisi bulunduğum ……. sınıfı ……. numaralı öğrencisi ……
……'in yukarıda açıklanan araştırmaya katılmasına izin veriyorum.
(Lütfen formu imzaladıktan sonra çocuğunuzla okula geri gönderiniz*).

…/…../……

İsim-Soyisim İmza:

Veli Adı-Soyadı :

Şekil 7. *Veli Onam Formu*

Sayın Katılımcımız

Katılacağınız bu çalışma, ..." adıyla, ... tarafından ..... tarihleri arasında yapılacak bir araştırma uygulamasıdır.

Araştırmanın Hedefi: .....

Araştırmanın Nedeni: O Bilimsel araştırma O Tez çalışması

Araştırmanın Yapılacağı Yer(ler): .....

Araştırma Uygulaması: O Anket O Görüşme

O Gözlem O.....

Araştırma T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'nın ve okul/kurum yönetiminin izni ile gerçekleşmektedir. Araştırma uygulamasına katılım tamamıyla gönüllülük esasına dayalı olmaktadır. Çalışmada sizden kimlik belirleyici hiçbir bilgi istenmemektedir. Cevaplar tamamıyla gizli tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir. Veriler sadece araştırmada kullanılacak ve üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır.

Uygulamalar, kişisel rahatsızlık verecek sorular ve durumlar içermemektedir. Ancak, katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden rahatsız hissederseniz cevaplama işini yarıda bırakabilirsiniz.

Katılımı onaylamadan önce sormak istediğiniz herhangi bir konu varsa sormaktan çekinmeyiniz. Çalışma bittikten sonra bizlere telefon veya e-posta ile ulaşarak soru sorabilir, sonuçlar hakkında bilgi isteyebilirsiniz. Saygılarımızla,

Araştırmacı :

İletişim Bilgileri :

Yukarıda bilgileri bulunan araştırmaya katılmayı kabul ediyorum.

.../...../.....

İsim-Soyisim İmza:

Katılımcı Adı-Soyadı :

Telefon Numarası :

Şekil 8. *Yeğitek Katılım Kabul Formu*

Örnekte verilen Milli Eğitim onaylı üniversiteye bağlı araştırma izin adımlarının dışında araştırmacılar TÜBİTAK, YÖK, TÜBA destekli çalışmalarda yapabilirler.

Araştırma etiğine ilişkin yasal sorumluluklar sıklıkla güncellenmektedir. Günümüz insan ve insana dair her şeyin incelendiği, anlaşılmaya çalışıldığı zamanlardır. Anlama çabası araştırmaya itmektedir. Araştırma yapmak ise beraberinde sorumluluk getirmektedir. Bu sorumlulukları yerine getirebilmek için etik konusunu anlamak gereğini yerine getirmekte beraberinde gelmektedir. Araştırmacı olmak isteyenlerin hangi meslekten olursa olsun çalışma alanının getirdiği temel kurallara hâkim olması, yasal yükümlülükleri de beraberinde getiren bir zorunluluktur.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Alev, B. ve Genç, F. N. (2015). Türkiye'de üniversite etik kurulları üzerine bir inceleme. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15*(31), 135-182.

Bell, E. ve Bryman, A. (2007). The ethics of management research: An exploratory content analysis. *British Journal of Management, 18*(1), 63-77.

Bulmer, S. (1992). *Britain and European integration: of sovereignty, slow adaptation, and semi-detachment. Britain and the European Community: The Politics of Semi-Detachment.* Oxford: Clarendon.

Bond, T. (2004). Ethical guidelines for researching counselling and psychotherapy. *Counselling and Psychotheraphy Research, 4*(2), 10-19.

Çobanoğlu, N. (2012). Etik ve hukuk açısından tıbbi bilimsel etik kurullar. *IV. Sağlık Hukuku Kurultayı.* 23-24 Eylül 2011, Ankara.

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (2014). http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5846-20141212. Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2019.

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu. B- Ceza davaları, madde 71 (Değişik: 23/1/2008-5728/138 md.). T.C. Resmi Gazete (7981, 13 Aralık 1951).

Neuberger, R. J. (2005). The moral state we're in: A manifesto for a 21st century society. *Nursing Standard, 27*(19), 33-36.

Polit, D. F. ve Beck, C. T. (2004). *Nursing Research: Principles and Methods.* Lippincott Williams & Wilkins.

Qamar, B. K. (2018). Research ethics. *Pakistan Armed Forces Medical Journal, 68*(6), 1503-1554.

Resmi Gazete (1982). http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17789.pdf. Erişim Tarihi: 25.07.2019

Rook, D. (2001). *Property Law and Human Rights.* USA: Blackstone Press.

Ruacan, Ş. (2005). Bilimsel araştırma ve yayınlarda etik ilkeler. *Gazi Tıp Dergisi*, 16(4), 147-149. medicaljournal.gazi.edu.tr/index.php/GMJ/article/ download/248/246. Erişim Tarihi: 06.05.2019.

Shamoo, A. E. ve Resnik, D. B. (2015). *Responsible Conduct of Research* (3rd Edition). New York: Oxford University Press.

SRA (2003*). Social Research Association Ethical Guidelines.* http://www.thesra. org.uk/ethical. htm. Erişim Tarihi: 15.07.2015.

Sugiura, L., Wiles, R. ve Pope, C. (2017). Ethical challenges in online research: Public/private perceptions. *Research Ethics, 13*(3-4), 184-199.

TÜBİTAK (2006). Bilimsel dergilere gönderilen makalelerde dikkat edilmesi gereken noktalar. http://journals.tubitak.gov.tr/genel/brosur.pdf. Erişim tarihi: 10.05.2019.

TÜBA Bilim Etiği Komitesi (2002). *Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunlar.* Ankara: TÜBA Yayını.

Uçak, N. Ö. ve Birinci, H. G. (2008). Bilimsel etik ve intihal. *Türk Kütüphaneciliği, 22*(2), 187-204.

US Commission of Research Integrity (1996). *Commission on Research Integrity, Integrity and Misconduct in Research.* Washington: DHHS, 1996.

YÖK (2019). *Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi.* https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Kurumsal/mevzuat/bilimsel-arastirma-ve-etik-yonetmeligi.aspx. Erişim Tarihi: 15.07.2019.

YÖK (2014). *Yükseköğretim Kurumları Etik Davranış İlkeleri*. http://etikkurulu.akdeniz.edu.tr/wp-content/uploads/2018/02/akademik-etik-ilkeler.pdf. Erişim Tarihi: 22.07.2019.

Walton, N. (2018). What is research ethics? https://researchethics.ca/what-is-research-ethics/. Erişim Tarihi: 25.04.2019.

Öğr. Gör. Melike Burcu YILMAZ

Eskişehir'de doğdu. İlköğretimini Burdur'da, ortaöğrenimi Ankara'da tamamladı. Gazi Üniversitesi Ticaret Turizm Eğitim Fakültesinden mezun oldu. 2006-2010 yılları arasında Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Ölçme ve Değerlendirme Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimini tamamladı. 2010-2012 yılları arasında Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Ölçme ve Değerlendirme Ana Bilim Dalı'nda öğretim görevlisi olarak çalıştı. 2013 yılından itibaren Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri bölümünde çalışmaya başladı. 2015 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yaşam Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Bölümünde Doktora programına kabul edildi. Doktora programı tez aşamasında devam etmektedir. Yılmaz'ın çalışma alanları arasında eğitimde ölçme ve değerlendirme yöntemleri, eğitim istatistiği, nitel araştırmalar, nicel araştırmalar, test teknikleri, test dışı teknikler, özel eğitimde ölçme ve değerlendirme yöntemleridir.

İletişim: melikeburcu80@hotmail.com - melike.ozgurol@giresun.edu.tr

11. BÖLÜM

BİLİMDE ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR: SEBEPLER, ÖNLEMLER, ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE İNTİHAL TARAMA PROGRAMLARI

Dr. Öğr. Üyesi Gizem UYUMAZ
Giresun Üniversitesi

Kazanımlar:

- Bilimde etik dışı davranışların nedenlerini kavrar.
- Bilimde etik dışı davranışları önlemeye dönük olası önerileri bilir.
- İntihal tarama programlarını tanır.
- Bir intihal tarama programında nasıl tarama yapılacağını bilir.

GİRİŞ

Bu bölümde bilim, araştırma ve yayın etiği ihlallerinin nedenleri, bu ihlalleri önlemeye dönük çözüm önerileri ve intihal tarama programlarına ilişkin ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

Bilimde Etik Dışı Davranışların Nedenleri

Bilimsel araştırmalarda görülen etik dışı davranışların nedenleri; öncelikle eğitimsizlik (etik dışı davranışların neler olduğunun bilinmiyor olması) yani bilimsel araştırmalarda etik eğitimi konusundaki eksiklikler olmak üzere, kaynağa birebir bağlı kalma, konunun özgün olmaması, hızlı akademik yükselme çabası, ülkemizde bilimsel niteliğin/yetkinliğin göstergesinin yayın sayısı olarak görülmesi, dış baskılar, zaman ve kaynak eksikliği, ekonomik kaygılar (elde edilen maddi desteği kaybetme korkusu), destek alınan kurumların hızlı yayın yapmaya zorlaması, atama ve yükseltilmelerdeki yayın sayısı ölçütleri, yetersiz kişilerin mevki/makam hırsı, kurumda bilim kültürünün/akademik kültürün olmayışı, ülkemizde uygulanmaya başlanan akademik teşvik sistemi ve bu sisteme yüksek puan ile dâhil olma hırsı, ülkemizde etik ihlaller konusundaki yaptırımların yetersizliği (hesap sorma mekanizmalarının olmayışı) ve kişisel özellikler (psikiyatrik bozukluklar, zayıflık, kibir vb.) şeklinde sıralanabilir (Günal, 2010; İnci, 2009; Keskin, 2012; 2017; Oğuz, 1999; Okumuş ve Yurdakal, 2017; Toplu, 2012; TÜBA, 2002; Uçak ve Birinci, 2008). Bu davranışların alanyazında nasıl ele alındığına kısaca değinelim.

Bilimsel araştırmalarda görülen etik dışı davranışların en önemli nedeni etik dışı davranışların neler olduğu konusundaki eğitimsizliktir. Bilimsel araştırma yapan kişiler ve bilim insanları, bilimsel araştırmalardaki etik ilkeleri ve etik dışı davranışları çok iyi bilmekle yükümlüdür. Her araştırmacı bir bilimsel çalışma nasıl yapılır, nasıl yayına dönüştürülür, çalışma nasıl yayınlanır, bilim etiği nedir ve neleri kapsar, araştırma ve araştırmacı disiplini nedir, etik dışı davranışların sonuçları nelerdir gibi konularda eğitim almalıdır (İnci, 2009). Türkiye'de etik konusunda kurumsal ve kişisel düzeyde bilgi, deneyim ve donanım eksikliği mevcuttur (Keskin, 2017). Bu konuda tüm akademisyenlerin, lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin danışmanlarının, proje yürütücülerinin ve editörlerin büyük sorumluluğu vardır. Araştırmacılar çalışma ekiplerindeki tüm diğer araştırmacıların etik ihlaller konusunda gerekli eğitimi aldığından ve bu bilgilere sahip olduğundan emin olmalıdır.

Etik konulardaki bilgi eksikliği alıntılama konusunda da hatalar yapılmasına neden olmaktadır. Araştırmacılar alıntılama yapma konusundaki bilgi eksiklikleri nedeniyle yanlış şekilde atıf yapabilmektedir. Kaynak gösterme konusundaki

yetersizlikler ve alıntı yapılan metinde ifade edilenleri kendi cümlelerine doğru bir biçimde dönüştüremeyecek olma korkusu metinlere birebir bağlı kalmaya neden olarak etik dışı davranışla sonuçlanmaktadır (Aktekin, 1997; Keskin, 2017). Kişilerin yabancı dil yetersizlikleri ve bu nedenle başkalarının çeviri yapıp kendi çalışmalarında verdikleri atıfları kullanmaları (Atalay, 2011) da bu etik dışı davranışlar grubunda ele alınabilir. Keskin'e (2012: 18) göre araştırmacıların çok sayıda kaynak, güncel kaynak ve yabancı kaynak kullanma çabası "kopyala-yapıştır müessesesini" doğurmuştur. Bu durum, yapılan çalışmaların çok büyük bir kısmının alanyazına yeni hiçbir şey katmamasına neden olmaktadır. Daha önce aynısı veya benzeri yapılmış, yani özgün olmayan dolayısıyla da alanyazına katkı sağlamayan bir çalışmanın yapılması da etik dışı bir davranıştır (Keskin, 2017; Toplu, 2012).

Bilimsel araştırmalarda görülen etik dışı davranışların bir diğer önemli nedeni çok sayıda ve hızlı yayın yapma girişimleridir. Hızlı yayın yapma beraberinde ciddi etik dışı davranışları getirebilmektedir. Üniversiteler ya da diğer araştırma kurumlarındaki atama ve yükseltme ölçütlerindeki yayın sayısı ölçütler, araştırmacıların etik dışı davranışa başvurmasına neden olabilmektedir. Meslektaşları arasında kabul görme ihtiyacı, yükselme hırsı, üne kavuşma ve ünü koruma isteği gibi nedenler yayın ve atıf sayısını arttırma amaçlı birbirlerini yazar listesine ekleme, birbirlerine çalışmalarında atıf verme gibi etik ihlallere sebep olmaktadır (İnci, 2009; Okumuş ve Yurdakal, 2017). Bazı araştırmacılarsa etik dışı davranış içeren yayınlarını akademik yükseltme ve atamalarda jüri üyelerinin değerlendirmesinden kaçırmakta yani etik dışı davranış içeren yayınlarını gizlemektedir (İlhan, 2000). Bu durum da yapılan etik dışı davranışa bir diğer etik dışı davranışı eklemektedir.

Bilimsel araştırmalarda sık karşılaşılan bir diğer etik dışı davranış sebebi maddi nedenlerdir. Araştırmacılara verilen ekonomik desteğin, burs ve fonların, sanayi ve özel sektör desteğinin kesilmesi kaygısı araştırmacıların çalışmanın yapılması veya raporlanması aşamasında etik dışı davranışta bulunmasına sebep olmaktadır. Kurumların, fon yöneticilerinin zorlaması, özel sektörce desteklenen araştırmaların bu birimlerce yönlendirilmesi etik dışı davranış nedenidir. Yapılan çalışma hileli bir şekilde yürütülüp bu hilelerden bahsedilmeden raporlanabilir ya da doğru yürütülen bir çalışma hileli olarak raporlanabilir (Günal, 2010; İnci, 2009). Maddi sebepli diğer etik dışı davranış nedeni Türkiye'de uygulanmaya başlanan akademik teşvik sistemidir. Okumuş ve Yurdakal'ın (2017) akademik teşvik ile ilgili görüşleri ortaya koydukları çalışmada; katılımcıların büyük çoğunluğu (% 71) akademik teşvikin çalışmaların niteliğini düşürdüğü ve etik sorunların ortaya çıktığı konusunda görüş bildirmiştir. Akademik teşvik yönetmeliği nedeniyle dergilerin daha çok özel sayı çıkardığı, ulusal kongrelerin teşvik alınabilmesi amacıyla

uluslararası yapılmaya başlandığı, araştırmacıların birbirlerine atıf vermek yoluyla puan almaya çalıştığı, ahbap-çavuş ilişkisiyle bazı dergilerin ve yayın evlerinin belirli kişilerin çalışmalarını yayınladığı belirtilmiştir. Bu durum niceliğin niteliğin önüne geçmesine neden olmakta, etik anlamda büyük sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu duruma çözüm önerisi olarak akademik teşvik başvurusu kapsamında bir dergi için sadece bir makalenin puanlanmasına izin verilmesi gibi önlemler alınması gerektiği belirtilmiştir.

Bilimde Etik Dışı Davranışlar İçin Çözüm Önerileri ve Alınabilecek Önlemler

Önceki başlıkta ele alınan etik dışı davranış nedenlerinden de görülebileceği üzere, kişide ve kurumda araştırma ve yayın etiği ilkeleri yerleşmediğinde, çalışılan kurumda akademik kültür oluşmadığında etik dışı davranışlar artmaktadır. "Bilimsel tartışma ortamının ve akademik etik-özgürlük-özerklik-liyakat kavramlarının yetersiz" olduğu kurumlarda etik dışı davranışlar yaygındır (İnci, 2009: 82). Bilimsel bir çalışmada etik dışı bir davranış olduğu belirlendiğinde önce bu çalışmayı yapan araştırmacı/araştırmacılar, daha sonra onların çalıştığı kurumlar, bilimsel çalışmayı destekleyen kurum ve kuruluşlar, dolaylı olarak bilim çevresi ve en önemlisi de toplum zarar görmektedir. Bilime, bilimsel düşünceye, bilim insanlarına olan güven sarsılmaktadır. Bu nedenle de bilimsel kurum ve kuruluşlara yapılan destek azalmaktadır. Toplumda bilim ve aklın egemen olmasına yönelik temel felsefe zedelenmektedir (İnci, 2009: 81). Bu nedenle etik dışı davranışlar ve önlenmesi konusunda çalışmalar yapılması oldukça önemlidir.

Türkiye'de bilim ve araştırma etiği konusunda Yükseköğretim Kurulu (YÖK), Üniversitelerarası Kurul (ÜAK), Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu-Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (TÜBİTAK-ULAKBİM), TÜBİTAK bünyesinde kurulan Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu ve TÜBA tarafından oluşturulan Bilim Etiği Kurulu çalışmalar yapmaktadır (Özenç-Uçak ve Birinci, 2008; Toplu, 2012). Türk Medeni Kanunu'nun (TMK) ilk maddeleri (TMK m1, m2 ve m3) dürüstlük, iyi niyet ve hak kavramları üzerine kurularak etik dışı davranışlara genel bir çerçeve çizdiğinden önemlidir. Ek olarak Türkiye'de telif hakları konusundaki yasal düzenleme, etik dışı davranışlar için de geçerli kabul edilmektedir (Ünal, Toprak ve Başpınar, 2012). Ancak yasa ve yönetmeliklerde etik dışı davranışlardan yalnızca aşırma suç olarak kabul edilmektedir. Aşırma YÖK disiplin yönetmeliğinde telif hakları ihlali olarak değerlendirilip öğretim üyeliğinden çıkarmayı gerektiren bir suç olarak yer almaktadır. Ancak sadece kendisinden aşırılan kişi mahkemeye başvurabilmektedir (Günal, 2010).

Etik dışı davranışları görmezden gelenler "bilimsel çürümenin zeminini" hazırlamış olur ve bu davranışları yapanlar da etik dışı davranış sergilemeye devam eder (İnci, 2009: 85). Etik dışı davranışta bulunan kadar, yaptıran ve göz yuman da suçludur (Yaşar, 2018). Etik dışı davranış tespit edildiğinde olgun ve bilinçli bir şekilde kararlı hareket edilmeli, somut belge ve bilgilerle uygun şekilde suç duyurusunda bulunulmalıdır. Suç duyurusunda bulunan kişinin ve hakkında suç duyurusunda bulunulan kişinin hakları korunmalıdır. Bu kişilerin kimlik bilgileri süreçte gizli tutulmalıdır. Kanıtlar ortadan kaldırılma riskine karşı korunmalı ancak hakkında suç duyurusunda bulunulan kişi süreç sonuna kadar masum kabul edilmelidir (TÜBA, 2002; İnci, 2009).

Etik dışı davranışların göz ardı edilmemesi ve bu davranışı sergileyenler hakkında suç duyurusunda bulunulmasının teşvik edilmesi önemlidir. Ancak bundan daha önemlisi geçerli, belirsizlik içermeyen, bilimsel çalışmalarda uyulması gereken standartları kapsayan etik kurallar mevzuatının üst kurumlar tarafından düzenlenmesi ve etkin bir şekilde uygulanmasıdır (Keskin, 2017). 2547 sayılı YÖK yasası etik dışı davranışları 53. ve 65. maddeler ile (Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği) düzenlenmesini hükme bağlamıştır (Ünal, Toprak ve Başpınar, 2012). Ancak bu maddeler yeterli değildir. YÖK Kanunundaki boşluk ortadan kaldırılmalıdır. Etik dışı davranışlar net bir şekilde tanımlanmalı, her bir davranışın ceza karşılığı belirlenmeli, tekrarlanan durumlarda cezalar arttırılmalıdır. Tarafsız çalışma olanağı sağlanan, denetleme süreçlerinin sıkı olduğu, deneyimli, yetkin, donanımlı ve etiğe duyarlı üyeleri olan Ulusal Bilimsel Etik Kurul kurulmalıdır (İnci, 2009). Buna ek olarak etik ihlali şikâyet süreci kolaylaştırılmalı, gereksiz prosedürlerden arındırılmalı, zaman aşımına uğratılmamalı, etik ihlalinin şikâyet edilmesi teşvik edilmelidir (Atalay, 2011; Keskin, 2017).

Araştırmacılara ve araştırma projelerine sağlanan maddi destekler artırılmalı ve destek süreçleri kolaylaştırılmalıdır (Özenç-Uçak ve Birinci, 2008). Günal'a göre (2010) bilime kamusal destek sağlanmalıdır, çünkü firmalar kendileri için karlı olan araştırmaları desteklemektedir. Bu nedenle de çalışmalara karlarını artırma amaçlı müdahale edebilirler. Araştırmalara yapılan desteklerin özel sektöre kayması etik dışı davranışlara neden olur.

Verilen cezalar caydırıcı olduğunda suç oranı azalmaktadır. Türkiye'de bilimsel araştırmalarda etik ihlal yapanlar için belirlenmiş caydırıcı yaptırımların olmaması, bu tür ihlallere kaynaklık edebilmektedir. Caydırıcı bir yaptırımla karşılaşmayacağından bazı bilim insanları etik dışı davranışlar sergilemektedir (Keskin, 2017). Etik dışı davranışlar ve bunlara ilişkin kesinleşmiş cezaların elektronik ortamlarda herkesin ulaşımına açık olarak ilan edildiği veri tabanı oluşturulmalıdır (İnci, 2009).

Bunlara ek olarak farklı kaynaklarda etik dışı davranışları azaltmak için bazı önerilerde bulunulmuştur. Bu öneriler maddeler halinde sıralanacak olunursa:

1. Yasa, yönetmelik ve yazılı olmayan gelenekleşmiş değerler göz önünde bulundurularak, liyakat temelinde hareket edilmelidir (İnci, 2009).
2. Danışman ve jüri üyelerinin alan uzmanı olmasına dikkat edilmelidir (Keskin, 2017).
3. Araştırmacılar üzerindeki idari baskılar kaldırılmalıdır (TÜBA, 2002).
4. Yapılan her bir yayın için etik kimlik oluşturulmalıdır. Bu etik kimlik yayının intihal oranını ve etik değerini göstermelidir (Yaşar, 2018).
5. Araştırıcılar üzerinde baskıları azaltıcı tedbirler alınmalıdır (Bilge, 2012).
6. Etik dışı davranış tespit edilen yayınlar alan yazından çıkarılmalıdır. Bu yayınların alan yazında var olması okuyucuları ve diğer araştırmacıları yanıltmaya devam etmektedir (Günal, 2010).

İntihal Tarama Programları

Ödev, proje, tez, makale, kitap bölümü, internet içeriği gibi metinlerde, daha önce yazılmış kaynaklardan aynen alınan (kopyala yapıştır yapılan) bölümler olup olmadığının öğrenciler, öğretmenler, akademisyenler, hakemler, editörler, website ve blog sahipleri vb. tarafından incelenebilmesi amacıyla oluşturulan çok sayıda program mevcuttur. Bu programların temel mantığı bugüne kadar hazırlanan dokümanların bir veri tabanında tutulup, yeni hazırlanan bir dokümandaki bilgiler ile bu eski dokümanlarda yer alan bilgilerin karşılaştırılıp, benzer yerlerin hangi kaynaklar ile benzediğinin renklendirilerek ve numaralandırılarak rapor olarak sunulmasıdır. Bu programlar sayesinde kişinin, kendisine ait daha önceki bir çalışmadan ya da başka birinin yaptığı bir çalışmadan aynen ya da çok küçük değişiklikler yaparak aldığı kısımlar belirlenebilir.

İntihal tarama programlarından bazıları alfabetik sıra ile aşağıda sunulmuştur:

ArticleChecker,	*PaperRater,*	*Quetext,*
CheckForPlagiarism,	*PlagAwere,*	*SearchEngineReports,*
CopyLeaks,	*Plagiarisma,*	*SmallSEOTools,*
Copyscape,	*PlagiarismCheck,*	*Turnitin,*
DMCAscan,	*Plagiarismdetect,*	*Viper,*
DubliChecker,	*PlagiarismToday,*	*Webconf,*
Dustball, Ephorus,	*Plagium,*	*Whitesmoke,*
Grammarly,	*PlagScan,*	*Wordpress*
iThenticate,	*PlagTracker,*	

Sadece bir bilgisayarda yer alan belgeler arasında tarama yapmak için ise WCopyFind programı kullanılabilir. Bu programlardan bazıları tamamen ücretsizdir. Bazılarının ise ücretsiz versiyonları bulunmakta ancak bu versiyonlar kullanıcılara kelime veya karakter sayısı, taratılabilecek dosya sayısı, dosya yükleyebilme, rapor verme, üye olmadan kullanabilme vb. durumlar için sınırlı özellik sunmaktadır. Bazı programların sadece Windows versiyonu vardır ve bu durum bazı kullanıcılar açısından dezavantajlı bir durum oluşturmaktadır. Bazı programlarda yazarların, başkalarının kendi çalışmalarından çalıntı yapıp yapmadığını kontrol edebildiği seçenekler de mevcuttur. Bazı programların sadece bir tarama motorunda tarama yapabiliyor olması da onların dezavantajlarından biridir. Bu nedenlerle araştırmacıların birden fazla programı birlikte kullanmaları daha doğru sonuçlar elde etmeleri açısından uygun olacaktır.

Bu programlardan en sık kullanılanı Turnitin ve iThenticate programlarıdır. Bu programların veri havuzunda akademik veri tabanları, dergiler ve yayınlar vb. 17 milyardan fazla web sayfası bulunmaktadır. iThenticate yalnızca makalelerin taratılması amacıyla tasarlanmıştır. Tez, ödev, proje vb. belgelerin taratılması Turnitin programı ile yapılmaktadır. Bu programlarda yıllık taratma kotası (25.000 kelimelik doküman 1 tane sayılmaktadır) bulunmaktadır.

İntihal tarama programlarından biri olan intihal.net Türkiye'de yayın yapan dergilerin % 90'ından fazlasını ve on binlerce basılı kitabı kapsamaktadır. Bu taramalarda denetlenen intihal türleri şunlardır (https://intihal.net/index.php?mod=hakkimizda):

- *Çoğaltma:* Başka birisinin çalışmasını direk alma ve kendi çalışması olarak gösterme.
- *Kopyalama:* Bir başka çalışmanın bir kısmını direk kopyalama ve kendi çalışmasına eklemek.
- *Kopyala Ama Değiştir:* Başka bir kaynaktan kopyaladığı yazıyı küçük değişiklikler ile kendi yazısına ekleme.
- *MOZAİK:* Birden fazla kaynaktan aldığı çalışmaları birleştirmek.
- *Kendini İntihal:* Daha önce yaptığı bir çalışmasından kopyalamadır.

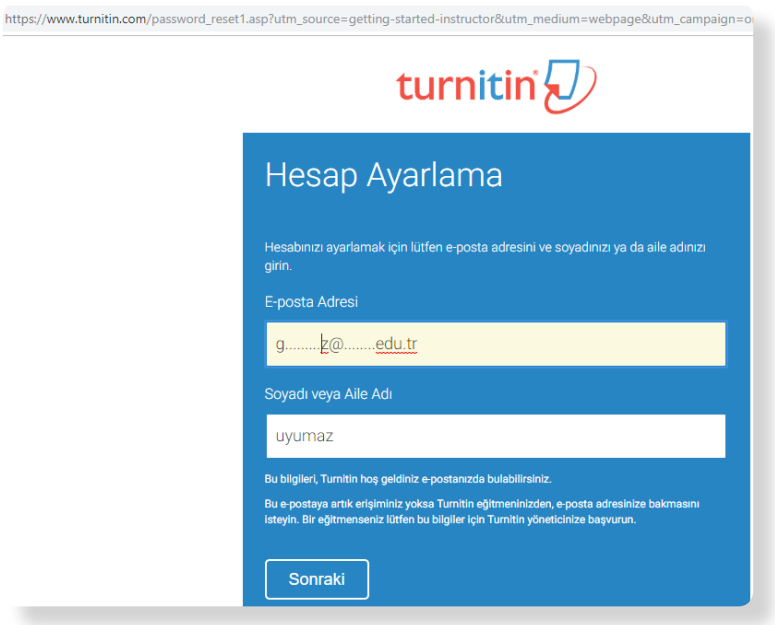
ÖRNEK İNTİHAL RAPORU OLUŞTURMA

Bu bölümde Turnitin kullanılarak bir intihal raporunun nasıl oluşturulacağına ilişkin bilgiler sunulmuştur. Turnitin kullanımı dört temel adımdan oluşmaktadır. Bunlar; şifre oluşturma, sınıf oluşturma, ödev oluşturma ve doküman yüklemedir. Bu adımların her biri aşağıda ayrıntılarıyla sunulmuştur. Daha fazla bilgi edinmek için https://www.turnitin.com/tr sitesini ziyaret edebilirsiniz.

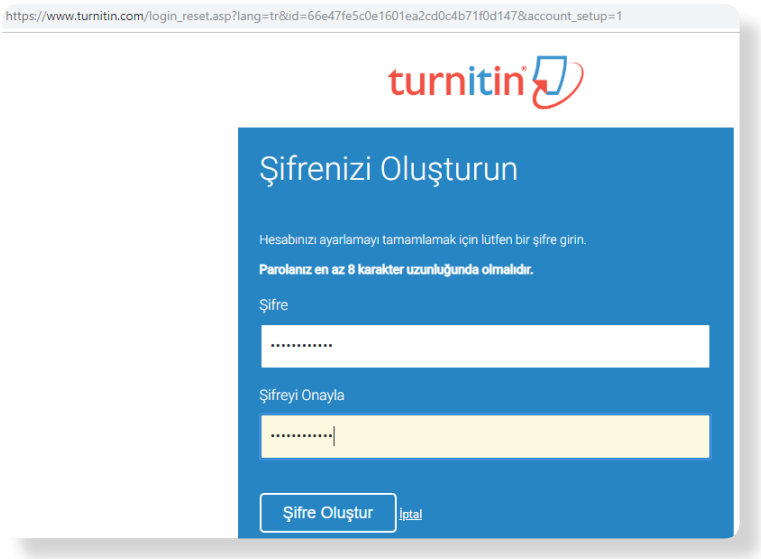
1. Şifre Oluşturma:

Turnitin hesabı şifrenizi ve güvenlik bilgilerinizi oluşturmak için kurumsal e-posta adresine ihtiyacınız vardır. Şifre oluşturmak için takip edilmesi gereken adımlar:

1. Turnitin internet sayfasını (www.turnitin.com) açınız. Kurumsal e-postanızı ve soyadınızı yazınız. Sonraki butonuna tıklayın.

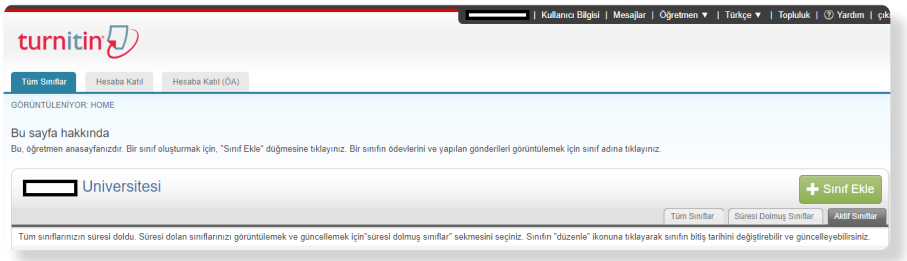
2. Kurumsal e-postanıza gelen mail aracılığıyla Turnitin şifrenizi oluşturunuz.

3. Şifre oluşturduktan sonra Turnitin'e giriş yapınız. Bu aşamada kullanıcı bilgilerinizi onaylama, gizli sorunuzu ve yanıtınızı ayarlama vb. işlemleri yaparak hesabınızı özelleştirebilirsiniz.

4. Kullanıcı sözleşmesini onayladıktan sonra Turnitin'i kullanmaya başlayabilirsiniz. Turnitin ana sayfası aşağıdaki gibidir.

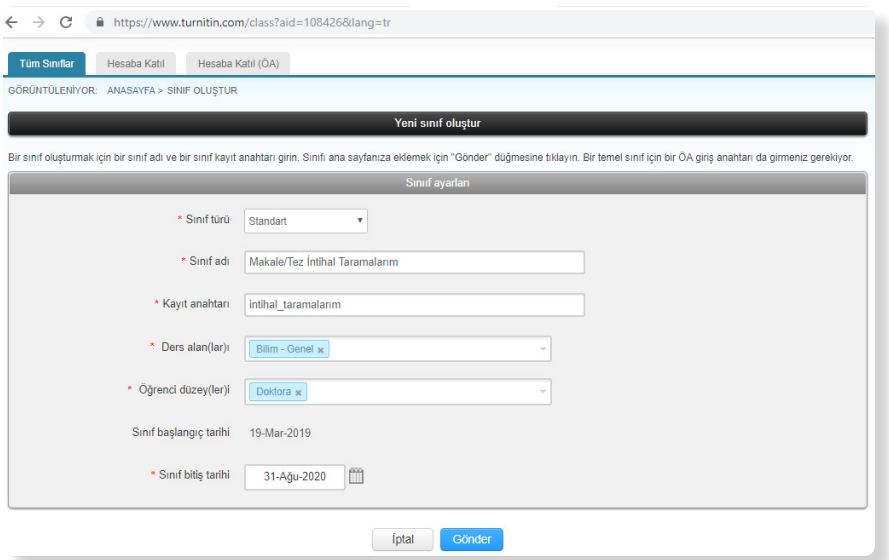
2. Sınıf Oluşturma:

Turnitin'de intihal taraması yapabilmek için öncelikle bir sınıf oluşturmanız gerekmektedir. Turnitin sınıfını kullanarak kendi yükleyeceğiniz bir dokümana ilişkin intihal taraması yapabileceğiniz gibi, öğrencilerinizin bu sisteme giriş yapabilmesini sağlayarak onlardan bu sisteme ödev yüklemelerini isteyebilir ve bu ödevlerde de intihal taraması yapabilirsiniz. Sınıf oluşturmak için takip edilmesi gereken adımlar:

1. Turnitin ana sayfanızdayken yeşil renkli "Sınıf Ekle" butonuna tıklayın.

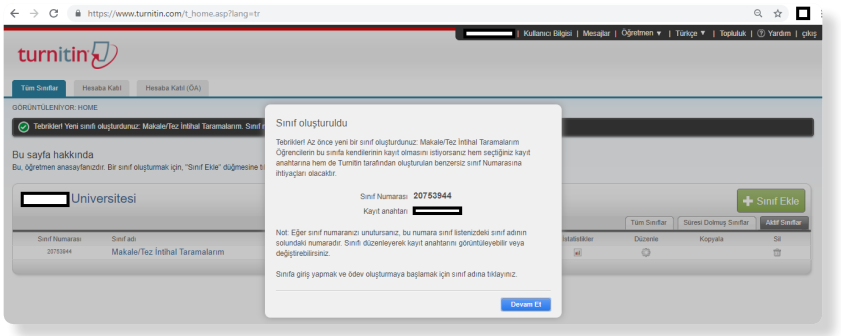
2. "Yeni bir sınıf oluştur" sayfasından, sınıf türünü (standart olarak seçilmeli) seçin ve yıldızla işaretlenen alanları (sınıf adı, kayıt anahtarı (4-12 karakter arasında olmalı), ders alanları, öğrenci düzeyleri) doldurun.

3. Sınıf başlangıç tarihi sınıfı oluşturduğunuz gün olarak otomatik gelecektir. Sınıf bitiş tarihini seçin.

4. Sınıfınızı Turnitin'e eklemek için "Gönder" butonuna tıklayın.

5. Sınıfınız oluşturulduğunda, size sınıf numarası ve kayıt anahtarı bilgisi sunulacaktır. Bu bilgileri paylaşmanız durumunda öğrencileriniz de sınıfınıza kaydolabilecek ve ödev yükleyebilecektir.

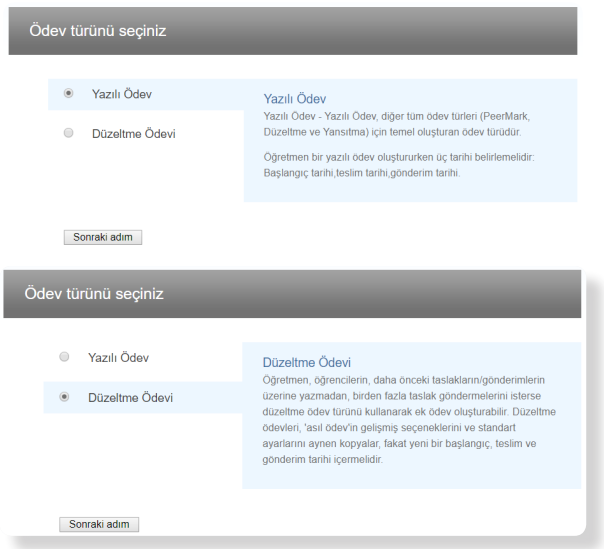
3. Ödev Oluşturma:

İntihal taraması amacıyla doküman yükleyebilmeniz için bir ödev oluşturmanız gerekir. Sınıfınızı oluşturduktan sonra bir ödev oluşturabilirsiniz. Ödev oluşturmak için izlenmesi gereken adımlar:

1. Sınıfınızın adına tıklayın.

2. Sınıfınız açıldığında yeşil renkli "Ödev Ekle" butonuna tıklayın.

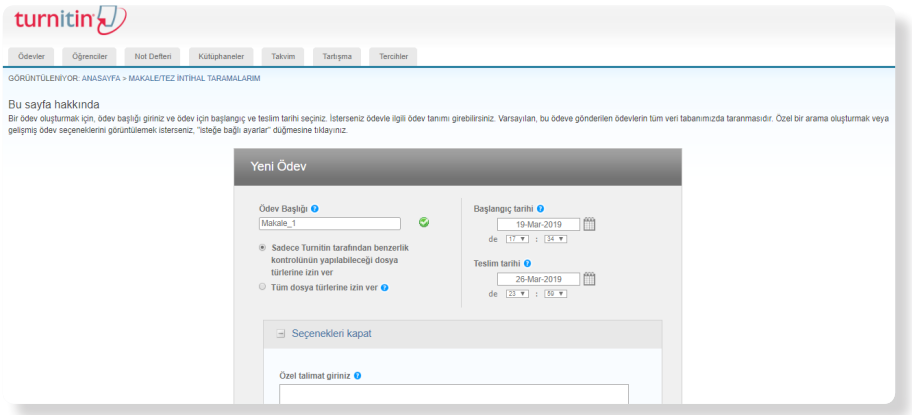
3. Oluşturacağınız ödev türünü ilgili açıklamalara dikkat ederek seçin. Önce bir yazılı ödev oluşturulması gerekmektedir. Daha sonra farklı bir ödev türü oluşturabilirsiniz.

4. Ödeviniz için bir başlık girin.

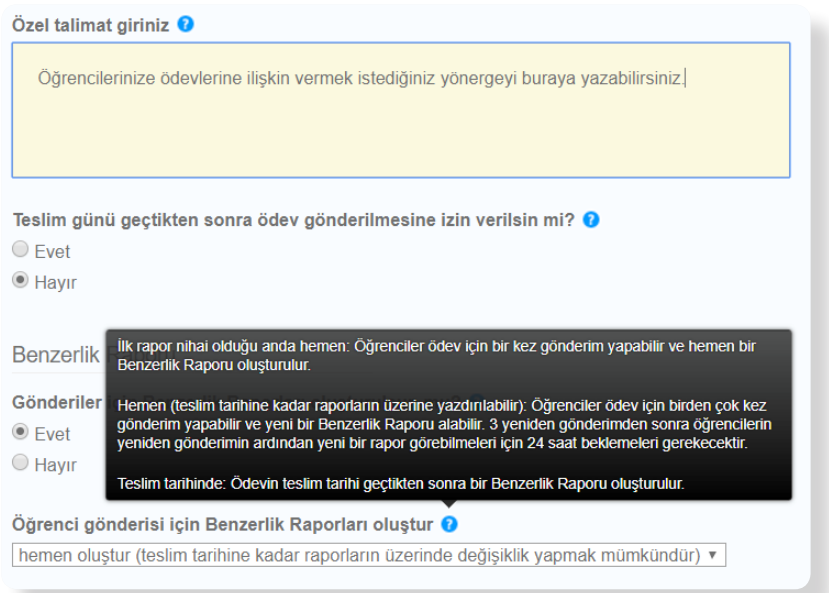
5. Sadece Turnitin tarafından benzerlik kontrolünün yapılabileceği dosya türlerine izin ver seçeneğini işaretleyin.

6. Ödevinizin başlangıç tarihini ve bitiş tarihini belirleyin.

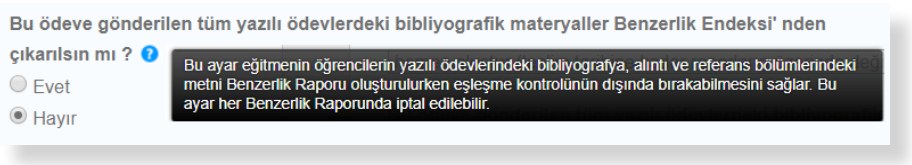

7. Ödevinizi özelleştirmek için isteğe bağlı ayarlar butonuna tıklayın. Burada yer alan her sorunun yanında mavi soru işareti şeklinde görünen içerik yardımı bulunmaktadır. Bu kısımda yapacağınız tüm ayarlar intihal raporunuzun sonunda yer alacaktır.

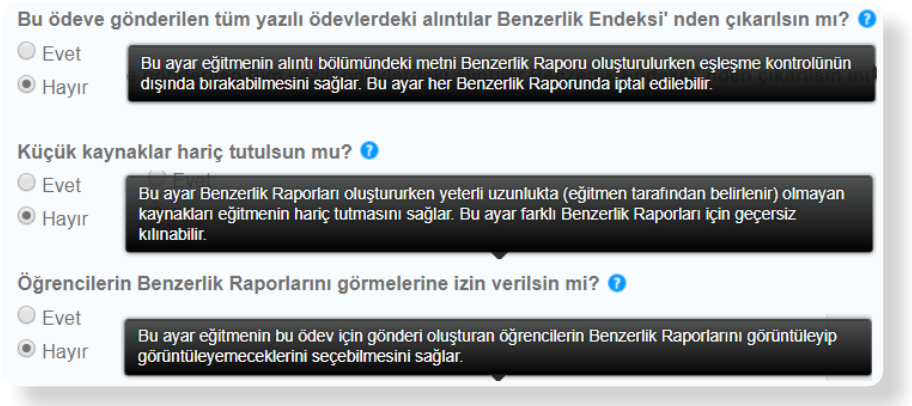
8. Özel talimat, teslim günü ve benzerlik raporu tercihinizi giriniz.

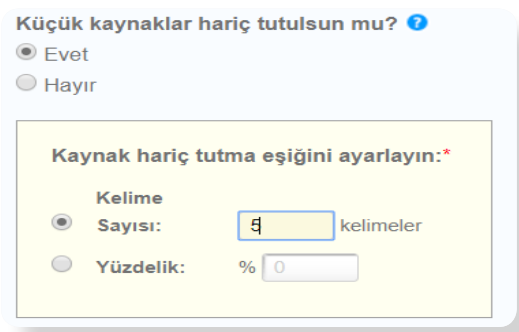
9. Bibliyografya, alıntı ve referans bölümlerinin eşleşme analizine tabi tutulmasını isteyip istemediğinizi belirleyin. Örneğin bibliyografyanın intihal taramasından çıkarılmamasını (Hayır seçeneğini) işaretlediyseniz Turnitin raporunuzun sonunda Bibliyografyayı çıkart: Kapat şeklinde bir ifade yer alacaktır, tersi durumda da bu raporunuzun sonunda yer alacaktır.

10. Benzerlik endeksinden çıkarılmasını istediğiniz bölümleri ve öğrencilerinizin raporu görmesini isteyip istemediğinizi belirleyin.

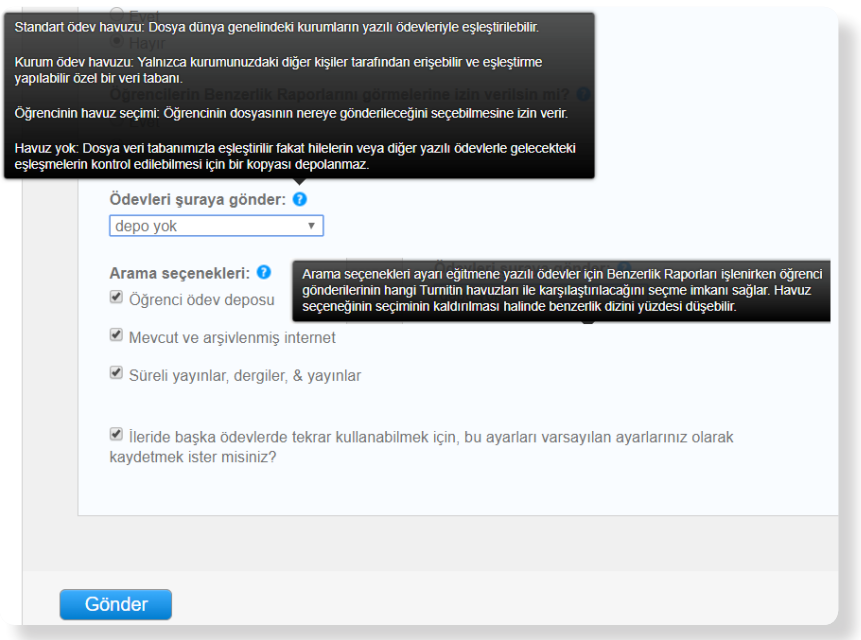

11. Küçük kaynaklar hariç tutulsun mu sorusuna evet yanıtını verdiğinizde, hangi uzunluğa kadarki eşleşmelerin rapora dâhil edileceğini kelime sayısıyla veya eşleşme oranı yüzde kaça kadar olan kaynakların dâhil edilmeyeceğini yüzdelik ile sınırlayabilirsiniz.

12. "Hızlı Gönder" seçeneği ile yükleme yapıldığında, yüklenen doküman otomatik olarak Turnitin havuzuna gittiğinden bu seçenek kullanılmamalıdır. Bu durum aynı doküman tekrar yüklendiğinde % 100 benzerlik çıkmasına sebep olacaktır.

13. Turnitin kullanımında yüklenen dokümanların hızlı gönder seçeneği işaretlenerek yanlışlıkla havuza gönderilmesi nedeniyle sorunlar yaşanmaktadır. Turnitin hesabından doküman silinse bile havuzdan silinmemektedir. Dokümanın havuzdan silinmesini sağlamak için birçok işlemin yapılması gerekmektedir. Taranan ödevin/tezin/makalenin havuza kaydolmaması için isteğe bağlı ayarlar butonuna tıklandığında açılan "ödevleri şuraya gönder" kısmından "depo yok" seçilmelidir.

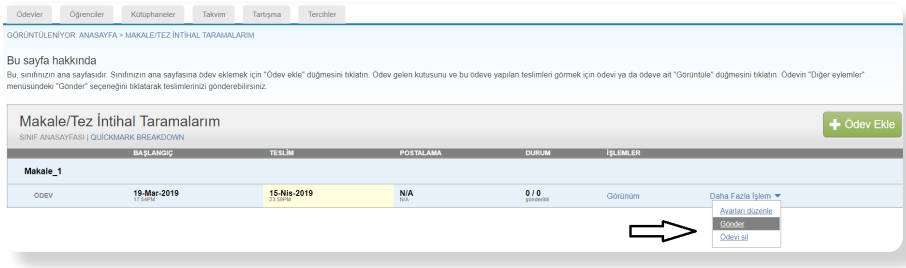
14. Görselde sunulan arama seçenekleri butonu intihal raporu oluşturulurken Turnitinde yer alan hangi havuzlar ile yüklediğiniz tezi/makaleyi/ödevi karşılaştıracağınızı seçmenize yarar.

15. Ödevinizi Turnitin sınıfınıza eklemek için "Gönder" butonuna tıklayın.

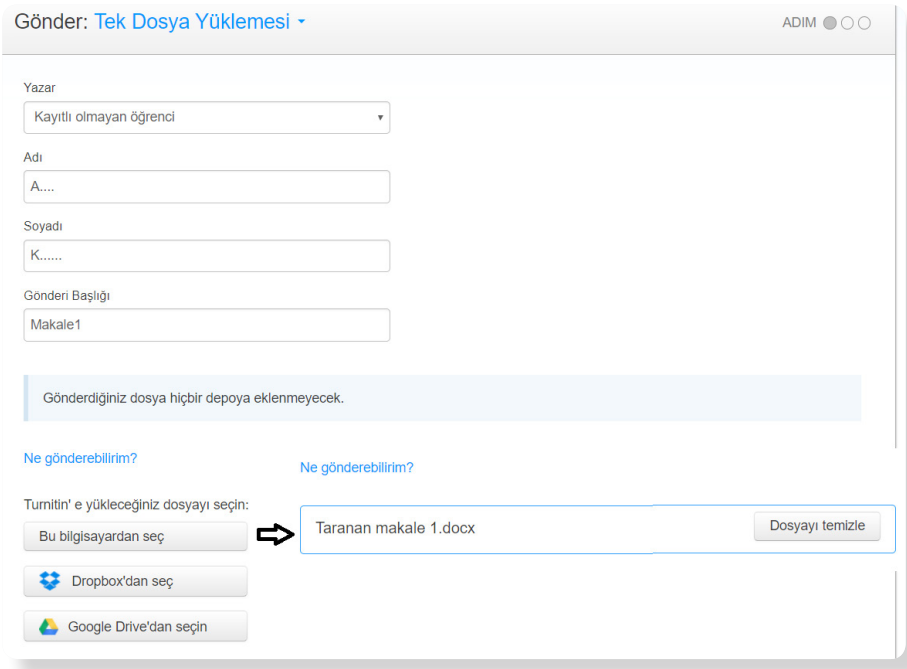
4. Doküman yükleme:

Şifre oluşturma, sınıf oluşturma ve ödev oluşturma adımlarını tamamladıktan sonra intihal taraması amacıyla Turnitin'e doküman yükleyebilirsiniz. Yüklenilecek dokümanın büyüklüğü en fazla 400 sayfa/40 MB olabilir. Turnitin ".jpeg" türü dosya kabul etmediğinden, bu dosyaları dokümanınızın içinden çıkarıp öyle tarama yapabilirsiniz. Turnitine dosya yüklemek için izlemeniz gereken adımlar:

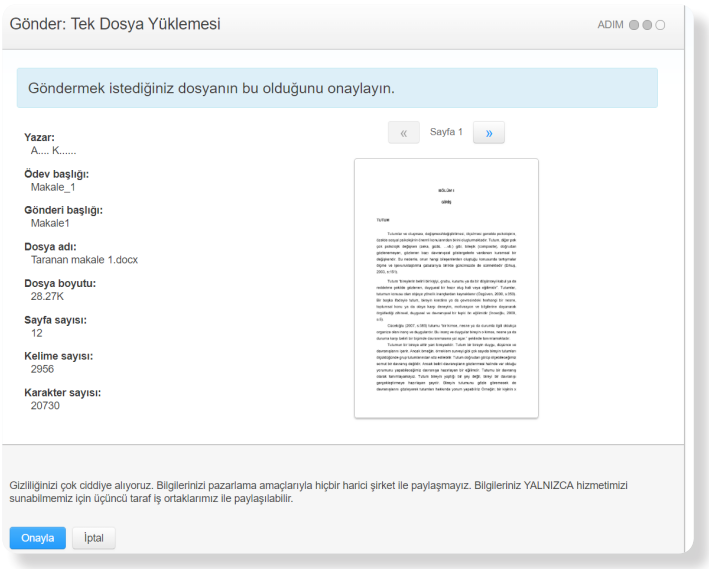
1. Turnitin'e dosya yüklemek için, ana sayfadayken oluşturduğunuz ödevde "daha fazla işlem" butonunun altında yer alan "gönder" sekmesine tıklayın.

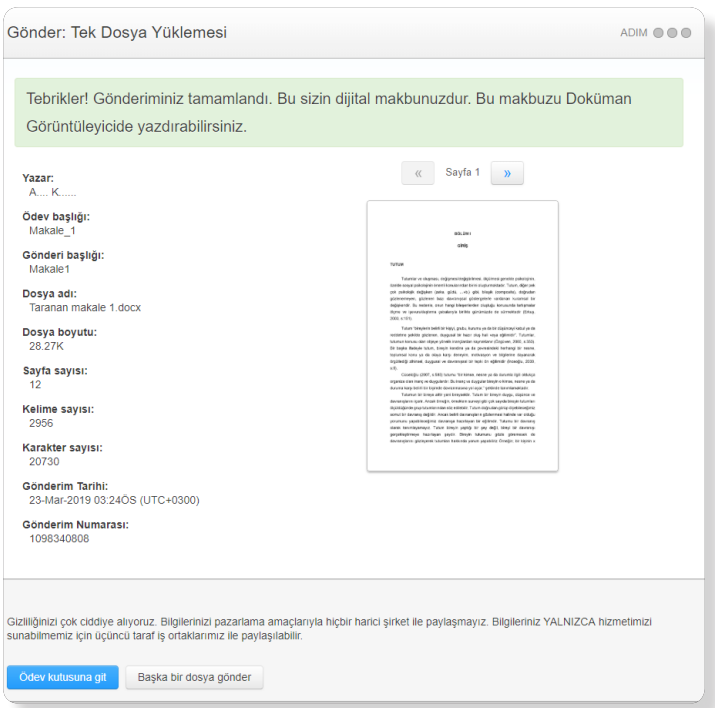
2. Öğrencinizin adını soyadını ve gönderi başlığını girin. Enstitüye teslim edilmesi gereken raporlar için gönderi başlığını öğrencinizin tezinin adı olarak yazın. Gönderdiğiniz dosya hiçbir depoya eklenmeyecek uyarısını aldığınızdan emin olun. Bu uyarı gelmediğinde, doküman Turnitin havuzuna yüklenecek ve aynı dokümanı veya bu dokümanın düzenlenmiş/değiştirilmiş versiyonunu tekrar tarattığınızda yüksek düzeyde benzeşme oranı olacaktır.

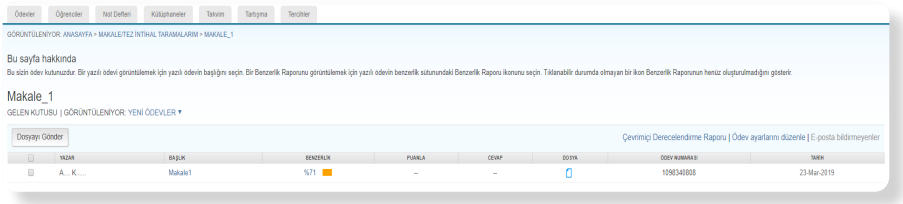
3. Doküman yüklendiğinde aşağıdaki gibi bir sayfa göreceksiniz. "Onayla" butonuna tıklayın.

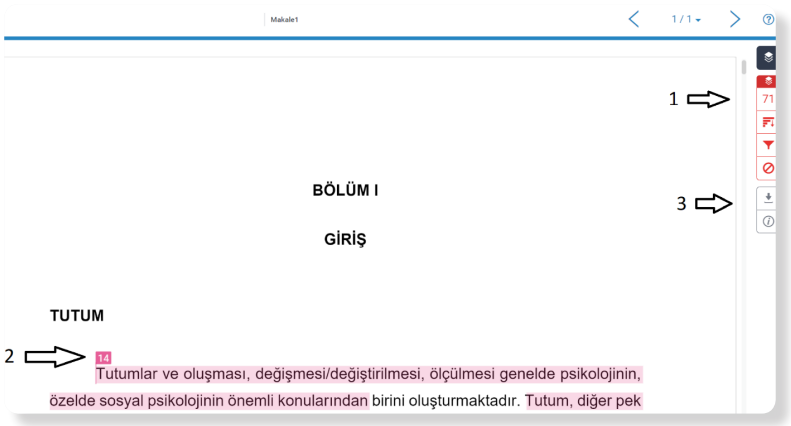
4. İşlem tamamlandığında "ödev kutusuna git" butonuna tıklayın.

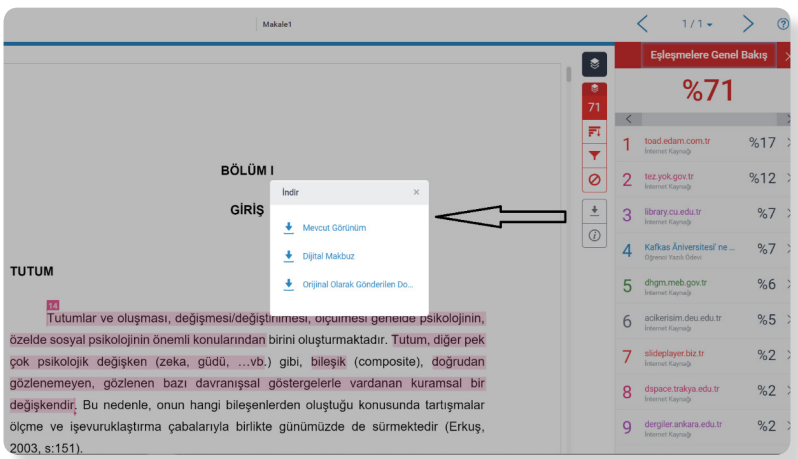
5. Ödev kutusuna döndüğünüzde, tarattığınız dokümana ilişkin sırasıyla yazar adı, başlık, benzerlik yüzdesi, doküman numarası ve tarattığınız tarihi göreceksiniz. Benzerlik skoru yazan kısma tıklayarak benzerlik raporunu görüntüleyebilirsiniz.

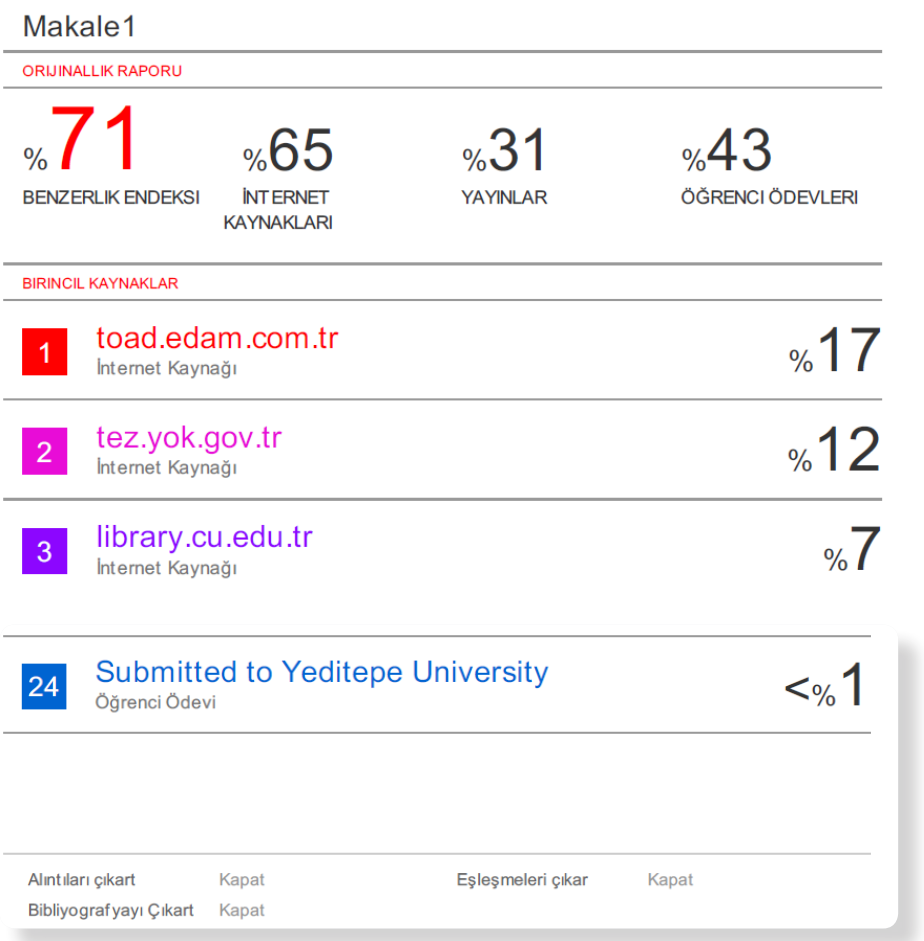
6. Yan panelde genel benzerlik yüzdesi (1 ile gösterilmiştir) görülecektir. Eşleşme bayrağının (2 ile gösterilmiştir) üstüne tıklayarak orijinal kaynağı görüntüleyebilirsiniz. Yan panelden dosyanızı indirebilirsiniz (3 ile gösterilmiştir).

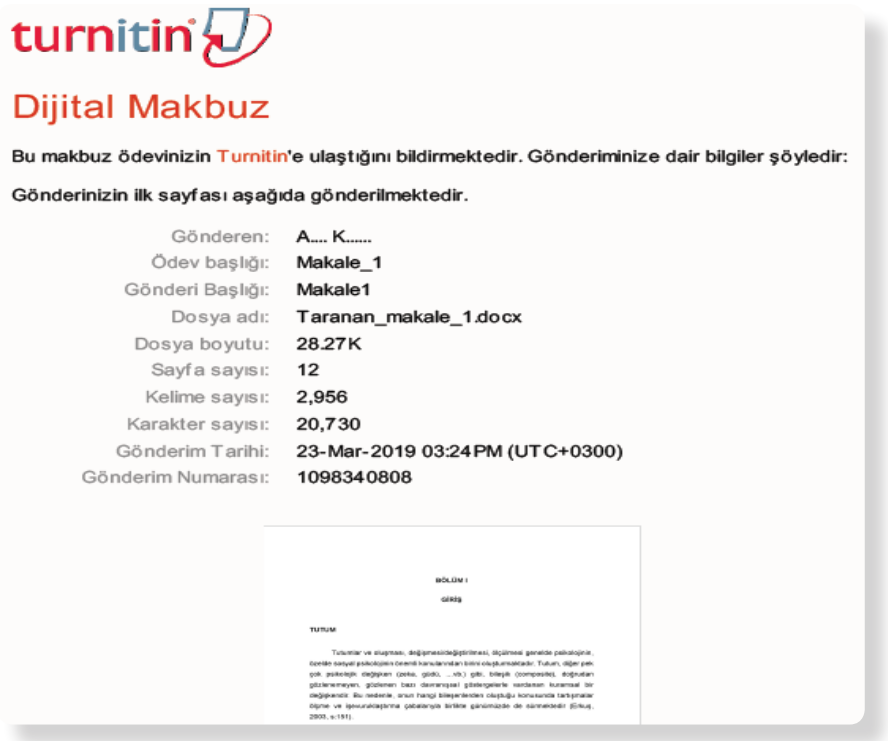
7. Öncelikle raporunuzu yukarıdaki görselde 3 ile gösterilen butona tıklayarak bilgisayarınıza kaydedin.

8. Mevcut görünüm sekmesine tıkladığınızda raporunuz pdf formatında bilgisayarınıza inecektir. Pdf dosyasının sonunda benzeşme miktarı, benzeşen kaynaklar ve rapor alınırken hangi sınırlamaların getirildiği (alıntılar, bibliyografya ve eşleşmelerin çıkarılıp çıkarılmadığı) yer alacaktır. Buna ek olarak benzeşme oranın ne kadarlık kısımları hangi tür kaynaklar (internet kaynakları, yayınlar, öğrenci ödevleri vb.) ile eşleşmiş bu bilgi de sunulmaktadır. Benzerlik oranı üniversiteden üniversiteye ve çalışmanın yüksek lisans ya da doktora tezi olmasına göre farklılaşabilmektedir.

9. Dijital makbuz dokümanın Turnitinde tarandığına ilişkin ilgili yerlere sunulabilecek bir evraktır.

turnitin

Dijital Makbuz

Bu makbuz ödevinizin Turnitin'e ulaştığını bildirmektedir. Gönderiminize dair bilgiler şöyledir:

Gönderinizin ilk sayfası aşağıda gönderilmektedir.

Gönderen:	A.... K.....
Ödev başlığı:	Makale_1
Gönderi Başlığı:	Makale1
Dosya adı:	Taranan_makale_1.docx
Dosya boyutu:	28.27K
Sayfa sayısı:	12
Kelime sayısı:	2,956
Karakter sayısı:	20,730
Gönderim Tarihi:	23-Mar-2019 03:24PM (UTC+0300)
Gönderim Numarası:	1098340808

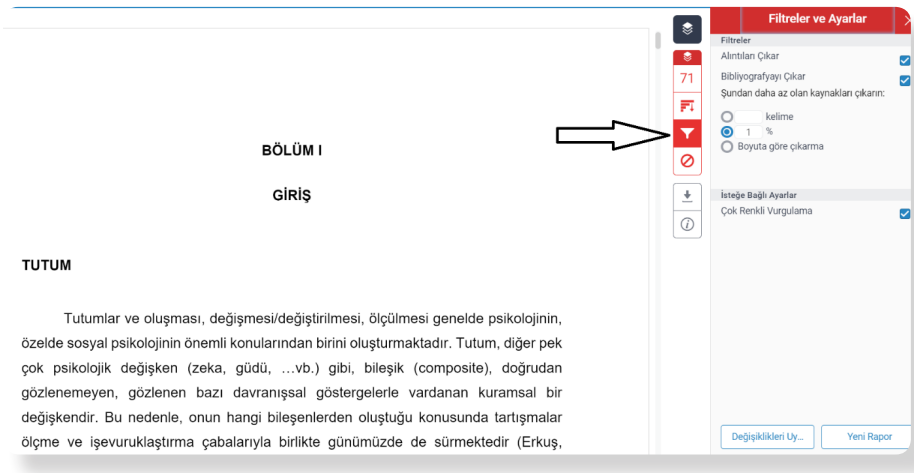
BÖLÜM I

GİRİŞ

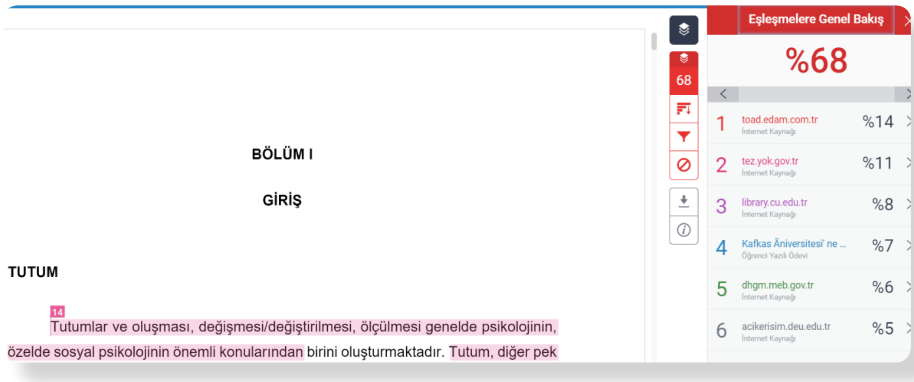
TUTUM

10. Kaydet butonu altında yer alan üçüncü sekme ise yükleme yaptığınız dokümanın orijinal halini bilgisayarınıza indirmenize yarar.

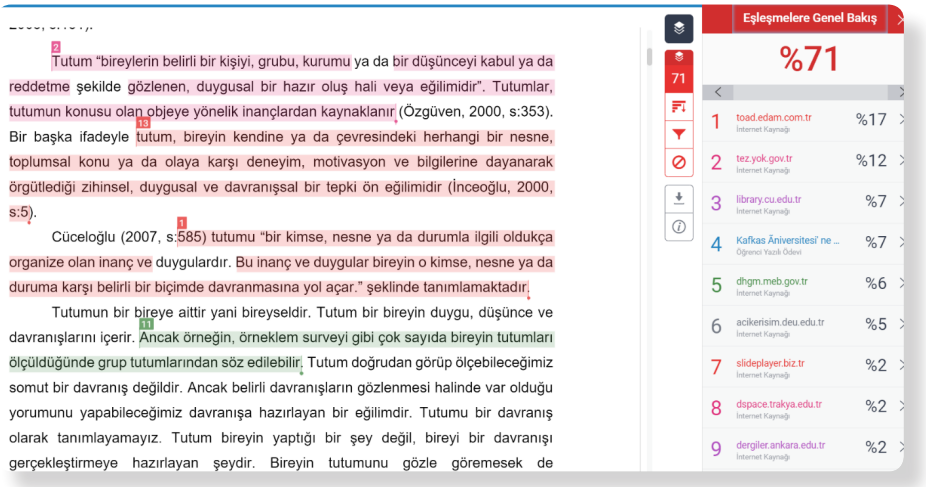
11. Ödev oluştururken yaptığınız alıntılar, bibliyografya ve eşleşmelerin çıkarılıp çıkarılmayacağına ilişkin ayarları değiştirmek isterseniz bu aşamada da farklılaştırma yapabilirsiniz. Filtreler ve ayarlar bölümünü kullanarak istediğiniz değişiklikleri yapabilirsiniz.

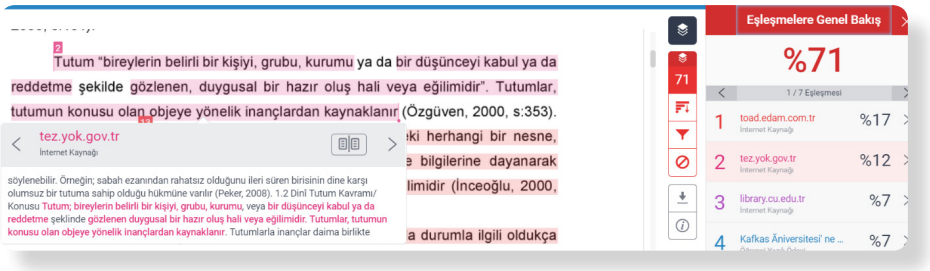
12. Değişiklikleri uygula butonuna tıklayarak mevcut durum için yeni benzerlik indeksini ve benzer kısımları görebilirsiniz.

13. Dokümanınız içinde farklı renkler ile boyanmış kısımlar Turnitin havuzunda yer alan diğer dokümanlarla eşleşen kısımlardır. Bu kısımların hangi dokümanlarla eşleştiği ise ekranın sağ kısmında alt alta sıralanmıştır.

14. Sağda % 12'lik uyuşum gösteren 2 numaralı kaynağın üzerine tıklandığında benzer kısım ekrana gelecektir. Ekrana gelen pencerede renkli yazılan eşleşen kaynak adına tıkladığınızda eşleşen kaynağı bilgisayarınıza indirebilirsiniz.

15. Oluşturduğunuz raporu, tez ise enstitünüze verebilir makale ise derginin sistemine yükleyebilirsiniz. Tez savunmasına girecek olan lisansüstü öğrencilerin, savunma öncesinde intihal raporunu enstitüye teslim etmesi gerekir. Tez uzatma alır ya da jüriler tarafından köklü değişiklik istenirse intihal raporu tekrar oluşturulmalı ve enstitüye teslim edilmelidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Aktekin, M. (1997). Bilim ve araştırma. *Toplum ve Hekim Dergisi*, *12*(77), 55-58.

Atalay, A. (2011). Bilimsel araştırmalarda etik kural ihlalleri ile ilgili görüşler. http://adnanatalay.com/index.php/guncel-yazilar/452-2/ Erişim Tarihi: 02.05.2019.

Bilge, Y. (2012). Bilimsel araştırmalarda etik problemler ve çözümleri. *Medikolegal Düzlem Tıpta Uygulama Hataları* (Edt: Y. Bilge ve İ. E. Geçim). ss. 60-63.

Günal, İ. H. (2010). Yayın etiği ve sorunları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, *3*(1), 54-56.

https://intihal.net/.php?mod=hakkimizda. Erişim Tarihi: 12.07.2019.

İlhan M. (2000). Bilimsel sahtekarlık. *Cumhuriyet Bilim Teknik, 677*, 21.

İnci O. (2008). *Bilimsel Araştırma, Yayın ve Tıp Etiği.* İstanbul: Türk Üroloji Derneği Kongre Basım Evi.

İnci, O. (2009). Bilimsel yayın etiği ilkeleri, yanıltmalar yanıltmaları önlemeye yönelik öneriler. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık*, *7*, 69-89.

Uçak, N. Ö. ve Birinci, H. G. (2008). *Bilimsel etik ve intihal. Türk Kütüphaneciliği, 22*(2), 187-204.

Keskin, U. (2017). Bilimsel etik ihlallerinin kökenine ilişkin bir değerlendirme. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *10*(4), 653-674.

Keskin, U. (2012). *Yönetim Felsefesi.* İstanbul: Değişim Yayınları.

Oğuz*, N. Y. (1999).* Bilimsel yayın etiği. *Klinik Psikiyatri, 2, 153-159.*

Okumuş, K. ve Yurdakal, İ. H. (2017). Akademisyenlerin akademik teşviğe ilişkin görüş ve düşünceleri. *Journal of Academic Social Science Studies*, *58*, 145-156.

Özenç Uçak, N. ve Birinci, H. G. (2008). Bilimsel etik ve intihal. *Türk Kütüphaneciliği*, *22*(2), 187-204.

Toplu, M. (2012). Bilim etiği: İnternetin bilim etiği üzerindeki etkileri. *Türk Kütüphaneciliği, 26*(4), 654-698.

TÜBA (2002). *Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunları.* Ankara: TÜBA Yayını.

Ünal, M., Toprak, M. ve Başpınar, V. (2012). Bilim etiğine aykırı davranışlar ve yaptırımlar: Sosyal ve beşeri bilimler için bir çerçeve önerisi. *Amme İdaresi Dergisi*, *45*(3), 1-27.

Yaşar, E. (2018). Akademik intihal, nedenleri ve çözüm önerileri. *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi*, *1*(1), 34-44.

Dr. Öğr. Üyesi Gizem UYUMAZ

Dr. Uyumaz, 1988 yılında Kırklareli'de doğdu. İlk ve ortaöğrenimini İzmir'de tamamladı. Lisans öğrenimini Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Ortaöğretim Fen Matematik Alanlar Eğitimi Bölümü Fizik Öğretmenliği Lisans Programı'nda (2011), yüksek lisans (2013, Danışman: Doç. Dr. Ömay Çokluk) ve doktora (2016, Danışman: Doç. Dr. Ömay Çokluk Bökeoğlu) öğrenimini Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı'nda tamamladı. 2011-2017 yılları arasında Akdeniz Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi'nde Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak görev yaptı. 2017 yılından bu yana Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı'nda doktor öğretim üyesi unvanı ile anabilim dalı başkanı olarak görev yapmaktadır. Lisans düzeyinde ölçme ve değerlendirme, bilimsel araştırma yöntemleri, istatistik-I ve istatistik-II, eğitimde ve psikolojide kullanılan ölçme araçlarının geliştirilmesi derslerini, lisansüstü düzeyde bilimsel araştırma yöntemleri ve etik dersini yürütmektedir. Uluslararası ve ulusal birçok dergide hakemlik yapmaktadır.

İletişim: gizemuyumaz@gmail.com – gizem.uyumaz@giresun.edu.tr